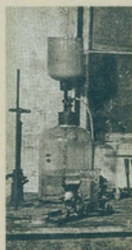
PORTRETAI

KENNE FANT

Alfredas Bernhardas

NOBELIS

didysis išradėjas

KENNE FANT

Alfredas Bernhardas NOBELIS

didysis išradėjas

Iš švedų kalbos vertė
Giedrė Žirgulytė

VILNIUS

UDK 54(485):929Nobel
Fa334

Kenne FANT
ALFRED BERNHARD
NOBEL
Norstedts, 1995

Knygos vertimą rėmė
Švedų institutas Stokholme

ISBN 9986-16-169-X

Pratarmė.

1991 m. gruodžio 10 d. suėjo 90 metų, kai buvo išdalytos pirmosios Nobelio premijos, o 1996-aisiais – 100 metų, kai jų steigėjas išėjo iš gyvenimo.

Dar būdamas gyvas, Alfredas Nobelis tapo legendų objektu ir kaip išradėjas, ir kaip daugelio valstybių pramonininkas, peržengęs įprastas ribas. Jo asmenybė buvo sunkiai suvokiama. Jei ne gausi korespondencija, Alfredas Nobelis kaip žmogus greičiausiai dar ir šiandien būtų mįslė. Be laiškų, kopijų knygų ir laboratorinių žurnalų, jį galime pažinti ir iš dramos „Nemesidė“. Prisidengdamas įvairiomis kaukėmis, joje jis dėsto labai asmeniškas mintis.

Į daugybę kelionių Nobelis visada imdavo nešiojamąjį kopijavimo aparatą. Nusikopijuodavo net ir privačius laiškus. Nors dalis šių laiškų neįskaitoma, surinkta korespondencija yra tikras jo paties parašytas dokumentas. Tarp valstybės archyve deponuotų Nobelio fondo dokumentų dėmesį ypač traukia 218 privačių laiškų originalų, adresuotų austrei draugei Sofie Hess. Jie parašyti ranka vokiškai 1878–1895 metais. Šioje knygoje apsiribota laiškų citatomis, kurių ir taip daug, dažnai ilgų. Susidomėję asmenys visus laiškus gali perskaityti valstybinio archyvo Nobelio archyve: byla nr. 302, XXVI lentyna, A, B, C ir D tomai.

Prie šio rinkinio dabar galima pridėti dar 20 Alfredo Nobelio 1889–1895 metais parašytų laiškų. Jie adresuoti vyresniajam broliui Robertui ir daug metų buvo saugomi giminių. Susipažinti su šiais laiškais padėjo velionė Kristina Winberg – vienintelio šalies Nobelio muziejaus entuziastė. Tikrai negalėčiau tvirtinti, kad šie laiškai atskleis kokių nors sensacijų, bet galbūt jie paryškins mažiau žinomus Alfredo Nobelio charakterio bruožus. Juk šią knygą tam ir rašiau, kad leisčiau kuo plačiau išsipasakoti jam pačiam.

Už nuolatinę darbo metu teiktą pagalbą jaučiuosi labai dėkingas Nobelio fondo direktoriui daktarui Stigui Rameliui. Be to, norėčiau padėkoti įvairiais būdais man padėjusiems asmenims: rašytojams Kjellui Espmarkui, Svenui Fagerbergui ir Perui Andersui Fogelströmui, dabar jau mirusiam Technikos muziejaus vadovui Sigvardui Strandhui bei dabartiniam jo vadovui Erikui Lundbladui, filosofijos daktarui Svenui Ingemarui Olofssonui, profesoriams Davidui H. Ingvarui ir Fredrikui Lundui, muziejaus vadovei Gertie Ågren, už Nobelio dokumentus valstybės archyve atsakingai Carin Tisell. Ypač dėkoju kūrybingam šios knygos leidėjui Lasse Bergströmui.

Kenne Fant

I. „Svarbūs mano reikalai ir sutarčių įpareigojimai trūkstant laiko dabar ištisas savaites, kartais net mėnesius, vos gyvalioja. Rašyti biografijas šiomis aplinkybėmis visiškai neįmanoma, ypač jei jos nesitenkina trumpais asmens aprašais, o pastarieji, mano galva, patys iškalbingiausi. Pavyzdžiui, Alfredas Nobelis: varganas nupeipėlis, kuris staugdamas įsibrovė į gyvenimą ir turėjo būti uždusintas žmoniško gydytojo. Didžiausi nuopelnai: visad tvarkingi nagai ir pastangos niekam nebūti našta. Didžiausios ydos: šeimos, linksmo būdo ir sveiko skrandžio stygius. Didžiausias ir vienintelis reikalavimas: kad nepalaidotų gyvo. Didžiausia nuodėmė: negarbina Mamonos. Reikšmingi jo gyvenimo įvykiai: jokių. Ar ne pakankamai, o gal net per daug, pasakyta? Ir kas mūsų laikais tiktų prie antraštės „reikšmingi įvykiai"? Dešimt milijardų saulių, besisukančių mūsų mažame astraliniame burbule, vadinamame Paukščių Taku, irgi yra nereikšmingos ir sarmatytųsi savo mažumo, jei suvoktų visumos mastą. Kas turi laiko skaityti biografijas ir kas gali būti toks naivus ar žavus, kad jomis domėtųsi? – klausiu savęs visiškai rimtai."

Parašyti šias eilutes 54 metų Nobelį paskatino brolio Liudvigo kreipimasis. Liudvigas pirmasis iš Nobelių šeimos ėmė tyrinėti giminės istoriją. Ta dingstimi jis paprašė Alfredo parašyti savo biografiją ir papasakoti, ką jis žinąs apie protėvių likimus. Broliui nepasitenkinus trumpu atsaku ir dar sykį paprašius išsamios autobiografijos, Alfredas vėl atsisakė: „Kam Tave varginti biografiniais rašiniais? Niekas neskaito rašinių apie kitokius žmones, tik apie aktorius ir žudikus, nes pastarieji labiausiai domina, ar jie būtų atlikę žygdarbį mūšio lauke, ar namuose ir privertę žmones iš nuostabos išsižioti. Juk giminėms veik viskas žinoma apie mūsų tėvą, o ar jo biografiją gaus, ar jos negaus publika, tikriausiai nelabai svarbu".

Matyt, Alfredas Nobelis išties manė jo gyvenimą buvus kasdienišką ir vargu ar nusipelniusį kokio nuodugnesnio apmąstymo, juoba aprašymo. Be to, jo visai nedomino giminės praeities santykių aiškinimasis.

Treji metai prieš mirtį Alfredas Nobelis vėl buvo raginamas pa-

rašyti autobiografiją. Per jubiliejaus iškilmes Upsaloje 1893 metais jam turėjo būti suteiktas filosofijos garbės daktaro vardas. Norint gauti šį vardą, reikėjo nusiųsti paties parašytą gyvenimo aprašymą. Jis tokį nusiuntė, bet ir šįsyk tai buvo, vartojant jo paties posakį, „trumpas asmens aprašas“:

Žemiau pasirašęs asmuo yra gimęs 1833 m. spalio 21 d., žinias įgijo mokydamasis privačiai, nebaigė jokios aukštesnės mokymo įstaigos; dirbo daugiausia taikomosios chemijos srityje, gamino sprogalus, vadinamus dinamitu bei sprogstamąja guma, taip pat bedūmį paraką, vadinamą balistitu bei C89. Nuo 1884 m. yra Švedijos Karališkosios mokslų akademijos, Londono Karališkosios institucijos bei Paryžiaus Civilinių inžinierių draugijos narys. Nuo 1880 m. – Šiaurės žvaigždės ordino kavalierius. Turi Garbės legiono karininko laipsnį. Išspausdinta: tik pranešimas anglų kalba, apdovanotas sidabro medaliu.

Nors Alfredui Nobeliui nelabai rūpėjo garbės vardai ir oficialūs apdovanojimai, jis vertino ir garbės daktaro vardą, ir narystę Mokslų akademijoje. Pašaipus laiško draugui ir bendradarbiui Alarikui Lydbekui tonas greičiau sustiprina įspūdį, kad jie labai jį džiugino: „Būtų kone nuodėmė, jei dabar nusibaigčiau, nes manęs laukia ypatingos įdomybės. Bet toms bestijoms padarius mane filosofijos daktaru, tapau mažne didesniu filosofu nei anksčiau ir manau, kad žodis „nauda“ yra miglota sąvoka“.

Nobelis kartą mėgino apibendrinti savo gyvenimą, pateikti jo formulę. Neįdarbindamas darbo vietos ieškančio žmogaus, jis apie save taip sakė: „Esu mizantropas, nors itin geranoriškas, kuriam ne visi šulai galvoje, ir superidealistas, filosofiją virškinantis geriau nei maistą“.

Jam būdavo stačiai atkaru pabrėžti savo pranašumą ir kokiu nors atradimu sukėlęs spontanišką nuostabą net susigėsdavo, lyg priveiktas neaiškaus bevertiškumo jausmo. Tuomet mąstydavo itin sarkastiškai: „Menka įsigeisti kuo nors išsiskirti iš margo po besisukantį Žemės rutulį bėginėjančių 1400 milijonų dvikojų beuodegių beždžionių būrio“.

Nors Nobelis jau cituotame laiške broliui Liudvigui rašo, kad

„mano įpareigojimai dabar ištisas savaites vos gyvalioja", iš tikrųjų jo darbo dienos buvo beprotiškai ilgos. Dažnai be poilsio jis galėdavo darbuotis penkiolika, dvidešimt valandų iš eilės. Tarytum sunkiu darbu būtų norėjęs sudrausminti savo vaizduotę. O gal įvairiomis pareigomis stengėsi išblaškyti melancholiją, kai ši per daug įkyrėdavo? Iš laiškų Alfredas atsiskleidžia tarsi dviguba asmenybė: fantazijos kupinas išradėjas ir blaivus verslininkas. Gerai jausdamasis laboratorijoje, bet nemėgdamas posėdžių, jis buvo linkęs įsakinėti raštu. Galėdavo parašyti nuo dvidešimties iki trisdešimties laiškų per dieną ir retai kada atsiguldavo iki vidurnakčio.

Gyvenimo aprašyme, rašytame dėl garbės daktaro vardo, jis kiek netikėtai pareiškia esąs Šiaurės žvaigždės ordino kavalierius ir turįs prancūzų garbės legiono karininko laipsnį. Savo laiškuose jis kaip tik atvirai šaiposi iš šių „viso pasaulio ordino žvaigždžių ir pasižymėjimo ženklų, kad ir kur jie būtų segami – ant krūtinės, pilvo ar nugaros", ir prašo „apsaugoti jį nuo skridinėlių ir panašių skardos gaminių". Kita proga jis šmaikščiai rašo: „Mano ordinai neturi jokio sprogstamojo užtaiso. Už švedų Šiaurės žvaigždės ordiną turėčiau dėkoti savo virėjai, kurios menas patiko kilmingam pilvui. Prancūzų ordiną gavau dėl artimos pažinties su ministru, brazilų Rožės ordiną todėl, kad atsitiktinai buvau pristatytas imperatoriui Petrui II, ir pagaliau garsųjį Bolivijos ordiną – kad Maksas Filipas buvo matęs *Niniche* ir norėjo akivaizdžiai parodyti, kaip atsitiktinai dalijami ordinai".

Vis dėlto Alfredas priėmė „skridinėlius". Galbūt jis prisiminė Gėtės žodžius, kad „ordinai ir titulai spūstyje apsaugo nuo daugybės niuksų". Šiaip ar taip, galima be jokios abejonės tvirtinti, kad Nobelio premijos steigėjo charakteriui nebuvo būdingas noras pasirodyti. Kai jį mėgino priversti pozuoti rusų tapytojui Makovskiui, kandžiai reagavo: „Susitikau su Makovskiu ir pažadėjau, vos tik Dievas Tėvas malonės pajauninti mano šnipą trisdešimčia metų, kad šis pasidarytų vertas aliejaus ir dažų, pozuosiu jam kaip kantrus vaikas ir padovanosiu palikuonims nubeždžioniautą savo įdomios, gražios ir įspūdingos šerių barzdos pavyzdį".

Jis instinktyviai bjaurėjosi reklama ir viešumu. Kai norėta išleisti iliustruotą knygą apie žymius švedus, leidėjui atsakė maloniai, bet ryžtingai: „Labai miela užsisakyti šį įdomų ir vertingą darbą. Tačiau prašyčiau į rinkinį nedėti mano portreto. Jaučiuosi nenusipelnęs šlovės ir nemėgstu liaupsių". Būtų buvę nesuprantama, kad Al-

fredas Nobelis, pats save santūriai vertinęs, būtų troškęs kitų įvertinimo. Net karjeros pradžioje jis neketino klausytis apie save. Šiuo atžvilgiu šiandien jis stovi tarp dviejų epochų – gero tono ir noro pasirodyti. Vis dėlto vienu atveju jis susierzino netapęs pagarbos objektu. Dėl neaiškios priežasties jo nepakvietė į iškilmingą Sankt Gothardo geležinkelio atidarymą 1882-ųjų pavasarį. Juk techniškai įgyvendinti šį naują erą atveriantį sumanymą palengvino jo naujasis želatininis dinamitas. Įskaudintas jis rašo: „Sklinda gandai, kad dinamitas ir sprogstamoji želatina, pagreitinę geležinkelio tiesimą, vien iš rentos sutaupė milijonus. Bet greičiausiai tai netiesa, nes kitaip turbūt net visai netašytas stuobrys būtų atsiuntęs man kvietimą į iškilmes". Irzlus tonas rodo, kad iš Alfredo Nobelio charakterio negalima visiškai išmesti garbėtroškos, kaip išoriškai nepasireiškusios varomosios jėgos. Ar tai nenatūralu?

Palikta nepaprastai gausi korespondencija tampa labai vertingu žinių šaltiniu norint pažinti Nobelio asmenybę. Šis uolus laiškų rašytojas, regis, nuo dvidešimt penkerių metų yra nusikopijavęs beveik visas siuntas, todėl jas skaitant tarytum susiformuoja tam tikras vaizdas. Laiškai svariai papildo itin prieštaringo žmogaus paveikslą.

Ypač įsijauti į Alfredą kamavusius rūpesčius. Išryškėja trys pagrindiniai jo kompleksai: egocentrizmas, viengungio ir bevaikio vienatvė bei būties beprasmiškumo suvokimas. Dauguma privačių laiškų, rodos, parašyti apnikus liūdesio demonams. Nuolat kalbama apie „Niflheimo dvasias". Joms apsėdus, telikdavo viena išeitis: darbas. Rezultatų nereikėdavo ilgai laukti. Širdies negalavimai, kvėpavimo sutrikimai ir nuolatinis galvos skausmas išnykdavo. Net vienatvės pojūtis susilpnėdavo, nors visai jo nusikratyti nepavykdavo. Svainei Edlai Nobel, Liudvigo žmonai, jis rašo:

> *Kaip smarkiai mudu skiriamės. Tu – apsupta meilės, džiaugsmo, triukšmo, pulsuojančio gyvenimo, globojanti ir globojama, myluojanti ir myluojama, tvirta kuklumu; aš – klajojantis be kompaso ir vairo lyg nenaudingas likimo palaužtas sugniužėlis, neturintis nei šviesesnių prisiminimų, nei apgaulingai, bet gražiai iliuzijų nušviestos ateities, nei šiurkščiai, bet paslaugiai pasidailinančios savimylos, nei šeimos, kuri yra vienintelis būsimasis gyvenimas, nei širdies draugų ir priešų – natūralių tulžies varytojų, užtat kupinas savikritikos, su visu bjaurumu parodančios kiekvieną dėmę ir ryškiai nušviečiančios kiekvieną negebėjimą.*

Toks portretas nedera džiaugsminguose ir jaukiuose namuose ir nusipelno tik šiukšliadėžės, kur ir išmetamas.

Brolis Robertas, mėginęs jį prisivilioti į kartu su Liudvigu eksploatuojamas Baku naftos radimvietes Rusijoje, gavo tokį atsakymą: „Suvilioti mane čia galėtų tik tavo ir galbūt Liudvigo draugija, bet išdžiūvusi, dulkina, naftos sudergta dykuma manęs nežavi. Aš noriu gyventi tarp medžių ir krūmų – nebylių draugų, paisančių mano nervingumo, – ir bėgti, kai galiu, tiek iš pasaulinės reikšmės miestų, tiek iš dykrų".

Iš tikrųjų jis kartais „bėgdavo". Būdavo, dažnai jis staiga pradingdavo, ir niekas nežinodavo, kur apsistojo. Nuo vienatvės jo intonacijos darydavosi kandžios: „Tu užsimeni apie daugybę mano draugų. Kur jie? Drumzliname išgaravusių iliuzijų dugne ar prikaustyti surinktų monetų žvangesio. Patikėk – daugybę draugų įsigyji tik tarp šunų, kuriuos šeri kitų mėsa, ir kirmėlių, kurios graužia tave patį. Dėkingi pilvai ir dėkingos širdys yra dvyniai".

Hiperbolinis laiškų stilius primena, kad jaunystėje jis rimtai ketino tapti rašytoju. Visą gyvenimą jam buvo lygiai malonu eksperimetuoti su kalba kaip ir su rūgštimis bei juoduoju paraku laboratorijoje. Abiem atvejais jis norėjo praplėsti ribas ir įsiskverbti į neištirtą sritį. Jo nervingumas buvo labai panašus į nusivylusio menininko savigraužą.

Tačiau dažnai rimtumas užleidžia vietą pokštams. Pašaipūs tekstai tuomet primena studentų kalbą. Susidaro įspūdis, kad tai rezervuotas ir santūrus žmogus, kuris tik užrašęs savo žodžius jaučia palengvėjimą.

Tačiau privačiai Alfredo korespondencijai būdingesnė slepiama ironija ir sarkazmas. Tamsus šešėlis, rodos, krinta ant laiško lapų, kai jis rašo apie save kaip „bevertį mąstymo instrumentą, vienišą pasaulyje ir kupiną minčių, sunkesnių, nei kas nors galėtų nujausti". Tokios eilutės įtvirtino niūraus vienišiaus, labiau mėgstančio atsiskyrėlio gyvenimą, kai nėra užverstas darbais, įvaizdį. Nesunku rasti kitų pavyzdžių. Trumpai pabuvęs kurorte, rašė: „Žemė – ašarų pakalnė šiame vaikštančių, kirminų graužiamų lavonų anatomijos muziejuje, ir tie, kurie juda greičiau nei žingsnis

per minutę, sąlygiškai yra labai sveiki. Čia tikrai pigu gyventi, nes prarandi apetitą vos išvydęs savo kaimyną". Ši mizantropiška pasaulėžiūra primena – galbūt ne be priežasties – vokiečių filosofo Artūro Šopenhauerio žodžius: „Kad šis pasaulis yra blogiausias iš galimų įsivaizduoti, patvirtina net patirtis". Į abi citatas galima žvelgti kaip į XIX amžiaus pabaigoje daugelyje Europos sluoksnių vyravusių pragaišties nuotaikų išraišką. Nobelis jautėsi dar jaunystėje susidaręs tam tikrą nuomonę apie žmogaus prigimtį. Pasak jo žodžių, tai išsiaiškinęs „studijuodamas ir semdamasis išminties iš didžiosios gamtos knygos". Šią knygą dažnai skaitydavo žibančiomis akimis.

Mitą apie Nobelį, kaip žemės kankykloje tolydžio besikamuojantį žmogų, pirmas galutinai sugriovė pasakotojas, regėjęs jį savo akimis, – ištikimas draugas, o vėliau testamento vykdytojas Ragnaras Sohlmanas: „Daktaras Nobelis taip įdomiai pasakodavo ir filosofuodavo, kad sužavėta draugija turėdavo daug džiaugsmo ir malonumo. Prašnekėti su juo ištisą valandą būdavo ir nepaprastas malonumas, ir varginanti proto įtampa, nes reikėdavo būti atsargiam šuoliuojant paskui staigius jo minčių šuorus ir netikėtus paradoksus. Lyg vėjo gainiojama kregždė jis skrajodavo nuo vienos temos prie kitos ir prieš greitą jo minties skrydį susitraukdavo Žemės rutulys ir išnykdavo atstumas".

Sohlmanas pasakoja Alfredo Nobelio balsą buvus šiurkštoką, o intonaciją melancholišką, tarpais ironišką. Jis laisvai kalbėjo penkiomis kalbomis: švedų, vokiečių, anglų, prancūzų ir rusų. Nepykdavo, kai gyvai diskutuojant kas nors atsikirsdavo, o pats visad argumentuodavo galantiškai ir protingai įtikinėdamas. Sohlmanas aprašo jį šiais šiek tiek stebinančiais žodžiais: „Išoriškai Nobelis darė gana nervingo žmogaus įspūdį. Jo judesiai buvo gyvi, eisena kiek trepenanti, veido išraiška labai permaininga, kaip ir pokalbio temos, kartais pagardinamos originaliomis išmonėmis ir netikėtomis idėjomis. Kartais šios išmonės būdavo pokeistės ir atrodydavo skirtos *épater le bourgeois**. Nobelio tautiečiai švedai, nepratę prie prancūzų kiek paveikto jo kalbos tono, dažnai, švelniai tariant, sutrikdavo".

Ragnaras Sohlmanas komentuoja ir Nobelio nenuoseklumą, neva pasireiškiantį tuo, kad šis buvo ginklų technikos išradėjas ir tuo

* Nustebinti miesčionims (*pranc.*).

pat metu domėjosi taikos sąjūdžiu: „Alfredas Nobelis pats suprato savo nenuoseklumą ir bandė laiškuose Bertai fon Sutner ir galbūt savo akyse jį ginti. Jis teigė, kad naikinimo priemonių tobulinimas karyboje turįs daugiau šansų padaryti galą karams nei visi taikos kongresai".

„Iš tikrųjų, – toliau rašo Sohlmanas, – vargu ar tai paaiškina jo domėjimąsi ginklų technikos išradimais, greičiau jį skatino išradėjo aistra. Sykį, mudviem aptarinėjant eksperimentą su sprogalo prikimštomis šarvus pramušančiomis granatomis, turėjusiomis pramušti šarvų skardą ir sprogti po ja, jis tarė: „Žinai ką, iš tikrųjų mes užsiimame ganėtinai velniškais dalykais. Bet jie tokie įdomūs kaip problema. Be to, tokie pabrėžtinai techniški – be jokių finansinių ar komercinių aspektų – ir todėl tokie žavūs".

Taip kalba išradėjas, apsėstas, užburtas savo vizijų. Vis dėlto Nobelis protingai tvarkė darbą. „Kaip žinai, – rašo jis laiške brolėnui Emanueliui, – aš smarkiai persidirbu, bet visai ne taip, kaip įprasta manyti. Devynis dešimtadalius ar daugiau mano darbo laiko užima techniniai reikalai, sutartys, patentų tvarkymas ir bylinėjimasis – į tai negaliu įkinkyti kitų. Jei elgčiausi kitaip, persitempčiau tiek fiziškai, tiek dvasiškai ir tikriausiai net žlugčiau, nes norėdamas nuveikti visus svarbius darbus, iš tikrųjų viską apleidi".

Žmogaus elgesys – jo vertės matas. Kuklus, paprastai liūdnų mėlynų akių Alfredas Nobelis atliko nekintamos vertės gyvenimo darbą. Šis nerimstantis amžinasis klajūnas, Viktoro Hugo vadintas turtingiausiu Europos valkata, Nobelio premija visiems laikams įrašė savo vardą į žmonių sąmonę.

Jo giminė kilusi XVII amžiuje iš Švedijos mokslo milžino Olofo Rudbeko. Šio milžino ir Švedijos didvalstybės laikų energija atgimė Alfredo Nobelio asmenyje.

2.

Alfredo Nobelio kilmę tiek iš motinos, tiek iš tėvo pusės galime atsekti nuo XVII amžiaus, nes jo giminės medis dabar daugmaž išaiškintas. Tam iš dalies padėjo brolis Liudvigas (1831–1888), labai nuodugniai tyrinėjęs protėvių likimus, bet daugiausia – garsus literatūros profesorius Henrikas Šiukas, užbaigęs šį darbą. Kartu su inžinieriumi Ragnaru Sohlmanu Šiukas savo tyrinėjimų rezultatus

pateikė 1926 metais Nobelio fondo 25 metų įkūrimo jubiliejui paminėti skirtoje publikacijoje.

Pirmas šiandien visame pasaulyje žinoma pavarde Nobelis buvo skonietis Petras Olai Nobelijus (1655–1707). 1682 m. jis užsirašė į Upsalos universiteto Teisės fakultetą. Iš tikrųjų jis vadinosi Pederis Olufsonas, bet to meto papročiu susilotynino pavardę pagal tėviškės pavadinimą: Estra Niobeliovą pietryčių Skonėje netoli Simrishamno. Buvo snaphanų – taip vadinti per 1676–1679 m. karą senosiose Danijos provincijose Skonėje, Blekingėje ir Halande su Švedija kovoję partizanai – laikai. Dažnai snaphanams savanoriškai padėdavo vietos gyventojai. Trokštantis žinių ir gabumais muzikai apdovanotas jaunuolis Petras Olai buvo Alfredo Nobelio proprosenelis. Universiteto *Album Studiosorum* 1682 m. vasario 21 d. įrašyta: *Petrus Olai Nobelius e Scania.* Egzaminų, kaip buvo įprasta XVII amžiaus Upsalos universitete, jis nelaikė. Egzaminai buvo retenybė, bent jau Teisės fakultete.

Vienoje analų vietoje Petras Olai pažymėtas kaip *musicus.* Iš tikrųjų tai reiškė, kad jis priklausė akademinei kapelai ir gavo karališkąją stipendiją. Šia karaliaus malone jis naudojosi visus dešimt metų. Tačiau skurdžią stipendiją turėjo skalsinti mokydamas du kilmingus jaunuolius, Samuelį ir Fransą Apelbomus. Nepaisant kuklios kilmės, muzikalumas atvėrė Petrui Olai kelią į vadovaujantį akademinį sluoksnį, susispietusį apie Renesanso asmenybę Olofą Rudbeką (1630–1702). Pastarasis jau trisdešimt dvejų metų tapo universiteto rektorium ir ilgai buvo dvasiniu jo vadovu. Be visų beletristinių bei mokslinių interesų, jis buvo linksmas dainininkas, kompozitorius ir dar daug kas. Beje, jis pats išraižė savo mokslinių veikalų iliustracijas. Galbūt šį dailininko talentą paveldėjo Alfredo Nobelio tėvas, daug vėliau Sankt Peterburge akvarele nuliejęs paties išrastas povandenines minas.

Kaip muzikos stipendininkas, Petras Olai ir ne itin stropiai studijuodamas teisę galėjo tikėtis būti paskirtas į laisvą vietą. Norint tapti teisėju, Karolio laikais taip pat nereikėjo laikyti teisės egzamino. Vis dėlto 1694 m. jis įgijo tam tikros praktinės patirties stažuodamas pas teisėją Julenkroicą bei Stokholmo miesto teisme. Kitų metų kovo 1 d., remdamasis daktaro Olai Rudbekijaus rekomendacija, jis kreipėsi į Svėjos aukščiausiąjį teismą prašydamas *venia auscultandi,* kuris buvo patenkintas. Netrukus Svėjos aukščiausiasis teismas

pripažino jį esant „tinkamą ir kompetentingą eiti apskrities teismo pirmininko pareigas“.

Kaip naujas Olando ir Friosokerio apskričių teismo pirmininkas Uplande, Petras Olai jautėsi galįs išlaikyti šeimą ir vesti. Būsimoji nuotaka buvo ne kas kita, kaip to paties tarnybai jį rekomendavusio Olofo Rudbeko duktė Vendela Rudbek (1667–1710). Taigi ji yra Alfredo Nobelio senelio senelė.

Petras Olai ir Vendela susituokė 1696 m. kovą. Pirmasis jų vaikas gimė tų pačių metų gruodį. Su akivaizdžiu malonumu jie dalyvavo linksmame viešajame universitetinio miesto gyvenime. Bėgant metams, Petras vis laisviau ėmė sukiotis aukštuomenės sluoksniuose. Štai kaip privačiame laiške aprašomos didžiosios iškilmės, surengtos 1698 m. gegužės 3 d. Karolio XII karūnavimo proga:

„...mažuma keturių balsų, priklausiusių mokytam senajam Rudbekijui, taip pat jo dukroms ir žentui, apskrities teismo pirmininkui ponui Nobelijui.“

Taigi Vendelos Katarinos tėvas buvo įvairiais gabumais apdovanotas mokslo milžinas, pagrįstai vadintas „Šiaurės Leonardu da Vinčiu“. Olofo Rudbeko darbai stačiai nesuvokiamai visapusiški. Švedijos mokslo istorijoje, matyt, sunku būtų rasti jam lygų asmenį. Palikuonims jis galbūt žinomiausias kaip įspūdingo veikalo *Atlantica*, kurio pirmoji dalis išėjo 1679 m., autorius.

Petrui Olai ir Olofo Rudbeko dukteriai Vendelai gimė aštuoni vaikai, iš kurių išgyveno tik du sūnūs. Ir pats Petras Olai nesulaukė senyvo amžiaus. Kaip ir jo vėlesnis giminaitis Alfredas Nobelis, jis tolydžio taip sukiuždavo, kad irgi būdavo priverstas važinėti po kurortus. Pavyzdžiui, 1706 m. jis prašo Jo Karališkosios Didenybės laikinai atleisti nuo apskrities pirmininko pareigų, kad „sveikatos labui galėčiau pasinaudoti garsiaisiais gydomaisiais šaltiniais“.

Jauniausias iš dviejų išgyvenusių jo sūnų buvo Olofas Personas Nobelijus (1706–1760). Jis buvo Alfredo Nobelio prosenelis. Olofas dirbo Upsalos universitete braižytoju ir jam taip sekėsi, kad už mokslinius brėžinius buvo giriamas net Karlo fon Linėjaus. Olofas taip pat puikiai tapė miniatiūras. Išlikę tik du jo meno pavyzdžiai: maži aliejiniais dažais tapyti jo paties ir žmonos portretai. Jie tebėra Nobelių šeimos nuosavybė.

Olofo Persono Nobelijaus, kaip ir daugelio Alfredo Nobelio protėvių, gyvenimą temdė ekonominiai nepritekliai. 1756 m. jo paja-

mos buvo tokios mažos, kad turėjo už užstatą ir procentus iš universiteto pasiskolinti 1200 vario dalerių. Po dvejų metų jis kreipėsi į konsistoriją – aukščiausią universiteto valdžios organą – prašydamas „malonėti pagerinti gana skurdžias sąlygas mažumą padidinant menką algą". Atsižvelgiant į silpną sveikatą, jam suteikiama „šiokia tokia pagalba ir parama dėl didelio ligotumo – šimtas penkiasdešimt vario dalerių iš *cassa Rectoris* bei keturios statinės javų, iš kurių pusė rugių, pusė vietinio malūno salyklinių miežių". Tačiau sveikata prastėjo ir 1760 m. vasario 18 d. Olofas mirė. Po trijų dienų „braižytojas Nobelijus buvo palaidotas". Kuklios laidotuvės kainavo vos 39 dalerius. Alfredas Nobelis, kuris po šimto dvidešimt penkerių metų tarėsi esąs visiškai nuskurdintas vadinamojo Panamos kanalo skandalo, galbūt retkarčiais prisimindavo kartų Olofo Nobelijaus likimą. Antra vertus, Alfredas buvo užsigrūdinęs: jis tiesiogine prasme gimė bankrutuojančiųjų lizde.

Olofas Nobelijus su žmona Ana Valin (1718–1787) susilaukė septynių vaikų, po vyro mirties našlė vos išmaitindavo šeimą. Nepaisant visų nepriteklių, jai pavyko gerai išauklėti vaikus ir kai kuriems iš jų suteikti gerą išsilavinimą. Sigvardas Strandhas gerai apgalvotoje knygoje „Alfredas Nobelis" (1983) nurodo, kad vyriausias Petro sūnus užsiverbavo į kariškius ir 1788 m. pakilo iki Esterboteno pulko puskarininkių.

Jauniausias sūnus buvo Imanuelis. Jis gimė 1757 m. ir penkiolikos metų pradėjo lankyti Upsalos katedros mokyklą. Iš tikrųjų jis norėjo tapti medicinos daktaru, bet studijos truko pernelyg ilgai ir reikalavo daug lėšų, tad nutarė mokytis felčeriu. Neištvėręs Karlskronos karinio laivyno eskadroje, pareikalavo, kad jį perkeltų į Upsalos pulką. Čia padarė didžiausią indėlį į šeimos istoriją – lotynišką pavardės formą sušvedino į Nobellį. Netrukus 1785 m. pastarąją sutrumpino iki Nobelio. Tai pirmąsyk analuose aptinkama giminės vardo forma, kurią po šimtmečio žinos visas pasaulis.

Imanuelis Nobelis vyresnysis buvo paskirtas felčeriu į Svartholmeno tvirtovę. Netrukus jis grįžo į Upsalą, kur „Švedijos chirurgijos tėvas" Olofas af Akrelis 1789 m. liepos 21 d. liepė jam išduoti „išeito mokslo pažymėjimą", t. y. raštą, leidžiantį dirbti pameistriu. Nors jau sulaukęs trisdešimt dvejų metų, formaliai žiūrint, jis tebebuvo *chirurgiae studiosus*. Kad studijos jam sekėsi, matyti iš 1791 m. birželio 15 d. Medicinos fakulteto protokolo: „...peržiūrėjus stipendininkų sąrašą, rastas laisvas Suomijoje mirusio studento Hjerpės

kambarys, kurį fakultetas paskyrė studentui Emanueliui Nobeliui iš Uplando.“

Henriko Šiuko tvirtinimu, Imanuelis negavo jokio kito mokytumo laipsnio, tebuvo *studiosus chirurgiae.* Iš tikrųjų jis net neturėjo teisės dirbti felčeriu. Nors ir stokodamas formalios kompetencijos, pamėgino užimti Venersborgo lazareto gydytojo pareigas, kurias gavo 1794 m. ir išdirbo iki 1796 m. Paskui tapo *vice provincialmedicus,* Jevlės miesto felčeriu bei ligoninės gydytoju. Medicinos kolegija atkreipė į jį dėmesį ir apdovanojo už nuopelnus pradedant vakcinaciją. Kaip ir Alfredas Nobelis, niekad nelaikęs jokio akademinio egzamino, Imanuelis sėkmingai vertėsi iš įvairių profesijų.

Imanuelis Nobelis buvo dusyk vedęs. Iš pirmosios santuokos turėjo tris vaikus, kurių du mirė kūdikystėje. Mirus žmonai, Karlstado burmistro dukteriai Anai Kristinai Rosel (1760–1795), 1800 m. jis vedė antrą kartą. Naujoji žmona, Jevlės škiperio duktė, buvo vardu Brita Katarina Ahlberg. Ji davė gyvybę trims vaikams. Vyriausias iš jų buvo sūnus Imanuelis – Alfredo Nobelio tėvas. Imanuelis gimė 1801 m. kovo 24 d. ir po dviejų dienų buvo pakrikštytas.

3.

Apie Imanuelio Nobelio (1801–1872) vaikystę žinome tik tiek, kad jis gimė labai skurdžiuose namuose. Taigi jį ištiko ta pati lemtis, kaip ir jo sūnų trejetą dešimtmečių vėliau. Dėl neturto Imanuelis vaikystėje jautė pažeminimą. To jausmo neatsikratė ir suaugęs. Jis lydėjo jį visą gyvenimą ir suformavo, nepaisant kartkartėm nusišypsančios didelės laimės, socialinį menkavertiškumo kompleksą. Kita šio komplekso priežastis – teorinio išsilavinimo pagrindų stoka. Žinoma, tėvas jį išmokė rašyti, skaityti ir skaičiuoti, bet vos keturiolikmetį iš mokyklos atsiėmė. Tai paaiškina, kodėl šiam tvirtam gamtos genijui visad būdavo sunku parašyti laišką be gramatikos klaidų. Jo stilius, švelniai tariant, buvo neišlavintas. Tai liudija ne tik ranka rašyta 112 puslapių autobiografija, kurią Erikas Bergengrenas knygoje „Alfredas Nobelis“ (1960 m.) sakosi radęs giminaičio slėptuvėje.

Nutraukęs mokslą, Imanuelis tuojau pat ėmė pelnytis duoną pats. Kaip ir daugelis kitų neturtingų to meto jaunuolių, jis išplaukė jūron. Ryžtis šiam žingsniui jį greičiausiai paskatino tai, kad motinos

tėvas buvo škiperis. Jevlės 1815 m. Jūrininkų namų metraštyje įrašyta, kad „jaunuolis Emanuelis Nobelis įregistruotas kaip Jūrininkų namų tarnautojas".

Tačiau netrukus šis iniciatyvus, netrokštantis mokytis berniukas parsisamdo kajučių prižiūrėtoju *Thetis* laive.

Treji jūrininko gyvenimo metai leido dar labai jaunam Imanueliui pamatyti pasaulio. Jis ne tik pamatė Viduržemio jūros bei Tolimųjų Rytų uostų gyvenimą. Kaip kajučių prižiūrėtojui jam kas mėnesį būdavo mokama penkių riksdalerių alga asignacijomis.

Anot bažnyčios knygos, tėvynėn jis parsirado 1819 m. Polinkis į braižybą ir mechaniką buvo akivaizdus. Gimtajame mieste jis labai energingai studijavo ir statybos meną. Esama tikrų ar netikrų duomenų jį nupiešus triumfo arką, kuria Jevlės gyventojai norėję pagerbti Karolio XIV Jono apsilankymą. Nors mažai tikėtina šią užduotį buvus patikėtą aštuoniolikmečiui jaunuoliui, kurio vienintelis nuopelnas tebuvo pradėtos statybos mokslo studijos, *Gevle-Posten* 1819 m. rugpjūčio numeryje iš tikrųjų išspausdintos tokios eilutės: „Šią prabangią triumfo arką nupiešė tuomet aštuoniolikmetis Emanuelis Nobelis, taip padėdamas savo karjeros pagrindą. Pernai jis parsirado namo keletą metų praleidęs jūroje ir ėmė studijuoti architektūrą".

Galbūt ir esama tiesos šioje žinutėje. Vis dėlto neabejotina, kad jau 1818 m. Imanuelis patraukė į Stokholmą mokytis braižybos. Jo pavardė aptinkama Laisvųjų menų akademijos 1818–1819 m. architektūros studentų sąraše. Po kelerių metų studijų, už kurias susimokėjo atlygiu už darbą pas statybos rangovą, 1824 m. sausio 25 d. Imanuelis gavo ketvirtą Akademijos medalį, o kitais metais buvo apdovanotas Tesino medaliu.

1825 m. jis mokėsi Karališkosios žemdirbystės akademijos mechanikos mokykloje: lankė paskaitas ir pateikdavo brėžinius. Brėžiniai sulaukė dėmesio, nes gavo padidintą 60 riksdalerių asignacijomis stipendiją „už gerai atliktą kilnojamojo namo modelį" bei kitą stipendiją „už įvijų laiptų modelį". Metinėje ataskaitoje, datuotoje 1828 m. gegužės 16 d., Technologijos instituto valdyba rašo apie „tą laiką, kai Nobelis dirbo instituto braižytoju".

Tais pačiais metais Imanuelis pirmąsyk viešai pasirodo kaip išradėjas. Jis prašo net trijų patentų: pirmo – savo išrastoms drožimo staklėms, antro – dešimties kočėlų mechaninei skalbinių laidynei.

Trečias išradimas buvo bekrumplis diržinis prietaisas, sukamąjį judesį pakeičiantis švytuokliniu. Įvertinti paraiškas patikėta Technologijos instituto dėstytojų kolegijai. Jos nuomonė buvo tokia: „Šis išradimas, instituto turimomis žiniomis, laikytinas visiškai nauju ir iki šiol neįdiegtu patobulinimu".

Imanueliui tai buvo svarbi sėkmė. Nors ir menkai teoriškai išsimokslinęs, dabar jis nusiuntė daugiau patentų paraiškų, ir didžioji dalis jų buvo patenkinta. Todėl juo ilgą laiką buvo pasitikima kaip statybos rangovu. Sigvardas Strandhas knygoje daro svarbią pastabą: „Statybos ir įtaisų technikoje didžiuosius įnašus visų pirma paliko ne teoretikai, bet stiprūs gyvenimo išmokyti žmonės. Tai pasakytina vos ne apie visą XIX amžių".

Dėl išskirtinio praktinio nagingumo, – panašaus į protėvio Olofo Rudbeko, kuriam nebuvo neišsprendžiamų problemų, – Imanuelis gaudavo užsakymą po užsakymo. Vienas jo kiek daugiau dėmesio sulaukusių darbų buvo Stokholmo rotušės pastatas. Vadinamasis *Ronska huset* buvo pastatytas ant stačios uolos. Namą reikėjo paremti, ir Imanuelis sugalvojo, kaip tai padaryti. Jis išsprogdino – gerokai anksčiau, nei jo sūnus išrado dinamitą, – kalne nišas ir sutvirtino pastatą stipriais stulpiniais pamatais. Profesionalų sluoksniuose tai buvo laikoma žygdarbiu, išgelbėjusiu namą nuo tikros pražūties.

Specialistų įvertinimas atnešė daug naujų užsakymų, ir visus juos Imanuelis sėkmingai atliko. Kaip savarankiškas verslininkas, statė kilnojamuosius medinius namus, dar sykį įrodydamas toli pralenkęs laiką. Taip pat sukonstravo metalo apdirbimo stakles, kurias specialistai apibūdino kaip atveriančias naują epochą. Greičiausiai dėl to, kad jo tėvas buvo felčeris, įsteigė chirurgijos reikmenų fabriką. Išrado plūduriuojančius paklotus bei pontonines sekcijas. Tam panaudojo pripučiamą elastinę gumą.

1827 m. Imanuelis vedė vyriausiojo buhalterio dukterį Andrietę Ahlsel (1805–1889). Taip buvo padėti itin laimingos santuokos pagrindai.

1831 m. sutuoktiniai taip gerai vertėsi, kad galėjo nusipirkti namelį Longholmene. Tada jų pirmagimis Robertas buvo dvejų metų, tais pačiais metais gimė Liudvigas. Jaunai šeimai, rodės, viskas eina kaip sviestu patepta, bet Imanuelį kaip rangovą viena po kitos užklupo nesėkmės. Nuskendo trys jo baržos su brangia statybine me-

džiaga ir sudužo buksuojamas gatavas akmenų prikrautas medinis tilto padėklas. Buvo priverstas brangiai perstatyti suremontuotą namo priestatą. Ir visų blogiausia: 1832 m. gruodžio 31 d. iki pamatų sudegė sutuoktinių namas.

Kitą mėnesį Imanuelis bankrutavo. Vieši dokumentai pateikia jaudinamą šeimos gyvenimo sąlygų vaizdą. Imanuelis nusisamdė kuklų būstą tuometiniame Stokholmo pakraštyje, arčiau atskiro Marijos bendruomenės Tabako sukėjų kvartalo, dar vadinamo Sterkelio įmone. Nors metinė nuoma buvo maža – 106 risksdaleriai 32 šilingai asignacijomis, – jis sunkiai ją sumokėdavo. Iš bankroto dokumentų matyti, kad būstas buvęs toks kuklus, kokį tik galima įsivaizduoti: keletas stalų ir lovų, keletas daugiau ar mažiau aplūžusių kėdžių, šešios poros paklodžių, trys pagalvių užvalkalai, maždaug 20 riksdalerių vertės „vario bei geležies" ir 10 riksdalerių vertės stiklo bei porceliano.

Imanuelis su šeima vėl buvo priverstas išsikraustyti. Į dar kuklesnį būstą kiemo name Norlandsgatano 11. Šioje nepaprastai spartietiškoje aplinkoje gimė Alfredas Bernhardas Nobelis. Iš laiško, rašyto jau užaugus, matyti, jog tėvų bankroto sukelta nešlovė sustiprino Alfredo jautrumą. Jis dažnai pasijusdavo įžeistas, nors tai tebūdavo paprastas pajuokavimas. Alfredas niekada neįstengė pamiršti skaudžių pirmųjų gyvenimo metų išgyvenimų.

Objektyviai išstudijavus bankroto dokumentus, paaiškėjo Imanuelį elgusis gana neatsakingai. Kaip šeimos maitintojui, jam nederėjo imtis tokių rizikingų pareigų. Antra vertus, esama stulbinamų jo iniciatyvumo ir veiklumo įrodymų. Įvairios jo rangos sutartys apėmė tokius įsipareigojimus: plūduriuojantis Skurusundo tiltas – 13 000 riksdalerių asignacijomis, Anžu namo remontas Stortorgete, Peterseno namas prie Munkbrono bei Jakobsbergo skalbykla.

Stokholmo miesto teismui pateiktame prašyme dėl nelaimių patirtus nuostolius jis įvertino 15 471 riksdalerių 32 šilingais asignacijomis. Kitame 1833 m. sausio 11 d. rašte jis bejėgiškai konstatavo, kad „patyręs tokius nuostolius ir nepaisydamas geriausių norų neįstengiu kompensuoti skolų ir įsipareigojimų kreditoriams. Taigi esu priverstas prašyti pakviesti į teismą visus mano kreditorius, kad perleisčiau jiems iš ugnies išgelbėtą turtą..."

Bankroto byla truko daugiau kaip metus, bet skolų Imanuelis neatsikratė ir jai pasibaigus. Priešingai, 1837 m. kreditoriai ėmė elg-

tis be jokių ceremonijų ir pagrasino skolininkų kalėjimu. Visiškai iš skolų Imanuelis išsivadavo tik šeštojo dešimtmečio pradžioje. Visi kreditoriai tuomet buvo atsiėmę, kas jiems priklauso. Imanuelis atsiteisė. Nors kartais jis ir darydavo sangviniško skubotų idėjų fantasto įspūdį, jo garbės jausmas buvo gerai išpuoselėtas.

4.

◆ Alfredas Bernhardas Nobelis gimė 1833 m. spalio 21 d. šiauriniame Stokholmo pakraštyje triaukščio namo į kiemą atsuktame kambaryje antrame aukšte. Šiandieninis jo adresas – Norlandsgatano 9, o kvartalas – Torskenas – atsidūręs sostinės centre. 1934 m. namas nugriautas. Maža kalkakmenio plokštelė naujo pastatų komplekso laiptinėje primena, kad čia gimė Nobelis ir kad jis buvo „išradėjas, kultūros rėmėjas, taikos šalininkas".

Ar Alfredas buvo laukiamas vaikas, nežinome. Užtat esama įrodymų, kad jo tėvas Imanuelis po bankroto 1833 m. mokesčių mokėtojų sąraše apibrėžiamas kaip „beturtis" ir apmokestinamas kaip „dailininkas". Jo žmona Andrietė jau buvo pagimdžiusi tris vaikus ir praradusi pirmagimį. Kai vyro nebuvo namie ir su visais daiktais iki pamatų sudegė jų namas, ji rizikuodama gyvybe išgelbėjo vaikus.

Taigi dienos šviesą Alfredas išvydo nuniokotuose namuose. Pasak jo paties, į pasaulį atėjęs toks silpnas, jog buvęs leisgyvis. Ir toliau jis augo gležnas bei ligotas.

Nors Nobelis nepanoro bent kiek išsamiau aprašyti savo gyvenimą, vis dėlto mes šį tą žinome apie jo vaikystę ir aplinką, kurioje jis augo. Požiūrio, kad stiprūs vaikystės išgyvenimai lemia asmenybės raidą, atrodo, laikėsi ir pats Nobelis. Tai patvirtina jo jau užaugusio užrašytos mintys. Kaip esu anksčiau užsiminęs, jis niekad neužmiršo pažeminimų, kuriuos šeima patyrė dėl bankroto. Įspūdžiai liko neišdildomi, kaip ir vidinio kiemo kvapai.

Veik prieš pat mirtį baigtoje dramoje „Nemesidė", Alfredas rašo:

„Beatričė: Pripažįstu, kad dažnai klydau, kad mano širdyje giliai įsišaknijusios neapykanta ir pagieža; bet tu žinai, nes niekas nepraslysta pro tavo akis, kad mano neapykantą išpuoselėjo užuojauta broliams ir vargšei motinai, jų nepelnytos ir baisios kančios." (Antras veiksmas, XI scena)

Ketvirto veiksmo I scenoje kitas pagrindinis veikėjas šūkteli:

„Visa mano esybė trykšta neapykanta; pirmas vaikystės prisiminimas – kaip mėginu įkąsti tironui. Visas mano gyvybės siūlas tarytum nuverptas Nemesidės.“

Atrodo, kad pirmieji Alfredo įspūdžiai susiję ir su šalčiu. Kukliame Norlandsgatano būste, matyt, traukdavo lediniai skersvėjai. Jis buvo apšildomas tik geležine krosnele bei koklių krosnimi. Šviesą skleisdavo rūkstančios aliejinės lempos. Dar tik po pusės šimtmečio elektra padarys didįjį perversmą. Tokiuose kaip Alfredo šeimos namuose vaikai kosėdavo nuo gerklę griaužiančių sieringų kokso dūmų. Šiukšlės buvo išverčiamos kiemo kampe prie išviečių, kur šeimininkavo riebios žiurkės.

Nors šeima gyveno vos sudurdama galą su galu, viltis negeso. Maistą reikėjo normuoti. Mėsos vaikai beveik negaudavo, užtat pigių sūdytų menkių valgydavo kasdien. Sunkiausia narsiajai Andrietei ir trims jos berniukams buvo jaustis deklasuotiems. „Nemesidės“ antro veiksmo XI scenoje Alfredas rašo:

„Tu, perskaitąs mano širdyje viso gyvenimo vargus, žinai, kad nuo pat vaikystės dienų buvau visų įmanomų skriaudų auka. Alkis, rykštės, plūdesiai – nieko man nebuvo pagailėta.“

Apskritai nepasiturinčiųjų sąlygos XIX a. ketvirto dešimtmečio Stokholme buvo vos pakeliamos. Žmonėms nepavykdavo susidoroti su sanitarinėmis problemomis, todėl viena epidemija keitė kitą. Daugiau žmonių mirdavo nei gimdavo. Tūkstančius kūdikių įveikdavo difterija ir kokliušas. Be to, šalį užgriuvo sunkūs laikai, lydimi pinigų trūkumo ir politinių neramumų. Švediją pasiekė Paryžiaus 1830 m. liepos revoliucijos vėjai ir padrąsino tradicijų ir nusistovėjusios tvarkos nepripažįstančias aktyvistų grupes.

Pasak išlikusių dokumentų, bankrutavo tūkstančiai verslininkų. Gandai apie nelaimės brolius Imanuelio šeimos nuotaikų nepra-

skaidrino. Reikėtų manyti, kad pasimokęs iš savo, kaip laisvo verslininko, patirties, Imanuelis ieškojo pastovios tarnybos. Tačiau, skatinamas kantrios ir drąsios žmonos, jis ir toliau darbavosi kaip rangovas ir išradėjas, nors jo užmojai tolydžio mažėjo. Sigvardas Strandhas savo knygoje nurodo, kad Imanuelis tuo sunkiu momentu „entuziastingai ėmėsi elastinių gumuoto audeklo ypatybių pritaikymo sausumos minoms. Tačiau niekas nenorėjo jo išklausyti. Švedijoje radosi gumos pramonė, deja, nebuvo jos užsakovų".

Nors ir užsivertusi darbais ir rūpesčiais, Andrietė kaip įmanydama popstė silpnutį Alfredą. Jis visą gyvenimą liko jos numylėtinis.

Tėvai – Andrietės tėvas buvo gana pasiturintis Stokholmo valstybinių kareivinių vyriausiasis buhalteris bei kontrolierius – išauklėjo ją atsakingą, taupią ir darbščią. Šios savybės pravertė, kai prireikė išlaidas sumažinti iki minimumo. Senatvėje Alfredo brolis Robertas pasakojo, kad „skaudžiausias atsiminimas – tai nedidelis tų laikų įvykis, kai mama pasiuntė mane nupirkti maisto pietums už du šilingus ir aš pamečiau pinigėlį". Brolis Liudvigas keletą metų prieš mirtį pasakojo, kad jiedu su Robertu buvo gavę užduotį „sostinės gatvės kampe pardavinėti degtukus, kad taip keliomis smulkiomis monetomis prisidėtų prie šeimos išlaikymo".

Andrietės darbo diena prasidėdavo dar prieš aušrą. Iš pigių atraižų ji siuvo vaikams drabužius. Žiūrėdavo, kad jie būtų švarūs ir neapdriskę, nors ir kukliai aptaisyti. Jai buvo natūralu – kaip ir daugumai jos likimo draugių – užsikrauti didžiąją kasdienės naštos dalį. Nepaisant visų nepriteklių, ši tvirta santuoka truko keturiasdešimt penkerius metus, t. y. iki pat Imanuelio mirties 1872 m. XIX a. ketvirtą dešimtmetį didžiausias Andrietės rūpestis, matyt, buvo tas, kad vyras neturi atskiro darbo kambario. Galbūt ji išgyveno, kad vyras nepriimdavo kolegų kvietimų, nes dėl būsto ankštumo jie negalėjo atsakyti tuo pačiu ir jų pavaišinti. Vis dėlto smarkus spaudimas iš išorės nepaprastai sutvirtino šeimą.

Įpusėjęs gyvenimą, Alfredas rašo: „Jei Stokholmas nestovėtų per tris žingsnius nuo Šiaurės ašigalio, atšuoliuočiau Kalėdoms ir atkiščiau lėkštę prie košės dubens". Jis ilgėjosi švediškų Kalėdų papročių: valgymo dažant į puodynę, vytintos šarminiame sodos ir kalkių tirpale išmirkytos žuvies, šokių aplink eglutę ir „Tylios nakties, šventos nakties". Jis tikriausiai prisiminė, kad Kūčių vakarą net var-

guolių vaikai prisivalgydavo iki soties. Šmaikštūs Alfredo žodžiai apie Stokholmo artumą Šiaurės ašigaliui, patvirtina, kad jis visą gyvenimą baiminosi šalčio. Ledinis vaikystės būstas greičiausiai buvo viena šios baimės priežasčių.

Meilė motinai lydėjo jį kaip niekad nenumaldomas ilgesys. „Nemesidės“ trečio veiksmo XI scenoje jis rašo: „Dažnai mintyse vėl išvystu save sėdintį motinai ant kelių, glostomą ir švelniai bučiuojamą, lyg motina būtų angelas, o angelas – motina. Aš vis dar regiu liūdną ir susirūpinusį ašarotą jos žvilgsnį“.

Augustas Strindbergas, dviem dešimtmečiais vėliau lankęs tą pačią mokyklą kaip ir Alfredas Nobelis, būtent apologetinę Jokūbo bendruomenės mokyklą, romane „Tarnaitės sūnus“ kalba apie pagrįstą moters garbinimą: jis galvoja apie „motiną, ištakas“. Pareiškia, kad motinos kultas jam kompensuoja prarastą tikėjimą Dievu. Čia netikėtai atsiskleidžia dėmesio vertas Nobelio ir Strindbergo panašumas. Išoriškai jie turėjo daug bendra: abu mirė 63 metų ir prie abiejų gedulingas pamaldas laikė būsimasis arkivyskupas Natanas Siodерblomas. „Kalboje Švedijos žmonėms“ Strindbergas iš aukšto rašė apie „Nobelio pinigus, kai kurių vadinamus dinamito pinigais“, lyg šie būtų moraliai užteršti. Strindbergas čia pasidavė vulgariai sampratai, kad dinamitas daugiausia naudojamas kare.

Ragnaras Sohlmanas savo ruožtu neatmeta, jog „šiuos niekinamus žodžius Strindbergas parašęs iš nusivylimo, kad skiriant literatūros Nobelio premiją nebuvo pagalvota apie jį“.

5. Motina tapo Alfredo pasauliu nuo pirmųjų jo dienų mokykloje. Ji budėdavo prie jo naktimis ir vienintelė palaikydavo jam kompaniją. Šią situaciją jis angliškai aprašo poemoje, kurią sukūrė 1851 m., būdamas aštuoniolikos metų:

My cradle looked a death-bed, and for years
a mother watched with ever anxious care,
so little chance, to save the flickering light,
my scare could master strength to drain the breast,
and the convulsions followed, till I gasped

upon the brink of nothingness – my frame
*a school for agony with death for goal.**

Šios septynios eilutės paimtos iš poemos, turinčios dar 412 eilučių. Jos parašytos sekant Šeliu, kurio idealizmas Alfredui padarė neišdildomą įspūdį. Anot Henriko Šiuko, šis pirmasis Nobelio eilėraštis yra „poetinio laiško formos ir neabejotinai atskleidžia literatūrinį talentą, iš kurio kitomis sąlygomis gal būtų kas nors išsirutuliotę. Tačiau mus labiausiai domina poemos autobiografinė informacija..."

Būdamas ligotas Alfredas neįsitraukdavo į brolių ir kitų vaikų žaidimus:

We find him now a boy. His weakness still
makes him a stranger in the little world,
wherin he moves. When fellow boys are playing
he joins them not, a pensive looker on,
and thus debarred the pleasures of his age
*his mind keeps brooding over those to come.***

Tam tikra prasme Alfredas visą gyvenimą liko nuošaliai stovintis vaikas: abejingas būties prašalaitis.

Socialinis tėvų pažeminimas buvo vienas karčiausių jo vaikystės prisiminimų. Tarp tėvo ir motinos kildavo įtampa: po vakarienės jie sėdėdavo prie lempos tylūs, palinkę prie savo darbų, jis – prie sąskaitų ir brėžinių, ji – prie siuvinio. Niekas nedrįsdavo pertraukti

* Mano lopšys atrodė tarsi mirties guolis, ir metų metais/ motina rūpestingai puoselėjo/ mažytę galimybę išsaugoti blūsčiojančią liepsnelę,/ iš baimės atrasdavau jėgų iščiulpti krūtį,/ ir prasidėdavo konvulsijos, kol žioptelėdavau/ ties nebūties riba, – mano kūniškasis dangalas –/ tai agonijos mokykla, kurios tikslas mirtis. (*Angl.*)

** Dabar jį matom jau berniuką. Silpnumas vis / neleidžia jam pritapti prie to mažyčio pasaulėlio,/ kuriame jis juda. Kai draugai žaidžia,/ jis, svajingas žiūrovas, neprisijungia, / ir nustumtas nuo savo amžiaus džiaugsmų/ jo protas perkratinėja būsimuosius. (*Angl.*)

įtemptos tylos. Po dešimties metų Alfredas rašė, kad „tikrovė labai žiauriai nuvylė idealų mano širdies pasaulį". Linijos, pagal kurias formavosi jo charakteris, jau tada buvo nubrėžtos.

Alfredo senelės iš motinos pusės, kilusios iš skurdaus ir dievobaimingo Smolando, mergautinė pavardė buvo Karolina Rospig. Būtent iš jos Andrietė paveldėjo neklystamą teisybės ir neteisybės jutimą. Sūnus ji nuolat mokė, kaip svarbu visą gyvenimą būti neperkamai doriems. Matyt, ne veltui: visiems žinoma, kad Robertas, Liudvigas ir ypač Alfredas buvo pavyzdingai dori verslininkai. Bėgant metams Alfredo kartėlis tapo vis akivaizdesnis, nes, jo manymu, jį supę žmonės neatitiko jiems keliamų reikalavimų ir savanaudiškai mėgino jį apgauti. Tai didino ne tik jo įtarumą, bet ir panieką. Alfredas tarėsi geriausiai pagerbsiąs savo motiną būdamas skrupulingai doras.

Alfredas ir jo broliai būtų galėję kartu su Antonu Čechovu pareikšti: „Iš tėvo mes gavome talentą, iš motinos – sielą". Nors Imanuelis Nobelis savo nesėkmes iš dalies lėmė pats, negalima nepripažinti skvarbaus jo proto ir nepaprasto išradėjo talento. Prie to prisidėjo nežabota drąsa ir kalnus verčianti energija. Jo minčių lobynas buvo didelis, nors daug planų komerciškai neįgyvendinami.

Vėliau Alfredas kritikuos tiek tėvą, tiek brolį Liudvigą, kad šie nekreipią pakankamo dėmesio į sumanymų finansavimą. Sudarant sandorį, Alfredui labiausiai rūpėdavusi finansinė jo dalis.

Imanuelis buvo reiklus, bet teisingas tėvas. Kartais jam būdavo sunku susivaldyti, bet ir Alfredas lengvai įširsdavo. Laiškuose jis dažnai mini „greitai užverdantį Nobelių kraują".

Alfredui sulaukus vos ketverių metų, šeimos ir Imanuelio gyvenimą pakeitė esminis įvykis. Per kviestinį vakarą tėvas susipažino su pareigūnu iš Suomijos, vietiniu rusu Larsu Gabrieliu fon Hartmanu. Šis buvo Turkaus gubernatorius ir pirmininkavo caro komisijai, skatinančiai pramonę ir prekybą. Imanuelis pakreipė pokalbį tuo metu mėgstamiausia savo tema: apie sausumos minas. Fon Hartmanas susidomėjo ir pakvietė apsilankyti Turkuje. Atvykusį pažadėjo supažindinti su reikiamais asmenimis.

Nekantrių kreditorių apgultas ir skolininkų kalėjimu gąsdinamas Imanuelis tarėsi nedaug prarasiąs, jei išvažiuosiąs. Vis dėlto jautėsi finansiškai nepajėgus pasiimti šeimą. Šeima atvažiuosianti, kai susiklostys palankios sąlygos. Šiam sunkiam žingsniui jis ryžosi, „kad

galėčiau, – anot jo paties žodžių, – įgyvendinti savo planus ir kad mano uolios pastangos sulauktų paskatinimo, nes visiškai aiškiai matau, kad to niekad neatsitiks mano šalyje, kur patyriau tiek daug nesėkmių".

1837 m. gruodžio 4 d. Imanuelis stovėjo burlaivyje ir atsisveikindamas mojavo prieplaukoje likusiai šeimai. Kelionės tikslas buvo Turkus. Andrietei ir trims jos berniukams artimiausi metai atneš begalę nepriteklių. Kai laivas išnyko iš akių, jie patraukė namo. Andrietė neturėjo nė menkiausio supratimo, kaip jai su vaikais prasimaitinti.

Tuomet padėti šoko tėvas: jis parūpino grynųjų pinigų, nustūmusių didžiausią vargą. Parėmus giminėms ir kai kuriems draugams, Andrietei pavyko netoli namų atidaryti pieno ir daržovių krautuvėlę. Visko griebdamasi ir pati plušėdama nuo ankstaus ryto iki vėlaus vakaro, ji susitaupė truputėlį pinigų. Badas jau nebežvelgė į akis, ir ji galėjo planuoti vaikų mokslą.

Tais pačiais metais, kai vyras bandė laimę Turkuje, Andrietė įrašė vyriausią sūnų Robertą į aukštesniosios Jokūbo apologetinės mokyklos pirmąją klasę. Po dvejų metų atėjo eilė Liudvigui, o 1840 m., sulaukęs septynerių metų, tą pačią mokyklą ėmė lankyti Alfredas.

Jokūbo mokykla, esanti Regeringsgatano 79–81, žmonių buvo praminta „chuliganų mokykla". Joje mokėsi neturtingųjų vaikai, o poniškai aprengti „pasipūtėliai" ėjo į Klaros mokyklą. Vaizduodamas XIX a. pirmosios pusės Stokholmą, Augustas Blanšas pasakoja, kad mokiniai nuolat vaidijosi. Stebint maisto produktų pardavėjams, amatininkams ir smulkiems prekeiviams, jie mušdavosi tarp statinių, vežimų ir prekių ryšulių. Mokyklos kiemą, kuriame per pertraukas bėgiodavo Nobelių vaikai, temdė aukštos namų sienos ir priešgaisriniai frontonai.

Klasėse rūko aliejinės lempos, tik aštunto dešimtmečio pabaigoje jos buvo pakeistos dujų degikliais. Kadangi nebuvo jokios ventiliacijos sistemos, o vidinių sunkiai varstomų langų neišimdavo kiaurus metus, patalpos dažniausiai būdavo nevėdinamos. Kiekviena klasė turėjo vytelių rinkinį: ilgų, pusilgių ir trumpų. Pyla buvo laikoma efektyviu vaistu nuo silpnaprotystės. Šešias skiemenavimo klaidas padariusį mokinį mokytojas kviesdavo prie katedros: „Dėk pirštus ant krašto!" Paskui vytele šešis kartus skaudžiai supliekdavo per juos.

Lundino ir Strindbergo „Senasis Stokholmas“ liudija kūno bausmes buvus labai dažnas: „Kiekvienam Jokūbo mokyklos mokiniui diena atrodydavo itin neįprasta, jei negaudavo lupti. Po rytmetinės maldos bausdavo tą, kurio bausmė būdavo atidėta kitai dienai, o paskui vytelės pliaukšėdavo kiekvieną pamoką“.

Šioje aplinkoje Alfredas išbuvo du ilgus semestrus. Kol buvo pastebėtas jo darbštumas ir gabumai, jis turėjo patirti, kad vargšas mokinys neturi jokių teisių. Reikėjo būti dėkingam, kad apskritai leista lankyti mokyklą.

Mokslas iš dalies buvo finansuojamas vadinamosiomis terminacijomis. Tai buvo „savanoriški“ mokesčiai, žeminama forma išieškomi kiekvieno semestro pabaigoje. Mokytojai ir mokinių grupės vaikščiodavo po namus ir grodavo. Tada kiekvienai šeimai „derėdavo“ sumokėti tokį įnašą, kokį ji išgalėdavo. Kai kurie neturtingi tėvai nieko neįstengdavo duoti, o kiti susilaikydavo iš šykštumo. Nors nemažą Jokūbo bendruomenės dalį sudarė dignitoriai ir ekscelencijos, ministrai ir rūmininkai, surinktų pinigų suma dažnai būdavo minimali. Ar prisidėdavo trijų mokinių motina Andrietė, nežinoma.

Jos ir vaikų mintys, suprantama, sukosi apie Imanuelį. Jie tikėjosi, kad tėvas darys išradimus ir taip aprūpins jų ateitį. Be minų, jis turėjo ir kitų sumanymų. Visų pirma jam rūpėjo karinė ginkluotė. Kaip tikrą patriotą jį dvigubai skaudino tai, kad Švedijos gynybos įstaigos taip šaltai išklausė jo pasiūlymą. Po gero pusšimčio metų nusipirkęs „Boforsą“, Alfredas Nobelis irgi įsitraukė į ginklų technikos išradybą: norėjo švedų gynybą padaryti mažiau priklausomą nuo užsienio. Metai prieš mirtį jis Ragnarui Sohlmanui rašė: „Boforsas“ ims gyvuoti, vos tik mes iš tikrųjų pritaikysime nūdienos naujienas. Būtų smagu išvysti senąją Švediją ginklų srityje rungtyniaujančią su Vokietija ir Anglija“.

Tuo ratas tarsi užsidaro: Alfredas užbaigė tai, ką pradėjo tėvas Imanuelis.

Norėdamas atsilyginti motinai už pasiaukojimą, Alfredas stropiai ruošdavo užduotas pamokas. Rezultato ilgai laukti nereikėjo: sumaniai ir protingai atsakinėdamas jis greitai tapo pavyzdingu mokiniu. Už vadinamąją „nuovoką“ gavo pažymį A. Tiek pat už „stropumą“ ir „elgesį“. Tačiau kitą semestrą elgesio pažymys nukrito iki B su minusu. Henrikas Šiukas spėja, kad per pamokas jis šne-

kėdavęsis arba vėluodavęs. Galima palyginti, Liudvigas B turėjo už nuovoką, BC – už stropumą ir AB – už elgesį.

Mokytojų nuolat giriamas klasės draugams, Alfredas įgavo išrinktojo aureolę. Sunkiai kovęsis dėl savo pozicijų tarp vyresnių brolių ir jų draugų, staiga jis tapo išaukštintas. Dėl uolumo ir gabumų dar aštuonerių metų jis pasiekė tą ypatingą padėtį, kurią išlaikė visą gyvenimą.

Kitas išrinktasis – Augustas Strindbergas, – kaip minėta, lankė tą pačią mokyklą. 1860 m. iš „labai geros", bet dėl griežtumo prastai išgarsėjusios Klaros mokyklos tėvas perkėlė jį į Jokūbo. Strindbergas lygina abiejų mokyklų mokinius: Jokūbo mokyklos draugai buvo „prasčiau apsirengę ir apšašusiomis nosimis, turėjo bjaurių bruožų ir bjauriai dvokė". Vis dėlto jiems jautėsi „artimesnis" nei Klaros mokyklos draugams, kurie visada riesdavo nosį.

Imanuelis Nobelis džiaugėsi, kad, jo nuostabai, Alfredas pasirodė esąs mokyklos pažiba. Paprastai šykštus pagyrų laiške svainiui Liudvigui Ahlseliui jis atvirai pripažino sūnaus nuopelnus: „...Mano mielas ir uolus Alfredas labai vertinamas ir tėvų, ir brolių tiek dėl žinių, tiek dėl nepalaužiamo darbštumo, už kurį niekas negali atlyginti". Po penkerių metų jis taip apibūdino savo sūnus: „Kadangi apvaizda apdovanoja nevienodai, man rodos, vyriausiasis gavo daugiausia. Mano vertinimu, Liudvigas yra genialiausias, Alfredas darbščiausias, o Robertas didžiausias mąstytojas ir toks atkaklus, kad pereitą žiemą mane daug kartų nustebino".

Susumavus galima tarti, kad iš tikrųjų Alfredas buvo ne tik uolus, bet ir genijus tarp brolių. Nesvarbu, kad Liudvigą lydėjo didelė sėkmė pradėjus verslą carinės Rusijos Sankt Peterburgo mieste ir tapus naftos eksportuotoju Baku. Šiame mieste sekėsi ir ilgą laiką visų – tik ne tėvo – užmirštam Robertui.

Mokydamasis du semestrus Jokūbo mokykloje Alfredas susidūrė su kitų visuomenės klasių vaikais. Bendrose Klaros ir Jokūbo mokyklų gimnastikos varžybose, taip pat kartu švenčiant mokslo metų pabaigtuves išryškėdavo klasiniai skirtumai. Turtingesnių tėvų vaikai būdavo apsirengę jūrininkų kostiumėliais, aksominiais švarkeliais ir baltomis liemenėmis. Vargšų vaikai dėvėjo odines kelnes, varveliu tepamus batus ir namie siūtus drabužius. Turtingi buržuazijos klasei priklausantys tėvai buvo atlašūs, dėvėjo krakmolytas apykakles – vadinamąsias tėvažudes – ir kaminus primenančius cilindrus. Vargin-

gų vaikų motinos buvo skurdžiai apsitaisiusios senutės, o tėvai sulenkti ir iškraipyti sunkaus fizinio darbo.

Matyt, jau tada pastebėta socialinė neteisybė vėliau paskatino Alfredą pasiskelbti socialdemokratu. Kai šitai pareiškė, jis buvo vienas turtingiausių Europos žmonių ir valdė daugiau nei 90 įmonių Žemės rutulyje. Nederėtų smerkti jį supusio pasaulio, nepatikliai žiūrėjusio į jo taip atkakliai ginamą politinę priklausomybę. Nepaisant socialdemokratui kiek neįprastos keistybės (jis buvo visuotinio balsavimo teisės priešininkas), Alfredas – kaip ir jo brolis Liudvigas – turėjo įgimtą teisybės jausmą. Abu broliai užjautė visuomenės silpnuosius ir jais rūpinosi.

1837 m. gruodžio 15 d. Alfredo tėvas gavo „pirmajam mechanikui Nobeliui" išduotą pasą, kurį laiką gyveno Turkuje, vėliau – Peterburge ir atsidėjęs kūrė tiek sausumos, tiek jūros minas. Galiausiai jam taip ėmė sektis, kad nusprendė galįs pasikviesti šeimą. 1842 m. spalio 21 d. „poniai Nobel su mažamečiais vaikais" buvo išduotas pasas.

Kai šiek tiek susitaupė iš pieno ir daržovių krautuvės, o vyras iš Peterburgo atsiuntė pinigų, Andrietė galėjo persikraustyti į geresnį būstą Regerinsgsgatano 67, iš kur buvo patogu pėsčiomis nusigauti iki Jokūbo mokyklos. Pagerėjusi finansinė padėtis taip pat leido šiai sunkiai plušančiai, profesiją turinčiai moteriai pasamdyti vaikams auklę Miną.

Peržiūrėjus to meto balsavimo teisę turinčių rinkėjų sąrašą, matyti, kad Alfredo Nobelio gimtuosiuose namuose prieš šeimai išsikeliant dar gyveno šie nuomininkai: ankstesnioji savininkė dailidžių gildijos seniūno našlė Fredrika Klason, išsiskyrusi aktuarijaus F. A. Viderbergo žmona Heda Šarlota Sederberg bei būsimasis namo savininkas distiliatorius Augustas Vitė.

Galima įsivaizduoti, kaip prieš šiuos žmones mažasis Alfredas nukeldavo kepurę ir mandagiai nusilenkdavo. Galbūt motina jau buvo spėjusi jį išmokyti pavienių rusiškų žodžių, pavyzdžiui, „do svidanija!" – iki pasimatymo. Kalboms gabus Alfredas savarankiškai labai greitai kaip reikiant išmoko rusų kalbą. Jau po metų naujoje tėvynėje jis rusiškai kalbėjo visiškai laisvai.

6. ◆ Vos dviem mėnesiams telikus iki devynerių metų, Alfredas su motina ir broliais Robertu bei Liudvigu Stokholmo uoste sėdo į šalandą. Tai įvyko 1842 m. spalio pabaigoje. Ilgus penkerius metus skyrium gyvenusi Imanuelio Nobelio šeima pagaliau turėjo susijungti.

Turkuje Imanuelis metus pragyveno pasiturinčios Šarlinų šeimos name Naujojoje gatvėje 8. Gubernatorius fon Hartmanas ištesėjo pažadą ir suvedė jį su įtakingais rusų gynybos pareigūnais. Šie pažadėjo svarbių užsakymų, jei Imanuelis įsikurtų Sankt Peterburge. Šioje kosmopolitinėje Rusijos metropolijoje tuo metu viešpatavo Nikolajus I (1796–1855). Jis griežtai valdė. Imperatorius kartais būdavo vadinamas karūnuotu žandaru. Kai jis ketindavo važiuoti miesto centru, dėl dažnos bombų grėsmės visos pagrindinės gatvės būdavo uždaromos prieš dvylika valandų.

1838 m. gruodį į Peterburgą atvykęs Imanuelis sulaukė didelės sėkmės kaip fabrikantas, išradėjas ir mašinų konstruktorius. Rusijos valdžia palankiai žiūrėjo į užsieniečius, panorusius apsigyventi sostinėje. Jau Petras Didysis 1702 m. dekretu labai palengvino užsienio išradėjų ir verslininkų sąlygas. Norėta prisivilioti talentingų ir veiklių žmonių, galinčių duoti darbo miesto gyventojams.

Ta proga vertėtų prisiminti Evos Tomson-Ros licenciato disertaciją apie emigraciją į Sankt Peterburgą. Joje tvirtinama, kad iš Švedijos dažniausiai išvažiuodavo vien amatininkų pameistriai, darbininkai bei mergos ir maždaug po metų grįždavo į tėvynę. Į Rusiją emigruodavo tik tie išsilavinę švedai, kurie gaudavo darbo kurioje nors iš Nobelių įmonių. Taigi Alfredo broliai, jų šeimos ir jų įdarbinti švedai inžinieriai tuometinėje Rusijoje buvo gana unikalus reiškinys. Vis dėlto dar 1817 m. Karolis XIV Jonas ir caras Aleksandras I susitarė, kad visi švedai Rusijoje bus atleidžiami nuo mokesčių ir karo tarnybos.

Tuometinėje Rusijoje buvo daug bedarbių, todėl įsikūrę tokie užsieniečiai verslininkai kaip Imanuelis Nobelis buvo itin pageidaujami. Kad jis dar buvo ir apsigimęs išradėjas, paaiškėja iš nekrologe aprašyto epizodo. Nekrologas įdėtas 1872 m. rugsėjo 20 d. visai šeimai skirtame savaitraštyje *Svalan* („Kregždutė"): „Imanuelis Nobelis pirmą išradimą padarė dar šešerių metų. Tai buvo padegamasis stik-

las – ledo prizmė. Nuo vandens kubile sušalusio ledo jis atsikirto tinkamą gabaliuką ir apipjaustė peiliu, kad tilptų į medinį žiedą, paskui vaikiškomis rankutėmis nugludino ir nublizgino. Kai ledukas tvirtai įšalo į medinį žiedą, jis tučtuojau išbandė įtaisą – ir stebuklas! – spindinčiomis akimis mažylis išvydo, kaip užsidega ir pradega po ledu pakištas daugelį kartų perlenktas popieriaus lapas. Paskui jam net pasisekė tuo pačiu būdu uždegti tabaką tėvo pypkėje. Ar neturėjo didžiuotis mažylis, kai jo išradimui audringai pritarė pagyrimais nesišvaistantis tėvas?“

Galbūt Imanueliui trūko teorinių pagrindų, jo žiniose neabejotinai bolavo baltos dėmės, tačiau viską kompensavo intuicija. Šia sunkiai apibrėžiama savybe dosniai buvo apdovanotas ir Alfredas.

Tačiau sūnaus santykiai su optimistu ir ekstravertu tėvu buvo komplikuoti. Bėgant laikui, tėvas ir sūnus, nors ir kartu dirbdami, dvasiškai vis labiau tolo vienas nuo kito. Alfredui tėvo mintys atrodė pasenusios, kažkada buvusios teisingos, bet pamažu praradusios aktualumą.

Mažne devynmetis Alfredas, Sankt Peterburge vėl sutikęs tėvą,

jau buvo labai susižavėjęs jo laimėjimais svetimoje šalyje.

Andrietė su sūnumis atvažiavo lagaminų, knygų ir namų apyvokos daiktų prikrauta pašto karieta. Imanuelis laukė su arkliu ir vežimu bei nuosavu vežiku. Alfredas išpūtė akis supratęs, kad naujojoje šalyje kaip nuosavybę galima turėti net žmonių. Baudžiava Rusijoje panaikinta tik 1863 m.

Kadangi 1840 m. dar mažai kur buvo nutiestas geležinkelis, Andrietė, Robertas ir Alfredas iš Turkaus daug mylių dardėjo akmenuotais keliais nepatogiuose ratuose. Tuo metų laiku, kai jie atkako į Rusijos sostinę, buvo drėgnas ruduo, tvyrojo rūkas, o šviesesnių valandų trūko. Alfredas nedaug nusimanė apie didžiąją šalį rytuose. Galbūt jis buvo girdėjęs posakį, jog Rusija yra ne šalis, o pasaulio dalis.

Dideliuose, atviruose plotuose aplink Šv. Petro soborą XIX a. penktą dešimtmetį cimpinėjo tūkstančiai alkanų našlaičių. Jie vylėsi tik išmaldos. Daliai pasiturinčiųjų čia buvo savaime suprantama, jog reikia pasidalyti pertekliumi. Tapęs ekonomiškai nepriklausomas, šiuo pavyzdžiu pasekė Alfredas, atsiskleidė jo dosnumas. Senu rusų papročiu nemenką turto dalį jis skirdavo vargšams. Iš principo jis neatsiliepdavo tik į „beprotiškiausius pasiūlymus aukoti pinigus“.

Nors ir gausi Alfredo Nobelio korespondencija, joje niekur ne-

užsimenama apie jo pirmuosius Sankt Peterburgo įspūdžius. Laimė, savo išgyvenimus tuometinėje Rusijos sostinėje yra užrašiusi kita švedė liudytoja – slaugė Maja Hus, vėliau pasamdyta slaugyti Edlos Nobel seserį. Aukštesnių luomų švedų šeimoms buvo įprasta gyvenant užsienyje pasisamdyti privačią slaugę tiesiai iš Stokholmo Raudonojo Kryžiaus.

Majos Hus duktė paskelbė gausių motinos laiškų ištraukas ir taip išplatino „gyvus ir asmeniškus atminties vaizdus bei užmirštos epochos įspūdžius". Pavyzdžiui, sužinome, kad „95 erės per dieną yra tos pačios 95 erės, ar tarnaučiau Nobeliams, ar X. Y. Z. Galbūt net mažiau, nes turiu mokėti 1 kroną už tai, ką namie gaučiau už 70 erių. Taip pat nejauku gerti šampaną, kai ỹra vienintelės suknelės siūlės".

Maja Hus rašo: „Neva yra didinga, graži ir plati upė su kilometro ilgumo tiltais. Rūmai stovi prie rūmų, tarp jų – Žiemos rūmai. Tik nemanykit, kad Nevos vanduo pereina kokius nors filtrus, – jis susilieja su srutomis, tekančiomis iš choleros barakų, o paskui patenka tiesiai į mūsų vandentiekį".

Sužinome, kad per Tris Karalius su didelėmis iškilmėmis šventinamas Nevos vanduo. „Žmonės puola prisipilti ąsočius ką tik vyskupų pašventintos choleros putros. Mano skrandis jautrus, ir išgėrusi puodelį arbatos bemat suviduriuoju".

Kaip ir Alfredas, Maja atvykusi pervažiavo miestą: „Mes sustojome priešais Kazanės soborą, stovintį prie Peterburgo magistralės – Nevos prospekto ir pro minią įsigrūdome vidun. Ji išties spindi auksu ir sidabru. Juodai apsitaisę vyskupai vieninteliai prileidžiami prie Visų Švenčiausiojo". Švedė slaugė pajuto alpinantį smilkalų ir vaškinių žvakių kvapą. Nuo monotoniško popų 12 evangelijų skaitymo jai susisuko galva. Didžiausia metų šventė Velykos: „Į namus plūsta kumpiai ir veršienos kepsniai. Mat tikratikiai rusai pasninkaudavo tikrąja to žodžio prasme. Taršomi net blynai – savotiški dideli papločiai, paduodami tiesiai iš keptuvės ir valgomi su grietine, ikrais ir rūkyta žuvimi".

Galiausiai slaugė aprašo išvyką į Aleksandro Nevskio vienuolyną. Tai žymiausias Peterburgo vienuolynas, stovintis Nevos saloje, „jis tviskėjo vidurdienio saulėje, kai žiūrėjome į jį nuo vieno iš tiltų". Anot padavimo, Aleksandro Nevskio vienuolynas stovi toje vietoje, kur „didysis kunigaikštis Aleksandras pasiekė didelę pergalę prieš švedus ir jų sąjungininkus vokiečių vienuolių ordino riterius".

Imanuelio Nobelio šeima į savo būsimą būstą turbūt važiavo per Šv. Trejybės tiltą, pro Petropavlovsko tvirtovės pylimus, o paskui pasuko Vyborgo pusėn ir katalikų kapinių linkui. Norlandsgatano kiemo name Stokholme gimusiam švedų berniukėliui puošnios gatvės turėjo padaryti nepaprastą įspūdį.

Iš Imanuelio Nobelio akvarelės žinome, kad Peterburge jų namas buvo palei kanalą, gana kuklus medinis vienaukštis. Sklypą supo aplūžusi statinių tvora. Nors šeima gyveno kur kas geriau nei Stokholme, švaistytis pinigais buvo uždrausta. Galima numanyti, kad itin jautrus šalčiui Alfredas nuo šaltų skersvėjų čia kentėjo ne mažiau nei Norlandsgatane. Rusijos sostinėje pereito šimtmečio viduryje pro duris ir langus pūtė lediniai tundros vėjai.

Pagerėjusią šeimos finansinę padėtį nulėmė geri Imanuelio santykiai su rusų generolu Ogarevu. Šiam tarpininkaujant, Karo ministerija susidomėjo „užsieniečio Nobelio" sukurtomis sausumos bei jūrų minomis. Imanuelis taip pat sulaukė dėmesio gamindamas ginklus rusų armijai. Jam kompetentingai vadovaujant, ginklų gamyba iš senos amatininkystės virto tikra pramone. Nobelių šeimos įsiskverbimas į

Rusijos ūkį tapo faktu. Jų sėkmę lydės daug kartų didesni nei anksčiau mašinų pramonės įpareigojimai ir galiausiai vainikuos sūnaus Liudvigo, naftos karaliaus Baku, prie Kaspijos jūros, padėtis.

Vos atkakusi į Sankt Peterburgą, Andrietė pagimdė sūnų Emilį. Vėliau ji susilaukė dar vieno sūnaus ir dukters, tačiau šie mirė maži. Alfredo sveikata taip pat buvo silpna. Chroniška sloga jam kėlė neuralginius galvos skausmus. Šie nesiliaujantys ir kartais nepakeliami galvos skausmai, kurių jis niekada nenusikratė, tapo nuolatiniu jo laiškų priedainiu.

Imanuelio veikla inspiravo generolo ir inžinieriaus Ogarevo raštą Rusijos karo ministrui. Šis prašymas yra vienas iš nedaugelio tuometinių dokumentų, nušviečiančių Imanuelio veiklą Rusijoje XIX a. penktą dešimtmetį, todėl pacituosime: „Ponui Karo Ministrui. Jūsų Šviesybė 1841 m. rugsėjo 19 d. raštu Nr. 597 man pranešė, kad Jo Karališkosios Didenybės įsakymu užsieniečiui Nobeliui leidžiama eksperimentuoti su jo išrastomis priemonėmis, leidžiančiomis sunaikinti priešą gana dideliu nuotoliu. Nuo to laiko Nobelis be paliovos rengėsi šiems eksperimentams, bet juos sustabdė tam tikros priežastys, iš kurių svarbiausia – kitas Nobelio įsipareigojimas sukonstruoti permanentines jūrų minas. Šioje srityje iki šiol jis yra

pasiekęs gana puikių rezultatų. Pagaliau 1844 m. pabaigoje Nobelis man dalyvaujant atliko eksperimentą: ypatingos konstrukcijos parako įtaisu visiškai sėkmingai išsprogdino žemės ruožą... Savo 1841 m. rugsėjo 16 d. raštu Nr. 2803 Jūsų Šviesybę informavau, kad, pripažinus jo sistemą, Nobelis norėtų gauti 40 000 sidabro rublių atlyginimą, kurio šiuo metu atsisako, ir prašo tik vienkartinės 3000 sidabro rublių savo išlaidų kompensacijos."

Per Krymo karą (1853–1856) Imanuelio jūrų minos buvo panaudotos Kronštate, Sveaborge ir Revelyje. Jos laikytos pranašesnėmis už rusiškas. Vyriausias jo sūnus Robertas gavo Rusijos vyriausiojo karo vado užduotį išdėstyti minas pagal tėvo parengtą planą. Jam pasisekė: anglų laivynas nedrįso plaukti į Suomijos įlanką. Žinoma, nebuvo susprogdintas nė vienas priešų laivas, tačiau dokumentai byloja, kad „flagmano *Duke of Wellington* sužvejota mina buvo taip smalsiai apžiūrima, kad sprogo, žuvo vienas žmogus, tai sukėlė didelę anglų pagarbą šiems mažiems daikčiukams".

Savo patirtį Imanuelis perteikė puikiame ilgo pavadinimo veikale *Système de défence maritime pour passages et ports sans fortifications dispendieuses et avec épargne d'hommes par Immanuel Nobel**. Spalvotai iliustruotas veikalas iškalbingai liudija leidėjo išradingumą, energiją ir piešėjo talentą.

Rusijos vyriausybės mokamas atlyginimas jau 1842 m. leido Imanueliui įkurti mechanikos dirbtuves bei liejyklą. Pripažinimas atėjo iš visų pusių, greitai jis buvo laikomas kompetentingiausiu Rusijos inžinieriumi. Sėkmė vijo sėkmę. 1848 m. artimam savo draugui svainiui Liudvigui Ahlseliui jis rašė: „Čia viskas srūva nepertraukiamu srautu: darbo iki ausų, nė kiek ne mažiau apmaudo ir nemalonumų dėl daugybės pašlemėkų, kurie nori gauti kuo daugiau, patys duodami mažų mažiausiai". Jo kalboje pastebima tiek darbuotojams taikomas žodis „pašlemėkai" – vartotas tuometinės Rusijos verslininkų, – tiek sakinio negrabumas. Nors Imanueliui puikiai sekėsi, jam, kaip anksčiau sakyta, trūko deramo mokyklinio išsilavinimo, kurio niekada neįgijo.

Tačiau viskas klojosi puikiai. Jis galėjo ne tik susimokėti skolas, bet ir padėti Švedijoje likusiems giminėms ir draugams. Ahlseliui jis

* Imanuelio Nobelio sukurta jūros kelių ir uostų gynybos sistema be brangių sutvirtinimų ir didelių darbo jėgos sąnaudų (*pranc.*).

rašo: „Jei mano sūnūs susitartų tęsti tai, ką pradėjau, man rodos, jiems su Dievo pagalba nepritrūktų duonos, nes čia, Rusijoje, dar yra labai daug darbo“.

7.

Gyvenimo patirtis Imanueliui padėjo suvokti, kad žinios – vertingiausias žmogaus turtas. Kapitalą galima prarasti, o žinių niekada. Kai tik leido šeimos finansinė padėtis, jis ėmė rūpintis, kad sūnūs gautų geriausią išsilavinimą. Nenorėjo, kad vaikai liktų savamoksliai, kaip jis pats. Tik didžiausiomis pastangomis jam pavyko įgyti svarbesnių tiek gamtos, tiek humanitarinių mokslų žinių. Paskutiniaisiais metais laisvalaikiu net studijavo prancūzų ir anglų literatūrą, ypač klasikinę. Šį žinių alkį paveldėjo sūnūs, kurie ne tik tapo išsimokslinusiais inžinieriais, bet ir buvo labai išsilavinę žmonės.

Techniškus reikalus puikiai išmanantis Sigvardas Strandhas padarė svarbią pastabą: „Nuo pat pradžių Alfredą sužavėjo spekuliatyvioji ir eskperimentinė chemija, tapusi jo mėgstamiausiu dalyku“. Chemijos mokytojais buvo profesoriai Zininas ir Trapas. Julijus Trapas (1808–1882) profesoriavo Sankt Peterburgo aukštojoje technikos mokykloje. Būtent jis atkreipė Alfredo ir jo tėvo dėmesį į minų užtaisui tinkamą medžiagą – nitrogliceriną. Tai – geltonas, sunkus aliejus, gaunamas į azoto ir sieros rūgščių mišinį palengva pilant gliceriną. Nitroglicerinas nuo smūgio lengvai sprogsta. Po dešimties metų Alfredas padarė didžiausią amžiaus atradimą: jam pavyko iš esmės sumažinti nitroglicerino jautrumą smūgiams sumaišius jį su titnagžemiu.

Kitas Alfredo chemijos mokytojas buvo profesorius Nikolajus N. Zininas (1812–1880). Zininas dirbo Medicinos ir chirurgijos akademijoje ir buvo studijavęs pas būsimąjį Alfredo mokytoją Paryžiuje – garsųjį T. J. Peluzą. Nuo pirmųjų Imanuelio Nobelio metų Sankt Peterburge ir Trapas, ir Zininas buvo jo draugai. Zinino vila stovėjo netoli Nobelių šeimos vasarvietės.

Tarp Roberto, Liudvigo ir Alfredo namų mokytojų buvo vienas švedas: kalbos ir istorijos mokytojas filosofijos magistras B. Larsas Santesonas. Trapui, Zininui, Santesonui bei magistrui Peterovui pavyko brolius įtikinti, kad žmogus gali be galo daug išmokti. Tai formavo jų pasaulėžiūrą. Broliai išmoko daug reikalauti iš savęs, o ne laukti, kol kiti aptarnaus. Svarbiausias mokytojų teiginys buvo

tas, kad žmogus pats susikuria ateitį, o stropumas – kiekvieno laimingo gyvenimo pagrindas. Ilgos kasdieninės studijos suformavo konstruktyvią mąstyseną. Ypač Alfredas studijų metais pasirodė gebąs savarankiškai mąstyti. Noras suprasti tapo jo manija. Jam labai padėjo nepaprastai gera atmintis.

Iš laiškų matyti, kad jis labiausiai vertino tris gyvenimo pažinimo būdus: savarankiškas studijas, kitų žmonių stebėjimą ir geros literatūros skaitymą. Studijuodamas jis plėšėsi tarsi galerų vergas. Bendraujant su žmonėmis, jam didžiausią malonumą teikdavo intelektualinis jaudulys išgirdus naują, prieštaringą mintį. Kiekviena neišspręsta problema dar studijų metais jam rodės kaip asmeninis iššūkis.

Iš mokytojų Alfredas labiausiai prisirišo prie išmintingojo Peterovo. Šis savo darbą laikė kilniu pašaukimu ir tėviškai rūpinosi Alfredu. Kai pagirdavo mėgstamiausią mokinį, šis tarsi pasisemdavo naujų jėgų ir imdavo dvigubai stengtis. Alfredui greitai ir be pastebimo vargo prisivijus vyresnius brolius Robertą ir Liudvigą, mokytojas įžvelgė jame genijaus bruožų. Kaip mokyti genijų? – klausė savęs.

Į šią problemą atkreipė dėmesį rašytojas Svenas Fagerbergas: „Įvairūs auklėtojai paprastai sako, kad genijais nereikia rūpintis: jie yra stiprūs ir visus sunkumus įveikia patys. Šie auklėtojai labai smarkiai klysta. Genialūs žmonės dažnai turi trūkumų, kurių be paramos neištaiso. Mokykloje genijaus užuomazgas sunaikina begalinė ilgų mokslo metų nykuma ir veiklos galimybių, supratimo bei paskatinimo stoka."

Šie svarstymai verčia apmąstyti Nobelio atvejį. Jei Alfredas nebūtų buvęs kvalifikuotai privačiai mokomas, o buvęs kankinamas paprastoje daugiametėje, dabar vadinamoje kalimo, mokykloje, kažin ar būtų taip atskleidęs savo gabumus.

Per gyvenimą Alfredas sutiko vos keletą artimų žmonių, su kuriais galėjo atvirai ir be užuolankų kalbėtis apie gyvybiškai svarbius reikalus. Tokių asmenų buvo keturi: magistras Peterovas, Berta fon Sutner, jaunas Paryžiaus pastorius, vėliau Švedijos arkivyskupas Natanas Sioderblomas ir Ragnaras Sohlmanas. Jie visi turėjo kažką bendra: buvo nepaperkamai teisingi ir skvarbaus proto. Susirašinėdamas ir bendraudamas su šiais žmonėmis, Alfredas išlįsdavo iš savo kiauto.

Su Peterovu Alfredas aptarinėdavo net engėjišką caro politiką. Jis suprato, kad mokytojas iš visos širdies laukė baudžiavos panaiki-

nimo ir tėvynės išsivadavimo, nors apie tokias mintis vos drįsdavo užsiminti. Galbūt Peterovo laikysena pagrįsti Alfredo žodžiai „Nemesidės“ trečio veiksmo XI scenoje:

„Aš gerai pasveriu savo žodžius ir žinau, ką galiu ar ko negaliu laisvai sakyti. Kai gyveni tokiais laikais kaip mūsų, visur užuodi šnipus.“

Šiuose dviejuose sakiniuose atsigirsta policijos kontroliuojamo ir cenzūruojamo Peterburgo aidas. Alfredui sukako šešiolika tais metais, kai buvo suimtas ir nuteistas mirti Fiodoras Dostojevskis. Jam vėliau nuosprendis buvo pakeistas ketveriais Sibiro katorgos metais bei kareivio tarnyba baudžiamajame pulke. Caras surengė žiaurų spektaklį. Prieš sušvelninant nuosprendį, Dostojevskis kartu su kitais nuteistaisiais mirti, apvilktas baltais marškiniais, buvo atvestas prie kartuvių – tik tada jo pasigailėta.

Klystume teigdami, kad Alfredas jaunystėje bent kiek tikėjo politiniu masių sąmoningumu. Jo akimis, tik inteligentiškas ir toliaregis elitas gali vadovauti žmonėms ir kelti jų gerovę. Alfredas baidėsi kolektyvo ir neprisiversdavo būti minioje. Išauklėtas rusiškos aplinkos, jis nuolat blaškėsi tarp simpatijos ir antipatijos skurdžių kvartalų gyventojams ir rūmų ponams. Tokia sumaištis lydėjo jį visą gyvenimą.

Liudvigas kiek ilgiau išvažiavo paviešėti į Švediją, bet tėvas norėjo, kad jis greičiau grįžtų. „Palikti jo ten, – rašė jis, – negaliu, nes tai ne tik labai daug kainuotų, bet ir visiškai sužlugdytų mokymą kitų vaikų, dabar tik telaukiančių, kada šis parsirasiąs ir vėl imsiąs mokytis.“

1849 m. sausį Liudvigas grįžo ir parašė motinos broliui laišką, kuriame apibūdino šešiolikmetį Alfredą: „Alfredas taip išaugo, kad vos jį atpažinau. Dabar veik lygus su manim, o balsas taip pastorėjo ir sustiprėjo, kad iš jo nepažinčiau“.

1849 m. pabaigoje Robertas baigė mokslus. Tai paaiškėja iš sausį Liudvigo rašyto laiško Ahlseliui: „Kaip vieną neįtikimiausių naujienų tau pasakysiu, jog tapau pirmosios gildijos pirkliu. Tai patvirtina priežodį: niekada nesi per senas aptekti šašais! Šį žingsnį žengti privertė mano plati veikla. Robertas rūpestingai tvarko menkesnius reikalus ir už tai, pritarus mano kompanionui, per mėnesį gauna 100 sidabro rublių – neblogą atlyginimą dvidešimtmečiui jaunuoliui.

Bet šlovindamas Dievą galiu pasakyti, kad jis to nusipelno". Kompanionas, į kurį kreipėsi Imanuelis, buvo generolas Ogarevas, anksčiau jį supažindinęs su įtakingais Karo ministerijos asmenimis.

Laiškuose, įsitraukęs į liūdnus apmąstymus, Alfredas gali nustebinti, staiga pareikšdamas, kad „gyvenimas yra puiki dovana, iš Motinos Gamtos rankų gautas brangakmenis, kurį pats turi nugludinti ir nusvidinti, kad jo spindesys būtų vertas pastangų". Reikia įžvelgti svarbų skirtumą tarp to, „ką žmogus daro", ir to, „kas jam nutinka".

Išlikusioje giminės korespondencijoje, be abejo, net neužsimenama, ar Alfredas, – jis liko nevedęs ir bevaikis, – augdamas turėjo kokių nors instinktų lemiamų gyvenimo problemų.

Tačiau esama nepaneigiamų duomenų, kad dėl proto ir tikslo siekimo jis buvo patrauklus jaunuolis, nors kartu per anksti subrendęs, ligotas, svajingas ir uždaras. Galbūt vaizduotėje jis susikūrė nepasiekiamą moters idealą. Vėliau prasitarė, kad būtent išsilavinusi rusė galėtų būti pavyzdys kitų šalių moterims, „nes geba šnekėti apie mokslą ir filosofiją taip pat protingai kaip vyras".

Sakoma, jog apie kitus sprendi pagal save. Alfredas nė kiek nedvejodamas apie brolį Robertą rašo: „Hipochondrikas. Vis įsiteigia naujas ligas. Iš ryto širdies ydą, per pusryčius podagrą, po pietų džiovą, prieš miegą vėžį".

Bejėgiškumo ir netikrumo jausmas, būdingas jaunam Alfredui, paliko jį ėmus dirbti tėvo liejykloje. Veikla plėtėsi. Gamyba augo, kartu ir pajamos. Be garo mašinų, vamzdžių bei geležinių konstrukcijų, skirtų civiliniam sektoriui, plaukė kariniai magazininių šautuvų, lafetų bei parako minų užsakymai. Kompaniono buvo galima atsisakyti ir firmos pavadinimą suprancūzinti, išverstas šis skambėjo „Liejykla ir mechanikos dirbtuvės. Nobelis ir sūnūs". Sūnums tai reiškė paaukštinimą: iš mokinių jie pakilo į dalininkus. Memuaruose Liudvigas pabrėžia svarbą visapusiško išsilavinimo, kurį įžvalgus tėvas suteikė jam jaunystėje. Gabus ir turintis gilių žinių Alfredas taip pat buvo puikus darbininkas. Iš baikštaus, susimąsčiusio ir silpno vaiko išaugo bent išoriškai veiklus, užsigrūdinęs, viskuo besidomintis ir niekuo nesistebintis rangovas. Jo įnašas buvo labai reikšmingas, kai po dvejų metų maža dirbtuvėlė išaugo į vieną didžiausių tos srities įmonių Rusijoje. Ilgainiui civilinei rinkai skirtas asortimentas pasipildė šildymo katilais, vandentiekio vamzdžiais ir šildytuvais.

Imanuelis išrado ir ėmė gaminti pirmąsias garinio centrinio pastatų šildymo sistemas Rusijoje.

Be abejo, pasitaikydavo ir nesėkmių. Tėvas sukonstravo naujo tipo medinį vežimo ratą. Valdžios įstaigos susidomėjo, bet dėl muitinės nuostatų gamybą teko nutraukti. Buvo patirti didžiuliai nuostoliai. Tačiau apskritai šeimai nepaprastai sekėsi. 1853 m. „už stropumą ir gabumus", parodytus Rusijos pramonėje, Imanuelis gavo imperatoriškąjį aukso medalį.

Po trisdešimties taikos metų dauguma rusų ėmė tikėti amžinomis paliaubomis. Pagaliau žmonės subrendo įveikti nesutarimus nesigriebdami jėgos. Tačiau caras Nikolajus I to nenorėjo. Per karus su Persija (1826–1828) ir Turkija (1828–1829) jo valstybė išsiplėtė. Dabar jis norėjo tęsti ekspansijos politiką, nors ir sukeldamas naują karą.

Rusijos karo pajėgas reikėjo modernizuoti, tad Imanuelio įmonė gavo didelių užsakymų. Kad įstengtų juos atlikti, jis turėjo iš Švedijos importuoti ne tik karinių medžiagų, bet ir atsivežti kvalifikuotų darbo vadovų. Netrukus „Nobelis ir sūnūs" ėmė tiekti viską, pradedant greitaeigiais šautuvais ir baigiant garo mašinomis Rusijos pir-
 miesiems propeleriais varomiems karo laivams.

Vieną dieną caras nusprendė, kad jau atėjo tinkamas laikas, ir uždėjo antspaudą ant mobilizacijos įsakymo: vadinamasis Krymo karas (1853–1856) tapo faktu. Nors karas buvo naudingas šeimos įmonei, Alfredas laikėsi principinės nuostatos, jog jis yra asmeninio valdžios troškimo išraiška. Kitokių motyvų jis neįžvelgė.

Dabar Imanuelis su sūnumis ėmė gauti vieną skubų valstybinį užsakymą po kito. 1855 m. rugsėjo 15 d. jie nuvyko užminuoti Kronštato tvirtovės. Tą dieną Alfredas rašė: „Ši vieta tikrai nepalieka jokių širdžiai malonių prisiminimų... nes Rusijoje Karūnai tarnauti svarbiau nei Dievui!" Vis dėlto principinė nuostata jam nekliudė taip sumaniai išspręsti technines problemas, kad Nobelio jūrų minos tapo pripažintos kaip pirmosios iš tikrųjų pritaikomos.

Imanuelis turėjo pats finansuoti gausius ir būtinus eksperimentus. Jis jautė vis didėjantį nepasitenkinimą caru. Iš apmaudo net ketino atsisakyti 40 000 rublių atlyginimo. Šie pinigai padengė tik nežymią jo išlaidų dalį. Gyvenimo pabaigoje jis užrašė, ką tuo metu galvojo: „Mechanikos dirbtuvėse niekad neatsiskleidė tokia didelė energija ir įvairiapusiškumas kaip 1854–1860 nepertraukiamo karštli-

giško darbo metais ir galbūt niekad už tokius didelius darbus nebuvo prasčiau mokama".

8. Pasak Henriko Šiuko, Alfredo drama „Nemeside" neturėjo didelės literatūrinės vertės. Vis dėlto tai nekliudo šią tragediją laikyti svarbią kaip autobiografiją, nes joje Alfredas kalba atviriau nei kur nors kitur. Antro veiksmo II scenoje skaitome:

> „Taigi augau ir brendau mąstanti, jaučianti būtybė, turinti vidinį poezijos pasaulį, kurio negali sunaikinti jokia tironija. Mūsų nuostabiųjų skaldų dainos man buvo žavintis ir guodžiantis dvasinio minčių ir jausmų pasaulio aidas. Jos buvo ištikimos mano palydovės, kai taip dažnai žvaigždėtomis naktimis svajodavau Viduržemio jūros pakrantėje... tuomet būdraudamas gododavau apie geresnį pasaulį, kol miegas, tasai išankstinis mėgavimasis mirtimi, išdildydavo gyvenimo vaizdus ir valandėlę apmaldydavo jo skubą, kovas ir kančias..."

Paskutinius gyvenimo metus Alfredas praleido San Reme, „Viduržemio jūros pakrantėje". Jaunystėje patyręs būsimojo poeto kančias, į kūrybinius laimėjimus žvelgė su kreiva šypsena: sudegino visus eilėraščius, išskyrus vieną. Suprasdamas savo literato talento ribotumą, visą gyvenimą slėpė skausmą dėl sudužusių vilčių tapti pripažintu poetu. Kaip rašytojas, jis vengė viešumos ir atsisakė skelbti kūrinius iki paskutiniųjų gyvenimo metų. Tada pasaulinio garso išradėjas, verslininkas ir sprogalų ekspertas netikėtai išspausdino „Nemesidę".

Po jo mirties gyvieji nežinojo, kaip pasielgti su „tokia silpna drama, kuri nedaro garbės žymaus žmogaus atminimui". Buvo nuspręsta sunaikinti visą tiražą, išskyrus tris egzempliorius. Atsižvelgiant į tai, kaip ryškiai šis veikalas nušviečia Alfredo mąstyseną, toks sprendimas laikytinas apgailėtinu. Vėliau Šiukas pripažino, kad tiražą reikėję sunaikinti: „Buvo gerai padaryta, nes iš vienintelio spausdinto jo plunksnos kūrinio visuomenė neabejotinai būtų susidariusi klaidingą įspūdį. Alfredas Nobelis išties buvo poetas,

poetiškai suvokė gyvenimą ir jaunystėje gebėjo suteikti jam eilėraščio formą. Bėgant metams šie gabumai išnyko".

Kyla klausimas, kodėl Alfredas gyvenimo pabaigoje išspausdino literatūros veikalą, nors niekad nieko nemėgino paskelbti jaunystėje. Tikriausiai galima paaiškinti tuo, kad būdamas jaunas jis bijojo tapti atviros pajuokos objektu. Galbūt suprato, kad vėlyvoje paauglystėje patirta nesėkmė gali turėti katastrofiškų padarinių. Tačiau pasisotinęs garbės bei pagyrų ir sulaukęs šešiasdešimt trejų metų, jis galėjo nebekreipti dėmesio į galimą neigiamą kritiką. Po visų bylinėjimųsi ir išgyventų neteisybių jam svarbiausia buvo dramos forma išlieti karčią gyvenimo patirtį.

Šiuko nuomonė, kad Alfredas jaunystėje buvęs tikras poetas ir kad jis išlaikęs poetišką požiūrį į gyvenimą, nepaneigta ir šiandien. Alfredas ilgai svarstė, ar jam rinktis rizikingą skaldo, ar nėmaž nesaugesnį išradėjo gyvenimą. Jis turėjo daug rašytojo duomenų: lakią vaizduotę, stilisto talentą ir ypatingą gebėjimą filosofuoti.

Jo neryžtingumas renkantis profesiją primena du kitus garsius švedus, kurie jaunystėje net buvo poetai, bet galiausiai irgi neleido sau gyventi iš kūrėjo talento. Turimas omenyje diplomatas ir kanceliarijos prezidentas Gustavas Filipas Kroicas (1731–1785), „Ačio ir Kamilos" autorius, bei Švedijos užsienio reikalų ministras per Antrąjį pasaulinį karą Christianas Giunteris. Giunteriui, Kroicui ir Nobeliui bendra tai, kad jauni jie svajojo apie meną ir studijas pasirinko kaip kūrybos priedangą. Taip pat nė vienas iš jų nesiekė kokios iškilesnės vietos visuomenėje. Priešingai, jiems atrodė visiškai beprasmiška mėginti pagerinti gyvenimo pozicijas stengiantis gauti greitą paaukštinimą, tapti karjeristu. Christianas Giunteris pirmajame veikale parašo keletą sakinių, kuriuos būtų galėjęs suformuluoti ir Kroicas arba Nobelis: „Pasiekti tikslą – tai tas pat kaip išvysti tarsi rūką išsisklaidančias svajones. Likti tuštesnėmis rankomis ir vienišesniam nei kada nors anksčiau. Valdžia, garbė, turtai – ar tai nėra vien uolos neapykantos ir pavydo jūroje?"

Nors Alfredas laisvai rašė penkiomis kalbomis, iki pakutinių gyvenimo metų nedrįso atsiskleisti kaip rašytojas. Tvirtinama, nežinia, teisingai ar neteisingai, kad negalima tobulai išmokti daugiau nei vienos kalbos. Tačiau Alfredas kalbas studijavo labai rimtai: jaunystėje į švedų kalbą išvertė Volterą. Tuo nepasitenkino ir paskui atvertė jį į prancūzų, o savo vertimą sulygino su originalo teks-

tu. Nors ir labai stengėsi, vis dėlto, Henriko Šiuko manymu, jo kalbos jausmas buvo nelabai stiprus ir tai galėjo būti priežastis, po jaunystės bandymų sulaikiusi jį nuo poetinės kūrybos.

Alfredo tėvas Imanuelis rašymą laikė tik laisvalaikio forma. Jis nepripažino rašytojų kaip tikrų profesionalų. Tad su didžiausiu nerimu stebėjo ženklus, įspėjančius, kad vienas jo sūnų rimtai ketina tapti „literatu". Galima įsivaizduoti, kaip Alfredas neradęs ką atsakyti, kai tėvas paklausė, kur nuvesianti jo kūryba. Imanuelis manė, kad sūnus turi suprasti, kiek daug iš jo tikimasi, ir tučtuojau išmesti iš galvos visas kvailystes. Uždarbiavimo ir literatūrinės kūrybos ilgainiui nebebuvo galima suderinti.

Svarbiausia priežastis, dėl kurios Alfredas galiausiai atsisakė rašytojo profesionalo karjeros, buvo labai primityvi: XIX a. penktą dešimtmetį Rusijoje neišgalinčiam susimokėti skolų grėsė kalėjimas. Nors tėvui kartais finansiškai labai sekdavosi, jam visada grėsdavo teismas dėl pasibaigusio mokėjimo termino. Po Krymo karo tai tapo tikrove.

Šeimos finansinė padėtis Alfredui sulaukus šešiolikos laikinai labai pagerėjo, todėl tėvas manė suviliosiąs sūnų studijomis užsienyje su sąlyga, jei šis atsisakysiąs tapti rašytoju. Alfredas nusileido. Juk jis iš arti matė, kaip sunkiai pluša tėvas, kad sueitų kreditai ir debetai. Alfredas brangiai sumokėjo už šeimai parodytą lojalumą: visą gyvenimą jį dirgino nepatenkintas troškimas rašyti. Žlugusios viltys paliko gilias žaizdas sąmonėje. Ypač todėl, kad jam netrūko drąsos leistis į meno valdas.

Vėlesniais jaunystės metais Alfredas patyrė, kokia pažeidžiama ir jautri poeto siela. Kol jis stengėsi apginti savo pozicijas kitose srityse, atsipalaiduodavo tik slapčiomis rašydamas. Jis niekam nerodė kūrybos rezultatų, ir niekas negalėjo pasakyti, ar jo rašiniai vertingi. Tai kėlė liūdesį ir nepasitikėjimą savo jėgomis.

Alfredo Nobelio noras skaityti buvo labai didelis, ir jis neklysdamas pasirinkdavo geriausius rašytojus. Laiškuose dažnai cituoja Šekspyrą, bet visų pirma Šelį, kuriuo sekė mėgindamas pats eiliuoti. Tai ypač pasakytina apie pirmąjį eilėraštį, parašytą angliškai – gimtąja Šelio kalba. Vėliau Alfredas pats jį išvertė į švedų kalbą. Jam tebuvo aštuoniolika, kai Paryžiuje sukūrė šį autobiografinį kūrinėlį. Eilėraštis neturi pavadinimo, bet pirmoji eilutė skamba taip: „Jūs sakot, kad esu mįslė". Jame aprašinėja pasaulio sostinę Paryžių, ta-

čiau į pirmą vietą iškyla jo pirmoji meilė. Susižavėjimo objektas – patraukli švedaitė, dirbanti Paryžiaus vaistinėje:

> *Atvažiavau į Paryžių – tai irgi vandenynas, kur aistros siaučia kaip audros, nuskandindamos daugiau žmonių nei sūrios bangos. Panorę̨s ištirti šią milžinišką, neišmatuojamą nuodėmių ir kvailysčių sangrūdą, turi sumokėti duoklę jos stabui Malonumui. Mano gyvenimas, iki tol nyki dykuma, atgijo palaimai ir vilčiai. Aš radau tikslą, dievišką tikslą – laimėti šitą mielą mergaitę ir būti jos vertas. Jaučiausi be galo laimingas, ir mudu susitikome dar ir dar kartą, kol tapome vienas kitam dangaus karalyste; išmokau pajusti malonų jos meilės pritarimą ir užantspaudavau jį bučiniu – tyru ir šventu absoliučios ištikimybės bučiniu, nors, be mus saugančio Visagalio, jo nematė nė viena akis. Tai galėjo baigtis įprastai ir atnešti džiaugsmo bei rūpesčių; bet likimo buvo skirta kitaip; kitas jaunikis tvirčiau pareiškė savo teises – ji susituokė su myriu.*

Paskutinėse eilutėse atsiskleidžia tragedija. Jaunoji švedaitė susirgo tuberkulioze ir pasimirė Alfredui dar tebegyvenant Prancūzijos sostinėje. Jos ilgesys padarė jį „vienišą šio gyvo pasaulio atsiskyrėlį, ir nusprendžiau savo gyvenimą skirti vien kilnioms pareigoms. Nuo tos valandėlės nebeįsitraukdavau į minios džiaugsmus..."

Šį eilėraštį per vieną Alfredo kelionių į Angliją perskaitė senyvas literatūra besidomįs anglų pastorius. Tasai pastorius, vardu Rev. Lesingemas Smitas, nepatingėjo plačiau išdėstyti savo nuomonę: *Notwithstanding some passages in it, which you yourself appear now to regret, I rejoice that it formed no part of the hecatomb which you made of your other compositions. The thoughts are so massive and brilliant, if not always true, that no reader can for a moment complain of dullness nor miss 'the jingling sounds of like endings' anymore than in the Paradise Lost. I have read not only carefully but critically, as you will see by the annexed remarks. I should have considered it as a marvellous production for an Englishman, but the marvel is increased hundredfold by the fact of its author being a foreigner. I have industriously hunted out every grammatical error and false idiom and you will see how small the amount of these is. There are not half a dozen mediocre lines in the whole 425. If you can write such a poem in the English tongue, what could you not do in your own, especially if you bide your time, as Milton did, till advancing*

*years shall have enlarged your experience, shall have softened down asperities of thought and given you a perfect command over words.**

Rev. Smitas šį laišką parašė 1868 m. Iš jo paaiškėja Alfredą Nobelį sudeginus visus kitus jaunystės eilėraščius, išskyrus vieną: *Night–thoughts*** Šiame eilėraštyje Nobelis ypač daug mąsto apie religines problemas. Šelį primenančiais posakiais tikras religingumas čia priešinamas su neabejotinai antireligine pasaulėžiūra:

The solemn silence of the midnight hour
Unchains the fettered spirit, and the power
of reasoning takes a visionary flight
Beyond the limits of detective sight
Which may deceive us, yet attracts the soul
*Even with its wild and daring uncontrol.****

Tikriausiai maža švedų poetų galėtų taip lengvai eiliuoti anglų kalba. Jau vien šis faktas turėjo sustiprinti aštuoniolikmečio Alfredo savigarbos jausmą. Taip pat tikėtina, kad šis laikas buvo vienas iš nedaugelio jo gyvenimo tarpsnių, kai jis patyrė nesudrumstą lai-

* Nepaisydamas vienos kitos vietos, dėl kurių jūs pats, atrodo, dabar gailitės, aš džiaugiuosi, kad šis eilėraštis netapo dalimi tos hekatombos, kuria jūs pavertėte kitus savo kūrinius. Mintys, nors ir ne visada tikros, yra tokios didelės ir puikios, kad joks skaitytojas nė akimirką negalėtų skųstis nuobodžiu ar nepastebėti „panašių galūnių skambesio" kaip ir „Prarastajame rojuje". Kaip pamatysit iš pridedamų pastabų, eilėraštį skaičiau ne tik kruopščiai, bet ir kritiškai. Turėčiau jį laikyti žavingu anglo kūriniu, tačiau šį žavesį šimtus kartų padidina faktas, jog jo autorius yra užsienietis. Aš stropiai ieškojau gramatinių klaidų ir netinkamų idiomų, ir jūs pamatysit, kaip jų maža. Iš visų 425 eilučių nė pusės tuzino vidutiniškų. Jei jūs galite parašyti tokį eilėraštį angliškai, tai ko negalėtumėt padaryti gimtąja kalba, ypač jei kaip Miltonas palauktumėt tinkamos progos, kol bėgantys metai praplės jūsų patirtį, nugludins minčių nelygumus ir leis puikiai surikiuoti žodžius. (*Angl.*)

** Nakties mintys (*angl.*).

*** Iškilminga vidurnakčio valandos rimtis/ išvaduoja supančiotą dvasią, ir minties / jėga nuskrieja vaizduotėje/ už neįžvelgiamų ribų,/ kas gali mus apgauti, bet traukia sielą/ netgi laukiniu ir drąsiu savo nesuvaldomumu. (*Angl.*)

mę, nors ir suprasdamas, jog gali būti apkaltintas kaip savo dievinamo Šelio sekėjas. Šie jaunystės eilėraščiai rodo jį rimtai mėginus tapti poetu.

Apsiprendimas neatsidėti vien rašymui bei draugės mirtis Paryžiuje sustiprino jo prislėgtą nuotaiką. Pirmosios meilės netektis galėjo būti viena iš priežasčių, dėl kurios jis niekad nevedė.

Siekiant išsamumo galima paminėti, kad Alfredas 1862 m. mėgino sukurti ir romaną „Seserys". Šiuko kritika pastarąjį visai sutriuškina: „...kaip romanas jis itin silpnas, ypač kalbos požiūriu. Iš dalies tai galbūt susiję su tuo, kad veikiausiai jam pavyzdys buvo labai prasti tuometiniai švedų romanai. Charakteriai piešiami kone naiviai, o dialogai parašyti nenatūralia knygine kalba. Nobelis nėra pasakotojas..."

Apie ne itin gerus aktorius sakoma, kad jie labiausiai iš visų teatro gerbėjų geba džiaugtis. Galbūt panašiai daugybė sužlugusių rašytojų talentų yra radę paguodą knygų prikimštose bibliotekose. Galima konstatuoti, jog Alfredo biblioteka, išlikusi Bjornborno sodyboje Karlskogoje, buvo kimštinai prikimšta. Dėmesingai ir susidomėjęs jis sekė savo meto literatūrą. Be didžiųjų rusų rašytojų, bibliotekoje esama mažne visų skandinavų literatūros įžymybių knygų: Strindbergo – „Kvailio išpažintis", Selmos Lagerliof – Alfredo Nobelio labai vertinta „Sakmė apie Gestą Berlingą", Henriko Ibseno – „Peras Giuntas", apie kurį jis entuziastingai rašė laiškuose draugams, po vieną ar kelis Bjornsono, Jono Li ir Chielano veikalus. Ir, žinoma, Viktoro Riudbergo. Kaip įdomybę galima paminėti, kad Nobelio draugai švedai yra girdėję jį deklamuojant ilgas Tegnerio „Fritjofo sakmės" ištraukas. Šelio, kuriuo sekė Nobelis jaunystės eilėraščiuose, tėra tik vienas kūrinys. Bibliotekoje randama Bairono „Čaildo Haroldo klajonės" bei filosofiniai Herberto Spenserio veikalai, kuriuos, sprendžiant iš aptrintos išvaizdos, knygų savininkas nuodugniai studijavo.

Dėl Šelio įkvėptos silpnybės idealistinės krypties kūrybai, Nobeliui buvo sunku priimti tokius natūralistus kaip Strindbergas ir Zola. Pastarąjį viena proga atstūmė epitetu „pornografinis rašytojas". Užtat labai žavėjosi Riudbergo idealizmu. Tai jis parodė paprašytas finansiškai prisidėti prie skaldo paminklo, nors savo įnašą principine motyvuota išlyga palydėjo dėl kitų priežasčių: „Paprastai man labiau rūpi tušti gyvųjų pilvai nei akį džiuginantys mirusiųjų paminklai, nes kad ir tikima sielą esant savarankišką būtybę, vis dėl-

to labai abejotina, ar ji turi akis. Vis dėlto nenorėčiau pasitraukti ir užrašau 300 kronų. Esama rašytojų, kurių raštai tarsi paminklai. Jiems kitų paminklų nereikia. Šiai klasei priskirtini Riudbergo raštai, liudijantys sielos kilnumą ir formos grožį."

Šis principinis paaiškinimas įdomus, turint omenyje du daugiausia ginčų sukėlusius galutinio Alfredo testamento žodžius. Vienas iš penkių apdovanojimų turėjo atitekti „asmeniui, sukūrusiam iškiliausią *idealinės pakraipos* kūrinį". Akivaizdu, kad Nobelis „sielos kilnumą ir formos grožį" laikė meniškumo kriterijais, už kuriuos verta apdovanoti.

Jo bibliotekoje esama veikalų, sukurtų prancūzų rašytojų: Balzako, Lamartino, Mopasano ir ypač daug Viktoro Hugo, į kurio namus Nobelis dažnai būdavo kviečiamas. Vis dėlto biblioteka palieka įspūdį, kad jos savininką, matyt, labiausiai domino anglų bei skandinavų literatūra.

Tarp Nobelio popierių yra nebaigtos apysakos „Šviesiausioje Afrikoje" apmatai. Nors šis kūrinys nestokoja stilistinių trūkumų, jis tam tikru požiūriu įdomus. Čia išvystame Nobelio politinį mąstymą. Jis rašo: „Aš esu socialistas ta prasme, kurią jūs, atrodo, suteikiat šiam žodžiui. Tačiau visuomenėje individas nuolat sąveikauja su kolektyvu ir jei valstybė nesupranta individo teisių, ji, piktnaudžiaudama savosiomis, šias užgniaužia. Belamio absoliuti lygybė, vis dėlto nepanaikinanti gamtinių skirtumų, subrandintų kone automatinį kareivinių gyvenimą su itin ribotu horizontu, neskatinančiu individo imtis dvasinės veiklos".

Gyvenimo pabaigoje Nobelis save apibūdino kaip „tam tikros rūšies socialdemokratą, tačiau modifikuotą". Jis tvirtai laikėsi lygių galimybių principo. Bent jau vyrams. Viena proga aiškino, kad „švietimas – tai gerovės plėtra". Taip pat žinomas jo, kaip verslininko, rūpinimasis tarnautojais. Bendradarbiai ypač pabrėžė kitiems žmonėms visada rodomą pagarbą.

Vis dėlto jo draugas ir bendradarbis Ragnaras Sohlmanas pareiškė – tai būtina paminėti šiame kontekste, – „kad Nobelis tiek samprata, tiek žodžiais bei veiksmais pasirodė esąs svetimas socialdemokratinėms pažiūroms. Demokratas irgi vargu ar buvo. Savo įmonių darbininkams buvo labai geranoriškas ir rūpestingas, tačiau asmeniniams santykiams niekad nelikdavo laiko. Savo namų tarnams buvo labai dosnus šeimininkas, bet griežtai laikėsi etiketo ir

kokio nors asmeninio artumo nė neįsivaizdavo, net kai susirgęs ir kentėdamas jo ilgėdavosi".

Alfredo Nobelio ruporas „Šviesiausioje Afrikoje" gana charakteringai pavadinamas prancūzišku žodžiu *Avenir*, verčiamas kaip „ateitis".

Radikalusis Aveniras – taigi Alfredas – kritiškai nusiteikęs konstitucinės monarchijos atžvilgiu: „Ji visiškai nelogiška, nes karalius be valdžios – apgailėtina figūra. Visa šalis lenkiasi asmeniui, kurio veikla panaši į automato. Jis būna arba – kaip dažniausiai pasitaiko – visiškas nulis ir tada nesuprantama, kam reikalingas, arba valingas ir trokštąs valdžios. Pastaruoju atveju jis turi iš visų jėgų stengtis panaikinti pagrindinį įstatymą, žeminantį jį kone ligi gyvulio. Tokioje šalyje valdo parlamentas – vadinkime jį pagyrų rūmais. Svarbiausia jo paskirtis plepėti, kai kuriose šalyse ir imti kyšius. Užtat atstovai dažniausiai renkami iš advokatų ir kitų parazitų formalistų. Apskritai tikra konstitucinė monarchija – tai užmaskuota respublika. Vienintelis skirtumas, kad valstybės vairą laiko ne renkamas, o paveldimas dykūnas".

Privačiame laiške Alfredas save apibūdina kaip „superidealistą, lyg ir netalentingą Riudbergą". Kartus žodis „netalentingas" rodo, kad žlugę jaunystės poetiniai bandymai paliko be paliovos skaudžiai duriančius dyglius. Praėjus trims dešimtmečiams po Alfredo mirties, Henrikas Šiukas tvirtino, „jei būtų galėję plėtotis skaldo gabumai, jis tikriausiai būtų tapęs giliai mąstančiu poetu".

9. ◆ Kai Alfredas leidosi į pirmą studijų kelionę už Rusijos ribų, buvo mažų mažiausiai mokslus baigęs chemikas. Jis ne tik buvo nepaprastai stropus mokinys, bet ir labai daug studijavo savarankiškai. Užtat žiniomis smarkiai pranoko ne tik abu vyresnius brolius, bet ir vienmečius draugus.

Vėlesniais metais prabudo išskirtinis savojo „Aš" suvokimas, taip pat noras būti bet kurios padėties viešpačiu. Jis neketino aklai pulti į pasaulį ir vadovautis atsitiktinumais. Pirmas savarankiškas pasirodymas tarptautinėje arenoje buvo gerai suplanuotas: iš pradžių apsilankys Dalario, pas dėdę Ahlselį ir pusbrolius. Po šių vasaros atostogų bandys susisiekti su tėvo verslo tarpininkais Vidurio Eu-

ropoje ir Anglijoje. Paryžiuje yra laukiamas padirbėti garsiojo profesoriaus Peluzo laboratorijoje. Studijų kelionės viršūnė bus susitikimas su tėvynainiu išradėju Džonu Eriksonu Niujorke. *The Nineteenth Century* buvo rašoma: „Imanuelis Nobelis puoselėjo mintį, jog garus galėtų pakeisti ir išstumti įkaitintas oras. Todėl jam atrodė verta gerai išmankštinti vieną savo sūnų, kad šis įgyvendintų jo mintį. Inžinieriaudamas Imanuelis be Liudvigo beveik negalėjo apsieiti, o Robertas vis dar buvo užsienyje, todėl 1850 m. į Jungtines Valstijas nusprendė pasiųsti Alfredą, kad šis studijuotų globojamas pažįstamo inžinieriaus Džono Eriksono".

Tėvas tikėjosi, kad dveji užsienyje praleisti metai ne tik papildys mokslo žinias, bet ir galutinai privers sūnų atsisakyti rašytojavimo. Ką išvažiuodamas iš Sankt Peterburgo manė ir jautė Alfredas, galime tik spėlioti.

Iš nuotraukos, darytos prieš kelionę į užsienį, matyti tuo metu jį buvus bebarzdį tamsiaplaukį vaikiną, ant kaktos užkritusiais kirpčiukais. Vilkėjo paskutinės mados marškinius ir ryšėjo ranka sumegztą juodą kaklaraištį. Apranga buvo sena ir nauja derinys. Plati burna, ilgos blakstienos. Galima įsivaizduoti: jei būtų ryžęsis nusišypsoti, šypsena tikrai būtų kėlusi simpatiją.

Atvykęs į Niujorką, Alfredas greičiausiai kupinas vilčių aplankė tėvynainį išradėją bei pramonininką Džoną Eriksoną, jau tada plačiai išgarsėjusį ir sulaukusį didelės sėkmės. Šis išradėjas atkako į JAV iš Anglijos 1838 m. – metais vėliau, nei jo draugas Imanuelis Nobelis apsigyveno Sankt Peterburge. Džonas Eriksonas į Ameriką atplaukė paties pasistatytu pirmuoju propeleriniu Atlantą perskrodusiu laivu *Robert E. Stockton*.

Kai Alfredas vykdydamas tėvo norą pasuko į *Beach* gatvės 36 numerį – triaukštį namuką priešais Šv. Jono parką, jam knietėjo iš pagrindų susipažinti su Džono Eriksono jaunystės laikų išradimu: karšto oro, arba kalorine, kaip ji dar buvo vadinama, mašina. Sigvardas Strandhas pasakoja, kad vien Niujorke per trumpą laiką buvo parduota 12 000 karšto oro mašinų. Vandeniui pumpuoti! Miestas anksti įsirengė gerą vandentiekį, tačiau spaudimas vamzdžiuose buvo toks mažas, kad jo pakakdavo tik apatiniams vis aukštėjančių namų aukštams.

Alfredo tėvas norėjo viską sužinoti apie šią nuostabią mašiną, nes planavo ją įtaisyti karo laivuose.

Prieš susitikdamas su Džonu Eriksonu, Alfredas tikriausiai itin rūpestingai pasirišo kaklaraištį po žema, dvigubai užlenkta apykakle. Iki tol jis buvo tik skaitęs apie genijus: škotų fiziką Džeimsą Vatą, kuris, išradęs kondensatorių bei slankiojamąjį ventilį, patobulino garo mašiną, ir anglų kilmės mechaniką Samuelį Oveną, taip sėkmingai gaminusį garo mašinas, kad Švedija šioje srityje ėmė pirmauti. 1818, tais metais, kai prancūzų maršalas Žanas Baptistas Bernadotas tapo karaliumi, pasivadinusiu Karoliu XIV Jonu, Ovenas į jūrą nuleido pirmąjį Švedijos garlaivį. Netrukus ratiniai garlaiviai tapo gana įprastu Melareno ir Saltšiono reiškiniu.

Jaunajam Alfredui Džonas Eriksonas irgi turėjo atrodyti ypatingas talentas, nors tik po vienuolikos metų šis pasiekė šlovės viršūnę, kai sukonstravo šarvuotį *Monitor*, Hemptono reide nugalėjusį pietinių valstijų *Merrimac*.

Apie Alfredo mokymosi pas Džoną Eriksoną laiką žinoma nedaug. Parsiradęs į Sankt Peterburgą, 1852 m. liepos mėnesį jis trumpai rašo motinos broliui „apie tą laiką, kai buvau Amerikoje". Kitame laiške šeimai Alfredas pavartoja formuluotę, kuri greičiausiai suglumino tiek profesorių Šiuką, tiek Ragnarą Sohlmaną. Jis rašo, jog „susitarė su tokiu kapitonu Eriksonu, kad šis atsiųsiąs reikalingus brėžinius ir paaiškinimus, kurių negalėjęs paruošti man būnant Amerikoje. Šiuos brėžinius persiųsiu ponui Arvedsonui į Stokholmą".

Iš formuluotės „toksai kapitonas Eriksonas" Šiukas su Sohlmanu padarė išvadą, kad pažintis buvusi gana paviršutiniška. Tačiau tokiai nuomonei prieštarauja faktas, jog tėvas ilgon kelionėn į Ameriką Alfredą siuntė būtent išsamiai ištyrinėti Džono Eriksono kalorinės mašinos. Alfredas posakį „toksai kapitonas Eriksonas" galbūt pavartojo norėdamas juokais nuslėpti, kokį didelį įspūdį jam padarė žmogus, kurio vardas Amerikoje nenueidavo nuo visų lūpų.

Ponas Arvedsonas, kuriam Alfredas laiške žada nusiųsti brėžinius, daugelį metų buvo Amerikos garbės konsulas Stokholme. Be to, Karlas Davidas Arvedsonas buvo savininkas *Tottie & Arfvedsson* firmos, siuntinėjusios įvairius maisto produktus Peterburge gyvenančiai Nobelių šeimai.

Studijų vizitui pas Džoną Eriksoną pasibaigus, Alfredas tučtuojau pargrįžo namo, kad pradėtų su tėvu dirbti. Perimtas idėjas norėjo kuo greičiau paversti konkrečiais projektais. Tikriausiai jam taip pat buvo atsibodę bastytis po pasaulį ir leisti šeimos pinigus.

1854 m. vasarą Alfredas susibaigė nuo pervargimo. Tėvo įmonėje tuo metu dirbo daugiau kaip tūkstantis žmonių, o darbo sparta per Krymo karą buvo didelė. Tų laikų papročiu gydytojai Alfredui patarė važiuoti į kurortą gerti mineralinio vandens. Vėl aplankęs gimines Dalario, jis iškeliavo į Francenbadą. „Nuo rugsėjo 4 d., – rašo jis laiške šeimai, – pagaliau esu Egeryje ir jau pradėjau maudynių ir meškeriojimo kursą (vykęs pavadinimas, nes tenykščiuose vandenyse neregėtai daug buvo meškeriojama). Metų laikas vėlyvokas, bet gydytis vis tiek gerai." Norėdamas pasirodyti ne tik tinginiaująs, jis smulkiai aprašo, ką nuveikė šeimos įmonės labui. Paskui sušunka: „Bet dabar gana reikalų! Smagu vėl prisiminti Stokholmą ir Dalario. Ak, kaip gera man buvo tais laikais, palyginti su dabartim! Be didelio vargo įžvelgi, kiek daug netekai gimines ir draugus išmainęs į atsitiktinius pažįstamus. Su jais, žinoma, irgi gali praleisti keletą malonių valandėlių, bet išsiskyręs jų pasigendi tik kaip seno švarko".

Vykdamas namo, iš Berlyno jis rašo: „Dabar pagaliau pradedu tikėtis, kad šiam klajokliškam gyvenimui ateis galas ir vėl imsiu gyventi aktyviai. Išties pats laikas, nes man toks gyvenimas ima visiškai nusibosti ne tiek dėl monotonijos, prie jos anksčiau ar vėliau turi priprasti, kiek dėl minties, kad užuot gavęs kokios nors naudos esu našta tėvams. Kadangi tikrai nepavyko taip pasveikti, kaip tikėjausi (man rodos, Stokholmas ir apsilankymas Dalario mano sveikatai buvo naudingesnis nei Francenbadas), tai verčiau važiuosiu namo, vos tik pavyks sutvarkyti mūsų reikalus Berlyne. Ilgiuosi namų labiau, nei galiu apsakyti, ir labai norėčiau parsirasti iki šio mėnesio 21 d., kai man sukaks dvidešimt vieneri".

Po gerų metų, 1856 m. sausį, Imanuelis Ahlselių šeimai rašo: „Dabar man smagu, kad ir Liudvigas atgavo sveikatą ir yra stiprus daugybės sunkių mūsų žygių ramstis. Duok Dieve, kad mano mielasis ir uolusis Alfredas taip tvirtai atsistotų ant kojų kaip Liudvigas. Tuomet mes visi nuoširdžiai džiaugtumėmės".

10.

1947 m. rašytojas Stenas Siodербergas parašė originalų romaną apie Alfredą Nobelį – „Niekieno nepažintas žmogus". Viename jo skirsnyje Džonas Eriksonas JAV besilankančiam Al-

fredui taria: „Kadaise visus gebėjimus, kuriais mane apdovanojo Apvaizda, svajojau skirti tėvynei. Bet atsitiko kaip ir jūsų tėvui: savo paslaugas turėjau pasiūlyti kitai šaliai, ir ši tapo man tėvyne. Antra vertus, Švedija yra antroji šalis, po Jungtinių Valstijų pritaikiusi propelerius savo laivyne..."

Ir Džonas Eriksonas, ir Alfredas Nobelis buvo patriotai, tačiau tai netrukdė jiems manyti, kad visi išradimai – net ne tokie reikšmingi – turi tarnauti žmonijai. Abiem novatoriams būdinga ta pati, kaip ir daugeliui tikrų menininkų, samprata: vien darbas yra atlygis ir kitokio nereikia nė tikėtis. Bent jau taip Alfredas buvo nusiteikęs būdamas labai jaunas. Tik supratęs, kad bepinigis esi lengvai pažeminamas, jis ėmė domėtis ekonomine savo išradimų nauda. Priešingai daugeliui kolegų, jis iš atradimų mokėjo daryti pinigus, nes nestokojo techninio kūrybingumo ir dar nutuokė apie verslą. Svarbiausiais išradimais Alfredas ne tik pakeitė kalnakasybos, kelių tiesimo bei užtvankų statybos technologijas, bet ir sumaniai jais pasinaudojęs tapo vienu turtingiausių Europos žmonių.

Grįžęs iš JAV, Alfredas tėvui galėjo daug papasakoti apie Džono Eriksono kalorinę mašiną. Jiedu ketino ją panaudoti laivuose vietoj lengvai sprogstančios garo mašinos. Imanueliui tuo metu labai sekėsi ir jis uždirbo daug pinigų. O po eksperimentų su minomis jis pasiskelbė pirmasis istorijoje sugalvojęs vandens minas. Tarp tėvo ir sūnaus kilo nedidelis ginčas. Alfredas buvo skaitęs apie amerikiečio išradėjo Roberto Fultono eksperimentus tiek prie Bresto, tiek Lamanše. Minos išmėgintos dar per Amerikos nepriklausomybės karą 1775–1783 m., bet, pasak Alfredo, tėvas visada girdavosi esąs pirmas. Ši kritika galbūt ne visai teisinga: vis dėlto Imanuelis pagamino pirmąsias tikrai tinkamas naudoti jūrų minas.

Tačiau Alfredą rimtai jaudino didelės tėvo skolos. Kai 1856 m. baigėsi Krymo karas ir tais pačiais metais caras Aleksandras II buvo priverstas žeminančiomis sąlygomis Paryžiuje pasirašyti taikos sutartį, Rusijos vyriausybė ėmė nebesilaikyti įsipareigojimų. Užsakymų kaip ir nebeliko, padėtis tapo kritiška. Veržimasis į civilinę rinką niekaip negalėjo kompensuoti nutrūkusių pajamų iš karinio sektoriaus. Netrukus Imanueliui antrą kartą gyvenime iškilo bankroto grėsmė. Iš nevilties jis išmėgino ką galėjo, kad šeimos įmonė kaip nors išsilaikytų. Vienas bandymas buvo pasiųsti dvidešimtpenkiametį Alfredą pas Paryžiaus ir Londono bankininkus. Tačiau prašy-

mas buvo atmestas: įmonė „Nobelis ir sūnūs“ pokarinės Rusijos sąlygomis nebelaikyta verta kreditų.

Nobelių įmonė kurį laiką dar šiaip taip vertėsi, iš įvairių įplaukų sumokėdavo neatidėliotinas skolas. Tačiau kažkada taip sėkmingai dirbusi *Fondéries & Atéliers Mécaniques Nobel & Fils* nepermaldaujamai žengė į bankrotą. Dabar maža tegelbėjo, kad Imanuelis Nobelis buvo „pirmosios gildijos pirklys“ ir pagal rangą turėjo teisę važinėti keturiais žirgais kinkyta karieta.

Bankrotui tapus faktu, įskaudintas Imanuelis su Andriete ir jauniausiu sūnumi Emiliu grįžo į Švediją. Po kurio laiko Robertas tėvams į Stokholmą nusiuntė pranešimą apie esamą padėtį: „...šėlstančios jūros paviršiuje nebeišsilaikome, kapstomės iš visų jėgų, skudurai prisigeria vandens ir nors be perstojo kovojame, grimztame vis gilyn ir gilyn. Kas, po velnių, galėjo pagalvoti apie tokias kraupias perspektyvas tomis dienomis, kai Rytuose švelniai spindėjo mūsų žvaigždė!“

Šioje keblioje padėtyje sumaniausiai laikėsi Liudvigas. Susitaręs su kreditoriais, jis likvidavo įmonę ir pabandė išgelbėti šeimos sukaupto kapitalo likučius. Jo, taip pat Roberto ir Alfredo pastangomis tėvai buvo aprūpinti nedideliu pradiniu kapitalu, leidusiu jiems vėl įsikurti Stokholme. „Tą dieną, kai nedirba, žmogus nevertas duonos kąsnio“, – pareiškė Liudvigas. Ekonomiškai stiprinama firma vadinosi „Nobelis ir sūnūs“, vėliau pervadinta „Broliais Nobeliais“. Studijuojant Liudvigo laiškus, kyla įspūdis, kad jis buvo didis žmogus, įveikdavęs milžiniškas užduotis ir žavėdavęs amžininkus gebėjimu steigti klestinčias pramonės įmones. Kaip pramonės vadovui, be organizatoriaus talento, jam ypač buvo būdinga į akis krintanti socialinė atsakomybė. Kai kam tai atrodė patosas.

Jau po dvejų metų nuo tėvo įmonės bankroto Liudvigui, 1858 m. vedusiam pusseserę Miną Ahlsel, pavyko sutaupyti 5000 rublių. Broliai Robertas ir Alfredas kartu šeimininkavo kukliame bute, kurio virtuvėje Alfredas buvo įsitaisęs nedidelę laboratoriją. Jo išradimai šioje laboratorijoje tapo pirmaisiais trim patentais: gazometro, skysčių matavimo aparato ir „barometro ar manometro konstrukcijos“. Nors nė vienas šių išradimų neturėjo išliekamosios vertės, matyti, kaip karštligiškai jis dirbo. Susidomėjęs išradimais, Sigvardas Strandhas atrado naujų ir svarbių duomenų: tuo sunkiu metu ieškodami idėjų ir produktų, trys broliai susisiekė su buvusiais savo mo-

kytojais profesoriais Zininu ir Trapu. Zininas jau buvo jiems pasakojęs apie Askanijo Sobrero (beje, anksčiau dirbusio profesoriaus Peluzo asistentu Paryžiuje) darbus, susijusius su skysčiu, kuris pasirodė esąs labai galinga sprogstamoji medžiaga – piroglicerinas, vėliau pavadinta nitroglicerinu. Nors Sobrero nuotykis aiškiai įspėjo dėl bandymų praktiškai pasinaudoti atradimu, Alfredas susižavėjo šiuo dėmesio vertu ir tariamai nepaaiškinamo veikimo skysčiu. Profesorius Zininas užvarvino keletą skysčio lašų ant stovo ir nustebusių mokinių akyse trinktelėjo plaktuku. Pasigirdo pokštelėjimas „tarytum iššovus iš pistoleto". Svarbi detalė: skystis sprogo, bet sprogimas toliau neplito.

Dvidešimt šešerių metų Alfredui buvo mestas pirmas jo gyvenime iššūkis: kaip šią nenuspėjamai galingą sprogstamąją medžiagą priversti detonuoti ir išlaisvinti joje slypinčias jėgas? Alfredas darė vieną rizikingą bandymą po kito. Vieną dieną jam dingtelėjo mintis pamėginti nitrogliceriną sumaišyti su juoduoju paraku ir mišinį uždegti paprasta Bikfordo virvute. Rezultatai teikė tiek daug vilčių, kad jis su Robertu ir dabar jau susidomėjusiu Liudvigu atliko keletą sėkmingų sprogdinimų užšalusiame Nevos kanale už Rusijos sostinės. Įkvėptas sėkmės, Alfredas apie pažangą laiške papasakojo tėvui. Tasai ėmė savarankiškai eksperimentuoti su parako ir nitroglicerino mišiniu. Netrukus džiugiu laišku Alfredui pranešė, kad pasiekė „labai puikių rezultatų" ir kad fabrikinė mišinio gamyba Rusijoje būsiąs didelis įvykis.

Alfredas jautė tėvą darant skubotas išvadas. Skubiai nuvykęs į Stokholmą, pamatė, kad jo nuogąstavimai pasitvirtino: dėl netobulų matavimo metodų tėvas pervertino rezultatus. Nuo seno įtempti jų santykiai vėl pablogėjo ir pasiekė kulminaciją, kai Imanuelis kategoriškai pareiškė, kad sumaišyti nitrogliceriną su paraku pirmiausia sugalvojęs jis, o ne kas nors kitas.

Manydamas, kad tėvas uždraudęs jo išradimą, Alfredas supykęs išvažiavo iš Stokholmo. Grįžęs į Sankt Peterburgą, parašė vieną labiausiai jo charakterį atskleidžiančių laiškų:

Gerasis Tėte!
Tėtė pats matė, kad mums reikia išsiaiškinti. Aš visiškai tam pritariu, juoba kad nebenoriu, jog man būtų metami tokie kaltinamai kaip paskutinį kartą, ko vienam nedera sakyti, o kitam klausytis. Todėl norėčiau smulkiai peržiūrėti pastarojo meto mūsų santykius.

Kai Tėtė man pirmąsyk parašė į Peterburgą, naujas sprogstamasis parakas buvo pateiktas kaip visiškai užbaigtas reikalas ir kaip dvidešimt kartų stipresnis nei paprastas parakas. Tuomet su šiais tuščiais pažadais buvau paragintas nueiti pas generolą Totlebeną, tą aš ir padariau, tik iš atsargumo nurodžiau šį paraką esant vos aštuonis kartus stipresnį. Tėtės prašymu atvažiavau Švedijon ir pamačiau, kad tušti pažadai paremti neilgai trukusiais bandymais su švininiu vamzdeliu. Rezultatas – visiškas fiasko. Kelionė yra faktas, rodantis, kad Tėtė glicerininį paraką tuomet buvo išmetęs iš galvos kaip nepraktišką ar negalutinai ištirtą. Vis dėlto Liudvigo protingai patartas ir nusprendęs neapsijuokti gamindamas parako ir chloro rūgšties junginį, Peterburge pradėjau savarankiškai dirbti su piroglicerinu. Bandymais po vandeniu su mažu šios medžiagos kiekiu man išties pavyko pasiekti nuostabių rezultatų. Tai įvyko panaudojant į paraką įkištą stiklinį vamzdelį bei stebint Robertui su Liudvigu. Buvo pakartota prie Tėtės ir Emilio, kai atvažiavau. Taip gerai pavykus bandymams su mažu medžiagos kiekiu, ketinau pakviesti Totlebeną į didesnio masto sprogdinimą, po kurio greičiausiai netgi parakas būtų buvęs priimtas. Bet tuo metu atėjo naujas Tėtės laiškas su šaunamojo parako, dvigubai stipresnio už paprastą paraką ir dešimtadaliu mažiau užteršiančiu šautuvą, tuščiais pažadais. Kartu buvau kviečiamas imtis šio reikalo. 55

Net ir šis dalykas pasirodė toks pat neužbaigtas kaip ir pirmasis. Dar prieš man išvažiuojant, Emilis atrado, kad piroglicerino prisigėrusio grūdėtojo parako mėginys palieka daugiau nuosėdų nei paprastas parakas. Iš vėlesnių įvykių žinau tik tiek, kad man atvažiavus rezultatai buvo itin abejotini ir sugaišome visą vasarą darydami bandymus, kuriuos kompetentingas asmuo būtų atlikęs per vieną dieną. Tuomet kalnus ėmiausi sprogdinti dar Peterburge išmėgintu savo paraku apgaubto vamzdelio metodu ir visai nelaikiau šios idėjos sava, o Tėtė mano atžvilgiu padarė kvailystę. Nusprendęs nebesileisti vedžiojamas už pavadėlio, pradėjau ieškoti būdų, kaip be ginčų ir kitokių nemalonumų pasiekti tikslą. Teoriškai apsvarstęs sprogimo eigą, suvokiau, kad yra visiškai kitoks, jau anksčiau mano nujaustas, principas nei tas, kuriuo rėmėsi Tėtė, naudodamas glicerininį paraką, būtent: staigiai susprogdinus visai nedidelę piroglicerino dalį, sprogimas nuo sutrenkimo ir karščio išplinta po visą masę.

Viskas, ką čia išdėsčiau, yra žinoma tiek Mamai, tiek Emiliui, ir sunku būtų nepripažinti mano nuopelnų šiuo reikalu. Be to, negaliu pati-

kėti, kad tai buvo rimta Tėtės nuomonė, užtat aiškinu ją bloga nuotaika ar liguistumu.

Kadangi dviem tokiems artimiems asmenims kaip Mamai ir Emiliui žinoma reikalo eiga, nesunku būtų atsekti abipusius mūsų nuopelnus, o paskui, savaime suprantama, ir nustatyti kiekvieno dalį.

Aš nusileisčiau tik iš sūniškos meilės, bet kad ši liktų patvari, turi būti abipusė ir ne mažiau delikati, nei reiškiama svetimiems žmonėms. Skubotas Tėtės išvažiavimas iš Peterburgo man gulint, kaip Tėtė pats sakė, mirties patale, rodo ne tiek meilę, kiek baimę. Juk Tėtės tėviška meilė užplaukia ant seklumos nuo mažiausio savimeilės ar tuštybės stumtelėjimo. Tad nenuostabu, jog sulaukęs trisdešimties tokiomis aplinkybėmis aš neleisiu, kad su manim būtų elgiamasi kaip su mokinuku.

Man skaudu, kad prireikė šio ilgo paaiškinimo, kuris, tarp mūsų kalbant, gal ir nebuvo būtinas, bet rimtus reikalus aš įpratęs tvarkyti rimtai.

Tėtės Alfredas

56 Rašydamas, kad „vėl atėjo Tėtės laiškas su naujais tuščiais pažadais“, Alfredas turi omenyje 1863 m. liepos 3 d. Tėvo laišką. Kaip tik šiame laiške Imanuelis rašo: „Tik dabar galiu tau pasakyti, kad gavau iš tikrųjų puikius rezultatus su gabaliniu, arba patrankų, paraku, kurį visiškai nebrangiai galima padaryti tokį pat gerą kaip ir prancūzišką medžioklinį paraką. Šio parako gamyba, ypač Rusijoje, būtų didelis įvykis... Todėl būtina, kad tu kuo greičiau atvažiuotum padėti senam tėvui sutvarkyti šį reikalą čia ir užsienyje“.

Šiomis aplinkybėmis Alfredo atsakymas atrodo gana tiesmukas. Jį skaitydamas, jautiesi it maišto prieš tėvą liudytojas. Henriko Šiuko manymu, Alfredo atsakymas „labai būdingas jiems abiem. Jis yra labai vyriškas bei garbingas ir neperžengia sūniškos pagarbos ribų“.

Nepaisant atvirų žodžių, Alfredas nenutraukė ryšių su tėvu. Galbūt kaip tik nuoširdumas padėjo išgryninti orą. Svarbų vaidmenį čia atliko motina. Kad Alfredas galutinai nenutraukė ryšių su tėvu, iš tikrųjų didelė dalis nuopelnų priklauso jai. Andrietė nuo pradžių palaikė sūnų. „Tu pasielgei teisingai, – rašo ji laiške vėlesne proga, – atmesdamas kaltinimus, kurių iš visų mažiausiai esi užsitarnavęs. Kokia pa-

dėka už tiek daug vargo ir rūpesčių! Reikalas būtų likęs neišspręstas, jei nebūtum juo pasirūpinęs. Tačiau Alfredėlis tikriausiai supranta, kad senuko ligotumas yra svarbiausia jo kartais pernelyg didelio irzlumo priežastis."

Iš Sankt Peterburgo grįžę į Švediją, Andrietė su Imanueliu apsigyveno Stokholme. Sioderyje prie Melareno jie išsinuomojo sukiužusią priemiesčio sodybą – Heleneborgą. Kiemo pašiūrėje Imanuelis įsirengė nedidelę laboratoriją. Už kelių žingsnių nuo jos stovėjo karkasinis statinys, kurį Alfredas vėliau pavertė savo laboratorija. Baigę ginčytis, Imanuelis su Alfredu bei jaunuoju Emiliu ėmė drauge vis sėkmingiau eksperimentuoti su paraku ir nitroglicerinu. Jiems pavyko sudominti karinę vadovybę ir net gauti piniginę paskyrą – 6000 riksdalerių – parodomajam sprogdinimui Karlsborgo tvirtovėje. Tačiau šis mažne sužlugo. Alfredas greitai rado priežastį: sprogimo efektas smarkiai sumažėja nitroglicerinui susigėrus į paraką.

Laikraščio žinutėje dramatiškai pasakojama, kaip Alfredas lakštinės geležies bombą ligi pusės užpildęs juoduoju paraku, o kitą pusę – nitroglicerinu. Paskui gausius žiūrovus paraginęs slėptis. Užtaisas detonavęs tokia jėga, kad kariniai ekspertai persigandę. Jie nutarę, kad tokį sprogalą būtų per daug rizikinga naudoti karo metu!

Daugiau gynybos ministerija santykių su Alfredu nebepalaikė, tačiau jis nenusiminė ir su visa energija ėmė ieškoti naujų būdų, kurie priverstų sprogti nitrogliceriną. Tiek tėvo, tiek jo paties eksperimentai buvo labai brangūs. 1861 m. Alfredas antrąkart nuvyko į Paryžių pasiskolinti pinigų. Šįsyk jis kreipėsi į *Societé de Credit Mobilier* (L. ir I. Pererus), finansuojančią tik geležinkelių tiesimą bei kitus viešuosius darbus. Matyt, bendrovei reikėjo pigaus, tačiau efektyvaus sprogalo. Nors Alfredas buvo tik dvidešimt aštuonerių metų ir nežinomas užsienio išradėjas, jo pranešimas buvo atidžiai išklausytas. Jis iškalbingai papasakojo apie eksperimentus su nitroglicerinu ir kokia iš to būtų komercinė nauda. Bendrovė jam paskolino 100 000 frankų.

Bent laikinai atsikratęs ekonominių rūpesčių, Alfredas griebėsi tikrosios nitroglicerino problemos: kaip sukelti valdomą sprogimą?

II.

Likimo ironija, kad tais pačiais metais, kai Alfredui „pirmą kartą pasisekė susprogdinti nitrogliceriną“, Sankt Peterburge

kreditoriai pardavė jo tėvo firmą. Pirkėjas buvo rusų inžinierius, kuris įmonės pavadinimą pakeitė į „Golubjevo Sampsonevskio mechanines dirbtuves".

Tuo pačiu metu Liudvigas, panaudojęs sutaupytą 5000 rublių kapitalą, nusipirko mašinų gamybos fabriką. Į pirkinį buvo įtrauktas nedidelis pramoninis rajonas. 1860 m. sausio 2 d. paskutinį kartą beviltiškai gelbėdamas tėvo firmą, jis mėgino priversti Rusijos vyriausybę išmokėti kompensaciją už neatliktus karinės jūrų ministerijos užsakymus. Tikėdamas duotais pažadais, Imanuelis buvo užsisakęs įrangos už 400 000 rublių. Nors Liudvigą diplomatiniais raštais parėmė oficialioji Švedija, į jo prašymą nebuvo atsižvelgta. Suprasdamas, kad antras bankrotas tėvui – košmaras, jis padvigubino pastangas, kad būtų atsiskaityta su kiekvienu kreditoriumi. Niekad neišblės Liudvigo šlovė, kad taip įvyko.

Šeima greičiausiai buvo tyliai sutarusi niekad nė žodžiu neprisiminti antro Imanuelio kracho. Bendroje jo ir sūnų korespondencijoje nėra nė menkiausios užuominos apie priverstinį žingsnį, didingą gyvenimą Rusijos sostinėje pakeitusį skurdžia būtimi Stokholmo pakraštyje.

Tačiau Imanuelis troško atsigriebti: su beprotiška energija nuo 1861 m. jis eksperimentavo tik su nitroglicerinu. Jo pradėtus eksperimentus užbaigdavo Alfredas su broliais. Į nitrogliceriną kaip nepatikimą iki tol nebuvo kreipiama daug dėmesio. Susidomėta tik Imanueliui su sūnumis pavykus pagaminti vadinamąjį Nobelio sprogstamąjį aliejų. Iki tol parako užtaisas būdavo uždegamas ugnimi, kaip tvirtina Nobelio biografas A. Valteris Kronkvistas, „tiek sviediniui iš ginklo paleisti, tiek kalnams sprogdinti".

Sankt Peterburge Imanueliui iš pradžių kilo mintis savo minose juodąjį paraką pakeisti nitroglicerinu. Tačiau jam nepavyko priversti jo detonuoti. Minos buvo kur kas pavojingesnės gamintojui nei priešui. Kraustydamasis iš Peterburgo, Imanuelis buvo bepritariąs Askanijui Sobrerui, kad nitroglicerinas sunkiai pritaikomas kaip sprogalas. Dėl nestabilumo jis per daug rizikingas.

Tikra pergalė buvo Alfredo mintis nitrogliceriną sumaišyti su juoduoju paraku ir mišinį uždegti paprasta Bikfordo virvute. Kai jis atmintiną 1862 m. žiemos dieną Sankt Peterburge įmetė mišinį į pilną vandens griovį, sprogalų pramonė pasuko kita kryptimi. Jam pavyko išlaisvinti vidines sprogalo jėgas, priversti jį detonuoti paly-

ginti saugiu būdu. Nitroglicerino atradėjas Sobreras pats patyrė, kokia rizikinga ta medžiaga. XIX a. penktą dešimtmetį jai sprogus mėgintuvėlyje, mokslininko veidą išvarpė stiklai. Po šio įvykio jis nebesijautė galįs sutramdyti paties paleistas nežinomas jėgas.

Abu įžvelgę neribotas nitroglicerino kaip sprogalo galimybes, Imanuelis su Alfredu visas jėgas sutelkė saugumo problemai. Jiems pasisekė tik po kelerių metų brangiai kainavusių eksperimentų. Tiek Alfredas, tiek jo mokytojas profesorius Zininas iš pradžių nitroglicerino sprogstamąją galią įvertino esant ne mažiau kaip penkiasdešimt kartų didesnę už paprasto juodojo parako. Tačiau apskaičiavimai pasirodė perdėti.

1863 m. pradžioje Alfredas iš Peterburgo atkako su 290 rublių, kuriuos gavo iš Rusijos valdžios savo bandymams tęsti. Heleneborgo bandymams pamažėle stumiantis į priekį, skolos išaugo. Keletą sykių Alfredui taip trūko pinigų, kad jis jau ketino nuleisti rankas, bet taip nepadarė. Tėvams grįžus į Švediją ir apsigyvenus Heleneborge, jis net ėmėsi visos atsakomybės už šeimos biudžetą. Kažkaip stebuklingai jam pavyko sukaupti pakankamai pinigų tiek pragyvenimui, tiek tolesniems bandymams.

Privačioje Alfredo korespondencijoje galima išskaityti, kad turėdamas prieš akis kartų tėvo likimą jis nuolat baiminosi. Visi šeimos nariai patyrė, kaip pinigų trūkumas pakenkė jų orumui, o Alfredą pažeidė labiausiai. Turint tai omenyje, lengviau suprasti vėlesnę jo karjerą.

Alfredas Imanueliui buvo tarsi išgelbėtojas. Kai viskas buvo tarsi palikta likimo valiai, jam pavyko užkirsti kelią skurdui, kuris Siodeno priemiestyje grėsė mažai išradėjų šeimai. Išgrandęs visus išteklius, Alfredas visada rasdavo išeitį. Jį skatino ne šlovės troškimas, o atsakomybė už artimuosius. Jis buvo pavyzdingai geras sūnus, tolydžio besirūpinantis, kad tėvai turėtų visa, kas būtiniausia.

Pažeminimo jausmo likus be pinigų Alfredas niekad nepamiršo: tapęs turtuoliu, jis buvo labai dosnus tikrai vargstantiems. Tačiau aplaidžių skolininkų nelepino. Jiems galėdavo pareikšti: „Buvo laikas, kai turėjau kautis su dideliais sunkumais – net piniginiais, – ir vis dėlto niekad nė dieną nepraleidau mokėjimo termino. Tai man leidžia tokio pat punktualumo reikalauti ir iš kitų“. Kai pasiturintis skolininkas, laikinai patyręs piniginių sunkumų, bet vėliau susitvarkęs reikalus vis tiek laiku nesumokėdavo skolos, Alfredo tonas

griežtėdavo: „Broli, kadangi Tu vėl pamiršai mano skolelę, kuri, regis, kiek per ilgai užgaišo, tai aš sau leidžiu ją išieškoti per Ambasadą arba Švedų paramos draugiją, kad galėčiau pasitarnauti neturtingiems kraštiečiams“.

Sąskaitos patvirtina, kad Alfredo 10 000 kronų „skolelė“ išmokėta Paryžiuje vargstantiems dailininkams.

12.

♦ 1863 m. Alfredui sukako trisdešimt metų, ir jauno poeto fantazijas pakeitė griežta ir logiška mokslininko mąstysena.

Ekonominis spaudimas paspartino jo, kaip išradėjo, brendimą. Galbūt, nepaisant visų rūpesčių, pirmieji metai Heleneborgo laboratorijoje buvo laimingiausi jo gyvenime. Laboratorija glaudėsi Tabako sukėjų kvartale. Nuoma siekė 775 riksdalerių, ir Alfredas ją visada laiku sumokėdavo savininkui urmininkui Burmeisteriui.

Grįžęs iš Sankt Peterburgo tik su nedideliu Liudvigo parūpintu kapitalu, Imanuelis, remiantis gyventojų surašymo duomenimis, vadinosi „buvusiu pirkliu“.

Alfredas negalėjo nepastebėti, kad tėvą tarytum apleido jėgos. Buvo aišku, kad jis ne tik kaip verslininkas, bet ir kaip išradėjas užsimoja daugiau nei pajėgia. Jis nebesuvaikė visų mažiau ar daugiau nerealių savo planų.

Nors po laiško, prasidėjusio žodžiais „Gerasis Tėte“, tėvas ir sūnus susitaikė, vis dėlto viena rakštis liko. Ją juodu pajuto 1868 m. vasarį, kai Mokslų akademija abiem įteikė Letersteto premiją „už puikų originalų dailės, literatūros ar mokslo darbą arba svarbius, praktinės vertės žmonijai turinčius atradimus“. (Formuluotė nuostabiai sutampa su Alfredo Nobelio įrašytąja jo 1895 m. testamente.)

Mokslų akademija savo pasirinkimą motyvavo tuo, kad jai pasirodę esant tikslinga apdovanoti „Poną I. Nobelį ir jo sūnų Poną Alfredą Nobelį kartu, pirmąjį – už jo nuopelnus apskritai panaudojant nitrogliceriną kaip sprogalą, o antrą – ypač už dinamito išradimą“. Apdovanotieji galėjo pasirinkti, ar gauti premiją grynai-

siais, ar aukso medalį. Jie pasirinko medalį, kuris vėliau atiteko Imanueliui. Mirus motinai, Alfredas atsisakė palikimo. Paėmė vieną kitą smulkmeną, tarp jų – kaip tik aukso medalį. Kad jam vis dar sopėjo širdį, matyti iš žodžių paveldo skirstytojui: „Juk Letersteto medalis galėtų ir man atitekti. Aš puikiai suprantu motinos įrašą „Priklauso Alfredui Nobeliui". Motina gerai nutuokė tai, kas išoriniam pasauliui nežinoma".

Nors ir grumdamiesi, tėvas su sūnum toliau sėkmingai bendradarbiavo. Iš pradžių gana menkai. Po dešimtmečio Alfredas iš liudytojo pasakojimo išsirinko tokius žodžius: „...bet tikrasis nitroglicerino amžius prasidėjo 1864 m., gryną nitrogliceriną pirmąsyk susprogdinus itin mažu parako užtaisu".

Taip būtų galima pasakyti, vengiant, kaip Alfredas, daugžodžiavimo. Dar galėtume pridurti, kad Alfredas prisidėjo prie žmonių, praplėtusių pažangos ribas: jo kūrybinė mintis padarė lemiamą įtaką sprogalų pramonei. Kartkartėm jam pavykdavo įveikti sunkiausia: nutiesti tiltą tarp vaizduotės ir praktikos, tarp idėjos ir veiksmo. Galų gale jis pasirodė kaip išradėjas to, kas neįmanoma. Specialistai mokslininkai jo inicijuojantį uždegimą irgi apibūdino kaip „didžiausią sprogalų technikos žingsnį pirmyn po juodojo parako išradimo".

1955 m. F. D. Mailzas veikale *A History of Research in the Nobel Division of I. C. I.* pažymi: „Sprogstamosios kapsulės įvedimas sprogalui uždegti ir aiškus smūginės bangos įtakos sprogimui suvokimas, be jokios abejonės, yra didžiausias kada nors padarytas teorinis ir praktinis sprogalų technikos atradimas. Šis atradimas pagrindė visą šiuolaikinį sprogalų pritaikymą".

Apie tą patį išradimą paskutiniais trejais gyvenimo metais buvęs Nobelio artimiausias bendradarbis Ragnaras Sohlmanas rašo: „Paprastai Alfredą Nobelį žmonės visų pirma laiko dinamito išradėju. Bet iš tikrųjų, atsižvelgiant į techninę svarbą ir reikšmę, jo sprogstamosios kapsulės ir inicijuojančio sprogalo uždegimo išradimas išradėjo požiūriu iš principo turėtų būti kur kas labiau vertinamas už dinamitą".

Stabtelkim prie vadinamųjų „kūrybos sąlygų". Kokios galingos versmės skatina genialius sumanymus – kaip kad Alfredo Nobelio inicijuojantis degiklis arba Hario Martinsono „Aniara"? Meninės kūrybos veiksmą sunku aprašyti, tas pat pasakytina ir apie išradimo paslaptį. Strindbergas apie eiliavimą rašo: „Turi laikyti rankoje

rykštelę ir mistiškai gebėti ją sustabdyti virš skaidraus, tiesą atspindinčio šaltinio".

Galbūt tarp menininko ir tyrinėtojo esama slaptos giminystės. Jie abu viena koja remiasi į mokslą ir žinias, o kita – į magiją. Abu stebi, renkasi, mėgina, spėlioja ir lygina. JAV dirbantis vengrų psichologas Mihajus Ciksentmihajis kūrybos akimirką apibūdina „kaip visiško dėmesio sutelkimo būseną, lydimą euforijos ir absoliutaus tikslingumo išgyvenimo".

Ingmaras Bergmanas kalba apie „magišką akimirką". Knygoje „Laterna magica" jis taip formuluoja: „Melodramatiškai tariant, mane dar sykį palytėjo Malonė, aš ėmiau mėgautis. Dienos buvo kupinos to savotiškai paslaptingo džiaugsmo, kuris byloja apie aiškią viziją".

Garsus vėžio tyrinėtojas Georgas Kleinas panašiai rašo prisiminimuose: „...keletą trumpų akimirkų gali išgyventi neaprašomą supratimo svaigulį".

Paprastumo dėlei šį malonės momentą pavadinę „kūrybos akimirka", galime tvirtai pareikšti, kad tokių akimirkų beveik niekada nepasitaiko atsitiktinai. Išimtys labai retos. Dažniausiai – tai kryptingo darbo ir neišsenkamos energijos rezultatas. Literatūroje ir spaudoje dažnai būdavo pareiškiama, esą Alfredo Nobelio dinamito sudėtis atsiradusi netikėtai. Tačiau Ragnaras Sohlmanas gali pasakyti tikrą tiesą: „Žinoma, aš niekad jokia proga nesu pastebėjęs, kad nitroglicerino netyčia būtų tiek nutekėję į titnagžemio tarpiklį, jog galėtų susidaryti plastiška ar net drėgna masė. Nuomonę neva taip įvykę turėjo įsikąsti tas, kas spėlionę pavertė neginčijamu faktu. Taigi dinamitas neatsirado atsitiktinai..."

Šį tvirtą paneigimą dar sustiprino pats Alfredas, daug rašęs ir kalbėjęs tuo klausimu. Jis iš tikrųjų išbandęs ir kitas absorbcines priemones, ne tik titnagžemį, tačiau pastarąjį pasirinkęs dėl jo gebėjimo sugerti medžiagą ir jos chemiškai nepakeisti. Vis dėlto prieš tai dar išbandęs anglies miltelius. 1866 m. gruodžio 25 d. broliui Robertui jis rašo: „Būdas, kuriuo tu nitroglideriną sumaišei su anglimi, mane tiesiog pavergė. Vakar aš su šiuo mišiniu negilioje duobėje susprogdinau tris užtaisus, ir poveikis man pasirodė kur kas didesnis nei su vienu sprogstamuoju aliejum: ir vanduo, ir smėlio kamštis buvo panaudoti lygiai sėkmingai. Pastaruoju metu daug kartų pastebėta, kad sprogsta ne visas užtaiso sprogstamasis aliejus.

Tai lengva paaiškinti: uždegamas didesnis užtaisas nei būtinas uolienos atsparumui nugalėti. Nė kiek neabejoju, kad daugeliu atvejų sprogstamasis aliejus ištaškomas nepanaudotas. Tavo naujovė ne tik pašalina šią kliūtį, bet ir vienodžiau paskirsto jėgą dideliame masės tūryje. Spėju, kad tu Klaushale įmaišei per mažai sprogstamojo aliejaus, antraip būtum labiau pasidžiaugęs savo išradimu. Aš suminkiau masę kaip kietą tešlą, panašią į riebų batų tepalą. Su sprogstamąja kapsule galima susprogdinti tokį mažą šios masės kiekį, kokio nepavyktų naudojant vien nitrogliceriną. Didelis šios sudėties sprogalo pranašumas tas, kad darbininkai greičiau įgunda jį taupyti, kad nereikia patronų ir kad nitrogliceriną be pavojaus galima naudoti ankščiausiose vietose ir giliausiose šachtose. Numatau didelę šio junginio ateitį..."

Daugelio meno kūrinių ir išradimų šaltiniu gali tapti banalūs ir nereikšmingi įvykiai. Sužeistas pirštas buvo priežastis, staiga pakišusi Alfredui didžiausio jo išradimo, sprogstamosios želatinos, idėją. Pasak specialistų chemikų, iš tikrųjų būta tokio atsitikimo. Vieną XIX a. aštunto dešimtmečio pradžios naktį, negalėdamas užmigti savo name Paryžiuje Malakofo aveniu, jis nulipęs laboratorijon apžiūrėti žaizdos. Kaip paprastai patepęs ją kolodijumi. Maždaug po valandos prabudęs nuo skausmo: kolodijaus plėvelė buvo atšokusi. Apie ketvirtą ryto jis nusprendęs grįžti laboratorijon ir vėl patepti žaizdą. Būtent tada jo smegenys ėmė svarstyti cheminę kolodijaus sudėtį. Medžiaga randasi nitroceliuliozę tirpinant eterio ir alkoholio mišinyje. Eteriui išgaravus, lieka drebučius primenanti masė. Ji itin sudominusi Alfredą. Jis ėmęs į ją varvinti nitrogliceriną, kuris bemat ištirpdavęs. Valandą po valandos jis kaitaliojęs proporcijas ir sudedamąsias dalis, kol gavęs tvirtą želatininę masę. Taip dienos šviesą išvydo sprogstamoji želatina, arba „guminis dinamitas", kaip ji vėliau vadinta Švedijoje. Aštuntą ryto į darbą atėję bendradarbiai patvirtino, kad Alfredas pasiekęs naują reikšmingą sprogalų srities pergalę. Vidurnaktį. Visiškai vienas.

Savo asistentui, prancūzų chemikui Žoržui Denisui Ferenbakui, jis pasakojo visą laiką norėjęs imtis šio vos užčiuopiamo sumanymo, kai gerai supratęs, kad net labai nedideli svarbių medžiagų santykio pokyčiai smarkiai keičia naujojo produkto konsistenciją. Jie tučtuojau pradėję bandymų seriją, kuri netrukus apėmusi mažne tris šimtus eksperimentų. Ir tik tada Alfredas patvirtinęs tai, ką įžvelgęs naktį, kai

tepęs kolodijų: esama nitroceliuliozės tirpiklio, leidžiančio pagaminti medžiagą, patvarią kaip oda ir lanksčią kaip guma.

Susipažinus su išradėjo darbu, mums gali kilti klausimas: kas dedasi smegenyse, kai žmogus patiria kažką nauja, išsiaiškina naują tiesą, įžvelgia naujas sąsajas, trumpai tariant, suvokia? Profesorius Davidas H. Ingvaras iš Klinikinės neurofiziologijos instituto prie Lundo universiteto veikale „Smegenų raportas“ spėja, kad biblioteką ir centrinę nervų sistemą sieja bendra ypatybė – informacija arba, galbūt kiek tiksliau, informacijos apdorojimas. Tiek bibliotekoje, tiek centrinėje nervų sistemoje kaupiama informacija klasifikuojama, vertinama, perdirbama, atrenkama pagal svarbą, formuojama, šifruojama, užmirštama arba prisimenama. Smegenys į jas patenkančią informaciją „išverčia“ į individo situacijai adekvatų elgesį. Ingvaras atkreipia dėmesį, kad mūsų smegenys turi daugiau nei dešimt tūkstančių milijonų nervų ląstelių. Kai kairioji ir dešinioji smegenų pusės tobulai bendradarbiauja pagal „pusrutulių harmonijos“ dėsnius, dienos šviesą gali išvysti nauja puiki teorija, meninė vizija arba genialus išradimas – toks kaip Alfredo sprogstamoji kapsulė.

Davidas H. Ingvaras patikslina: „Mes visi vaikštom idėjų, minčių, vaizdinių ir „atspindžių“ prikimštomis galvomis. Mes juos lyginam ir ieškome sąsajų. Mes mėginame susigaudyti tame chaose, į kurį mus nuolat stumia juslės. Laimė, kelyje nuo juslių iki sąmonės informacija stebuklingai redukuojama“. Galima lyginti su skrydžio jausmu: pakyli virš savo intelektualinio peizažo ir išvysti kažką nauja. Kartais įvyksta stebuklas, ir žmogus, sąmonėje palyginęs vaizdus, mintis, nuomones, žodžius, sąvokas ir įvairius jų ryšius, staiga akimirksniu suvokia, kaip ką reikia daryti: „kūrybos akimirka“ tampa tikrove.

13.

Laboratorijoje Alfredas jausdavosi kaip namie. Čia jis išbandydavo savo idėjas, dažnai užrašytas ant atskirų lapų – svarbiausių darbo priemonių. Jis visada stengdavosi įsirengti lengvai pasiekiamą tiriamąją laboratoriją. Jo pagrindinės laboratorijos buvo Kriumelyje, Ardyre, Paryžiuje, San Reme ir galiausiai Boforse.

1864 m. Heleneborgo personalą, be Alfredo su tėvu, sudarė inžinierius, pasiuntinukas, tarnaitė ir jauniausias brolis Emilis. Pastara-

sis Upsaloje pavasario semestro pabaigoje buvo išlaikęs studento egzaminą ir rudenį turėjo pradėti mokytis Technologijos institute.

Alfredas be paliovos darbavosi mažoje karkasinio namo laboratorijoje. Aštuoniolikos valandų darbo diena buvo įprastas dalykas, ir jis greitai pervargdavo. Ir taip gležną jo sveikatą veikė didžiulė įtampa, galėjusi tapti pražūtinga.

Kaip darbo vadovas, jis vargindavo tobulybės siekimu. Vis dėlto tuo pat metu mokėdavo taip įtaigiai paskatinti, kad niekas jo nelaikė nepakenčiamu. Bendradarbiai yra paliudiję, kad jau gerokai pagyvenusiam jam vis dar dingtelėdavo naujų idėjų, ir ne vien iš sprogalų srities. Gyvendamas jis visą laiką žarstė su įvairiausiomis mašinų technikos, optikos, biologijos ir elektrochemijos sritimis susijusius sumanymus, kurie, kaip ir daugelis tėvo idėjų, dažnai prasilenkdavo su tikrove. Kartais taip smarkiai, kad bendradarbiai abejodavo, ar jis iš jų nesityčioja. Alfredas gerai suprato, kad įkvėpimo akimirką jo sąmonėje suspindi ne vien auksinės mintys: „Jei man per metus kyla 300 idėjų ir tik viena iš jų pritaikoma, esu patenkintas“.

Jo žodžiai primena, kaip Tomas Edisonas komentavo visus jo kaitinamosios lempos išradimo garbstymus: *...it isn't the discovery of the tungsten filament that is so important, but the 10 000 other things that I tried that didn't work!**

Alfredas visada būdavo atidus bendradarbiams. Priešingai daugeliui kitų genijų, jis niekad taip neatsiduodavo idėjai, kad imtų neapdairiai elgtis. Tylus, bet pavyzdingai veiklus, jis visada atsidurdavo šalia ir rasdavo tinkamą žodį, kai bendradarbius reikėdavo paskatinti. Jis ragino juos sekti įvykius, skaityti mokslo žurnalus. Tačiau jo paties korespondencijoje sunku aptikti pavyzdžių, kad būtų paklausęs kieno nors patarimo. Galbūt jam atrodė geriau, kai klaidos pasitaiko pačiam neapsižiūrėjus...

Neretai Alfredas užsirakindavo laboratorijoje keletą parų iš eilės. Jis taip panirdavo į sumanymą, kad užmiršdavo laiką ir vietą, pavalgyti ir išsimiegoti. Taip ilgai padirbėjęs, retai skųsdavosi silpna sveikata. Dažnas verkšlenimas ir nervingumas, ir šiaip labai įkyrus galvos skausmas prasmegdavo skradžiai žemės.

Užgesinęs lempą po ilgų, kas dieną kartojamų bandymų, Alfre-

* Svarbiausia ne kaitinamojo volframo siūlo išradimas, o 10 000 kitų mano išmėgintų dalykų, kurie nepavyko! (*Angl.*)

das būtų galėjęs pritarti Strindbergo tvirtinimui, esą „dirbti buvo taip malonu, kad būtis dar ir dabar man atrodo tikra palaima. Tik dirbdamas gyvenu".

Kaip tyrinėtojas, Alfredas turėjo labai ištobulintą intuiciją. Iki užpatentavo degtuvo išradimą, atliko daugiau kaip pusšimtį nepavykusių bandymų ir jų negalima vadinti grupiniu darbu. Vargu ar jis prileido kurį nors bendradarbį prie parengiamojo darbo, o sumanymo tikslas tikriausiai buvo slepiamas iki pat galo. Kai žvelgi į jį iš tolimo atstumo, turbūt galima tvirtinti, kad jam buvo svetimas toks grupinis tyrinėjimas, į kokį linkstama šiandien. Jau XIX a. septinto dešimtmečio pradžioje Heleneborgo laboratorijoje jis buvo vienišas vilkas, toks ir liko.

Žinome, kad dar būdamas aštuonmetis Jokūbo mokyklos mokinukas Alfredas jautėsi išrinktasis. Kai jis 1864 m. vasarą su tėvu ir jaunesniu broliu Emiliu išbandė naują metodą rizikingajam nitroglicerinui pažaboti, tas pats jausmas atsispindi jo ryžtinguose patento paraiškos žodžiuose: „...aš pirmas šį reikalą iš mokslo perkėliau į pramonės sritį". Visiškai aišku, kad jis anksčiau nei kas kitas suprato komercinę išradimo naudą.

Netrūko kritiškų balsų, tikinusių neva jis pernelyg skubąs pasinaudoti išradimu. Tačiau daugelis chemikų šią kritiką laiko neteisinga. Kaip ir kiti pionieriai, Alfredas patyrė, kad per anksti išeiti į viešumą dažnai tas pat, kaip atskleisti savo trūkumus.

1864 m. rugsėjo 3 d. šeštadienį išaušo graži ankstyvo rudens diena. Imanuelio ir Alfredo laboratorijoje Heleneborge kitapus Longholmeno sąsiaurio būsimasis studentas Emilis Oskaras grynino gliceriną. Jam ir draugui technologui C. E. Hercmanui buvo patikėta pagaminti nitroglicerino Omebergo ir Šiaurės geležinkelio magistralėms. Darbas vyko aptvertoje aikštelėje. Alfredas buvo labai prisirišęs prie savo šviesiaplaukio visad besijuokiančio brolio, kuris, jo vadovaujamas, tapo sumaniu profesionalu. Jau buvo sukrautos gana didelės nitroglicerino atsargos.

Pats Alfredas tą rytą apie pusę vienuoliktos stovėjo pagrindiniame pastate ir pro atvirą pirmo aukšto langą šnekėjosi su inžinieriumi Blomu.

Stokholmas, į kurį grįžo Nobelių šeima, labai skyrėsi nuo turtingojo Sankt Peterburgo. Šiaurės Venecija tuo metu neturėjo šaligatvių, o akmenimis grįstos gatvės buvo pilnos atliekų. Smarvė kartais

būdavo nepakeliama, o gatves apšviesdavo tik silpnos aliejinės lempos. Sutemus išeiti ryždavosi vos vienas kitas gyventojas. Į akis krito didelis vargas.

Alfredas parvažiavęs ėmė taip energingai eksperimentuoti su sprogalais, kad kaimynai ne be pagrindo jautėsi gyveną ant ugnikalnio. Susirūpinę jie pasiskundė savininkui urmininkui Burmeisteriui. Tiek Imanuelis, tiek Alfredas patikino, kad jų eksperimentai visiškai nepavojingi. Tačiau kaip tik tą rugsėjo rytą pašiūrėje buvo laikomas gana didelis sprogstamojo aliejaus kiekis. Alfredo apskaičiavimais, penkiasdešimt svarų Omebergo ir du šimtai svarų Šiaurės magistralėms.

Prieš vienuolika mėnesių, 1863 m. spalio 14 d., jis buvo gavęs pirmą patentą Švedijoje ir įtikinamai parodęs, kaip galima padidinti parako sprogstamąją galią primaišius nitroglicerino. Anksčiau kaip ratinė naudotas pastatas, kurį jis pavertė fabriku, buvo aptvertas neišvaizdžia mūrine tvora. Už šio mūro Alfredas, kaimynų siaubui, ir atsidėjo „parako gamybos ir naudojimo tobulinimui" – anot jo paties žodžių.

Tikindami, kad jų veikla susijusi su maža rizika, o gal jos ir visai nėra, tiek Imanuelis, tiek Alfredas tuo nė trupučio neabejojo. Tada jie dar nežinojo tikrųjų nitroglicerino savybių. Visą dėmesį sutelkę į vieną tikslą – įveikti sunkumus, kylančius sprogdinant nitrogliceriną, jie vadovavosi prielaida, jog šis esąs ganėtinai nepavojingas. Galbūt nesąmoningai troškimą jie palaikė tikrove: negalėjo patikėti, kad galėtų įvykti nelaimė.

Tą ramų rytą Imanuelio ir Alfredo, regis, niekas nejaudino. Aikštelėje už pagrindinio pastato buvo tylu ir tuščia.

Tada ir įvyko katastrofa: pašiūrės laboratorija išlėkė į orą su trenksmu, kuris, pasak *Posttidningen* pranešimo, buvęs toks stiprus, „kad drebėję namų pamatai ir Kungsholmene vienur kitur išbirę langų stiklai".

Toliau laikraštyje rašoma: „Vėliau sužinota, jog sprogo inžinieriaus Nobelio prie Heleneborgo sodybos ties Longholmeno sąsiauriu įkurtas nitroglicerino fabrikas. Sostinėje nelaimę žmonės pajuto iš smarkaus trenksmo ir didžiulės geltonos į viršų šovusios liepsnos. Tačiau ją akimirksniu pakeitė milžiniškas dūmų stulpas, kuris po valandėlės taip pat išnyko, tad, išskyrus jau minėtus Kungsholmeno stiklus ir šiokią tokią maišatį prie Munkbrono turgaus prekystalių, miestas daugiau nieko nepatyrė. Užtat atėjusieji į

nelaimės vietą išvydo daug baisesnį vaizdą. Iš medinio fabriko, kuris stovėjo prie pat Heleneborgo sodybos, tik mūrinės tvoros ir mažo tarpelio nuo jos atskirtas, buvo likę vos keletas pajuodusių, šen bei ten išblaškytų nuolaužų. Ne tik pažiro visų artimiausių ir netgi esančių kitapus sąsiaurio namų stiklai, bet ir krito langų rėmai bei stogų atbrailos".

„Tačiau baisiausia, – toliau rašoma *Posttidningen*, – buvo žiūrėti į sudraskytus, visur išmėtytus lavonus. Nuo jų buvo nuplėšti ne tik drabužiai, bet kai kurių nuneštos galvos ir nuo kaulų nusmaukta mėsa. Trumpai tariant, mes išvydome ne įprastus lavonus, o beformius mėsos ir kaulų gumulus, mažai ar net visiškai nepanašius į žmogaus kūną. Apie sprogimo stiprumą ir siaubingą poveikį galima spręsti iš to, kad sutrūkinėjo gretimo į fabriką atgręžto mūrinio namo sienos, o prie viryklės valgį taisiusiai moteriai buvo sutrupinta dalis galvos, nutraukta ranka ir baisiai sužalota šlaunis. Nelaiminga auka liko gyva ir panašesnė į kruviną mėsgalį nei žmogų ant sofos atkaltės buvo išgabenta į ligoninę.

Paties pono Nobelio fabrike nebuvo, bet vienas jo sūnų, sako, rastas tarp aukų, o kitam sužeista galva. Bijodami sprogimo, niekas nedrįso raustis po fabriko liekanas. Užtat dar ir dabar nežinoma, kiek žmonių neteko gyvybės per šį nelaimingą atsitikimą. Kol kas esą išaiškinti penki ar šeši sudraskyti žmonės.

Paskutiniais pranešimais iš iki šiol aptiktų žmonių kūnų liekanų, be pono C. E. Hercmano, atpažinti trylikmečio vaikino Hermano Nordo, glicerino fabriko pagalbininkės, Bergsundo naktinio sargo dukters Marijos Nordkvist bei jau minėto staliaus lavonai. Inžinieriaus Nobelio jauniausio sūnaus pėdsakų dar neaptikta. (Kai kurie vieną lavoną neva atpažinę kaip jauniausią Nobelį.) Po vėlesnės policijos analizės, informuosime tiksliau."

Galiausiai *Posttidningen* pranešama: „Apie mūsų anksčiau aprašytos nelaimės priežastį esame surinkę tokių duomenų: jauniausias inžinieriaus Nobelio sūnus Emilis Nobelis kartu su technologu Hercmanu eksperimentavo. Mėgino supaprastinti glicerino gamybos metodą, kad skystis dar lengviau sprogtų, tačiau per neatsargumą įvyko sprogimas, vėliau persimetęs į kitus atvirus sukaupto nitroglicerino indus. Nitroglicerinas užsidega tik įkaitęs iki 180 laipsnių arba šalia jo sprogus kokiai nors kitai medžiagai.

Emilis Nobelis ir Hercmanas žuvo bemat, kaip ir vaikinas Nor-

das bei devyniolikmetė tarnaitė Marija Nordkvist. Be jų, dar buvo taip smarkiai sužalotas atsitiktinai pro fabriką ėjęs stalius Niumanas, kad netrukus taip pat mirė. Inžinierių Blomą ir vyriausią inžinieriaus Nobelio sūnų inžinierių Alfredą Nobelį stiprus smūgis priplojo prie grindų, medžio atplaišos bei stiklo šukės smarkiai sužeidė jiems veidus ir galvas".

Ką Alfredas galvojo ir jautė po šio sprogimo, mes gerai nežinome, nes iki pat mirties apie nelaimę jis veik neprasitardavo. Kiek pavyko išsiaiškinti, jis savo plačioje korespondencijoje detaliai šio įvykio neanalizavo. Galbūt jam rodės, kad suvokus katastrofos dydį ir tragišką baigtį, jo ateitis žlugtų visiems laikams. Įvyko tai, kuo širdyje jis baisėjosi.

Vos keletą mėnesių prieš šią nelaimę – taigi 1864 m. liepą – kupinas pasitikėjimo patento paraiškoje dėl degtuvo jis rašė: „Parako šilumą perdavus nitroglicerinui tokiu greičiu, kokio reikia sprogimui sukelti, nitroglicerinas turėtų dar labiau įkaisti nuo susidariusių dujų spaudimo ir po gauto detonacijos impulso galėtų pats padėti išplisti sprogimui".

Tačiau lemtingasis 1864 m. rugsėjo šeštadienis Alfredo nepalaužė. Net jo tėvas pirmosiomis dienomis stebuklingai neprarado nuovokos. Policijai tučtuojau pradėjus nuodugniai nagrinėti įvykį, jis jau po dviejų dienų parengė dalykišką ir labai išsamią ataskaitą, kurią įteikė Karališkajai Stokholmo policijos valdybai. Savo rašte jis konkrečiai apibūdina nitroglicerino savybes, bet nenurodo galimos nelaimės priežasties.

Iš rugsėjo 6 d. policijos apklausos pranešimo sužinome, kas iš tikrųjų įvyko. *Stockholms Dagblad* rašoma: „Policijos valdyba vakar surengė apklausą norėdama smulkiau išsiaiškinti praėjusį šeštadienį Heleneborgą ištikusios nelaimės aplinkybes. Į apklausą apskrities policijos komisaras pašaukė tiek svarstomos sodybos savininką urmininką Burmeisterį, tiek inžinierių Nobelį, kuriam priklausė tenai įkurtas, bet per sprogimą visiškai sunaikintas fabrikas, bei keletą žuvusių artimųjų".

„Urmininkas Burmeisteris, – rašoma *Stockholms Dagblad*, – pirmiausia turėjo pranešti sąlygas, kuriomis Nobeliui buvo leista pradėti ir tęsti savo pavojingą veiklą. Ponas Burmeisteris papasakojo Nobelį maždaug prieš trejus metus išsinuomojus didesnį Heleneborgo gyvenamąjį namą, kuriame jis apsigyvenęs su šeima. Tik šių metų pavasarį Nobelis įgijęs teisę disponuoti prie šio pastato stovinčiu didesniu karkasiniu priestatu, anksčiau naudotu kaip ratinė, bei teisę len-

tomis apsitverti dalį aikštelės už jo. Pastaruoju metu Nobelio dažnai atliekami sprogstamojo aliejaus gaminimo eksperimentai būdavę jų pokalbių objektu. Nobelis visada patikindavęs, kad šalia gyvenantiems žmonėms nesą ko bijoti, tad Burmeisteris mėgindavęs šiais patikinimais nuraminti dėl kaimynystės susirūpinusius kitus savo nuomininkus. O dėl sodybos pastatams padarytos žalos, tai Burmeisteris pareiškęs, kad šie buvę apdrausti Stokholmo draudimo kontoroje, iš kurios jis ketinąs pareikalauti nuostolių atlyginimo."

Stockholms Dagblad toliau rašoma: „Paskui buvo apklaustas inžinierius Nobelis, kuris iš pradžių įteikė raštą, smulkiau apibūdinantį savo gamybą. Rašto turinys buvo toks:

„Kadangi nė vienas iš gaminusiųjų sprogstamąjį aliejų, arba nitrogliceriną, neliko gyvas, savaime aišku, jog visiškai paaiškinti sprogimo priežasties negalima.

Iš kelių prieš nelaimę mano sūnaus ištartų sakinių galiu daryti tik tokią išvadą, kad sprogimas kilo jam mėginant supaprastinti sprogstamojo aliejaus gamybos būdą.

Nitroglicerinas yra nekenksmingas jį tiesiogiai uždegus ir net labai neatsargiai elgiantis su ugnimi sunku sukelti sprogimą, todėl lieka tik vienas galimas paaiškinimas, jog mano sūnaus sužadinta smarki reakcija tiek pakėlė mišinio temperatūrą (maždaug iki 180 Celsijaus laipsnių), kad susidaręs nitroglicerinas sprogo.

Taigi tikroji nelaimės priežastis yra ta, kad atliekant naują bandymą aplaidžiai nepasinaudota termometru, pagal kurį būtų buvę galima sekti temperatūrą, kad ši per daug nepakiltų.

Paprastai nitroglicerinas gaunamas dviem būdais:

1) Vadinamuoju karštuoju metodu, kai temperatūra pakyla maždaug iki 60 Celsijaus laipsnių ir ne daugiau. Taip gaminta šimtus kartų ir nesama nė mažiausio pavojaus.

2) Šaltyje, panaudojant šaldomąjį tirpalą, kai temperatūra niekad neviršija užšalimo taško, taigi negali kilti jokio pavojaus. Sprogstamojo aliejaus gamybos neiškėliau už miesto todėl, kad normaliomis sąlygomis negalėjau numatyti pavojaus dėl šių priežasčių:

   a) Nes nitrogliceriną galima uždegti be sprogimo, jis dega kaip aliejus, tik ne taip pavojingai: pats užgęsta.

b) Nes, norėdamas išsiaiškinti nitroglicerino elgesį, mėginau stikliniame inde įkaitinti didesnį jo kiekį ir nustačiau, kad net tada sprogsta tik nedidelė dalis, o kita ištaškoma.

c) Nes iš tikrųjų neįkaitinus iki 180 Celsijaus laipsnių ir naudojant indą stipriomis sienelėmis itin sunku sukelti totalinį sprogimą. Tai įrodo ir daugybė nepavykusių uždegti kalnų sprogmenų, kol ši problema buvo išspręsta.

Apie sprogstamojo aliejaus gamybą nepranešta todėl, kad iki paskutinių dienų darbai vykdyti labai menkai ir buvo daugiau skirti šiam dalykui išgvildenti nei komercinei veiklai. Matyti net iš to, kad laikraščiuose neįdėta nė vieno skelbimo.

Vengdamas nesusipratimo, dar pridursiu, kad glicerino gryninimas, ką, kaip spėju, darė mano sūnus prieš nelaimę, neturi nieko bendra su nitroglicerino gamyba. Jei tai būtų galima atlikti fabrike, tiekiančiame gliceriną, gaminant nitrogliceriną niekad neatsitiktų tokia nelaimė.

I. Nobelis
Heleneborgas, 1864 m. rugsėjo 5 d.

„Susipažinus su šiuo raštu, – toliau rašoma *Stockholms Dagblad*, – ponas Nobelis paragintas smulkiau paaiškinti sprogimo aplinkybes žodžiu. Jis nurodė, kad darbas vykęs aptvertoje aikštelėje, kurios vidury buvę sukrauti nitroglicerino gamybos reikmenys. Ponui Nobeliui atlikti šiuos bandymus padėję dvidešimt vienerių metų jo sūnus Emilis Oskaras bei jaunuolis, vardu Hercmanas, ką tik baigęs studijas Technologijos institute ir panoręs dirbti steigiamame fabrike. Be jų, įvairius darbus dirbęs trylikmetis berniukas, vardu Hermanas Nordas, kitapus Longholmeno sąsiaurio gyvenančio dailidės sūnus, bei devyniolikmetė mergina Marija Nordkvist, Heleneborge gyvenančio darbininko, daugelį metų buvusio Nobelio pagalbininku, bet nūnai darbo atsisakiusio, duktė. Šią merginą ponas Nobelis paminėjęs atskirai, nes ji patikėtas užduotis atlikdavusi taip sumaniai, kad dažnai jį stebindavusi. Dailidė, vardu Johanas Peteris Niumanas, gyvenęs netoliese, nelaimės dieną irgi buvęs fabrike, kur montavęs Nobeliui namie pagamintas detales.“

Toliau *Stockholms Dagblad* ataskaitoje patikslinama: „Nobelis jaunesnysis ir Hercmanas šeštadienio rytą sakėsi norį labiau išgryninti sprogstamajam aliejui naudojamą gliceriną, užtat jie prieš pietus, tėvui išėjus, dar pasilikę prie gryninimo aparato. Ką jie ten padarę, Nobelis galįs tik spėti, bet jis manąs, kad jie per daug pripylę sieros rūgšties, todėl aliejus įkaitęs iki tokios temperatūros, kurioje paprastai sprogstąs. Įvykus sprogimui, Nobelis buvęs maždaug už 50 uolekčių nuo aptvaro. Iš visų pusių ant jo birę griūvančio namo akmenys ir tinkas, tačiau, keisčiausia, nepadarę jam nė mažiausios žalos..."

Nors Imanuelis ir nebuvo fiziškai sužeistas, vis dėlto nelaimė jam tapo lemtinga. Po mėnesio – spalio 6 d. – jį ištiko insultas, apribojęs judrumą. Sveikata kiek pasitaisė, tačiau iki mirties likusius aštuonerius metus jis tebuvo savo asmenybės šešėlis. Išsaugotas laiškas, kurį jam pavyko pieštuku parašyti 1865 m. balandį – taigi praėjus geram pusmečiui nuo nelaimės. Jis pasakoja Alfredui tarsi vėl galįs judinti dešinę plaštaką, „bet kol nevaikštau ir nepasikrutinu pats, nedrįstu nė pagalvoti apie kurortinį gydymą, nes tam reikia pernelyg daug pinigų".

Tame pačiame laiške jo žmona pasakoja, kad jis net paremtas negalįs pastovėti ar eiti, „bet seneliukas jau ima fantazuoti. Nėr ko stebėtis, kai vargšas tėtė gyvena taip monotoniškai ir baugščiai. Gulėti keturis mėnesius lovoje ir be kitų pagalbos negalėti nė krustelėti – tai tikras vargšo seno žmogaus kantrybės išbandymas".

Kituose laiškuose Alfredui tėvai vėl skundžiasi neturį „lėšų tikslingai slaugai kokiame nors kurorte". Jų paramos prašymus, kaip jau minėta, sūnus išgirdo, nors pats tuo metu buvo patekęs į keblią finansinę padėtį. Motinos dėkingumas buvo begalinis: „Po Dievo mes turim dėkoti Alfredėliui, kad galėjom čia atvažiuoti ir maudytis. Tėtušis, žinoma, dar nė žingsnio nežengia, bet tariasi sustiprėjęs, o aš dar geriau jaučiuosi". Gydymasis Norteljėje buvo brangus, bet Alfredas ir toliau siuntė pinigus.

Visą ilgą ligos laiką Imanuelis kūrė iliustruotą knygą. Nežabota jo energija nesumenko iki pat mirties. Septynerius begalinius metus jis, pasak Andrietės, „fantazavo". Beje, jo mintys sukosi apie išradimą, kuris jį padarytų „viso pasaulio karo ar taikos diktatoriumi bent jau artimiausiais šimtmečiais". Andrietė blaiviai pripažino, kad

dabar jis „daug mąsto apie visokiausius reikalus ir įtraukia veiklon daugybę žmonių, bet, mano galva, be jokio reikalo – be abejo, tai rezultatas ankstesnės senuko veiklos, dabar iškyląs į paviršių".

Vis dėlto ne visos jo idėjos buvo svaičiojimai. Pavyzdžiui, 1870-aisiais, dveji metai prieš mirtį, jis išleido brošiūrėlę ilgu pavadinimu: „Bandymas aprūpinti žmones uždarbiu, stengiantis užkirsti kelią dabartinei priverstinės emigracijos karštligei". Tai, kas jam šovė į galvą, Švedijoje buvo tokia dažna ir tokia pigi žaliava, kad jos įsigyti galėjo net didelių išteklių neprasimanantys žmonės. Imanuelis rašo: „Per penkerius paralyžiaus metus ir daugybę ilgų dėl kančios bemiegių naktų man pavyko sugalvoti žaliavą, kuri, mano įsitikinimu, geriausiai išspręstų šią problemą".

Imanuelis galvoje turėjo papenčius, tai yra lenteles nuo rąsto krašto su prikibusia žieve, atliekančias pjaustant rąstus ir tuo metu degintas. „Tai daryta tik norint atsikratyti parazitų. Bet šios liekanos gali būti tinkamiausia namudinės pramonės medžiaga ir iš jos galėtų pramisti tūkstančiai dabartinių bedarbių, ypač sezoniniai darbininkai, kuriems ilgomis žiemomis visai stinga kasdienės duonos. Tačiau, be namudinės pramonės, šią medžiagą dar galima panaudoti didesniems ar mažesniems laivams bei namams statyti, o pastaruosius kaip vertingą prekę vėliau būtų galima eksportuoti į šiltuosius kraštus, ypač tokius, kuriuos užklumpa žemės drebėjimai."

Skaitant knygelę, aiškėja Imanuelį pirmiausia galvojus apie Sueco kanalo krantus, kuriuos, 1870 m. atidarius kanalą, reikėjo apstatyti. Jis net nurodo būdą, kaip reikėtų gaminti „sluoksniuotą fanerą suklijuojant drožles arba vieną ant kitos taip uždėtas plonas medienos plokšteles, kad įvairių sluoksnių skaidulos susikryžiuotų... Visai tikėtina, kad bus susimąstyta apie daiktų gamybą iš drožlių ir plonų medienos plokščių. Bet plokštes reikėtų gaminti specialiai tam sumanytu plieno įtaisu, tuo pat metu obliuojančiu ir išpjaunančiu dešimtadalio colio storumo plokštes".

Šias eilutes parašė ne koks susenęs svaičiotojas. Imanuelis greičiau atsiskleidė kaip aiškiaregis, pranašiškai numatęs būsimąją stambiąją pramonę: sluoksniuotos faneros gamybą. Daugelis jo pasiūlymų dėl naujosios medžiagos vėliau buvo pelningai įgyvendinti. Vis dėlto kai kuriuos jo sumanymus galima apibūdinti kaip neapgalvotus. Sakykime, jis visiškai rimtai siūlė „gaminti vamz-

džius, kuriais karstai būtų transportuojami į miestų pakraščiuose esančias kapavietes". Taip pat siūlė „taip įrengti karstus, kad tariamasis velionis pats galėtų iš vidaus pakelti dangtį, kuriame būtų išbadytos kvėpuoti būtinos skylės ir pritaisyta signalinio varpelio virvelė".

Nematytume reikalo blaškyti skaitytojų dėmesio tokiomis skubotomis idėjomis, jei čia neišryškėtų viena iš sūnaus Alfredo fobijų: baimė būti palaidotam gyvam. Šis nerimas atsispindi tiek dokumentuose, tiek laiškuose, tiek testamente. Giminės istoriją tiriančiam broliui Liudvigui, 1887 m. panorusiam gauti biografinių duomenų, Alfredas atsakęs: „Didžiausias ir vienintelis reikalavimas: nepalaidokite gyvo..."

Visą gyvenimą Imanuelis buvo svajotojas, besidomintis ne tiek ekonomine nauda, kiek tiriamuoju darbu. Nors kurį laiką jis sėkmingai vertėsi, jo širdis linko į *l'art pour l'art**, ir tai buvo pagrindinė jo nelaimių priežastis. Taip pat prisidėjo ir teorinio išsilavinimo stoka. Jei jis būtų gavęs tokį solidų išsimokslinimą, kokį negailėdamas pinigų suteikė savo sūnums, nežinia, kaip toli būtų ėjęs. Dabar liko nesukultūrintas talentas.

Henrikas Šiukas rado jo paskutinį laišką Alfredui:

Stokholmas ir Heleneborgas, 1871 m. gruodžio 26 d.

Mūsų Alfredai!
Tavo meilią telegramą mums įteikė vos baigus gerti rytinę arbatą, o visas saldainių dovanėles atnešė gerasis Lydbekas penktą valandą per pačias Kūčias, kurias savo apsilankymu, dideliam tavo geraširdės Mamos džiaugsmui, pagyvino senukas Ahlselis, nematytas nuo mano gimimo dienos. Tu ją pradžiuginai prisimindamas ne tik Poliną su vaikais, bet ir prisimindamas Loten Henę su jos vaikais.

Naujametę dovaną apie senutės Švėjos gynybą, gelbėdamas ją nuo dabartinio neginamumo, beveik baigiu, tad metų pradžioje ją bus galima įteikti kaip deramą naujametę dovaną. Žiūrėsim, kaip priims Riksdagas. Paskutinį kartą šiais metais tave širdingai spaudžia prie krūtinės seni tėvai, besidžiaugiantys tokiais sūnumis, kurie teikia mums vien smagumo ir niekad nekelia širdgėlos.

* Menas menui (*pranc.*).

Senstantis Imanuelis visą dėmesį sutelkė į „Senutės Svėjos gynybą". Trys iliustruoti 50x40 cm dydžio veikalai puikiai nušviečia jo išrastas minas ir atremiamąją gynybos sistemą. Kalbant jo paties žodžiais, jie sukonkretina „mintis, susijusias su dabartine ir būsimąja mūsų brangiosios Tėvynės gynyba nuo pranašesnio priešo. Gynyba nereikalauja nei brangių įtvirtinimų, nei didelių žmonių aukų ar išteklių".

Erikas Bergengrenas pasakoja, kad tik praėjus pusšimčiui metų nuo Alfredo mirties šie darbai buvo atrasti Imanuelio provaikaičio slaptynėse. Knygos įdomios ne tiek dėl penkiasdešimtyje puslapių išdėstyto teksto, kiek dėl spalvotų iliustracijų. Beje, tušu ir akvarele Imanuelis pavaizdavo ir dramatiškus minų sprogimus. Kaip žinome, Alfredas viena proga pasivadino „superidealistu". Ar Imanuelis laikė save superpatriotu, mums nežinoma, tačiau šių trijų iliustruotų knygų pavadinimai verčia taip manyti:

„Pigi šcherų gynyba" (Plūduriuojančios minos)
„Pigi krašto kelių gynyba" (Užminamosios minos)
„Krašto gynybos siūlymas. Naujametė 1871 m. dovana Švedijos liaudžiai."

14. Grįžęs iš Sankt Peterburgo, po poros metų Imanuelis vėl pasikeitė titulą adresų knygoje, šįsyk iš buvusio pirklio į inžinierių. Heleneborge šeimos įmonėlės plėtra kėlė daug vilčių. Paskui įvyko nelaimė, likusį jo gyvenimą pavertusi tragedija.

1864 m. rugsėjo 3 d. Heleneborgo sprogimas Stokholmo gyventojų mintyse aidėjo dešimtmečius. Apie įvykius kalbėta, kaip nutikusius prieš ar po „Nobelių trenksmo".

Kartais žmogaus būdas išryškėja tik po sunkių išbandymų. Taip buvo ir Alfredui po nelaimės ir tėvo paralyžiaus. Nepaisydamas sielvarto dėl jauniausiojo brolio žūties ir visų praktinių problemų: pinigų stygiaus, visuomenės nepalankumo ir valdžios organų intrigų, jis nenuleido rankų. Beveik nesuvokiamomis valios pastangomis grįžo prie savo darbo jau kitą dieną po nelaimės.

Kažin ar galima teigti, kad Alfredui ištverti padėjo visi geranoriškai jam duodami patarimai. Bent jau ne susijaudinusių skaitytojų laiškai laikraščiams. Dar 1864 m. gegužę – taigi trys mėnesiai prieš nelaimę – jo brolis Robertas iš Suomijos parašė nelabai pasitikįs Alfredo išradimu, susijusiu su nitroglicerinu. Brolis tąsyk davė Alfredui patarimą, kurio, laimė, šis nepaklausė:

„Gerasis Alfredai, kuo greičiau mesk prakeiktą išradėjo darbą; jis atneša vien nelaimes. Tu turi tiek daug žinių ir nepaprastų savybių, kad galėtum nusitiesti rimtesnį kelią. Su tavo žiniomis ir gebėjimais aš net čia, skurdžioje Suomijoje, gana aukštai plasnočiau, bet dabar tik šiek tiek plasčioju..."

Tačiau lankydamasis Stokholme po nelaimės, Robertas suprato nitrogliceriną turint ateitį. Alfredas padarė dosnų gestą: leido jam pačiam, tačiau Alfredo vardu, išsiimti išradimo patentą Suomijoje. Roberto patento paraiška patenkinta 1864 m. gruodžio 9 d., ir jau pavasarį jis prie Helsinkio įsteigė nitroglicerino fabrikėlį. Rinkodara jam nebuvo svetima. 1865 m. rugsėjo 21 d. jis į *Helsingfors Dagblad* įdėjo tokį skelbimą:

„Žemiau pasirašiusiojo prašymu Skatudo kanalo ir tilto tiesimo darbų vadovas Skatudo šiauriniame uoste žemiau cerkvės leidžia atlikti keletą didesnių bandomųjų sprogdinimų su nitroglicerinu ir palyginimui du su paraku; į bandomuosius sprogdinimus, įvyksiančius trečiadienį, rugsėjo 27 d. 5 val. po pietų, kviečiami visi besidomintys šiuo reikalu. Geriausia ir saugiausia vieta efektui stebėti yra Bažnyčios gatvės bei Šiaurinės krantinės kampas.

Nitroglicerino sprogdinimo ženklas bus raudona vėliava, o parako – balta.

R. Nobelis,
nitroglicerino gamintojas"

Pasak *Helsingfors Dagblad* pranešimo, efektas buvo „stebinantis".

Nuomonių audros, kilusios po Heleneborgo nelaimės, Alfredo

užsibrėžto tikslo nepakeitė. Jis turėjo kuo efektyviau ir saugiau nitrogliceriną panaudoti kaip sprogalą. Niekas negalėjo jam sukliudyti pritaikyti savo išradimo. Iš laiškų matyti jį šaltai numačius, kad uždavinys, kurį ėmėsi spręsti, gali pareikalauti labai didelių aukų. Panašių minčių, regis, aptinkama keliose jo dramos „Nemesidė" replikose ketvirto veiksmo IV scenoje:

„Gvera: Ar matai, koks Damoklo kardas pakibęs tau virš galvos?

Beatričė: Gal ir matau, bet įspėjimai negelbsti. Nematoma ranka nesustabdomai stumia mane į mano lemtį."

V scena:

„Beatričė: Jam, rodos, reikia šių įspėjimų. Tarytum manęs seniai nebūtų įspėję mano pačios balsai dėl to pavojaus, į kurį statau save ir sau brangiausius žmones!"

Alfredas ir vėliau gaudavo įrodymų, kad Stokholmo gyventojai nepritaria jo veiklai. Užtat jam nuotaiką turėjo pakelti tai, jog Danemoros ir Herengo kasyklos užsakė didelį kiekį nitroglicerino. Dar labiau jį paskatino valstybės geležinkelių atstovas, 1864 m. spalio 10 d. – vos penkios savaitės po sprogimo – pareiškęs, esą kasdami Sioderio tunelį, sujungsiantį šiaurės ir pietų geležinkelių tinklus, jie naudosią tik Nobelio sprogstamąjį aliejų. Alfredui tai buvo oficialiųjų sluoksnių pripažinimas.

Bet jam už nugaros sklido bjaurios kalbos. Pikti liežuviai norėjo įteigti „Nobelius vėl sužlugus". Alfredas nesibylinėjo, atakas atremdavo darbais. Jis ėmė planuoti nitroglicerino gamybos ir prekybos bendrovę. Gauti pradinį kapitalą, kai Stokholme tebetvyrojo baugšti nepalanki viešoji nuomonė, buvo nelengva. Vis dėlto vienas pajininkas atsirado iš karto: karinio jūrų laivyno mechanikos korpuso kapitonas Karlas Venerstriomas (1820–1893), turintis darbo su rizikingu sprogstamuoju aliejumi patirtį. Jis buvo vadovavęs pastarojo bandymams Herengo ir Vigelsbo kasyklose.

Tačiau reikėjo rasti kokį nors asmenį, turintį didelių finansinių išteklių. Kaip tai Alfredui pavyko, matyti iš Ragnaro Sohlmano aiškinimo:

„Nobelio vardas man buvo žinomas nuo kūdikystės. XIX a. septinto dešimtmečio pradžioje mano motina, sostinėje dirbdama šviečiamąjį socialinį ir kultūros darbą, susidraugavo su Imanuelio Nobelio seserim, Alfredo teta ponia Elde, veiklia ir energinga moterimi. Imanuelis su Alfredu tuo metu eksperimentavo su nitroglicerinu, gaminamu jų nedidelėje Heleneborgo laboratorijoje... Įgyvendinti naujus svarbius sprogalų technikos sumanymus teko vienam Alfredui. Bet jam, kaip ir tėvui, trūko lėšų tikrai gamybai pradėti, be to, grėsė dideli žalos atlyginimo reikalavimai. Po nelaimės nelengva buvo ir kitus prikalbinti investuoti pinigus į rizikingą sumanymą.

Vis dėlto, mano motinai ir poniai Eldei tarpininkaujant, Alfredas užmezgė ryšį su vėliau „Kungsholmeno karalium" vadintu J. V. Smitu, mano motinos pusbroliu, ir sudomino jį savo išradimu. Taip Smitas ėmė finansuoti besikuriančią „Nitroglicerino" bendrovę – vieną pelningiausių sumanymų, į kurį įdėjo pinigų šis klestintis verslininkas."

J. V. Smitas (1821–1904) susikrovė turtą Pietų Amerikoje ir buvo laikomas vienu turtingiausių Švedijos žmonių. Jį įtikinti buvo nelengva. Investicijas stabdė keletas aplinkybių: viena vertus, iškilo abejonių, ar Alfredas gaus leidimą statyti planuojamą nitroglicerino fabriką Vintervikene, antra vertus, Smitas puikiai suvokė, kaip priešiškai nusiteikusi visuomenė. Be to, Alfredas negalėjo pasiskelbti pirmuoju nitroglicerino atradėju nei garantuoti, kad neatsitiks naujų nelaimių.

Nors Smitui padarė įspūdį atvirumas ir aistringas domesys, greičiausiai jam apsispręsti padėjo valstybinio geležinkelio nutarimas dėl Söderio tunelio. „Kungsholmeno karaliui" atsakius teigiamai, Alfredas su tėvu, Karlu Venerstriomu bei Smitu 1864 m. spalio 22 d. įkūrė akcinę bendrovę „Nitroglicerinas". Taip pradėjo gyvuoti pirmoji pasaulyje šios šakos bendrovė.

Įkurto fondo akto pradžia yra tokia:

„Žemiau pasirašiusiems asmenims sutarus akcinės bendrovės „Nitroglicerinas“ vardu įsigyti ir Švedijoje pritaikyti Karališkosios komercijos kolegijos šių metų liepos 15 d. civiliniam inžinieriui Alfredui Nobeliui suteiktą nitroglicerino gamybos ir naudojimo patentą ir parašais patvirtinus bendrovės taisykles, nutarta:

Iš šimto dvidešimt penkių bendrovės akcijų	
Ponas Alfredas Nobelis pasirašo už	62 akcijas
Iš jų 31 perima ponas Imanuelis Nobelis	
Ponas Karlas Venerstriomas už	31 akciją
Ponas Johanas Vilhelmas Smitas už	32 akcijas
Suma	125 akcijos.“

Pagal šį dokumentą už perleistą patentą gaminti nitrogliceriną bendrovė Alfredui turėjo sumokėti 38 000 riksdalerių. Dar ir šiandien neaišku, ar jis gavo šią sumą.

Alfredas niekam, išskyrus Norvegiją, nepardavė gamybos teisių už tvirtą kainą. Vėliau jis nepasitenkino licencijų pelnu ir ėmė kurti savo bendroves, kurioms pats ir vadovavo. Būtent šios po visą pasaulį pasklidusios įmonės jam pamažu sukaupė lėšas, leidusias tapti dideliu mecenatu.

Naujoji bendrovė, ėmusi veikti pagal patentą, jau pirmą dieną susidūrė su didelėmis problemomis. Viena jų buvo sparčiai senstančio Imanuelio reikalavimas skirti jį įmonės vykdomuoju direktoriumi. Viešėdamas Stokholme, Robertas po bendrovės įkūrimo broliui Liudvigui į Sankt Peterburgą rašo:

„Kaip įmanydamas stengiausi atkalbėti senuką nuo direktoriavimo. Įrodžiau jį turint per mažai raštininko, kalbėtojo bei chemiko gabumų, ir jis, pripažinęs mano tiesą, pažadėjo perleisti šią vietą Alfredui. Kai užsimoja, tėtė pavirsta milžinu; jis gali išjudinti akmenis. Aš tikrai neištverčiau taip ilgai kaip Alfredas. Vis dėlto man ne visai patinka Alfredo elgesys. Jis yra ir per karštas, ir per daug despotiškas, vieną gražią dieną jiedu

susikibs už atlapų. Visiškai nusileisti senukui irgi neišeina, *nes* ekonominiu požiūriu jis sužlugdytų gerą reikalą. Alfredo padėtis tikrai labai sunki, vis dėlto labiausiai gaila Mamos, nes žiūrėdama teisybės ji turi ginti Alfredą, o tėvas jai dėl to pridaro visokiausių nesmagumų."

„Buvo daugiau nei gaila, – rašo Robertas, – skirtis su Stokholmu. Vien mano buvimas galėjo palaikyti pusiausvyrą tarp Tėtės ir Alfredo, kurių nesutaikomumas greit pasieks apogėjų."

Šeimos ginčą išsprendė kompromisas: Alfredas atsisakė vykdomojo direktoriaus vietos, į ją buvo išrinktas Karlas Venerstriomas. Nusilpusiam, bet vis dar greitai užsiplieskiančiam Imanueliui buvo pasiūlyta pavaduotojo vieta valdyboje. Kadangi Alfredas dalyvavo tik pirmame bendrovės susirinkime, o vėliau daugiausia važinėdavo, po kurio laiko tėvas tapo nuolatiniu nariu.

Kita problema: bendrovė negalėjo pristatyti užsakyto sprogstamojo aliejaus dėl policijos draudimo „gaminti ir laikyti gliceriną gyvenamoje teritorijoje". Prispaustas prie sienos, Alfredas pasirodė esąs gabus rangovas. Jau po savaitės jis aptiko baržą su antstatu, ją įsigijo ir nuleido inkarą Melareno ežero Bokholmo sąsiauryje. Joje primityvia aparatūra gamino „Patentuotą Nobelio sprogstamąjį aliejų". Pardavinėjo jį po dvi kronas ir penkiasdešimt erių už svarą (senas svorio matas, lygus 0,425 kg). Taip ant vandens už Niutorpo palei Kageholmą radosi pramonė, po kelerių metų išplitusi po visą pasaulį.

Verslininkas Alfredas turėjo vos 25 000 kronų apyvartinį kapitalą ir beveik viskuo rūpinosi pats. Iš tikrųjų jis buvo ne tik vykdomasis direktorius, bet ir gamybos vadovas, korespondentas, ekonomistas, o ypač reklamuotojas. Palankiai nusiteikusiems spekuliantams jis siuntinėjo brošiūras, be kita ko, smulkiai nurodančias, kaip prekę naudoti. Po antrašte „Reikalingi įrankiai" buvo parašyta: „Ilgas vamzdis, per kurį į kalno plyšį pilamas aliejus, kad neišsilaistytų, kad lašai nepriliptų prie uolienos". Šios nuorodos, o ypač Alfredo degtuvas, buvo aptarinėjami rimčiausiuose specialistų sluoksniuose bei kvalifikuotuose technikos žurnaluose.

Alfredas važinėjo po akmenų kirtyklas ir kasyklas demonstruodamas, kiek jo metodu pagamintas nitroglicerinas pranašesnis už

senąjį juodąjį paraką. Dėl didesnės sprogstamosios galios jis žadėjo didelę ekonomiją: sprogdinimo darbus galima atlikti greičiau ir nereikia tiek daug darbininkų.

Taigi pirmaisiais mėnesiais bendrovėje dominavo Alfredas. Svarbiausia, ką jis padarė, – leido į veiklą įtraukti vienmetį vaikystės draugą, inžinierių Alariką Lydbeką (1834–1912). Alfredas suprato, kad šis taip pat tvirtai tiki ateitimi, kaip ir jis pats.

Jau 1865 m. lapkritį iš vykdomojo direktoriaus pareigų pasitraukė Karlas Venerstriomas ir jį pakeitė J. A. Berndesas. Šis kitą mėnesį mirė, bet per trumpą vadovavimo laiką spėjo iššvaistyti per 2000 kronų. Iš valdybos 1866 m. vasario 17 d. ir kovo 28 d. protokolų matyti aiškiai audringos nuotaikos. Tačiau paprastai smarkus Imanuelis tylėjo, kai didžiausi pajininkai Smitas su Venerstriomu pasiskyrė po 1500 kronų „kaip atlygį už rūpesčius dėl pereitų metų narystės valdyboje". Žinoma, todėl, kad Imanuelis tikėjosi nauju bendrovės vadovu būsiant išrinktą Robertą. Jis rašo Alfredui: „Aš leidžiuosi jų spaudžiamas, bet tik todėl, kad noriu pasiekti geresnių rezultatų Robertui".

Šįsyk Imanuelis pasiekė savo: Robertas iš Suomijos buvo parkviestas namo, kad taptų vykdomuoju direktorium ir netgi tikruoju valdybos nariu, Alfredui pasitenkinus pavaduotojo vieta. Šiam prieš akis jau buvo didesni uždaviniai ir platesnės rinkos.

Atėjo laikas didžiajai Alfredo avantiūrai.

15.

◆ Po dvidešimt penkerių metų Alfredas Nobelis prancūziškai parašė laišką draugui į užsienį. Tuo metu jis viešėjo pas brolį Robertą Jete, už Norčiopingo. Iš visų laiškų šis galbūt aiškiausiai nušviečia jo 1862–1875 m. išradimus. Laiškas parašytas su nepaprastai atkaklaus ir kūrybingo žmogaus atvirumu.

Jetas, netoli Norčiopingo (Švedija),
1889 m. rugpjūčio 28 d.

Mielasis Pone,
Dėl savo nesuskaičiuojamų kelionių tik dabar galiu atsakyti į Jūsų rugpjūčio 7 d. laišką.
Štai atsakymas į Jūsų keturis man pateiktus klausimus:

1. Nitroglicerino ėmiausi 1862 m.

2. Masinė gamyba prasidėjo 1863 m. pabaigoje.

3. 1862 m. birželį man pirmąsyk pasisekė (bandymas atliktas pas brolį Sankt Peterburge) po vandeniu susprogdinti į patrankų paraką įpakuotą nitroglicerino užtaisą.

1863 m. pabaigoje nitrogliceriną galėjau priversti detonuoti kada panorėjęs su mažu (maždaug 1 gramo) medžioklinio parako užtaisu. Kiek vėliau pasinaudojau padegamuoju paraku, pritvirtintu prie Bikfordo virvelės. Taip žengiau pirmą žingsnį – ėmiau naudoti stipresnius detonatorius, kuriuos vėliau pritaikiau dinamitui.

Dinamitą iš tikrųjų išradau 1863 m. lapkritį ir 1864 m. sausio 10 d. datuota patento paraiška pareikalavau savo teisių į „labai akytos anglies ar kitokios labai akytos medžiagos sugertą nitrogliceriną“. Kadangi dar nebuvo žinoma, kaip gabenti skystą gliceriną, dinamito toliau netobulinau. Bandymų su juo vėl ėmiausi tik 1866 m. Pirmąjį dinamito užtaisą (akytos anglies absorbuotą nitrogliceriną) pagaminau ir priverčiau detonuoti geležiniame vamzdelyje (šis subyrėjo į šukeles) 1863 m. lapkritį. Sprogimas įvyko be detonatoriaus.

4. Sprogstamąją želatiną išradau 1875 m. Visi eksperimentai ir tyrinėjimai atlikti be nelaimių. Turiu pridurti, kad nitrogliceriną želatinuoti mėginau dar 1866 m., bet tuomet nepasisekė. Vis dėlto buvau labai arti sėkmės, nes taikydamas panašų metodą mėginau ištirpinti piroksiliną nitroglicerine, kuriame šis netirpsta. Tiesa, tuo metu šis dalykas nebuvo itin svarbus ir aš jį tyrinėjau labiau iš smalsumo nei iš gyvo reikalo.

Su nuoširdžiais linkėjimais
A. Nobelis.

Nitroglicerinas buvo pavadintas sprogstamuoju aliejum, ir šis pavadinimas dar ilgai vartotas. Alfredas pasirodė esąs apsukrus rinkodarininkas: jis nesidrovėjo pakviesti princą Oskarą – vėliau karalių Oskarą II – į demonstraciją Tiuskbagarbergene, kad parodytų, ką įstengia padaryti pagrindinis bendrovės produktas. Pasak laikraščio informacijos, buvusi išgręžta 12 metrų gylio kiaurymė, į kurią supiltas sprogstamasis aliejus. *Aftonbladet* pasiuntinys konstatavo, kad „kalnas tarsi pakilo, ir pažiro daugybė akmenų“. Po trisdešimties metų Oskaras II savo apsilankymu dar sykį pagerbė drąsų Alfre-

do Nobelio žygį – tai įvyko Boforse XIX a. paskutinio dešimtmečio gale. Alfredas nebuvo ištikimas rojalistas, bet jis įžvelgė karališkos reklamos vertę. Galbūt prisiminė, kad tėvas Sankt Peterburge į bandomuosius minų sprogdinimus kviesdavo Rusijos carą.

Tiuskbagarbergene buvo sprogdinama šachta, vedanti į Valhalavegeną Estermalme, arba Ladugordslande, kaip ši miesto dalis tuo metu vadinta. Šachta vėliau buvo žinoma kaip „Karolio XV vartai".

1865 m. sausio 21 d. Alfredo bendrovei gavus leno valdžios leidimą Vintervikene priešais Stora Esingeną pastatyti fabriką ant žemės, pradėta sprogstamojo aliejaus gamyba. Jau po mėnesio pagaminta 44 kilogramai, o rugpjūtį iki dviejų tonų. Palikus Bokholmo sąsiaurio baržą, reikalai rutuliojosi svaiginamai greitai. Ragnaras Sohlmanas sako augdamas girdėjęs J. Smitą pasakojant apie apsilankymus Vintervikene: „Galbūt dėl šių pasakojimų aš ir nusprendžiau tapti sprogalų chemiku. Prieš studijas ir studijų metais porą vasarų dirbau mokiniu Vintervikene, seniausiame Nobelio sprogalų fabrike. Trumpi tarsi meteoro Alfredo Nobelio apsilankymai tėvynėje ir fabrike čia būdavo aptarinėjami su derama pagarba".

Tapęs bendrovės vykdomuoju direktoriumi, Alfredo brolis Robertas pirmiausia fabriko vadovu paskyrė Alariką Lydbeką. Kaip vėliau paaiškėjo, pasirinkta buvo puikiai: jau 1867 m. akcininkams išdalyta 25 000 riksdalerių – lygiai tiek, kiek prieš trejus metus faktiškai buvo įdėta kapitalo. Toje vietoje, kur išdygo naujasis fabrikas, anksčiau buvo sena kaimo sodyba, o nuo sprogimo nusiaubto Heleneborgo ją skyrė tik trijų kilometrų paukščių kelias.

„Dinamitas, arba Nobelio saugusis parakas" greitai imtas gaminti Norvegijoje (pirmas fabrikas pastatytas prie Liusakerio, bet po sprogimo gamyba perkelta į Engelę netoli Driobako) ir Vokietijoje (Kriumelio fabrikas už Hamburgo). Po jų ėjo Ardyro dinamito fabrikas Škotijoje. Šiems ir vėlesniems fabrikams bendra buvo tai, kad už jų stovėjo savos bendrovės su vietiniais akcininkais. Visose bendrovėse užsitikrinęs didžiąją akcijų dalį, Alfredas stengėsi neprarasti būtinos įtakos.

1865 m. kovą Alfredui išvažiavus į užsienį, Vintervikene, laikantis Alfredo nuorodų, atsidėta ne tiek eksperimentiniams tyrinėjimams, kiek darbui, mūsų dienomis vadinamam pramonės plėtra. Prieš Alfredui išvykstant, Sigvardas Strandhas apibūdino vyravusią nuotaiką. Senu papratimu Alfredas iki vėlyvo vakaro savo laboratorijoje

darbuodavosi su degiais tirpikliais ir labai sprogliomis medžiagomis. Be to, jis naudojosi tokiu pat apšvietimu kaip ir fabrike: už stiklinių sienų kabojo žibalinės lempos su reflektoriais. Vėlyvam nakties keleiviui ši šviesoje besimaudanti ir žėrinčio sniego apsiausta laboratorija turėjo pasirodyti neįprasta: žavus pirmojo pasaulyje nitroglicerino fabriko vaizdas.

Visuomenės akyse Alfredas pirmiausia iškyla kaip dinamito išradėjas, tačiau specialistų sluoksniuose, kaip anksčiau buvo pareikšta, reikšmingesnė laikoma jo sprogstamoji kapsulė ir inicijuojantis sprogalų uždegimas. Tai savo pranešime 1904 m. pabrėžė vokiečių sprogalų chemikas profesorius Vilis: „Sprogstamojo gyvsidabrio ir inicijuojančio užtaiso išradimą galima apibūdinti kaip didžiausią sprogalų technikos laimėjimą po juodojo parako išradimo. Tik šitai leido sprogdinimui panaudoti nitrogliceriną ir piroksilininį paraką".

Reikia pažymėti, kad sprogdiklis, degtuvas, sprogstamoji kapsulė ir detonatorius yra sinonimai. Alfredas savo pagamintą prototipą vadino „inicijuojančiu degikliu". 1864 m. patento paraiškoje kaip terminą jis vartojo sprogdiklį, bet netrukus labiau prigijo degtuvas. Dabar dažniausiai vartojami sprogstamosios kapsulės ir degtuvo terminai. Sprogdiklis labiau paplitęs kalbant apie patronus. Pirminė kapsulė veik nepakeista naudota iki XX a. trečio dešimtmečio. Vėliau Alfredas sprogstamąją kapsulę taip ištobulino, kad ją buvo galima uždegti elektros kibirkštimi.

Alfredui pirmajam pasaulyje pavyko priversti nitrogliceriną detonuoti praktiškai pritaikomu būdu. Šį skystį jis maišė su juoduoju paraku ir padegdavo dar 1831 m. išrasta Bikfordo virvute. Nitroglicerinas buvo naudingas dėl daug kartų didesnio nei iki tol naudoto juodojo parako sprogstamojo poveikio. Erikas Lundbladas iš Technikos muziejaus tvirtina Alfredą laikiusis teorijos, jog nitrogliceriną kokiu nors būdu reikią labai greitai įkaitinti. Vienas tokių būdų – greitas slėgio bangos perleidimas per skystį. Taip buvo teoriškai pagrįstas degtuvo atsiradimas.

Alfredo bandomas prototipas buvo presuoto parako prikimštas mėgintuvėlis su mediniu kamščiu, per kurį buvo perverta Bikfordo virvutė. Nors Alfredas ir pripažino įtaisą esant veiksmingą, tačiau jam atrodė, jog jis nesukelia didesniam nitroglicerino kiekiui reikalingos slėgio bangos. Taigi paraką jis pakeitė gyvsidabrio fulmina-

tu, arba sprogstamuoju gyvsidabriu – brizantine medžiaga. Labai saugantis, mažus sudrėkintus šios medžiagos kiekius buvo galima panaudoti.

Tuomet Alfredui dingtelėjo puiki mintis: jis įbėrė keletą miligramų fulminato į mažytę varinę šovinio tūtelę. Paskui į ją įgrūdo Bikfordo virvutę. Tai buvo paprastas, tačiau genialus išradimas, atvėręs kelią praktiniam visų naujų sprogalų pritaikymui. Alfredo sumanyta nitroglicerino su degtuvu kombinacija tapo pirmąja sprogstamąja priemone, imta naudoti po to, kai XV a. buvo sužinota apie juodąjį paraką.

Taigi galima tvirtinti, kad degtuvas buvo ir liko reikšmingiausias Alfredo išradimas. Iš principo ir šiandien degtuvas atrodo panašiai. Jo pagrindu sukurta moderni sprogalų technika. Nors trūko pinigų, nelaimingi sprogimai visame pasaulyje nusinešdavo žmonių gyvybių, o visuomenė į šį reikalą žiūrėjo nepalankiai, Alfredas tvirtai tikėjo naujojo sprogalo ateitimi. 1866 m. gegužės 3 d. kompaniono Teodoro Vinklerio Alfredui rašytas laiškas, matyt, atspindi padėtį:

Hamburgas, 1866 m. gegužės 3 d.

Mielasis Alfredai!
Kokia audra mus užklupo dėl neseniai įvykusių nelaimių... Įvykiai taip sujaudino protus, kad bijau, jog mes galbūt negalėsim pervežti tonos sprogstamojo aliejaus, kol vėl viskas nurims... Belgijoje ir Anglijoje nuotaikos taip įkaitusios, kad laikinai turim nutraukti siuntas iš Hamburgo... Į Londoną buvom benuvežą 1250 tonų, bet uždraudus švartuotis nebežinome, ar siuntą gabenti atgal, ar išmesti jūron... Atsižvelgdami į visus nesklandumus, turime elgtis itin atsargiai, kad nepatirtume piniginių sunkumų. Kaip reikalai klostysis ateity, šiuo metu neįmanoma pasakyti. Vis dėlto tikiuosi, kad viskas susitvarkys, jei tik užteks resursų sunkumams įveikti ir laiko nuostoliams kompensuoti. Užtat kaip niekad laukiu Tavęs kuo greičiau grįžtančio iš JAV su keliais tūkstančiais dolerių kišenėje, nes pinigai šiame pasaulyje kone viską išsprendžia. Tu tikriausiai pamanysi, kad nukentėjo mūsų derybos su Austrija, Anglija ir kitomis šalimis, vis dėlto aš tikiuosi, kad greitai mes iš savo sprogstamojo aliejaus daug uždirbsime. Nors kaip Tau sekėsi Niujorke, nežinau. Per aštuonias ten praleistas dienas neparašęs nė žodžio, Tu negerai pasielgei. Prašau Tavęs nedel-

siant grįžti, jei kiltų komplikacijų dėl Niujorko bendrovės. Tuo atveju nešvaistyk ten laiko, nes čia jį galima geriau išnaudoti...

Su nuoširdžiais linkėjimais
Teodoras Vinkleris

Kartu su broliu Vilhelmu Teodoras Vinkleris pasinaudojo Nobelio sprogstamuoju aliejumi kirsdamas putnagą šeimos įmonėje už Hamburgo. Broliai Alfredą suvedė su įtakingais miesto pirkliais ir finansininkais. 1865 m. birželį jie drauge su verslo juristu daktaru Kristijanu Eduardu Bandmanu tapo tuomet įkurtos *Alfred Nobel & Co* firmos dalininkais.

16. *...Man atrodo keista, kad Švedijos patentų biuras atsisako patentuoti mano naująsias padegamąsias virveles. Kiekvienas praktinis dar neišspręstos problemos sprendimas yra išradimas, ir nesuprasdami šios fundamentalios tiesos tyrimo biurai nuklysta juokingiausių sprendimų ir atmetimų keliais. Jei jie būtų buvę ar klestėję Vato laikais, šis niekad nebūtų gavęs patento už savo išradimą. Jam būtų buvę atsakyta, kad vanduo yra žinomas, garai žinomi, jų kondensacija irgi žinoma, vadinasi, juokinga būtų vadinti išradimu kondensatoriaus perstatymą kiton vieton. Jį būtų išjuokę kur kas „labiau išmanantys“ šį reikalą.*

Su didele pagarba
A. Nobelis

Šiame nedatuotame laiške Alfredui Nobeliui trūksta delikatumo, ir jis nedailindamas išreiškia savo pasipiktinimą biurokratų ribotumu. Jam rodės, kad Švedijos patentų biuras kategoriškai sprendžia apie dalykus, kurių neišmano. Anoniminiai tarnautojai su antspaudais, jo nuomone, buvo nenaudingi parazitai.

Jis ir vėl reagavo kaip lengvai pažeidžiamas menininkas, koks širdyje ir buvo. Rodos, visi kreipimaisi į Anglijos, Vokietijos,

Prancūzijos ir Austrijos patentus išduodančius valdžios organus turėjo jį užgrūdinti, bet toli gražu taip nebuvo. Atvirkščiai, ne vienas jo laiškas liudija, kad jis lengvai griebdavosi sarkastiškų, net pašaipių formuluočių, lyg tik tokią kalbą šie žmonės būtų pajėgę suprasti.

Paryžiuje, kur įsitvirtino daugeliui metų, jam ypač nedavė ramybės klausimas, kaip galima ką nors sutvarkyti šioje „administracinio nepaslankumo tėvynėje". Nuolat piktinosi, kad jo reikalai taip ilgai nagrinėjami. Paprastai ramus Alfredas liedavo nepasitenkinimą rašydamas daugybę kandžių pareiškimų valdžios organams.

Per gyvenimą Alfredui suteikta ne mažiau kaip 355 patentai – tai paaiškina, kodėl jis tiek daug susirašinėjo patentų reikalais. Daugelyje laiškų jis stačiai siunta ir mažai kas išvengia jo pykčio protrūkio. Liaudies išrinktieji sužino dirbą „pagyrų rūmuose", o kai kurie vadovaujantys akademikai apibūdinami kaip „vargani fakulteto asilai", tokio vardo nusipelnė ir jo privatus gydytojas.

Kai kantrybės netrūksta, Alfredas būna kandus. Toks tampa pasijutęs apgautas ar neatlygintas už daugybę išradimų. Bet labiausiai jį skaudina šmeižtas. Pravardės, kuriomis jį pakrikštijo spauda, irgi buvo įžeidžios: „velnias žmogaus pavidalu", „giltinės prekeivis" ir „masinis skerdikas". Laikraščius skaitančiai visuomenei Alfredas kartais atrodydavo kaip šaltas, bejausmis, greičiausiai žiaurus žmogus, nors iš tikrųjų buvo visai kitoks.

Ilgą laiką nedaug gelbėjo ir tai, kad jis rašė laikraščiams laiškus, skaitė paskaitas, o sprogalų pramonėje sukūrė daugiau darbo vietų nei buvo sukurta kur nors kitur. Jo bendraamžiai dinamitą sakytum siejo vien su niokojimais, neįžvelgdami įkandin žengiančios pažangos ir gerovės. Ypač sunerimo Vokietijos visuomenė, kai 1870 m. gegužės 29 d. antrąkart sprogo Kriumelio fabrikas. Alfredą ši nelaimė itin pribloškė: jaunas artimas jo bendradarbis ir bičiulis Jalmaras Racmanas buvo sudraskytas į gabalus. Alfredas rašo:

Visiškai išsiaiškinti sprogimo priežasties nesant liudytojų neįmanoma. Vis dėlto mes aptikome kažkaip užsikimšusią aparato šaldomąją žarną, – tai man nesuprantama, nes buvo įtaisytas filtras, – tad Racmanas negalėjo laikytis tokios žemos temperatūros kaip paprastai... Be jokios abejonės, sprogimas kilo separatoriuje. Užtat nuo šiol separuosime visiškai kitaip.

Aš perkelsiu šį procesą į požemį, kur jis bus apsaugotas nuo karščio, o įvykus sprogimui nenukentės joks žmogus...

Norėdamas įsiteikti viešajai nuomonei, Alfredas daug laiko skyrė paskaitoms ir demonstravimui. Jis ne tik reguliariai lankėsi Vokietijos kalnakasių gyvenvietėse, bet taip pat surengė parodomuosius sprogdinimus Merstmane, Sario grafystėje. Skaitė paskaitas dėmesingai klausančiai Britų asociacijos auditorijai. O brolis Robertas keletą sykių vyko į Paryžių įrodyti Prancūzijos valdžiai, kad dinamitas yra patikimas ir net tinka karo tikslams.

Tačiau Alfredui svarbiausia buvo saugumas. Viena proga jis taip suformulavo savo mintį: „Atsigręžus į parako vaikystės metus, aiškėja jį buvus ne tokį ramų kaip dinamitas, nors patirties trūko vienodai. Jei dinamitas toks pavojingas kaip manoma, išties nuostabu, kad neįvyko daugiau nelaimių su dideliu jau pagamintu jo kiekiu. Ir jei piroksilininis parakas toks nepavojingas, kaip bandoma įteigti, kodėl vartojant palyginti mažus jo kiekius kilo tiek daug ir didelių nelaimių?“

Per viešus pasirodymus jis pateikdavo argumentus, tačiau nepajėgdavo nutildyti kritikos: „Negalima tikėtis, kad efektyvus sprogalas bus imtas visuotinai naudoti be žmonių aukų. Vos metus akį į prieinamą statistiką, matyti, kad šaunamojo ginklo pritaikymas pramogai sukėlė kur kas daugiau nelaimių nei dinamitas, kuris yra labai vertinga priemonė mūsų mineraliniams turtams išgauti“.

Nitroglicerino fabrikai jau buvo įkurti Švedijoje, Vokietijoje, Norvegijoje, Suomijoje ir Austrijoje. Netrukus, nors iš pradžių susidūrusios su pasipriešinimu, prie jų prisijungė Anglija ir Prancūzija. Alfredas itin domėjosi fabrikais Ardyre už Glazgo ir Polilio netoli Port Vandro.

1867 ir 1868 metais dinamito patentai gauti anksčiau išvardytose šalyse, o Pietų Europoje, Pietų Amerikoje ir britų kolonijose teisė profesionaliai naudotis išradimu suteikta tik 1871 ir 1872 metais. Kurioziška, bet patentais dinamito gamyba nebuvo apsaugota tose šalyse, kur Alfredas Nobelis buvo įkūręs įmones. Pavyzdžiui, Prūsijoje ir Vokietijoje tokia padėtis buvo veik visą XIX a. aštuntą dešimtmetį. Prancūzijoje per neapsižiūrėjimą patentas tapo visuotine nuosavybe. Tačiau Prancūzijos valdžia šito nežinojo, be to, kol į jos rinką nemė-

gino įsibrauti kitos įmonės, Alfredui žalos nebuvo. Priešingu atveju Alfredo bendrovė vargu ar būtų drįsusi bylinėtis dėl patento.

Ginčai, į kuriuos Alfredas įsiveldavo prieš savo norą, sekino jėgas. Viename po kito laiškuose jis kalba esąs persekiojamas „Niflheimo dvasių". Jų apsėstas, išsigelbėjimo ieškodavęs vienatvėje. Staiga jis dienai ar savaitei išvykdavo, nė nepagalvojęs apie artimiausius bendradarbius. Pajusdavo turįs sprukti.

Geriausios Alfredo dienos buvo užimtos tiriamojo darbo. Gausioms reklamoms jis rado iškalbingą savo veiklos apibūdinimą: „Įvairūs laboratorijos darbai". Tai buvo vykdomų, bet dar nebaigtų tiriamųjų darbų visuma. Jų įvairumas stačiai pribloškia. Alfredas be paliovos gvildeno naujas idėjas. Šiuo požiūriu jis buvo tėvo sūnus. Bet, priešingai tėvui, tyrinėdavo perdėm stropiai, nepasitikėdavo atsitiktinumais.

Negalėdamas savo vizijos tučtuojau patikrinti laboratorijoje, išgyvendavo kone fizinę kančią. Vis dėlto turėjo vieną patrauklią savybę: neprieštaraudavo, jei kas nors suabejodavo jo idėjomis ir žiniomis. Atvirkščiai, tai stimuliuodavo jo protą ir versdavo dar sykį pagalvoti.

Šio kruopštumo rezultatas – svarbiausi Alfredo išradimai, tačiau tas kruopštumas dažnai nuvesdavo ir į akligatvius. Tuomet Alfredui rodydavos, kad visa jo veikla laikina ir tuščia, dantis imdavo šiepti visiška beprasmybė.

Tačiau atsitiktinumų vaidmens išradimų istorijoje Alfredas Nobelis nepripažino. Esama dar vieno dokumento apie sprogstamosios želatinos atradimą. Jį parašė pats Alfredas. Kad dokumentas buvo aptiktas, garbė tenka Erikui Bergengrenui.

Dokumentas pasirodė tokiomis aplinkybėmis: Nobelio bendrovės išleistos brošiūros *La Dynamite* autorius buvo austrų sprogalų chemikas Izidoras Trauclis, dar dirbęs techniniu inžinieriumi Vienos bendrovėje. Kaip vienas iš Alfredo tarnautojų, jis lyg ir patvirtino gandus neva ir dinamitas, ir sprogstamoji želatina – atsitiktinumo vaisiai. Tai Alfredą privertė griebtis plunksnos:

Paryžius, 1881 03 02

Gerbiamasis drauge,
ar jau daug esate nuveikęs dėl naujo savo brošiūros leidimo? Labai Jūsų prašyčiau pasitaikius progai ištaisyti porą klaidų, keliančių man nemaža rūpesčio. Pirmame leidime nurodoma, kad atsitiktinis nitroglicerino

nutekėjimas į titnagžemį leidęs atrasti arba išrasti dinamitą. Greičiausiai šį gandą paleido daktaras Bandmanas. Tačiau tiesa yra ta, kad prieš titnagžemį buvo išbandyti kiti puikūs absorbentai, ir aš pats kurį laiką dvejojau, ar pasirinkti labai akytą anglį, ar titnagžemį. Iš mano patento aiškiai matyti, kad kaip nitroglicerino absorbentus naudojau vien akytas medžiagas, o titnagžemį pirmąsyk išvydau 1865 m. Hamburge. Taigi dinamitas atsirado neatsitiktinai, nes aš iš pat pradžių įžvelgiau skysto sprogalo nepatogumą ir kryptingai ieškojau, kaip jį pašalinti.

O dėl sprogstamosios želatinos, tai irgi esama žmonių, manančių, kad ir čia daug prisidėjęs atsitiktinumas. Spėjama nitrogliceriną netyčia užtiškus ant kolodijumi sumirkytos medvilnės, ir šit – pasigaminęs preparatas. Ponas Ž. Ferenbakas, dirbęs mano laboratorijoje, žino, kad aš ilgai ieškojau, kaip želatinuoti nitrogliceriną, kol radau tam tinkamą priemonę. Net būdą, šalinantį jautrumą smūgiams, pridedant tirpių indeferentiškų medžiagų, profesorius Frederikas Abelis laiko atsitiktiniu. Tačiau teisybė ta, kad aš visą šį reikalą pagrindžiau teoriškai ir buvau dėl jo toks tikras, jog aprašiau naujieną nė karto nemėginęs praktiškai įsitikinti savo teisumu. Juk dalykas buvo aiškus kaip dieną.

Ir Heso brošiūroje skaitau: kartu su direktorium I. Traucliu, iki šiol labiausiai nusipelniusiu tobulinant naująjį sprogalą, pagrindinę šios karo technikos laimėjimų dalį reikia priskirti Nobeliui ir visiems chemijos pagalbininkams – ypač ponams S. ir R. (austrų chemikams). Du specialistai, nuodugniai perskaitę aptariamą knygą ir patys neseniai išleidę įdomų veikalą, remdamiesi anksčiau cituotais žodžiais, spėja sprogstamąją želatiną buvus išrastą Austrijoje, bet mažumą abejoja, ar tuomet galėjęs bent kiek prisidėti Nobelis.

Iš tikrųjų man visai tas pat, kam priskiriamas išradimas, ir šiuo mano abejingumu paaiškinama, kodėl neskubėjau taisyti tokių klaidingų nuomonių. Tačiau jokiu būdu negaliu abejingai žiūrėti į tai, jei žmonės ims manyti, kad aš kaip savus užpatentavau kitų padarytus išradimus, o kaip tik tokių nuomonių šaltiniu gali tapti daugelis Heso brošiūros formuluočių. Kadangi Jūs dabar ketinate leisti naują leidimą, galbūt malonėtumėt keliomis eilutėmis paaiškinti tikruosius dalykus. Pačiam įsikišti ir kalbėti savo naudai tokiomis aplinkybėmis visad nemalonu.

Su širdingais linkėjimais
visad Jums ištikimas
A. Nobelis

Nepaisant mandagaus tono, juntamas slopinamas pyktis. Sprogstamąją želatiną Alfredas laikė esant nepriekaištingą, nes jos gamybai buvo pritaikytas unikalus cheminis procesas. Jis galėjo sutikti dinamitą esant mišinį, bet sprogstamoji želatina buvo visiškai nauja cheminė medžiaga. Laiške pagrindiniam savo finansuotojui J. V. Smitui 1876 m. vasario 17 d. jis rašo: „Klausi, kodėl dabar mažiau nei anksčiau bijau konkurencijos. Todėl, kad kuriu naują sprogalą, galintį atsispirti bet kokiai konkurencijai". Pirmoji sprogstamoji želatina pagaminta – laikantis įprasto Alfredo metodo, taikomo sprogalų mišinių mėginiams – plokščioje stiklinėje lėkštelėje. Ją sudarė nitroglicerinas su keliais procentais eterio ir alkoholio mišinyje ištirpintos nitroceliuliozės.

Tačiau problema jokiu būdu nebuvo išspręsta. Norint gauti tinkamiausios kokybės nitroglicerinceliuliozę, dar reikėjo gerai padirbėti. Alfredui vadovaujant, buvo išbandyta daugiau nei 250 įvairių nitroglicerino derinių.

Gandai, neva daugumas Alfredo išradimų atsiradę atsitiktinai, gausiai kurti iki pat mūsų dienų. Atseit kartą nitroglicerinas prasisunkęs iš skardinio bidono ir susigėręs į titnagžemio dangalą. Taip susidariusi į tešlą panaši masė, vėliau pavadinta dinamitu. Net 1883 m. gegužės 7 d. Alfredas buvo priverstas laiške Anglijos valstybiniam sprogalų inspektoriui V. D. Meidžendelui paneigti tokią informaciją kaip išlaužtą iš piršto:

> „Šiaip ar taip, aš tikrų tikriausiai niekad jokia proga nesu pastebėjęs, kad nitroglicerino būtų netyčia tiek daug nutekėję į titnagžemio pakuotę, jog būtų galėjusi susidaryti plastiška ar net drėgna masė. Informaciją, jog taip galėję atsitikti, turėjo sugalvoti žmogus, spėlionę palaikęs tikrove. Dinamitui panaudoti titnagžemį mane paskatino tai, kad išdžiovintas jis geba smarkiai išbrinkti, o tai, žinoma, rodo didelį jo akytumą. Taigi dinamitas atsirado ne visiškai atsitiktinai, bet todėl, kad aš iš pat pradžių įžvelgiau skysto sprogalo nepatogumą ir ėmiau kryptingai ieškoti būdų, kaip jį pašalinti."

Sprogstamąją želatiną – su maždaug septyniais procentais nitroceliuliozės – to meto specialistai apibūdino kaip daugeliu atžvilgių idealų sprogalą. Tarp kita ko, ji buvo labai nejautri smūgiams ir veik nereagavo į vandenį. Nors Alfredo laikais jos naudojimą ribojo dideli gamybos kaštai, per didesnius sprogdinimus želatininis dinamitas galėjo sutaupyti daugiau lėšų nei gurdinamitas. Į Švedijos rinką sprogstamoji želatina pateko ekstradinamito pavadinimu. Būtent šiuos želatinuotus nitroglicerino produktus šiandien laikome dinamitu.

Alfredas pradėjo bandymus su naujai išrasta medžiaga, norėdamas išsiaiškinti, ar ją galima panaudoti kaip sprogalą karo atveju. Netrukus tokie bandymai buvo pradėti ir Anglijoje, vadovaujant profesoriui, o vėliau serui Frederikui Abeliui. Nors praktiniai rezultatai buvo menki, Alfredo bandymai svariai prisidėjo prie kito jo sprogalų technikos išradimo: balistito, arba bedūmio nitroglicerininio parako.

Alfredas pats 1875 m. gegužės 21 d. apibūdino senojo juodojo parako privalumus ir trūkumus Londono humanitarinių mokslų draugijai: *That old mixture possesses a truly admirable elasticity, which permits its adaption to purposes of the most varied nature. Thus in a mine it is wanted to blast without propelling; in gun to propel without blasting; in a shell it serves both purposes combined; in a fuse, as in fireworks, it burns quite slowly without exploding.**

Daugybė talentingų sumanymų ir patentų Alfredą prieš jo norą įtraukė į daug laiko reikalaujančias ir atkaklias derybas su žymiausiais pasaulio advokatais. Juk jo išradimai buvo ne tik visų pageidaujami, bet ir galimi pamėgdžioti. Kaip kartais Alfredą spausdavo rūpesčiai, matyti iš šios laiško kompanionui atkarpos: „Dau-

* Šis senas mišinys išties nuostabiai elastingas, todėl galima jį įvairiai pritaikyti. Kasykloje pageidaujama, kad jis sprogtų neišsvaidydamas; šaunamuosiuose ginkluose – kad išsviestų nesprogdamas; sviediniuose derinamos abi ypatybės; degiklyje, kaip ir fejerverkų raketose, jis dega gana lėtai ir nesprogsta. (*Angl.*)

gelyje šalių neleidžiama nurodyti galimų panaudoti analogiškų medžiagų, todėl tam pačiam išradimui pusėtinai užpatentuoti vienoje šalyje dažnai reikia mažiausiai dviejų tuzinų patentų. Pavyzdžiui, panoręs apsisaugoti patentu Anglijos kolonijose ir kitose svarbiose šalyse, turi reikalų su maždaug 40 šalių: 40 x 24 = 960 patentų vienam išradimui! Tačiau net tokia patentų prabanga dažnai apsaugo tik iliuziškai. Todėl cheminių patobulinimų patentavimą siūlau vadinti „Išradėjų apmokestinimu parazitams skatinti". Nagrinėdamas kirminų apgraužtus, išsigimusius ir negyvus gimusius įstatymus, tampi revoliucionierium. Laikraščiams reikėtų padaryti galą tokiai negandai".

Įvertinant palikimą sudarytas apytikris sąrašas apima 355 įvairių šalių patentus. Jų skaičiumi Alfredą pralenkia tik Tomas Alva Edisonas, kaitinamosios lempos ir fonografo išradėjas. Pastarasis mirdamas turėjo ne mažiau kaip 1093 patentus. Jis buvo užsibrėžęs tikslą, kurio galbūt siekė ir Nobelis: „Nedidelis išradimas kas dešimta diena, stambus dalykas – kas šeštas mėnuo". Jie abu buvo itin išsilavinę technikai ir tuo pat metu aiškiaregiai.

Tačiau iš esmės juos skyrė tai, kad Alfredas buvo kur kas talentingesnis verslininkas. Nors Edisonas turėjo triskart daugiau patentų, 1931 m. jo palikimo aprašas sudarė tik trečdalį Nobelio palikto 33 milijonų kronų turto.

17.

Taliaferas Prestonas Šafneris (1818–1881 m.) buvo Alfredo piktasis genijus. Po sprogstamojo aliejaus sėkmės Alfredas, be abejo, buvo pripratęs prie pelno išalkusių šarlatanų meilinimosi, bet niekas nepridarė jam tiek rūpesčių kaip Šafneris.

Šafneris save vadino pulkininku, bet šį titulą buvo pats susiteikęs. Tačiau to nežinojo Imanuelis ir jo sūnūs, kai dar Sankt Peterburge su jais užmezgė ryšį „pulkininkas", savamokslis Virdžinijos advokatas iš JAV rytų. Šafneris dažnai įsitraukdavo į milžiniškus projektus ir šiuosyk karštai kalbėjo apie transatlantinį telegrafo kabelį į Europą. Kabelis būsiąs nutiestas iš Labradoro pusiasalio Kanados šiaurės rytuose per Grenlandiją iki Sankt Peterburgo. Dėl šio sumanymo Šafneris ir atsidūręs Rusijos sostinėje. Čia jis nugirdo apie Imanuelio povandenines minas ir smulkiai išsiaiškino jų sandarą.

Grįžęs į Ameriką, prisistatė kaip „žymiausias pasaulio ekspertas karinių povandeninių minų klausimais“.

Kitą kartą Alfredas su Šafneriu susidūrė po tragiško Heleneborgo sprogimo. Kai vyko valymo darbai, apsireiškė Šafneris ir ėmė šniukštinėti tarp teberūkstančių griuvėsių krūvų. Alfredas tuomet buvo taip sukrėstas nelaimės, nusinešusios jo jauniausio brolio ir kitų žmonių gyvybes, kad neįstengė nuvyti šalin įkyraus avantiūristo.

Jie susitiko *Rydberg* viešbutyje Stokholme, ir Šafneris paaiškino norįs įsigyti sprogstamojo aliejaus patentą JAV. Alfredas kaip protingą atlygį pasiūlė 200 000 dolerių. Švedo apmaudui amerikietis tiesiog begėdiškai tepasiūlė 10 000 mažaverčių ar net visiškai beverčių Ispanijos dolerių. Alfredą dar labiau įskaudino žinia, kad Švedijos valdžios organai 1864 m. rugsėjį Šafnerį pasikvietė kaip minų ekspertą.

Keturiasdešimt penkerių metų Šafneris buvo priverstas grįžti į Ameriką nesutvarkęs reikalo. Tuomet jis drįso parašyti įžūlų laišką JAV pasiuntiniui Stokholme ir paprašyti išsiaiškinti, kaip Alfredas privertė detonuoti savo sprogstamąjį aliejų.

Kai Alfredas 1865 m. spalio 25 d. gavo savo išradimo patentą Amerikoje, Šafneris akiplėšiškai pareiškė padaręs šį išradimą anksčiau už Alfredą. Dėl jo protestų Amerikos konsulas Hamburge Džeimsas H. Andersonas 1866 m. sausio 22 d. iškvietė Alfredą į teisėtą kvotą. Alfredui apmokėjus, buvo pašaukta ir keletas liudininkų, tarp jų vienas jo finansininkų ir laikinas švedų bendrovės direktorius kapitonas Karlas Venerstriomas. Kitas apklaustas „prisiekęs“ liudininkas buvo kasyklos darbininkas Peras Vilhelmas Jansonas iš Erebro leno Lerbeko parapijos:

„1863 m. gruodį aš Omebergo kasykloje dalyvavau Nobelio nitroglicerino bandymuose... vėliau jo metodai buvo patobulinti... aš gerai žinau sprogdinimus su paraku, tačiau nitroglicerino poveikis maždaug dukart didesnis.“ Liudininkas kapitonas Venerstriomas savo ruožtu patvirtino, kad „Ponas Nobelis savo išradimą nuolat tobulino“.

Paskui pagal protokolą vyko „kryžminė pulkininko Šafnerio ir 32 metų pono Alfredo Nobelio apklausa“:

1 klausimas: Kokį mėnesį ir dieną Jums pavyko detonuoti nitrogliceriną pagal metodą, aprašytą jūsų patente Amerikoje?

Atsakymas: Pirma mintis, kaip ir daugumos naudingų išradimų užuomazga, gimė seniai. Bet pirmąsyk detonuoti nitrogliceriną praktiškais bandymais man pasisekė 1863 m. vasaros pradžioje (gegužę ar birželį, gerai neprisimenu).* Nitroglicerinas sprogo po vandeniu, dalyvaujant mano broliams Robertui ir Liudvigui.

2 klausimas: Kur ir kokiomis aplinkybėmis jums kilo ši idėja?

Atsakymas: Į šią medžiagą tėvo ir mano dėmesį prieš daugelį metų Sankt Peterburge atkreipė chemijos profesorius Zininas. Jis parodė neregėtą nitroglicerino jėgą, susprogdinęs keletą jo lašų ant stovo, taip pat parodė, kad sprogimas įvyko tik toje vietoje, kur pataikė plaktukas. Profesorius pasakė, kad nitroglicerinas dar nesąs niekaip praktiškai pritaikytas. Bet pridūrė, kad reikalas įgautų itin didelę reikšmę, jei būtų rastas praktiškas būdas jį gaminti ir ypač susprogdinti didesnį jo kiekį. Tai įvyko, regis, prieš dvylika ar daugiau metų. To dalyko aš neužmiršau ir laikiau atminty, kad vėliau išbandyčiau. Mano tėvas išrado ir gamino povandenines minas, todėl visiškai natūralu, kad aš susidomėjau sprogalais.

3 klausimas: Kokie buvo jūsų pirmieji bandymai? Papasakokite apie juos nuodugniai ir nurodykite dalyvavusiųjų vardus.

Atsakymas: Pirmasis kalno sprogdinimo bandymas atliktas Huvudstos kalnų kirtykloje netoli Stokholmo, dalyvaujant keliems darbininkams ir panaudojant užtaisytą alavo skardos patroną. Vėliau išradimą patobulinau ir 1863 m. rudenį Švedijos valstybės lėšomis buvo išmėginta, ar jį galima pritaikyti granatoms. 1863 m. gruodį mėginta sprogdinti kalną prie Omebergo kasyklų, gauti rezultatai žinomi iš liudininkų apklausos, taip pat iš 1863 m. lapkričio 18 d. *Aftonbladet* straipsnio. Per valstybės užsakytą bandymą, be komisijos, dalyvavo daug kitų asmenų.

* Čia Alfredas klaidingai prisimena. Pirmą sykį mėginta 1862 m.

Sprogdinant Omeberge, dalyvavo pirmasis kasyklos inžinierius ponas Turbius, inžinierius Bekas ir kai kurie darbininkai.

– – –

6 klausimas: Kiek laiko jūs gaminote ir pardavinėjote nitrogliceriną Švedijoje?

Atsakymas: Švedijoje nitrogliceriną pardavinėjau nuo 1864 m. pradžios. Mėnesio gerai neprisimenu, bet nuolatinė gamyba siekiant parduoti prasidėjo 1864 m. gegužę ar birželį.

7 klausimas: Ar jūs pats vadovavot gamybai ir kas tuo atveju jums padėjo?

Atsakymas: Iš pradžių gamyba pagal savo metodą rūpinausi pats. Vėliau turėjau jauną padėjėją, vardu Hercmanas, ir keletą darbininkų. Deja, jie visi žuvo per sprogimą, sugriovusį laboratoriją 1864 m. rugsėjo 3 d.

8 klausimas: Kiek jūsų išradimas, kuriam reikalavote patento, susijęs su jūsų tėvo ar brolių idėjomis arba pasiūlymais?

Atsakymas: Man talkino ir daug naudos davė tėvas ir brolis Robertas, bet tai, kad jie manė ir tebemano išradimą priklausant man, geriausiai įrodo įvairūs patentai, išduoti vien mano vardu. Tėvas mėgino panaudoti nitrogliceriną gerokai prieš mane, bet tikrą išradimą padariau aš, ir jis dėl to neturi pretenzijų.

Alfredas, kaip ir tėvas, buvo impulsyvus, bet čia pastebima jį nė karto neišliejus pykčio ant Šafnerio. Formuluotės pavyzdingai dalykiškos, o elgesys, nepaisant didelių išradėjo laimėjimų, kuklus.

Ar Amerikos konsulas turėjo juridinį išsilavinimą, nežinoma. Šiaip ar taip, Alfredas, rodos, jo nelaikė teisininku, ir tai tikriausiai prisidėjo prie jo santūrios laikysenos.

Kvota baigėsi Alfredo pergale. Išsamus protokolas kaip tikrąjį

patento savininką Amerikoje patvirtino jį, o ne Šafnerį. Tačiau bylinėjimasis tęsėsi, nes „pulkininkas“ nepripažino pralaimėjęs kovą dėl patento. Galimybės susikrauti turtus iš efektyvaus, taupaus sprogalo tuo metu buvo begalinės. Tuo laiku kaip tik imtas kurti transporto tinklas: daugelyje šalių buvo tiesiamas geležinkelis ir statomi nauji uostai. Kolonijose pradėjus eksploatuoti mažesnius mineralų telkinius, kasyklose kaip niekad reikėjo naujo galingo sprogalo.

Nereikia užmiršti, kad Šafneris savo tėvynėje buvo susijęs su įtakingais politiniais sluoksniais. 1866 m. kovo pabaigoje plaukdamas į Niujorką, Alfredas greičiausiai svarstė kompromisinį susitarimą. Kai reikia kapitalo, dažnai turi palaikyti ir nelabai trokštamas pažintis, tad Alfredas su Šafneriu nenutraukė asmeninių santykių. Bent kol kas.

18.

1866 m. balandžio 15 d. antrąkart išlipęs Niujorke, Alfredas jau buvo kosmopolitas, į pasaulį žvelgiantis kaip į savo darbo lauką. Tarptautinių profesijos ryšių gerokai padaugėjo, bet gyveno jis dar vienišesnis nei kada nors anksčiau.

Po Amerikos pilietinio karo stojo veikliųjų turto ieškotojų laikai. Kas dieną laikraščiuose buvo rašoma apie naujų fabrikų ir statybų projektus. Tokiam sprogalų pionieriui kaip Alfredas vargu ar galėjo susiklostyti palankesnės aplinkybės, nors Šafneris buvo leidęs pajusti Amerikoje verslo metodus esant kitokius nei Europoje. Be to, sklido kalbos apie nitroglicerino nepatikimumą. Manyta – iš esmės teisingai, – kad pavojinga gyvybei Nobelio įmonės sprogstamąjį aliejų gabenti į medines dėžes sukrautuose alavuotos skardos bidonuose. Nepaisant Alfredo brošiūrų ir paskaitų, žinios apie šį sprogstamąjį skystį daugelyje vietų buvo minimalios. Jis pats irgi nerodė gero pavyzdžio. Keliaudamas dažnai rankiniame bagaže veždavosi keletą nitroglicerino butelių. Vis dėlto turėjo suprasti, kad skystis gali imti gurguliuoti ir iš butelių kaklelių išmušęs kamščius išbėgti.

Prieš Alfredui atplaukiant į Niujorką ir jame gyvenant, ateidavo pranešimų apie sunkias sprogimų sukeltas nelaimes. Pavyzdžiui, Grinvičo gatvės viešbutyje apsistojęs vokietis išsiprašęs palikti medinę dėžę už priimamojo pertvaros, o paskui dingęs. Dėžėje buvęs butelis su penkiais litrais sprogstamojo aliejaus. Personalas medinę

dėžę naudojęs atsisėsti bei pasidėti kojoms valantis batus. Vieną dieną jie pastebėję iš dėžės smelkiantis dūmus. Kad būtų saugiau, durininkas ją išnešęs gatvėn. Vos jam grįžus atgal paskambinti policijai, viešbučio langus išdaužė smarkus sprogimas, o gatvėje buvo išrausta metro gylio duobė. Smarkiai ir kiek mažiau sužeista devyniolika žmonių. Pakviesti ekspertai atsitikimą apibūdinę kaip „spontanišką nitroglicerino užsidegimą".

Vos dvi savaitės prieš atplaukiant Alfredui, įvyko, anot *New York Times*, „viena šiurpiausių nelaimių istorijoje". Atlanto vandenyne prie Panamos krantų sprogus garlaiviui žuvę 47 žmonės. Laivas buvęs pakrautas karinių medžiagų bei didelio kiekio sprogstamojo aliejaus. Netrukus laikraščiai pranešė apie kitą šiurpų sprogimą dideliame laive. Vokiečių laivas *Mosel* visiškai sudužęs prieš išplaukdamas iš Bremerhafeno į Niujorką: sprogo nitroglicerino siunta. 84 žmonės žuvę, 184 buvę sužaloti.

Iš Sidnėjaus, Australijos, atėjo pranešimas, jog daugybė žmonių žuvę, kai su žeme buvęs sulygintas sandėlis ir keli aplinkiniai pastatai. Greitai ištyrus įvykį, paaiškėjo, jog sandėlyje laikytos dvi dėžės

su 150 kilogramų nitroglicerino. San Franciske į orą išlėkęs sandėlis, žuvo penkiolika žmonių. Visa virtinė nelaimių ištiko ir patį Alfredą. Plaukiant per Atlantą, sprogo jo fabrikas Kriumelyje.

Laikraščiams aiškiai įspėjus apie pavojingą sprogstamąjį aliejų, Amerikos visuomenė ėmė domėtis ne tik nitroglicerinu, bet ir Alfredu. Sustiprėjus kritikai, Alfredas ryžosi vykti į liūto guolį: jis paprašė audiencijos ir buvo priimtas Niujorko burmistro Džono T. Hofmano. Šis jam leido visiškai saugiai demonstruoti savo sprogstamąjį aliejų mieste. Vieną kartą visiems laikams Alfredas norėjo Amerikos visuomenei įrodyti radęs būdą, leidžiantį susprogdinti nitrogliceriną be pavojaus. Kartu šis sprogalas būtų neprilygstama pagalba visoms didžiosioms Niujorko statyboms.

Iš burmistro kabineto jis nuėjo tiesiai į viešbučio kambarį ir parašė laišką, kitą dieną atspausdintą *New York Times*:

> „Atvykęs į šį miestą, su didžiausiu apgailestavimu sužinojau neseniai šalyje dėl nitroglicerino įvykus dvi nelaimes. Nors sprogimų priežastys nežinomos, tikiuosi kompetentingus mokslo autoritetus įtikinti, kad nitroglicerinas yra medžiaga, kurią naudoti ir sandėliuoti ne taip pavojinga kaip paraką.

Tuo tikslu artimiausiomis dienomis ketinu atlikti seriją, turiu vilties, įtikinamų eksperimentų. Jų laikas ir vieta bus paskelbti Jūsų garbingame laikraštyje. Iki tol nuolankiai prašyčiau visuomenę nereikšti savo požiūrio, nes šie eksperimentai kiekvienam leis susidaryti tikrą nuomonę."

Alfredui plaukiant į Niujorką ir pirmomis dienomis šiame mieste, Šafneris nesėdėjo sudėjęs rankų. Jo lobistinė veikla baigėsi siūlymu įstatymo, numatančiu mirties bausmę asmeniui, sukėlusiam nelaimingą nitroglicerino sprogimą.

1866 m. balandžio 25 d. Alfredas buvo pakviestas atvykti į Vašingtono federalinį biurą. Ten jį priėmė tarnautojas, Kongreso įgaliotas rasti dingstį rezoliucijai dėl nitroglicerino. Iš amerikiečio rašytojo Roberto Šapleno, pagarsėjusio knyga apie Ivarą Kriogerį, daugmaž žinome, kas vyko per pokalbį, panašų į kvotą. Šaplenas nuodugniai išstudijavo surašytą protokolą. Kaip matyti, Alfredas pripažinęs jo sprogstamąjį aliejų turint sunkiai paaiškinamų ypatybių, tai patvirtiną ir netyčiniai sprogimai. Jis negebėjęs nurodyti ir konkrečios paskutinių nelaimių priežasties. Užtat patikinęs, kad sprogimo nesukelia jokia trintis ar smūgiai – net stiprūs. Čia jis užsiminęs apie Hamburge atliktą bandymą. Nitroglicerino užtaisas raketa buvęs iššautas į tūkstančio pėdų aukštį, bet nesprogo. Vis dėlto smarkiai įkaitinus, sprogimas neišvengiamas.

Tačiau jis argumentavo kurčioms ausims, nes Kongresas vėliau priėmė tam tikru atžvilgiu sensacingai suformuluotą antinitroglicerino įstatymą. Nors ir nesulaukęs Vašingtono įstatymų leidėjų dėmesio, Alfredas planų nepakeitė ir 1866 m. gegužės 4 d. pirmąkart pademonstravo savo gaminį mokslininkams ir žurnalistų avangardui. Alfredas „premjerą" JAV surengė šiaurės Manheteno akmenų kirtykloje. *New York Times* „recenziją" verta pacituoti, ir ne tik todėl, kad Alfredas tituluojamas profesorium: „Pakviesti profesoriaus Nobelio, vakar būgštaudami sutikome dalyvauti mokslininkų susibūrime prie uolėtų šlaitų tarp Aštuntosios ir Devintosios aveniu, netoli 83-iosios gatvės, kad paliudytume seriją eksperimentų su stimuliuojamąja medžiaga, paprastai vadinama nitroglicerinu. Profesorius buvo gausiai apsiginklavęs dėžėmis bei buteliais su šia me-

džiaga, taip pat degtukais, Bikfordo virvutėmis ir drąsa. Atkimšęs butelį, jis truputį skysčio užpylė ant akmens. Prikišo degtuką, ir medžiaga sudegė kaip derva. Niekas jo nenubaudė, kai numetė bidoną ir butelį, abu pilnus sprogalo, nuo aukštos uolos: norėjo parodyti, kad smūgio neužtenka jiems susprogdinti. O dėl transportavimo, tai jis pareiškė, kad tinkama pakuotė visiškai garantuoja saugumą. Toji medžiaga sprogstanti tik temperatūrai pakilus iki 360 Farenheito laipsnių, o tokio karščio normaliomis sąlygomis negalima pasiekti, užtat pagal jo teoriją dėl anksčiau įvykusių sprogimų kalta pakuotė – ši prisigėrusi iš bidonų ištekėjusio aliejaus ir užsidegusi nuo kibirkšties.

Smagiai ir drąsiai jis eksperimentavo su sprogalu ir įtikino susirinkusiuosius, kad tokiomis sąlygomis, kokiomis jis demonstravo, nitrogliceriną naudoti ir transportuoti esą saugiau nei paprastą ar piroksilininį paraką, bet jo sprogstamasis poveikis kur kas didesnis".

Jei Alfredas norėjo atkreipti dėmesį, jam puikiai pasisekė. Visos Amerikos vedamųjų žurnalistai komentavo jo sprogstamojo aliejaus eksperimentus, o susijaudinusi visuomenė siuntė į laikraščius begales laiškų. Visuomenės akyse Alfredas tapo mirties ir siaubo simboliu.

1866 m. Niujorke Alfredas vėl susitiko su tėvynainiu išradėju Džonu Eriksonu, vienu iš nedaugelio tenykščių draugų. Net ir Eriksonas buvęs iškviestas į Kongreso kvotą Vašingtone, nes kariniame laive *Princeton* sprogus vienai jo sukonstruotų patrankų žuvę keletas žinomų politikų ir aukštų karininkų.

Tikrai ironiška, kad Eriksonas savo patranką buvo pavadinęs *Peacemaker* – taikdare. Džonas Eriksonas ne tik numatė, kad ateityje jo propeleriai varys visus civilinius prekinius laivus, bet kad ir tinkamai pagamintos patrankos savo baisumu pagelbės taikai.

Abu išradėjai turėjo daug bendra. Jie abu nepelnytai buvo apkaltinti dėl žmonių gyvybių pareikalavusių nelaimių, kurios aptemdė jų amžiaus reikšmės išradimus. Po Kongreso kvotos rašyti Alfredo laiškai liudija, kaip jį jaudino kritika. Įtakingasis *New York Times* sukritikavo jį smerkiamais žodžiais ir vedamajame pareiškė, esą išradėjas akivaizdžiai ne visai suprantąs nitroglicerino keliamą pavojų.

Amerikiečiams sutelktai priešinantis, Alfredas ėmė svyruoti, jo patikinimai dėl visiško sprogalo nepavojingumo nebebuvo tokie kategoriški. Per daug buvo pastatyta ant kortos – jei jam nepavyks kokiu nors dar vienu išradimu visiškai suvaldyti spontanišką sprogi-

mą galinčių sukelti „ypatingų sąlygų", pirmasis jo išradimas bus ne toks vertingas. Konkurentai pajuto grobį. Generolas Henris Diuponas, paraką gaminančio *Du Pont de Neumours* vadovas atvirai pareiškė, kad „tik laiko klausimas, kada su nitroglicerinu dirbantis žmogus neteks gyvybės". Likimo ironija, bet tas pats Diupono fabrikas vėliau aktyviai prisidės prie Alfredo išradimų platinimo ir panaudojimo visame pasaulyje.

Dabar Alfredui reikėjo kaip nors ištaisyti iškreiptą vaizdą, kurį visuomenė susidarė apie jo sprogstamąjį aliejų. Tęsti debatų laikraščiuose nevertėjo. Beprasmiška aptarinėti mokslo problemą su asmenimis, iš anksto „atsisakiusiais logikos". Pasirinkimo nebuvo: svetimoje šalyje ir be savo laboratorijos privalėjo rasti sprendimą, kaip gabenti nitroglicerinią be sprogimo pavojaus. Sigvardas Strandhas rašo, kaip Alfredui pavyko išspręsti šią problemą: įpylus metilo alkoholio – medžio spirito – nitroglicerino jautrumas taip smarkiai sumažėdavo, kad jį galėdavai visiškai saugiai transportuoti. Medžio spirito priedas davė ir daugiau naudos: jis neleido užšalti sprogstamajam aliejui sandėliuojant ar gabenant. Paraiška šio cheminio apdorojimo patentui Švedijoje gauti datuota Niujorke 1866 m. gegužės 20 d.

Taigi gegužės 12 d. prasidėjus patento Amerikoje procesui, Alfredas dar nebuvo užpatentavęs savo saugumo problemos sprendimo ir dėl to vėliau teko gailėtis. Per procesą Alfredą vis labiau stulbino abejotinos ir dažnai prieštaringos kalbos. Jam kilo įtarimas, kad kažkas ne taip ir kad patento reikalas nebus objektyviai išnagrinėtas. Akivaizdžiai šališkam teismui buvo daromas neleistinas poveikis.

Greitai Alfredas suprato, kodėl teismo nariai taip įdėmiai klausosi, ką pasakys liudyti pašauktas Šafneris. Šafneris naudojosi netvirta viešąja nuomone ir manė, kad visuomenę reikia bet kuria kaina nuraminti. Užuot reikalavęs pirmumo teisės į Alfredo išradimą, jis staiga ėmė aiškinti pats išradęs būdą pavojingam sprogalui pakuoti.

Kad teismas galiausiai nesiėmė jokių priemonių dėl patento protestuojančio Šafnerio, Alfredą bemaž nustebino. Tačiau jis nujautė, kad Šafnerio žodžiai apie jo pakavimo metodą neliko neišgirsti. Vėliau tapo aišku, kad Vašingtono įstatymų leidėjai gerai įsiklausė.

Kitas „pulkininkas" buvo Otas Biurstenbinderis, Alfredo kompaniono Vokietijoje, daktaro Bandmano pažįstamas. Biurstenbinderis be Alfredo žinios mėgino sprogstamąjį aliejų pateikti Amerikos rinkai. Patento ginčą išsprendus Alfredo naudai, „pulkinin-

kas" Biurstenbinderis visuomenei ėmė siūlyti įsigyti jo kuriamos įmonės *United Blasting Oil Company* akcijų. Biurstenbinderį slapta palaikė keletas suinteresuotų niujorkiečių bei planuojamas milijono dolerių akcinis kapitalas. Jis pasiūlė Alfredui nemokamai ketvirtadalį akcijų mainais už patento teises bei 20 000 dolerių atlyginimą grynaisiais. Netikėtai drąsiai užkluptas, Alfredas greitosiomis sutiko.

Tačiau netrukus jis savo pažadą Biurstenbinderiui atsiėmė. Dabar bendradarbiauti pasiūlė buvęs bylos varžovas Šafneris. Pastarasis norėjo įsteigti *US Blasting Oil Co* ir demonstruoti sprogstamąjį aliejų gausiose kelionėse po JAV. Jis parodė savo ką tik išrastą pakuotę: bidoną dvigubomis skardos sienelėmis. Ertmę tarp sienelių užpildydavo vanduo.

Alfredui ne tiek imponavo šis išradimas, kiek iš dokumentų žinomi Šafnerio ryšiai su Vašingtono įstatymų kūrėjais. Jam kėlė baimę jų siūlomas įstatymo projektas. Kai kuriose valstijose įstatymų leidėjai galėjo puikiausiai patvarkyti, kad „kiekviena mirtis, kurią tiesiogiai ar netiesiogiai lemia sprogstamojo aliejaus gabenimas laivais ar įvairiais vežimais, priskiriama prie pirmos eilės žmogžudysčių ir už tai baudžiama mirtimi".

Ir štai atėjo žinia, kad į orą išlėkė jo fabrikas Kriumelyje. Broliai Vinkleriai prašė jį skubiai grįžti. Alfredui ėmė stigti laiko: įstatymo projektas dėl nitroglicerino galėjo būti priimtas bet kurią dieną. Teigiamai paveikti sprendimą galėjo tik Šafneris. Nugalėjęs negerą nuojautą, Alfredas sutiko bendradarbiauti. Pasirašytoje sutartyje neminimas Šafnerio pakavimo būdas, kuris Alfredui pasirodė praktiškai nepritaikomas. Taigi švedas perleido „pulkininkui" patento teises Amerikoje, tačiau tik kariniams tikslams. Atlyginimo Alfredas pareikalavo kaip kunigaikštis – vieno dolerio.

1866 m. liepos 26 d. priimtas antinitroglicerino įstatymas, dėl kurio Alfredas pagrįstai nerimavo. Pradinis siūlymas buvo iš esmės pakeistas. Už nelaimingą sprogimą atsakingam asmeniui dabar grėsė kalėjimas, o ne mirties bausmė. Taip pat sprogstamąjį aliejų leista gabenti ant siuntos užrašius DANGEROUS*. Galiausiai Šafneriui buvo atlyginta už jo lobistinę veiklą: naujasis įstatymas pabrėžtinai reikalavo sprogstamąjį skystį laikyti Šafnerio patentuotuose induose.

* Pavojinga (*angl.*).

Kitą dieną po naujojo antinitroglicerino įstatymo Niujorke užregistruota *United States Blasting Oil Company*. Per steigiamąjį posėdį pirmininku išrinktas senas Alfredo pažįstamas iš Sankt Peterburgo laikų Izraelis Holas. Jis buvo prikalbintas pirkti 1625 akcijas ir po Alfredo tapo stambiausiu bendrovės akcininku. Šafneris finansinių išteklių neturėjo, todėl Alfredas atidavė jam dešimt savo akcijų, kad „pulkininką" formaliai būtų galima išrinkti valdybos nariu. Tačiau Šafneris bjauriai pamynė jam parodytą pasitikėjimą. Jis važinėjo skersai išilgai šalį kaip sprogstamųjų prekių agentas ir pasakojo „susprogdinęs dešimt tūkstančių užtaisų". *US Blasting Oil Co* buvo pareklamuota, tačiau Šafneris pirmiausia rūpinosi pats pralobti bendrovės sąskaita. Atlyginimą už kiekvieną parodomąjį sprogdinimą jis dėdavo sau į kišenę.

Išaiškėjus nešvarioms manipuliacijoms ir nesurinkus viso akcinio kapitalo, Alfredo patento teisės Amerikoje buvo perduotos skubiai sukurtai bendrovei *Giant Powder Co* su būstine San Franciske. Pavadinimas inspiruotas Kalifornijos auksakasių: jie naują efektyvų ir pigų sprogalą vadino *Giant powder* – milžinišku paraku. Pastačius fabriką prie Hakenseko upės Niū Džersyje, palankūs vėjai naujajai firmai išpūtė bures. Kai Šafneris, ėmęs vadovauti *US Blasting Oil Co* po susenusio Izraelio Holo, išsiaiškino naująją padėtį, įvykdė perversmą. Keliais plunksnos brūkštelėjimais su draugeliais įmonės patento teises perkėlė į nuosavą firmą *The Nitroglycerine Co* Niujorke. Pagal Šafnerio sumanymą ši bendrovė turėjo pardavinėti tiek Alfredo sprogstamojo aliejaus, tiek jo paties gabenti skirtų dėžių licencijas. Taip Šafneris galutinai susikirto su Alfredu, vis dar stambiausiu *US Blasting Oil Co* akcininku. Minėtas daktaras Bandmanas laiške broliui Julijui į San Franciską glaustai apibendrino susidariusią situaciją:

> „Sukčiai už grašius perdavė kitiems patente glūdinčias pelno galimybes. Už akcijas, be abejo, dividendų nebus, o Šafneris su bendrais suglobs visus pinigus."

Tolesnį Šafnerio likimą galima nusakyti trumpai. Kiek vėliau Alfredas jam parašė laišką, patį pikčiausią iš visų jo laiškų: „...Mane labai nustebino, jei kuo nors Tu dar gali stebinti, Tavo dabartinis

elgesys. Jei manai turįs galimybių sumenkinti mano nuopelnus, išmėginkim, ką gali mano priešiškumas. Pradėsim nuo to, kad Tu rašai imsiąsis mano akcijų, – aš šitai pratęsiu ir Tavąsias padarysiu bevertes: paleisiu tokią konkurenciją, kurios pažaboti nepajėgsi nei Tu, nei įstatymas".

Alfredas nesusvyravo ir žodžius parėmė veiksmais. Buvo sukurta nauja bendrovė – *Atlantic Giant Powder Co* su trijų milijonų dolerių akciniu kapitalu. Paliktas nuošaly, Šafneris neuždarė *US Blasting Oil Co*, tačiau desperatiškos jo pastangos nieko nedavė, nes dėl nesąžiningų poelgių buvo praradęs ryšius su įtakingais asmenimis.

Šį epizodą galėtume užbaigti keliais „Nemesidės" sakiniais, kuriuos Alfredas parašė greičiausiai turėdamas minty Šafnerį:

„Beatričė: Kažkoks velniškas planas, galbūt atsargesnis už visas ankstesnes niekšystes!

Čenčis: Liaukis! Tu pirmoji tuoj pat nenubausta drįsti mane įžeidinėti, bet brangiai už tai sumokėsi."

Šiaip ar taip, 1866 m. rugpjūčio 10 d. Alfredas Hamburge išlipo į krantą įgijęs daug patirties. Prieš kelionę į JAV puoselėtos viltys iš dalies išsipildė: jis laimėjo prieš Šafnerį ir apgynė pirmenybės teisę į sprogstamąjį aliejų. Tačiau ekonominės Kriumelio fabriko problemos vis dar buvo neišspręstos, nors Alfredui ir pavyko sudaryti daug žadančias prielaidas būsimam aliejaus naudojimui Amerikoje.

1866 m. rugpjūčio 14 d. Alfredas JAV gavo sprogstamojo aliejaus patentą Nr. 57175. Tuomet į Hamburgo *Alfred Nobel & Co* ėmė tiesiog plūste plūsti užklausos ir užsakymai. Dabar amžiaus reikšmės saugiu sprogalu susidomėjo ne tik Amerika, bet ir visas pasaulis.

19. Parsiradęs į Hamburgą ir susumavęs patirtį JAV, Alfredas laiške draugui parašė: „Jei tau į seną švarką reikia įsiūti naują pamušalą, galiu padėti *Blasting Oil* akcijomis. Jos gražios spalvos".

Alfredas daugiau niekada nebevyko į JAV. Priežastį nurodo laiške vienam bendradarbių: „...gyventi Amerikoje ilgainiui man pasidarė tikrai nemalonu. Perdėtas pinigų vaikymasis dėl tariamo jų reikalingumo gerokai apkartina bendravimą ir pražudo orumą".

Alfredas visam gyvenimui atsikando nesąžiningų laimės ieškotojų, apgavikų „pulkininkų" ir skrupulų neturinčių įstatymų kraipytojų.

Susidūręs su sunkia Kriumelio fabriko padėtimi, Alfredas įrodė esąs apsukrus verslininkas. 1866 m. pavasarį leistis į Niujorką jį privertė apyvartinio kapitalo stoka. Jau tada firmos finansai buvo apypraščiai. Žinoma, skolos teturėta 7000 markių, palyginti su 25 000 turto verte. Tačiau kapitalą visų pirma sudarė neparduotas sprogstamasis aliejus (15 000) ir žaliavos (6000). Teigiamas veiksnys buvo tas, kad į turtą buvo neįtrauktas fabriko pastatas, galima sakyti itin apgalvotas žingsnis, turint omeny, kad šis dukart sprogo.

Per stulbinamai trumpą laiką Alfredui pavyko pertvarkyti veiklą ir pasiekti tikslą – kuo efektyviau organizuoti prekybą.

Iš Vintervikeno jis prisiviliojo daug savo profesiją išmanančių meistrų ir darbininkų. Šią nedidelę imigraciją iš Švedijos tose vietose dar ir šiandien primena daugybė krautuvėlių iškabų su Andersono, Johansono ir Petersono pavardėmis. Nederliai ir skurdas to meto žemdirbių Švedijoje daugelį žmonių privertė emigruoti. Kad tiek daug švedų surado namus būtent Kriumelyje, greičiausiai priklausė nuo Alfredo, kaip gero darbdavio, šlovės: jis sąžiningai mokėjo atlyginimą ir rūpinosi savo darbuotojais.

Taip pavyzdingai gerai Kriumelio fabriko veiklą suplanavo Alfredo vaikystės draugas Alarikas Lydbekas. Vėliau jie abu statė fabrikus visame pasaulyje. Lydbekas buvo vienas žymiausių to meto sprogalų srities technikos ekspertų. Savo kelią jis pradėjo kaip Vintervikeno fabriko direktorius, bet nuo pat pradžių Alfredas jį kviesdavosi, kai iškildavo techninių išradimo problemų ar reikėdavo statyti naują fabriką. Trisdešimt bendro darbo metų Alfredas taip priklausė nuo Lydbeko, kad bemaž nespręsdavo jokių techninių klausimų su juo nepasitaręs. Lydbeko vardas visiems laikams tapo susietas su tokiomis pagalbinėmis technikos priemonėmis kaip dinamito presai, oro inžektoriai glicerinui nitrinti ir bedūmio parako presai. Jis buvo švedų gimnastikos kūrėjo Pero Henriko Lingo vaikaitis ir nepaprastai drąsus, tą įrodęs daugybę kartų. Yra paliudyta, kaip jis pats iš fabriko išnešęs įtartinus užtaisus, galėjusius sprogti bet kurią

akimirką. Jam inžinieriaujant Vintervikene, nepaisant visų atsargumo priemonių, įvyko du dideli sprogimai 1868 ir 1878 metais.

Dažnai pasitaikant nelaimingų sprogimų, Alfredas suprato, kad sprogstamasis aliejus turi esminę ydą, lemiamą jo konsistencijos. Viena proga jis rašė: „Jau 1863 m. man buvo visiškai aiškūs skysto nitroglicerino trūkumai". Patyręs statybos rangovas O. Bergstriomas pateikė kitą liudijimą: „Nors ir imamasi saugumo priemonių sprogdinant nitrogliceriną, kaip žinoma, nuolat ištinka nelaimės. Dažniausiai taip atsitinka todėl, kad nesudega visas panaudotas sprogalo kiekis ir likučiai įsiskverbia į kalno plyšius".

Bet Alfredas nepametė galvos. Be to, jis pastebėjo dar vieną sprogstamojo aliejaus blogą savybę: keliais laipsniais aukštesnėje nei vandens užšalimo temperatūra jis pereina į kietąją būseną, todėl jį reikia tirpdyti. Vėl nauji pavojai.

Įvaldęs detonaciją, Alfredas turėjo sugalvoti, kaip skystą aliejų pakeisti į nepavojingą būseną ir nesumažinti jo sprogstamosios galios. Reikėjo naujo mišinio. Lemiamą įtaką padarė faktas, kad prie Elbės ir jos intako Elsterio buvo nepaprastai daug vadinamosios

infuzorinės žemės. Ją sudarė sukietėję smulkūs it milteliai dumbliai. Tinkamesnės medžiagos nei šis titnagžemis nitroglicerinui sugerti Alfredas negalėjo rasti. Jis sumaišė 25 % titnagžemio su 75 % nitroglicerino. Taip gavo itin efektyvų kietą sprogalą, labai patogų ir beveik nepavojingą. Sprogstamoji galia liko neregėtai didelė.

1866 m. rugsėjo 19 d. Alfredas Švedijoje gavo naujo sprogalo patentą, o 1867 m. – Anglijoje. Jį pavadino DINAMITU.

Išliko Alfredo komentaras apie šį mišinį: „Naujasis sprogalas, vadinamas dinamitu, yra ne kas kita, kaip nitroglicerino junginys su labai akytu silikatu. Nauju vardu pavadinau ne norėdamas nuslėpti jo sudėtį, bet atkreipti dėmesį į visiškai kitokias sprogstamąsias naujo sprogalo ypatybes. Tad naujas pavadinimas tikrai būtinas".

„DINAMITAS, ARBA NOBELIO SAUGUSIS PARAKAS" – taip Alfredas apibūdino savo prekę. Skambų, bet kiek bauginantį žodį „dinamitas" jis pasiskolino iš graikų „dynamis", reiškiančio jėgą. Galbūt pavadinimo parinkimui įtakos turėjo ir tuo metu vartotas elektros generatoriaus terminas „dinama".

Į rinką išleistas naujasis sprogalas aprašytas kaip „rausvai geltona, minkšta ir plastiška drėgna masė, iš kurios presuojami ir į popierines tūteles sukišami patronai". Šiandien dinamitą paprastai sudaro

į plastišką masę suminkyti 50–70 % sprogstamosios želatinos, 24–45 % amonio nitrato ir 2–5 % medžio miltų. Kalnams sprogdinti naudojami cilindriniai į išgręžtą skylę kišami dinamito patronai. Nors mažumėlę pakeistas, iš esmės dinamitas gaminamas toks kaip Alfredo laikais.

Sprogalo, kurį trisdešimt trejų metų Alfredas išbandė Kriumelio laboratorijoje, paklausa greitai pranoko visus lūkesčius. Remiantis paties Alfredo užrašais, 1867 m. pagaminta 11 tonų dinamito. Jau po trejų metų gamybos apimtis siekė 424 tonas.

Šįsyk niekas negalėjo abejoti Alfredą esant tikrąjį išradėją. Kaip neginčijamai Sobreras buvo nitroglicerino atradėjas, taip Alfredas – dinamito. Netrukus visoje Vokietijoje jis išgarsėjo kaip *Der Dynamitekönig** ir, kaip buvo konstatuota, padėjo pasaulinės pramonės pamatus. Šiais kūrimosi metais Alfredas laiškuose į gyvenimą žvelgia šviesiau. Tarsi sėkmė jam būtų įkvėpusi drąsos gyventi.

Kadangi saugumas ir toliau atliko lemiamą vaidmenį, Alfredas nedvejodamas pradėjo pats rengti tokius pat teatrališkus demonstravimus kaip Niujorke. Norėdamas parodyti, kaip saugu dirbti su dinamitu, jis ėmė su juo itin pavojingai elgtis. Nesukeldamas sprogimų, jis svaidė dinamito dėžes į gilius tarpeklius. Ir net šias dėžes uždėjus ant įkaitusio žaizdro, nieko neatsitikdavo. Taip pat Alfredas įrodė, kad sandėliuojamas dinamitas savaime neužsidega.

Dabar į Alfredą atkreiptas dėmesys ne tik Švedijoje, bet ir Vokietijoje. Pajamos ėmė plaukti, ir ūmai viskas jam tapo įmanoma. Bet gyvenimo būdo Alfredas nepakeitė. Šį ir toliau ženklino spartietiškas paprastumas ir nepaliaujamas darbo įkarštis.

Dinamito išradėjas neišvengė ir kritikos. Nors jo sprogalas buvo skirtas taikioms reikmėms ir jokiu būdu ne karui, daugelyje vietų – ypač carinėje Rusijoje – manyta, kad nitroglicerinas itin palengvins revoliucinius teroro aktus. Su parako užtaisais atentatą įvykdyti buvo kur kas sunkiau.

Net Švedijoje apie dinamitą kalbėta kaip apie to laiko teroro ginklą. Augustas Strindbergas Alfredą ironiškai pagerbė kaip „amunicijos tiekėją įsilaužiantiems vagims“.

Neginčijama tiesa, kad įsilaužėliai naudojo naują patogų sprogalą. Taip 1880 m. vasarį caras Aleksandras II vos liko gyvas, kai dina-

* Dinamito karalius (*vok.*).

mito užtaisas sprogo po jo valgomuoju Žiemos rūmuose. Po metų jis buvo nužudytas dinamito pripildyta bomba, kai važiavo Sankt Peterburgo centru.

Be jokios abejonės, Alfredas nebuvo manęs ar numatęs jo sprogalą būsiant šitaip pritaikytą. Jis nenorėjo, kad dinamitą imtų naudoti kare, vis dėlto taip atsitiko per 1870–1871 m. prancūzų ir prūsų karą.

1883 m. Strindbergas eilėraščiu iškilmingai kreipiasi į dinamito išradėją, leidusį plačiosioms masėms atsilyginti parako kūrėjui Bartoldui Švarcui, kai šis padarė įmanoma viršūnėms šaudyti į liaudį iš patrankų. Paskutinės keturios eilutės tokios:

Švarcai, leidimą tu mažą
Kilmingiems ir kunigaikščiams siūlei!
Nobeli! Liaudžiai tiražą
Tu šimtatūkstantinį sukūrei!

20. „Nemesidės" trečias veiksmas V scena:

„Gvera: Ar jūs kenčiate?
Beatričė: ... taip, nes buvau įžeista.
Gvera: Jūs įžeista! Negalimas daiktas! Kas drįstų..."

Kol Alfredas tyrinėjo ir išradinėjo, steigė bendroves ir statė fabrikus, jam už nugaros buvo keistai susižvilgčiojama.

Piktos šnekos tikino, neva Alfredas puikuojasi skolintomis plunksnomis. Greitai iš lūpų į lūpas einantys gandai atsigirdo net tuose sluoksniuose, kurie jam kėlė pasitikėjimą. Buvo kalbama Alfredą išvis nepadarius išradimų. Pavyzdžiui, jis neatradęs nitroglicerino – to jis niekad ir neteigė, – tik sėmęs pinigus iš kito asmens tyrinėjimų rezultato.

Iš Alfredo laiškų matyti jį buvus labai įskaudintą ir įžeistą.

Vis dėlto apkalbose būta ir tiesos. Dalis gandų sukosi apie dvejų metų laikotarpį, kai jis Paryžiuje mokėsi pas chemijos profesorių

Peluzą. Studijuodamas privačioje jo laboratorijoje, Alfredas darė bandymus su azoto rūgštimi ir dirbo prie vieno stalo su keturiasdešimt trejų metų italu Askaniju Sobreru (1812–1888). Pastarajam 1846 m. parinkus tinkamą azoto rūgšties ir sieros rūgšties derinį pavyko gauti labai sproglų aliejų. Sieros rūgšties reikėjo susiskaidymui išvengti, o azoto rūgštis šiam mėgstamiausiam Peluzo mokiniui buvo bandymų pagrindas. Dar Sankt Peterburge Alfredas iš profesoriaus Zinino išgirdo apie Sobrero „pirogliceriną". Tačiau manyta jį turint tokią milžinišką sprogstamąją galią, kad jo veik neįmanoma praktiškai panaudoti.

Alfredas įžvelgė praktinį nitroglicerino pritaikymą, o to neįstengė Sobreras. Šiam buvo apmaudu, kad švedas pasisavino atradimą ir pasinaudojo juo pasaulinėje rinkoje. Vis dėlto reikia paminėti, kad iki Sobrero ir kiti chemikai ėjo tuo pačiu keliu. Be Peluzo, rusų Zinino ir Petruševskio, prancūzų Brakono, Ševrelio ir Bertlo, jau švedų chemikas Karlas Vilhelmas Šelė (1742–1786) buvo atlikęs pirmuosius bandymus.

Kaip profesorius Peluzas vertino savo mokinį Sobrerą, rodo išlikęs iš Paryžiaus rašytas jo laiškas pastarojo tėvui: „Niekad savo laboratorijoje nesu turėjęs darbštesnio ir talentingesnio jaunuolio". Akademinės karjeros pradžia Sobrerui ne itin nusisekė, nes jis susikirto gindamas medicinos daktaro disertaciją. Bet Alfredas niekad neslėpė susižavėjimo Sobrero talentu ir pripažino jį esant nitroglicerino atradėją.

Kai Alfredui atnešė sėkmę dinamitas, Sobreras pasijuto smarkiai nuskriaustas. Savo apmaudą jis išliejo kalbėdamas Turino mokslų akademijoje, esą Alfredas, 1865 m. Prancūzijos akademijoje aiškindamas nitroglicerino sprogstamąją galią, nepaminėjęs Sobrero vardo. „Šią kalbą, – pridūrė jis, – nūnai sakau ne trokšdamas garbės, bet iš meilės tiesai." Savo tėvynainius jis tvirtai įtikino nitrogliceriną buvus vien „atkaklių italų darbo" rezultatą. Prasidėjus ginčams, netrūko užuominų, kad Sobrero atradimas Nobelių šeimą išgelbėjęs iš skurdo, kuris juos užklupęs parsiradus Švedijon po bankroto Rusijoje.

Kadangi Sobreras Nobelio gyvenime atliko tokį svarbų vaidmenį, vertėtų plačiau paaiškinti. Askanijas Sobreras gimė Kazealėje Monferate tarp Turino ir Milano. Nepavykus apsiginti medicinos daktaro disertacijos, jis metėsi į kitą sritį ir studijavo chemiją iš pradžių Turine, vėliau pas profesorių Peluzą Paryžiuje. Atradęs nit-

rogliceriną, kaip ir daugelis jo kolegų, jis produktą paragavo: „Tai saldoka, stipraus kvapo medžiaga, kurią tirti reikėtų itin atsargiai..." Dėl nepaprasto pavojingumo į jo atradimą ilgą laiką žiūrėta kaip į mokslinį nesusipratimą.

Sobreras pats patyrė, kad jo įspėjimai dėl nitroglicerino sprogstamumo nebuvo perdėti. „Medžiaga kaitinama skyla, – rašo jis. – Ant platininės skardos įkaitintas jos lašas užsiliepsnoja ir greitai sudega. Tačiau tam tikromis sąlygomis ji gali stipriai detonuoti. Sykį truputis eterinio piroglicerino tirpalo stiklinėje lėkštelėje išgaravo. Piroglicerino buvo likę greičiausiai ne daugiau kaip 2 ar 3 šimtosios gramo. Lėkštelę pakaitinus virš spiritinės lempos, įvyko itin stiprus sprogimas ir ji sutrupėjo į smulkias šukeles."

Įvykus kitam sprogimui per bandymą su „lašeliu mėgintuvėlyje", Sobrerui buvo sunkiai sužalotas veidas. Galutinai pasiduoti Sobrerą privertė sprogimas prie Turino arsenalo. 400 gramų nitromanito – panašaus junginio, tik jame glicerinas pakeistas manitu, – detonavo sukeldamas baisius padarinius. Po šio įvykio sprogstamasis aliejus Sobrerui tapo tabu ir visi jo tyrinėjaimai nutrūko. Jam taip pat nepavyko nustatyti cheminės nitroglicerino sudėties.

Norint susidaryti kuo išsamesnį Sobrero paveikslą, reikėtų pridurti ir tokius jo žodžius: „Kai susimąstau apie visas aukas, žuvusias sprogus nitroglicerinui, ir baisius nuniokojimus, kurių tikriausiai pasitaikys ir ateityje, beveik imu gėdytis, kad reikalavau būti pripažintas jo atradėju. Tik štai kokie samprotavimai mane paguodžia: anksčiau ar vėliau nitroglicerinas turėjo būti atrastas kaip neišvengiamas cheminių tyrinėjimų rezultatas. Jei ne aš, tai būtų padaręs kuris nors kitas chemikas..."

Alfredas niekad neįsitraukė į atvirą polemiką su Sobreru, tačiau parašė jam mandagų ir kupiną dėkingumo laišką:

Paryžius, 1879 m. gegužės 25 d.

Didžiai gerbiamas Pone Profesoriau!
Leiskite man, gavus Jūsų itin draugišką laišką, pareikšti susižavėjimą ir didelę pagarbą, kurią Jums visad jaučiau. Aš pavydžiu Ponui Dukenei jo geros idėjos leisti Aviljanoje visiems pasižiūrėti į atkurtus simpatiškus bruožus žmogaus, padariusio reikšmingą išradimą, už kurį Jums dėkingas visas pasaulis.

Tikiuosi Turine turėsiąs malonumą asmeniškai pareikšti Jums didelę pagarbą. Laukdamas šios progos, siunčiu Jums geriausius linkėjimus.

Jūsų ištikimasis
A. Nobelis

Buvo svarstoma, kodėl Alfredas taip parašė: ar jį graužė sąžinė, ar buvo gėda? O gal norėjo susitaikyti, kol laikas?

Marmurinis Sobrero biustas, apie kurį užsimena Nobelis, buvo viešas mokslo pirmeivio pripažinimas. Biustas atidengtas 1879 m. per Nobelio bendrovės Italijoje metinį susirinkimą. Aviljanos fabrike dar ir šiandien tebėra keli šimtai gramų Sobrero 1847 m. pagaminto nitroglicerino. Šį pavyzdį jis 1882 m. atidavė universitetui, kai atsisakė profesoriaus pareigų. Sobrerą pakeitęs akademikas pavojingojo sprogalo nedrįso laikyti universiteto laboratorijoje.

Kaip sunku paneigti šališkus istorijos aiškinimus, matyti iš Sobrero šimtmečiui paminėti skirtos publikacijos. Šioje 1912 m. pasirodžiusioje publikacijoje chemijos profesorius N. Gvarešis nesiskaito su žodžiais: Sobrerui esanti padaryta didelė skriauda, ir Nobelio fondo apdovanojimus patartina ateityje vadinti Sobrero ir Nobelio premijomis. Pernelyg trenksminga salvė nepadarė didelio įspūdžio nei italų mokslininkams, nei viešajai nuomonei. Sigvardas Strandhas pareiškia, kad Sobrero cheminę nitroglicerino sintezę šiandien vargiai galėtum vadinti atradimu ar išradimu. Tačiau pionierių laikais skambių vardų negailėta. Šią eksperto nuomonę vertėtų prisiminti skaitant tokią Sobrero kalbos Turino akademijoje vietą: „Jaučiuosi turįs teisę savo kraštui ir sau reikalauti dėkingumo už išradimą, kurį visą ar iš dalies bando prisiskirti kiti".

Apibendrindami galime konstatuoti, kad Sobreras tikrai atrado nitrogliceriną, bet suvaldyti ir saugiai išlaisvinti jo sprogstamąsias jėgas pavyko Alfredui. Be to, jis pirmas naująjį gaminį išleido į rinką.

Tai ne pirmas istorijos atvejis, kai vienas išradimas pareikalavo dviejų talentų: kūrėjo ir pramoninio gamintojo.

21. ◆ Užpatentavus dinamitą ir kasdien daugėjant pirkėjų, Alfredas greitai tapo ekonomiškai nepriklausomas. Kaip tyrinėtojas ir verslininkas, jis garsėjo vienoje šalyje po kitos. 1866–1872 metais jis tikriausiai važinėjo daugiau nei kuris nors jo bendraamžis ir didelę laiko dalį praleisdavo ankštose traukinių kupė, kurias laiškuose vadina savo „riedančiais kalėjimais“.

Jis ypač stengėsi užkariauti Anglijos rinką. 1868 m. rugsėjo 1 d. J. Norisui rašė: *England is a jewel worth the rest of the world. A dynamite company there would have the entire Empire as its market.** Rankiniame bagaže jis vežiojosi pilną maišą savo naujojo sprogalo. Sakoma maišą svėrus per dešimtį kilogramų, tačiau Alfredas jį tąsėsi vykdamas į Aberdyną, Glazgą, Midlzbrą prie Tyzo bei Bristolį. Šiaip įstatymams paklusdavęs Alfredas sąmoningai pažeidinėjo galiojančius reikalavimus. Jei valdžios organai būtų žinoję, ko prikrautas jo bagažas, jis būtų galėjęs gauti iki dvejų metų kalėjimo.

Per šias keliones Alfredas be perstojo dirbo, tarsi dažnas aplin-

kos kaitaliojimas būtų teikęs naujos energijos. Galbūt galima kalbėti ir apie darbo terapiją: uolumas įveikdavo polinkį į depresiją. Kai jis kaip pašėlęs važinėdavo tarp Vokietijos, Anglijos, Prancūzijos, Austrijos, Italijos ir Švedijos, darbingumui nebūdavo ribų.

Tačiau širdyje Alfredas jautėsi švedas ir Švedijos pilietybę turėjo visą gyvenimą. Kai prasidėdavo bėdos su valdinėmis patentų įstaigomis, jam atrodydavo, kad tėvynė šykšti ir kad joje už didelį vargą sulauki mažo atlygio. Suprato, kad jo kraštiečiai per mažai vertina saviškius.

Praėjo daug metų, kol Švedijoje buvo tinkamai įvertinti Alfredo nuopelnai. Žinoma, Stokholme pastebėta tarptautinė jo sėkmė, bet pirmiausia būdavo cituojami jam nepalankūs užsienio rašiniai.

Su Alfredu niekad nebuvo lengva tvarkyti reikalų. Jis atkakliai gindavo savo interesus. Štai kokias ganėtinai grasinamas eilutes jis rašo Džonui Dauniui į Škotiją: *Formerly I sought your friends; they will have to seek me now. If we agree, well and good; if not I shall before spring*

* Anglija yra brangakmenis, vertas viso likusio pasaulio. Čia įkurta dinamito kompanija kaip rinką turėtų visą imperiją. (*Angl.*)

*start a factory in England without the aid of capital. Your friends are much mistaken if they think that it is their funds value. I need only say a word and the capital will be placed in Germany at my disposal. What I want is good and commercial ability to overcome the prejudices which will act as a stumbling block on our first start. To these my concession will be made, not the capital.**

XIX a. aštunto dešimtmečio pradžioje Alfredas turėjo ekonominių įsipareigojimų daugelyje Europos šalių. Jis dar dažniau ėmė keliauti: „Mano tėvynė ten, kur aš dirbu, o dirbu visur". Tai išraiškingi žodžiai, bet neatspindintys visos tiesos. Jis buvo giliai įleidęs šaknis į Švediją – čia gyveno jo mylima motina ir čia jis grįžo savo gyvenimo rudenį. Bet tiesa ir tai, kad jaukiausiai jis jautėsi ne Stokholme, o Paryžiuje. Prancūzijos sostinė jam buvo ne tik komercinio, bet ir kultūrinio gyvenimo centras.

Pasibaigus karštligiškiausių kelionių metams, 1873 m. Alfredas patraukė į šviesos miestą Paryžių, kur viskas jam rodės lyg plaštakės sparnų blizgesys. Šis įspūdis liko iš jaunystės, kai buvo įsimylėjęs septyniolikametis vaikinas. Čia Alfredas tikėjosi pakliūti į didelių įvykių sceną, Prancūzijos sostinė buvo ideali vieta jo išradimams pritaikyti.

Paryžiuje taip gerai jis jautėsi ir todėl, kad nuo jaunystės metų Sankt Peterburge prancūziškai kalbėjo *à la perfection*. Taip pat gerai išmanė prancūzų literatūrą, ir tai suvedė į artimą draugystę su Viktoru Hugo.

Tais pačiais metais, kai Alfredas visam laikui atvyko į Paryžių, Emilis Zola išleido *Le ventre de Paris***, paremtą kruopščiomis aplinkos studijomis. Šis žymiausias natūralizmo atstovas iš pradžių buvo žurnalistas ir, matyt, gerai žinojo Alfredo likimą. Romane aprašoma, kaip idealistiškai nusiteikęs prancūzų chemikas – Fromanas – visą gyvenimą paskiria tam, kad atrastų siaubingai stiprų sprogalą...

Ilgainiui Prancūzija paveikė Alfredą: laiškuose jis dažnai į švediš-

* Anksčiau aš ieškojau jūsų draugų, dabar jie turės manęs ieškoti. Jei susitarsime, bus puiku; jei ne, iki pavasario įkursiu fabriką Anglijoje be kapitalo. Jūsų draugai labai klysta manydami, kad svarbu jų lėšos. Užtenka man ištarti vieną žodį ir kapitalą gausiu Vokietijoje. Aš pageidauju, kad derama komercinė kompetencija įveiktų prietarus, kurie iš pradžių mums būtų kliuvinys. Dėl šito padarysiu koncesiją, o ne dėl kapitalo. (*Angl.*)

** Paryžiaus įsčios (*pranc.*).

kus sakinius įpina prancūziškų žodžių, o jo gestai įgijo gališko gyvumo. Jis galėdavo taip iškalbingai prašnekti prancūziškai, kad sukeldavo tiek apsilankiusių švedų, tiek užsieniečių pagarbą.

22.

Dabar Alfredas norėjo Paryžiuje susirasti šiltą būstą, kuriame galėtų ramiai apsistoti tarp kelionių.

Jis ieškojo kvartaluose apie Triumfo arką ir Bulonės mišką. Didžiąją gyvenimo dalį praleidęs skersvėjuotose laboratorijose ir skurdžiose kontorose, norėjo įsitaisyti aristokratiškus namus, apsuptus aukštos tvoros. Čia jis ketino planuoti tolesnį dinamito pergalės žygį per Europą.

Kai Alfredas su tėvu per Krymo karą minavo Suomijos įlanką, 1855 m. prie Juodosios jūros buvo sugriautas Sevastopolis. Viena garsiausių jo tvirtovių vadinosi Malakovas.

Kai po aštuoniolikos metų jis sustojo Malakofo aveniu prie 53 numeriu pažymėto pastato kaip naujasis aukštesniajam luomui priklausančio namo savininkas, vardų sutapimas tikriausiai jį apstulbino. Namo numeris 1891 m. pakeistas į 59. 1936 m. toji gatvės dalis pervadinta Raimono Puankarė aveniu, o Alfredo namas gavo 74 numerį. Šiuo metu jame įsikūrusi Laoso Liaudies Respublikos ambasada.

Po tėvų namų Stokholme ir Sankt Peterburge tai buvo trečias Alfredo nuolatinis būstas. Vargu ar galėjo būti didesnis kontrastas tarp apgriuvusios Heleneborgo priemiesčio sodybos ir šios aristokratiškos rezidencijos.

Vienas namo privalumų buvo tas, kad nuo jo Alfredas lengvai galėdavo pėsčias pasiekti patrauklią Bulonės miško žalumą, jei nepanorėdavo važiuoti karieta, traukiama poros iš Rusijos importuotų žirgų. Svetainėje, antrame pastato aukšte, buvo įstatyti puošnūs langai. Praeiviai vėliau pro juos matydavo šmėkščiojant iškilmingai apsitaisiusius svečius, kai rezidencija būdavo apšviesta ir parengta didelėms vaišėms.

Fasado dešinėje buvo įvažiavimas į kiemą, kuriame Alfredas tučtuojau pasistatydino mažą, bet gerai įrengtą laboratoriją. Namo kairys šonas buvo iš įkypai įstatytų stoglangių konstrukcijos, po kuria jis įsirengė biblioteką.

Nors Alfredas namo įrangą patikėjo profesionalams, joje paliko

atspaudą jo subtilus, kad ir neindividualus skonis. Viskas buvo gerai apgalvota, tačiau nepaisant visų pastangų trūko svarbiausio – smagumo. Tikro namų jaukumo brangus apstatymas nesukūrė. Priežastis buvo akivaizdi: namams stigo šeimininkės.

Didžiulė oranžerija iš pradžių pasirodydavo pritrenkianti, bet ne itin patraukli. Stiklinis stogas ir stiklinės sienos atmosferą darė dirbtinę. Už gėlių stalų kabojo aksominės draperijos. Žaliu šilko damastu aptraukti salono baldai ir rojalis priminė, kad vis dėlto čia privataus būsto, o ne viešbučio interjeras.

Alfredo svečiai mažumą susigraudindavo, kai atsisveikindami po vakarėlio palikdavo šeimininką vieną stovintį nykiuose, bevaikiuose namuose. Oranžerija buvo pakylėta per pusę aukšto ir apšviečiama žvakių didžiuliuose krištolo sietynuose, kurių karuliai žybčiojo prieblandoje. Be paliktų partitūrų, pavyzdžiui, „Karmen" ir „Minjon", patvirtinančių iš Alfredo laiškų matomą domėjimąsi muzika, čia beveik niekas nebuvo paženklinta asmeniniu atspaudu. Tačiau kitaip buvo valgomajame. Ten kabojo du paties Alfredo išsirinkti paveikslai, nutapyti vieno iš pirmųjų žinomų švedų impresionistų Alfredo Vahlbergo. Ten kabojo ir prancūzų dailininko Giustavo Kurbė paveikslas „Kalnų krioklys".

Šiltnamyje jis buvo užsiveisęs orchidėjų. Arklių kanopų bildesys arklidėje liudijo kitą aistrą. Išlikusiame laiške broliui Liudvigui jis prašo nupirkti Sankt Peterburge porą puikių žirgų, kainavusių nemaža tūkstančių rublių. Čia vėl matome Alfredo Rusijos sostinėje pragyventų metų reminescencijas: šiame mieste pasiturintiems buvo savaime suprantamas daiktas net trumpiausią atstumą važiuoti žirgais kinkyta karieta. Visuomeninei padėčiai pabrėžti buvo kinkoma dvejetas ar trejetas žirgų. Alfredas visą gyvenimą ištikimai mylėjo arklius.

Daugiausia laiko jis praleisdavo laboratorijoje Malakofo aveniu kieme. Asistentu ten dirbo Žoržas Ferenbakas, kone du dešimtmečius jo labai vertintas bendradarbis. Po kurio laiko Alfredui pasirodė būtina bandymams rasti tinkamesnę vietą. Ją rado Sevran-Livri, į šiaurės rytus nuo Paryžiaus. Ten 1881 m. nusipirko atokiai nuo kitų pastatų stovinčią sodybą. Vėliau jis įprato ankstyvą rytą išvažiuoti į Sevraną, kur ir nakvodavo, jei reikalaudavo bandymai.

Tarnas ir ūkvedė – rusiškai vadinama „ekonomka" – rūpinosi jo žemiškojo gyvenimo poreikiais. Mažėjant „dinamitinių kelionių", kaip mėgdavo sakyti Alfredas, jo būtis darėsi tvarkinga ir tvirta.

23. ◆ Sulaukęs keturiasdešimties, Alfredas tarėsi pasiekęs gyvenimo zenitą. Jis pietaudavo savo nykiame valgomajame ir, kaip aiškėja iš laiškų, kartais pasijusdavo pavargęs. Konstatuoja gyvenąs niūriai ir pradedąs vengti žmonių. Išėjusiam į viešumą, jam netrūko kvietimų, bet dažniausiai jis atsakydavo „ne“ ir sugalvojęs dingstį skubiai išvažiuodavo.

Išlikę kvietimai ir padėkos laiškai vis dėlto rodo jį niekada neatsisakydavus vykti į Eliziejaus rūmus. Kai į svečius kviesdavo Prancūzijos prezidentas, Alfredas jausdavo pareigą atvykti. 1873–1879 metais Prancūzijos prezidentas ir maršalas buvo Patrisas Morisas de Makmahonas. Beje, jo protu per Krymo karą buvo užkariautas Sevastopolis, o 1871 m. būtent jis sutramdė Paryžiaus komunarų maištą. 1879–1887 metais prezidentu buvo kairiųjų vadas Žiulis Grevi. Per banketus Alfredas sėdėdavo nepaprastai garbingoje vietoje. Atsakingiausi Prancūzijos valdininkai jį laikė dėmesio vertu asmeniu.

XIX a. septintą ir aštuntą dešimtmečiais Alfredas padėjo pagrindą savo, kaip išradėjo ir stambaus tarptautinio verslininko, sėkmei. Bendradarbius jis rinkosi reikliai. Ferenbakas buvo kompetentingas ir skrupulingai ištikimas asistentas laboratorijoje. Su Lydbeku kūrė technines prielaidas labai sparčiai dinamito gamybos plėtrai. O su Poliu Barbu tvarkė būsimosios sprogalų imperijos finansus.

Alfredo dienotvarkė dažnai būdavo taip perkrauta, kad jis užmiršdavo visas savo ligas ir niūrias mintis.

Išvirkščioji sėkmės pusė buvo prašytojų laiškai visomis pasaulio kalbomis. Sudėjus prašomas sumas, matyti, kaip neprotingai buvo iš jo reikalaujama. Norėta, kad jis aukotų milijonus. Nors ir mėgino atsispirti pinigų kaulintojams, jis vis dažniau darydavo išimtis. Viena tokių buvo jauna moteris, tvarkanti jo namų ūkį. Jai tekant, Alfredas paklausė, kokios užsakų dovanos ji labiausiai norėtų. Guvaus proto prancūzė apstulbino labai tiksliu pageidavimu: „Gauti tiek, kiek ponas Nobelis uždirba per dieną“. Galbūt ji atsakė pusiau juokais, pusiau rimtai. Alfredui tai patiko ir pralinksmėjęs jis negalvodamas sutiko. Mergina gavo tokią didelę piniginę dovaną, kad su vyru džiaugėsi visą santuokos laiką. Alfredas išrašė 40 000 frankų čekį.

Įkūrus modernią Sevrano laboratoriją, Alfredo kaip išradėjo darbo pobūdis pasikeitė. Nuo šiol jis ėmė ieškoti naujų sprogalų karo

reikmėms. Ginklavimosi varžybos Europoje reikalavo vis efektyvesnių ginklų ir amunicijos. Prancūzijos vyriausybė Alfredui leido netoli esančioje šaudykloje eksperimentuoti tiek su patrankomis, tiek su kariniais šautuvais. Prancūzija, kaip vėliau pasirodė, užsieniečiui skolindama šaudyklą tarėsi turinti moralinę pirmumo teisę į jo išradimus.

Šiais itin įtempto darbo metais Alfredas kaip niekad gailėjo laiko aukštuomenės gyvenimui. Vis dėlto kaip dėmesingas žmogus, nenorintis laužyti paprasčiausių bendravimo taisyklių, kai kuriuos kvietimus priimdavo. Jei įėjęs būdavo įkyriai ir smalsiai apžiūrimas ar itin audringai sutinkamas, atsakydavo šaltu linktelėjimu, nes meilikavimus laikė masalu su paslėptu kabliuku. Tuomet greitai nulįsdavo į kampą, kur prastovėdavo neišeidamas į šviesą.

Iš tokios atsitiktinės vietos jis stebėdavo ir darydavo išvadas, kurios atsispindėdavo laiškuose. Bendros šnekos jį retai sudomindavo. Ir į save Alfredas žvelgdavo kritiškai: žinojo galįs užgniaužti smagiausią nuotaiką, jei pačiam nelinksma. Kol dengdavo stalus, jis paprastai laikydavosi atokiau.

Atsisėdusį prie iškilmingai padengto stalo stiprios baltos šviesos nutviekstame valgomajame, jį neretai ištikdavo migrenos priepuolis. Tuomet greitai vieną po kitos išgerdavo porą taurių vyno (šiaip to niekada nedarydavo), nors ir suprasdavo, kad jos tik laikinai nuramins.

Vyno gėrimo patirtį jis perteikia „Nemesidėje“. Antro veiksmo VI scenoje skamba tokios replikos:

„Čenčis: Koks gėrimo poveikis?
Kantaridina: Paprastai kitą dieną jautiesi išsekęs ir būni kamuojamas sunkios migrenos. Tačiau lengvai virškinamas valgis ir keletas taurių ugningo vyno žalą greitai pataiso.“

Jis suvokė savanoriškos izoliacijos pavojus. Tai patvirtina laiško ištrauka: „Deja, gyvenime taip yra, kad tas, kuris vengia bendrauti ir nesikeičia mintimis su mąstančiais žmonėmis, galiausiai tampa tam netinkamas ir savo bei kitų akyse praranda įgytą pagarbą“.

Jo požiūris į prancūzaičių vaidmenį aukštuomenės gyvenime atsispindi keliose ne itin galantiškose laiško eilutėse: „Mano galva, paryžiečių pokalbiai patys tuščiausi, kokių tik gali būti, o su išsilavinusiomis ir nelabai emancipuotomis rusaitėmis bendrauti žavu. Gaila tik, kad jos bjaurisi muilu, bet juk negali per daug reikalauti!"

24. ◆ Iš Paryžiaus Alfredas „išdumdavo" – kaip jis mėgdavo sakyti – į Ardyrą, Hamburgą, Stokholmą, Londoną ir Vieną. Grįžęs rašomąjį stalą visada rasdavo užverstą laiškais, kvietimais ir nesiliaujamais prašymais. Vėliau jis rašė sudaręs sąmatą: „Paštu per dieną ateina bent du tuzinai paraiškų ir prašytojų laiškų, kuriems iš viso reikėtų skirti ne mažiau kaip 20 000 kronų, taigi septynis milijonus kronų per metus, tad turiu pripažinti, kad geriau turėti blogą vardą nei garsėti kaip paslaugiam".

Tarp turto trokštančiųjų Alfredas puikiai gebėjo skirti pelus nuo grūdų. Jis ištiesdavo pagalbos ranką nevilties apimtiems žmonėms,
 kurie ateidavo į jo būstą, nors griežtai būdavo liepta nieko neįleisti. Padėdavo labai taktiškai. Visada paremdavo, jei matydavo galėsiąs pagelbėti uoliai ir tvirtai tikslo siekiantiems jaunuoliams, nes prisimindavo savo jaunystę. Kaip jis pats sako: „...tokių prisiminimų nenutrinsi kempine kaip grifelinių lentelių". Ir priduria: „Aš neklausiu, kur gimė jų tėvai ar kokį liliputų dievą jie garbina; gerumui – tikrajam – nėra šalių sienų ir nesvarbu tikyba".

Perskaitęs dienos paštą ir parašęs atsakymus, Alfredas peržvelgdavo „pasaulinius laikraščius": *Le Figaro, Le Matin, The Times,* o po 1877 m. ir *The Times literary supplement, B. Z. am Mittag* ir kitus. Laikraščių skaitymas retai atsispindėdavo jo laiškuose ar užrašuose. Jam neatrodydavo labai svarbu žinoti ir komentuoti paskutines „laikraštinio popieriaus mintis", paskutines teatro sėkmes ar politinius skandalus. O apie grožinę literatūrą jis buvo gerai informuotas, tačiau išrankus. Savo bibliotekai įsigydavo tik geriausių rašytojų kūrinius. Dauguma knygų jam rodės neišbaigtos.

Greitai lekiantis gyvenimas daugelio darbų neleido užbaigti. Laiškai dažnai palieka įspūdį, kad ne laboratorijoje jis dirbdavo prisiversdamas ir nenoriai.

Kartkartėm Alfredo namai tapdavo vien reprezentacine vieta.

Tuomet pro duris įžengdavo finansininkai ir pramonės vadovai iš visų pasaulio kampų. Taip pat Alfredą dažnai aplankydavo jo bendrovių vadovai iš įvairių šalių, tokie kaip Gustafas Aufšlėgeris iš Hamburgo ir C. O. Lundholmas iš Ardyro. Retkarčiais nakvodavo giminaičiai iš Švedijos ir Rusijos.

Lankytojų prisiminimai teikia svarbių duomenų apie jo įpročius. Iš jų aiškėja Alfredą buvus tipišką didmiesčio žmogų, kuris, atitrūkęs nuo darbo laboratorijoje ir posėdžių stalo, mėgo bastytis po triukšmingus bulvarus ir klausytis lauko kavinių klegesio. Paryžiaus atmosfera jį traukė. Šiame mieste jis tardavosi jaučiąs beklasį jausmų subtilumą: „Čia kiekvienas kiemsargis atsiduoda civilizacija". Per daug įkyrėjus namų vienatvei, užeidavo į kvartalo bistro ir kukliai papietaudavo, svarstydamas savo problemas bei klausydamasis šurmulio.

Alfredas buvo darbo atletas, menkai gebąs atsipalaiduoti. Jis ištikimai tarnavo savo gyvenimo reikalui, o tai kuriančiam žmogui greičiau yra taisyklė nei išimtis. Nors silpnos sveikatos ir kuklios laikysenos, jis švietė savo autoritetu.

Alfredas buvo mažesnio nei vidutinis ūgio ir trapaus sudėjimo. Jau keturiasdešimties metų pakumpo ir, pasak liudytojų, sunkiai įsivaizduodavai jį kada nors buvus jauną. Vaikščiojo trumpais greitais žingsneliais, kaip Ragnaras Sohlmanas rašė, „bidzeno". Plaukai buvo tamsiai rudi, vis labiau žylantys. Vešlūs antakiai metė šešėlį ant įdubusių mėlynų akių. Kaip ir daugelis tuometinių vyrų, želdino visad gerai prižiūrimą barzdą. Saulėtu oru laikydavosi šešėlyje, tad ištisus metus būdavo išblyškęs. Visad dėvėdavo tamsų kostiumą, baltus marškinius ir rūpestingai sumegztą kaklaraištį.

Jei remsimės jo paties žodžiais, jis niekada nebuvo patenkintas savo išvaizda. Jubiliejinio leidinio redakcija, panorusi jo nuotraukos, gavo atsakymą: „Savo šeriuoto senbernio šnipo atvaizdą atsiųsiu tik tada, kai atsiųsti savo portretus bus pasiūlyta visiems darbuotojams, mano pagalbininkams".

Jis sunkiai ištverdavo nekrutėdamas, lyg būtų tampomas nervinių traukulių. Tačiau iš tikrųjų nuolat ieškoti naujos patogesnės kūno padėties jį versdavo reumatiniai skausmai.

Iš jo laiškų dažnai dvelkia prislėgta nuotaika. Jis rašo: „Esu dvejopai pranašesnis už savo varžovus: man visiškai nerūpi pinigai ir pagyros".

Bet net ir mažumėlę tapęs mizantropu, Alfredas visada tikėjo ge-

resne žmonijos ateitimi. Jis manė, kad gerovę galima kurti skleidžiant mokslo žinias. Šią mintį jis rutulioja „Nemesidėje“:

„Džakomas: Bet ar jums neatrodo, kad skleisti žinias nemokšų bandoje pavojinga viešajai tvarkai?

Gvera: Ar gali būti didesnių nemokšų nei niekšų ir bepročių banda, nūnai vadovaujanti pasauliui ir rodanti jam dvasinę kryptį? Būk tikras, kad plebėjų ekscesai – nors ir kaip bjauriai jie atrodo – tėra grynas vaikų žaidimas, palyginti su organizuotomis niekšybėmis, nuo kurių žmonės dūsauja, kenčia ir moraliai genda!“

Čia atsigirsta Alfredo, kovotojo už savo tiesą, patirtis. Politinę galią turintys asmenys, jo nuomone, padarė teismams netinkamą įtaką. Apsaugoti nuo tokio piktnaudžiavimo valdžia galėtų pagal Monteskjė įtaisyta nepralaidi pertvara tarp įstatymų leidybos, jų vykdymo ir teismų galių. Kadangi, Alfredo akimis, įstatymo saugotojai dažnai būna manipuliuojami karjeristai, politikų įgaliojimus reikia apriboti. Šitaip, jo manymu, galėtų atsitikti, jei šviečiant žmones būtų suformuota reikiama viešoji nuomonė.

25. Ar viengungio gyvenimas Alfredui buvo našta?

Jei taip, kodėl jis nevedė? Tai jautri tema, kurios XX a. ilgai nelietė aprobuoti biografai. Laikyta, kad tokias intymias detales turi sankcionuoti asmuo, kurio gyvenimas aprašomas.

Menkos žinios apie Alfredo meilės gyvenimą daugiausia surinktos iš dviejų moterų – Sofi Hes ir Bertos fon Sutner. Jos atveria ne vieną,tamsų ir sunkiai paaiškinamą jo instinktų diktuojamo gyvenimo tarpsnį. Abiejų tokių nepanašių moterų laiškuose jis atsiskleidžia kaip drovus ir greičiausiai nerangus kavalierius – tai tiesioginis jų įspūdis. Iš asmeninių Alfredo užrašų žinome, kad jis nemanė esąs pakankamai patrauklus moters jausmams pažadinti. Jis, regis, nenorėjo, kad jo jausmai imtų taip priklausyti nuo moterų, jog nukentė-

tų darbas. Vis dėlto, jei santykiai su Berta fon Sutner būtų išsirutulioję pagal jo norą, su šiuo nepatogumu jis tikriausiai būtų susitaikęs.

Laiške jis save nupiešė kaip „besiblaškantį likimo palaužtą sugriuvėlį", savanoriškai atsisakiusį „meilės, džiaugsmo, juokų, pulsuojančio gyvenimo, globoti ir būti globojamam, myluoti ir būti myluojamam..." Taigi jis aiškiai suprato, kokie pavojai tyko neužsikrovus šeimos rūpesčių: gyvenimas ledinėje izoliacijoje be artimų ryšių su kitais žmonėmis. Sunku įsivaizduoti žmogų, labiau atsiribojusį nuo išorinio pasaulio tomis keliomis paros valandomis, kai nedirbdavo.

Alfredas niekad nerašė atvirai, bet kai kurios formuluotės rodo, kad jis daug laiko atimančią santuoką laikė esant nesuderinamą su vadovavimu Nobelio įmonėms. Nors ir dvejodamas, jis buvo pasirengęs brangiai sumokėti už pasirinktą viengungio gyvenimą. Laiške savo gyvenimą vadina „pusgyvenimiu". Juk jis turėjo pasitenkinti keliomis draugystėmis, nes niekad negalėjo mylėti tos, kurios geidė – Bertos fon Sutner.

Tuo metu gyvai aptarinėta seksualinio susilaikymo pavojai ir privalumai. Anglijoje susikūrė organizacija, reikalaujanti panaikinti prostituciją, tą patį propagavo ir Švedijoje 1878 m. pradėtas leisti žurnalas *Sedlighets Vännen* („Doros draugas"). Galbūt šie reiškiniai Alfredą paskatino parašyti tokias prietarų nevaržomas „Nemesidės" pirmo veiksmo VIII scenos eilutes:

„Tiems kvailiams moralistams, kurie apaštalauja norėdami pataisyti žmones, pavyksta vos kartą iš tūkstančio, nes paskandinti dorybę siutingiausiame ir nežabočiausiame ištvirkime yra visų lengviausia pasaulyje. Ir kaip smagu! Ko būtų vertas gyvenimas, jei neatsirastų nedoros su visomis jos atmainomis."

26.

Alfredas nesiliovė intensyviai dirbęs ir sulaukęs vidutinio amžiaus.

Želatinuojant nitrogliceriną (92 %) su nitroceliuliozės priedu (8 %), jam pavyko gauti naują sprogalą, kuriame derėjo nitroglicerino jėga ir santykinis dinamito nepavojingumas. Tačiau jis nebuvo patenkintas ir tyrinėjo toliau.

Galima pasakyti, kad to meto stipriausių sprogalų suderinimas buvo amžiaus išradimas, tad 1875 m. verta prisiminti. Juk sprogstamoji želatina buvo ne tik atspari smūgiams ir trinčiai, bet galima naudoti ir po vandeniu, o tai neabejotinai praplėtė jos pritaikymą.

Alfredui teko nueiti ilgą kelią: nuo baržos Melareno ežero Bokholmo sąsiauryje, baržos Elbėje trys mylios į pietus nuo Hamburgo iki Malakofo aveniu ir Sevrano laboratorijų. Taigi po begalinių darbo dienų jam pavyko pagaminti daugeliu atžvilgių idealų sprogalą. Tokia buvo ekspertų, Anglijoje susipažinusių su pirmuoju patentu, nuomonė. Pats Alfredas manė sprogstamąją želatiną esant ne tik dinamito patobulinimą, bet ir išradimą, pagrįstą dviem visiškai naujais atradimais: daliniu tiek celiuliozės, tiek nitroglicerino nitrinimu.

Savo bendrovės Škotijoje valdybos nariui Arčibaldui Šo Alfredas parašė keletą eilučių, rodančių, kaip puikiai jis suvokė naujojo išradimo rinkos vertę: *It is certain that at the time of the formation of the Co. neither they expected to aquire nor I to cede, free of charge a patent of such importance.** Alfredo laikysena įdomi: staiga dingsta visas delikatus jo kuklumas.

Iš pradžių Alfredas tikėjosi želatiną būsiant galimą naudoti ir kaip karinį sprogalą: granatų užtaisams ir net kaip greitį suteikiančią medžiagą patrankoms ir asmeniniams šaunamiesiems ginklams. Vis dėlto ilgalaikiai jo paties ir sero Frederiko Abelio Anglijoje atlikti bandymai parodė, kad želatina yra per daug stipri ir per greitai susinaudoja.

Numanomos sėkmės dar reikėjo palaukti. Prancūzijoje, Anglijoje ir Vokietijoje gamybos raidą stabdė tai, kad sprogstamoji želatina buvo brangesnė už dinamitą. Be to, ją buvo pavojingiau gaminti. Vis dėlto atliekant tam tikro pobūdžio sprogdinimus, pavyzdžiui, kietame kalne sprogdinant tunelius, ji labai tiko. Tiesiant 15 kilometrų ilgio Sankt Gothardo tunelį, sprogstamoji želatina visiškai pasitvirtino ir pasirodė aiškiai pranašesnė už dinamitą. Laiške, kurį Polis Barbas 1880 m. vasario 27 d. parašė Alfredui, pasakojama, kad pavykę išsprogdinti 27–28 metrus per mėnesį, palyginti su 17–18 metrų naudojant dinamitą.

* Neabejotina, kad steigiant bendrovę jie nesitikėjo įsigyti, o aš neketinau nemokamai perleisti tokio svarbaus patento. (*Angl.*)

Anglijoje sprogalų inspekcijos vadovas – seras Vivjanas Meidžendis – vis dar prasimanydavo tokių sunkumų, kad Alfredas rado reikalą prašnekti apie „...varžančias taisykles, biurokratiją, pedantizmą, despotizmą ir kitus nemalonumus".

Anglijos sprogalų inspekcijai 1879 m. dėl saugumo uždraudus gaminti želatinuotus sprogalus, reikiamam leidimui gauti reikėjo penkerių metų. Alfredas pasidomėjo, kas slypi už šykščios laikysenos. Pasirodė buvus pasiremta sero Frederiko Abelio nuomone. Abelis pats buvo ištobulinęs piroksilininio parako gamybos būdą su mažesniu cheminio skilimo pavojumi. Alfredui paaiškėjo čia susidūrus priešingus interesus. Dar 1870 m. jis praminė Abelį *the distinguished advocate for guncotton**. Iš tikrųjų Anglijoje priešintasi sprogstamajai želatinai, nes Abelis ją laikė galint tapti rimta konkurente savo piroksilininiam parakui.

27.

Anglijos priešinimasis sprogstamajai želatinai pasirodė esąs lokalus reiškinys. Kitose vietose ji buvo kur kas labiau įvertinta ir Alfredui ėmė plaukti pinigai už patentą. Padidėjusios pajamos buvo labai svarbios verslininkui Alfredui, bet, sprendžiant iš jo laiškų, liūdnų privataus asmens minčių jos neišsklaidė.

Laiškuose jis save apibūdina kaip atsitiktinį savo būsto lankytoją, ir ne tik per karštligiškiausias keliones.

Jo „Nemesidės" antro veiksmo VIII scenos žodžiai yra išsprūdę iš asmeninės patirties ir atspindi jo požiūrį į savo būtį:

„Madona: Mano gyvenimas – kančių audinys. Visa mane supanti neprilygstama prabanga skirta veikiau didinti mano liūdesį, nei švelninti jį."

Viena didžiųjų gyvenimo dovanų – galimybė su kuo nors pasidalyti mintimis ir jausmais – iš Alfredo buvo atimta. Draugui jis rašo: „Kaip ir kiti, galbūt net labiau, aš jaučiu vienatvės naštą ir daugybę ilgų metų ieškojau širdies, galinčios rasti kelią iki manęs".

* Garsiu piroksilininio parako šalininku (*angl.*).

Ir štai vieną 1876 m. pavasario dieną Vienoje nutiko įvykis, paženklinęs tolesnį Alfredo gyvenimą. Jis lankėsi mieste, senesniame tiek už Austriją, tiek už Habsburgų monarchiją ir keliančiame jam ypatingus jausmus. Alfredas turėjo išspręsti praktinę problemą: jo korespondencija dabar buvo tokia gausi, kad reikėjo rasti kompetentingą asmenį, galintį padėti rašyti ir atlikti kitas užduotis. Iki tol anksčiau nusamdyta ūkvedė padėdavo jam susidoroti su paprastesniais darbais, tokiais kaip laiškų kopijavimas ir archyvo tvarkymas. Dabar jam reikėjo labai kvalifikuotos ir mokančios kalbų asmeninės sekretorės.

Į Vienos laikraštį Alfredas įdėjo savo paties suformuluotą skelbimą: „Pasiturintis labai išsilavinęs senyvas ponas ieško brandaus amžiaus kalbų mokančios damos dirbti sekretore ir ūkvede“.

„Senyvam ponui“ Alfredui dar nebuvo sukakę nė keturiasdešimt trejų metų. Jis rašė laiškus penkiomis kalbomis. Save apibūdinęs kaip labai išsilavinusį, iš sekretorės reikalavo istorijos, literatūros žinių, taip pat pageidavo muzikinio nusimanymo. Greta visa to, būsimoji bendradarbė turėtų mokėti taisyti jam valgį.

Tarp atsakymų vienas itin patraukė jo dėmesį. Tiek laiško autorės rašysena, tiek protingos formuluotės rodė ją esant nepaprastai kvalifikuotą. Vietos ieškojo grafaitė Berta Sofija Felitas Kinski fon Chinik ir fon Tetau, nurodžiusi, kad tarnauja baronienės fon Sutner dukterų guvernante. Ji buvo 33 metų ir netekėjusi.

Kinskių šeima priklausė aukštiems Austrijos aristokratams, bet Bertos tėvas buvo neturtingas Vienos karys.

Tačiau Berta Kinski reiškėsi kaip Austrijos aristokratė. Įpratusi suktis prašmatniuose Vienos salonuose ji gebėjo deramai elgtis, o tai, Alfredo akimis, buvo labai naudinga.

Gavęs keletą laiškų, jis buvo visiškai tikras, kad Bertos Kinski kvalifikacija patikima. Jo susidarytas paveikslas atitiko moters idealą, kurį jis atsivežė iš Rusijos ir kurio niekada neišsižadėjo.

Užsidegimas, su kuriuo Alfredas atsakinėjo į Bertos laiškus, rodo, kad jis jau šioje ankstyvoje jų pažinties stadijoje nujautė, ką ji jam reikš. Jis, regis, džiaugėsi (jiems dar net nesusitikus) visais būsimais jųdviejų pokalbiais.

Novelės „Šviesiausioje Afrikoje“ metmenyse Alfredas rašo: „Man rodos, kad tik išsilavinusioms klasėms reikėtų suteikti teisę balsuoti. Leisti visiems būtų bemaž tiek pat motyvuota, kaip šeimoje sulyginti tėvų ir vaikų teises.

– O vargšės moterėlės, – tarė Emi, – ar jos negaus teisės balsuoti?

– Aš manau, – atsakė Aveniras, – kad jos turėtų ją gauti visiškai taip pat kaip mūsų lytis".

Vis dėlto paskui novelės autorius Alfredas nori apriboti moters teises. Taigi netiktų ją rinkti gubernatore ar prezidente, nes „komanduoti, kaip sakoma, yra vyro darbas".

Memuaruose Berta nedailindama pasakoja karčius savo jaunystės išgyvenimus. Po neramių jaunystės metų ji įsidarbino fon Sutnerių dukterų guvernante. Jaunasis šeimos sūnus – Artūras – labai įsimylėjo septyneriais metais vyresnę Bertą. Tačiau jo motina priešinosi net minčiai apie vedybas. Priežastis buvo ne tik amžiaus skirtumas, bet ir menkas kraitis, kurio galėjai tikėtis iš pasirinktosios. Vienos laikraštyje perskaičiusi Alfredo skelbimą, baronienė iškart pamatė progą problemai išspręsti ir prikalbino Bertą kreiptis dėl vietos Paryžiuje.

Susitarusi su Alfredu dėl algos, ji nedelsdama išvyko į Paryžių.
Padarė tai įsitikinusi, jog visiems laikams palieka jauną įsimylėjusį šeimos sūnų, kuris atsižadėjo jos, nes motina atkakliai ragino nutraukti „neįmanomą" meilės ryšį.

Atvažiavusi į Prancūzijos sostinę, Berta apie Alfredą težinojo, kad jis yra turtingas ir kad išrado dinamitą. Iš susirašinėjimo ji taip pat suprato jį turint plačių literatūrinių ir filantropinių interesų ir gyvenant labai atsiskyrėliškai ir vienišai. Ypač nustebino jo žodžiai apie vienatvę.

Alfredas pasitiko stotyje. Įsėdus į jo ekipažą, jis paaiškino perstatinėjąs savo namą Malakofo aveniu, todėl užsakęs *Grand Hotel* anfiladą Kapucinų bulvare.

Berta buvo maloniai nustebinta. Ji rašo: „Alfredas darė labai simpatiško žmogaus įspūdį. „Senyvas" ponas, kaip vadintas skelbime, jis tikrai nebuvo: gimęs 1833 m., tuomet turėjo 43 metus, ūgio truputį žemesnio nei vidutinis, apžėlęs tamsia barzda, pagyvinta tik švelnaus mėlynų akių žvilgsnio, balsas skambėjo greičiau melancholiškai nei satyriškai. Tarpais liūdnas, tarpais ironiškai juokaujantis – tokia buvo ir jo prigimtis. Ar ne todėl Baironas tapo jo mėgstamu poetu?"

Taigi ją pasitiko ne irzlus ir reiklus darbdavys, o paslaugus ir dvasingas kavalierius. Pirmu susitikimu abu buvo patenkinti. Kai Berta išlipo iš rytinio traukinio, Alfredas pastebėjo ją esant tokią gražuolę, kokią jis galbūt buvo regėjęs tik vaizduotėje.

Pasak Bertos dienoraščio įrašų, jie papusryčiavo viešbučio valgomajame, o paskui vėl sėdo į Alfredo karietą važiuoti į Malakofo aveniu ir Bulonės mišką.

Dabar Alfredas galėjo gerai apžiūrėti naująją bendradarbę. Iš to meto Bertos nuotraukų žinome, kaip ji atrodė: ovalus tobulų linijų veidas po plačia skrybėle, pakibusia ant aukštyn sušukuotų tamsių plaukų. Žvilgsnyje spindėjo protas. Ji mėgo dėvėti tamsias prigludusias sukneles, pabrėžiančias liekną liemenį.

Kai jo žvilgsnis susidūrė su jos pašaipiomis akimis, galima įsivaizduoti, kokios prieštaringos mintys užplūdo jo galvą. Niekad nesužinosime, ar šią „Nemesidės" pirmo veiksmo VIII scenos dalį jis parašė galvodamas apie pirmąjį susitikimą su Berta:

„Čenčis: Šios merginos prigimtyje esama kažko didinga. Aristokratė nuo galvos iki kojų su snūduriuojančia aistra, galinčia įžiebti jai begalinę meilę ar begalinę neapykantą. Ji žavinga savo išdidžiu užsispyrimu, tiek švelnia kasdiene nuotaika. Bet aš žinau gudrybę, kuri palauš užsispyrimą, ir greitai ji, kaip ir ankstesnės mano aukos, taps šliaužiojančia ir nuolankia verge, visko geidžiančia ir nieko neatsakančia. Despotiškose rankose visos moterys vienodos."

Kelionė į Alfredo namus Bertos irgi aprašyta: „Mes pravažiavome Eliziejaus laukus – buvo pasivaikščiojimo metas – ... Kokia daugybė vežimėlių su žibuoklėmis, kurių aromatas dvelkte dvelkė šiuo metų laiku! Saulės spinduliai žaižaravo Ronpuano fontanuose ir skėlė kibirkštis nesuskaičiuojamų ekipažų žibintuose bei pakinktuose."

Nežinoma, kokią algą Alfredas pasiūlė Bertai, bet ji tikrai buvo kur kas didesnė nei šykštūs atlyginimai, įprasti to meto vokiškai kalbančiuose kraštuose. Apžiūrėjusi Malakofo namus, Berta rašo, kad jai itin patikusi puikiai surinkta biblioteka, galinti patenkinti įvairiausią skonį.

Po vizito namuose, kai ekipažas riedėjo Bulonės miško link, jie jau rimtai šnekučiavosi. Vėliau Berta motinai į Vieną rašė: „Dėl laiškų, kuriais pasikeitėme, mes visai nesijautėme vienas kitam svetimi".

Paprastai tylus, Alfredas su Berta rado daug kalbos ir smulkiai pasakojo apie savo eksperimentus. Pirmą sykį jam nereikėjo prisiversti džiaugtis. Bertoje jis įžvelgė įdomią pašnekovę. Kelios „Nemesidės" antro veiksmo I scenos eilutės skamba:

„Gvera: Pagaliau valandėlė, kai galiu likti vienas su jumis! Neįsivaizduojate, kaip neapsakomai ilgėjausi tokios laimės."

Nors Berta fon Sutner dar nebuvo įsitraukusi į veiklą už taiką, ji itin įdėmiai klausėsi, kai „dinamito karalius" ėmė dėstyti požiūrį į tokį „šiurpų amatą" kaip karinių medžiagų gamyba. Jis pareiškė, kad moralinius svarstymus visada nusveria nacionaliniai interesai.

Berta taip pat sužinojo karo meną esant pradinės stadijos. Kai jis vieną kartą ištobulės, baimė būsianti tokia didelė, jog priversianti žmones taikiai gyventi. Išlikusi Alfredo nuomonė, pareikšta kita proga, bet iš principo bylojanti tą patį: „Norėčiau išrasti tokią baisią masinio naikinimo medžiagą arba mašiną, kad karai visiems laikams taptų neįmanomi". Taigi tokios buvo Alfredo mintys apie naikinimo ginklus ateityje, kone šimtą metų prieš tai, kai branduolinis Damoklo kardas pakibo virš visų gyvųjų.

Berta atsiminimuose pažymi, kad Alfredo šnekos dažnai sukdavosi apie naikinimo ginklus. O juk XIX a. antrojoje pusėje, išskyrus trumpą prancūzų ir prūsų karą, vyravo taika. Tačiau Alfredas pabrėždavo, kad tokie jo išrasti sprogalai kaip dinamitas ir sprogstamoji želatina, žinoma, naudojami ir karo tikslams, bet pirmiausia taikiems. Vis dėlto rimtai ir susidomėjęs diskutuoti šiais klausimais jis pradėjo tik po dešimtmečio.

Jau pirmą dieną Paryžiuje Alfredas įsitikino Bertą protu esant jam lygią. Savo ruožtu Bertai didelį įspūdį padarė ramus jos viršininko būdas ir gerai artikuliuota kalbėsena. Baigiantis pirmai dienai atsisveikinusi su Alfredu, Berta įrašė dienoraštyje: „Kalbėtis su juo apie pasaulį ir žmones, gyvenimą ir meną, aktualias dienos ir amžinas problemas buvo nepaprastai malonu".

Vieną vėlesnių dienų Alfredas savo naujai darbuotojai padovanojo jaunystės poemą, kurios pirma eilutė skamba: „Sako, kad esu mįslė". Įteikdamas keliais žodžiais atsiprašė, jog tai esąs „vienišo žmogaus pomėgio" rezultatas. Berta suglumo. Vieną akimirką jis nusipelnydavo paties susimanyto „mąstymo instrumento" vardo, kitą būdavo veikliausias pramonės vadovas, nuolat galvojąs ir kalbąs apie ateities planus. Prieštaringus įspūdžius jis aiškino paliekąs todėl, kad yra „viltingai į žmonijos ateitį" žvelgiąs pesimistas.

Jau iš pat pradžių Berta suprato, kad jam reikia žmogaus, kuris juo pasirūpintų, kažko daugiau nei sumanios sekretorės. Dėl savo moteriškos intuicijos ji negalėjo būti visai nepasirengusi, kai jis vėliau paklausė, ar jos „širdis yra laisva".

Tas, kuris klausė, po dviejų dešimtmečių „Nemesidėje" prabilo Gveros lūpomis:

„Neatimkit iš manęs to, kas man mieliausia, vienintelio dalyko, dėl kurio verta gyventi – vilties, jog kada nors būsit mana... Išmėginkit mane ir pamatysit, kaip toli mane gali nuvesti meilė! Negaliu įsivaizduoti, ko neatsižadėčiau, jums pareikalavus – viso savo turto, garbės, visko, kas man brangu ir šventa..."

Kuo taktiškiausiai Berta paaiškino, kad jau yra susižadėjusi su Artūru fon Sutneriu iš Vienos ir kad jį myli. Tik jo motinos paveikta laikinai nutraukusi ryšį. Į Alfredo skelbimą atsiliepusi norėdama pati užsidirbti gyvenimui.

28.

Bertai Paryžiuje pragyvenus savaitę, svarbūs verslo reikalai Alfredą privertė išvažiuoti į užsienį. Jis buvo išvykęs nuo 1876 m. gegužės 9 iki 30 d. Kai grįžo, Berta buvo susipakavusi, užsimokėjusi ir išvažiavusi. Jis suprato padaręs klaidą, kad paliko ją vieną nykioje viešbučio anfiladoje. Berta pakluso širdies balsui ir grįžo pas Artūrą į Vieną. Pardavusi iš giminaitės paveldėtą deimantinį papuošalą, ji susimokėjo už viešbutį, nors direkcija energingai tikino inžinierių Nobelį liepus sąskaitą atsiųsti jam. Įvykių eigą Berta aprašo atsimi-

nimuose: „Aš elgiausi tarsi sapnuodama, lyg būčiau negalėjusi atsispirti vidinei prievartai“. Ji pasiuntė viešbučio berniuką į stotį nupirkti bilieto ir maždaug po valandos sėdėjo greitajame Vienos traukinyje, metusi tarnystę.

Berta ir Artūras fon Sutneris susituokė 1876 m. birželio 12 d. Vienos priemiesčio bažnytėlėje, nepranešę jo tėvams. Praėjo dešimt metų, kol tėvai jiems atleido ir sutuoktiniai fon Sutneriai galėjo apsigyventi šeimos dvare Hartmansdorfe.

Alfredas vėl buvo vienas ir daugiau nebepuoselėjo vilčių kada nors sužadinti švelnius „aukštuomenės damos“ jausmus. Jis, rodos, net baiminosi apsijuokęs platoniškomis svajonėmis. „Nemesidėje“ rašo:

„Beatričė: Nuolatos kankinamas imi netikėti šviesiomis gyvenimo dienomis. Ateitis man regis tamsi it kalėjimas... Meilė jums glūdi kaip šventosios paveikslas mano sieloje.“

Tokia buvo jo nuotaika, kai atsitiktinai susitiko dailią ir viliojančią Vienos merginą Sofi Hes. Su ja užmezgė aštuoniolika metų trukusį ryšį. Tarp laiškų eilučių tarsi įskaitai, kad po Bertos jis buvo pasirengęs ieškoti paguodos visur, kur tik galėjo ją rasti.

29.

Dvidešimtmetę gražuolę Sofi Hes Alfredas sutiko 1876 m. vasaros pabaigoje Badeno prie Vienos kurorte. Tada ji dirbo gėlių pardavėja.

Alfredui patiko koketiška pardavėja ir greitai užsimezgė ryšys, kuris, nepaisant daugybės kliūčių, truko veik du dešimtmečius.

Iš pradžių Alfredas buvo taip įsimylėjęs, kad vos atitrūkęs nuo reikalų tučtuojau važiuodavo pas Sofi į Badeną prie Vienos. Jo jausmai, regis, iš pradžių svyravo tarp dėdiško švelnumo ir geismo. Vėliau jis tikriausiai įveikė keturiasdešimt trejų metų vyro būgštavimus dėl santykių su dvidešimtmete. Be to, jį jaudino ir jo savimeilę glostė akivaizdus Sofi susidomėjimas. Dabar užmegzta pažintis buvo pirmoji po tragiškų jaunystės meilės išgyvenimų su jauna Paryžiaus vaistininke.

Alfredui buvo jauku kosmopolitiškoje Vienoje, kur gerai sugyveno čekai ir vokiečiai, žydai ir krikščionys. Čia jis galėjo gyventi pagal principą *leben und leben lassen**, be to, suderinti malonumą su nauda: ir Austrijoje jis turėjo dinamito bendrovę.

Po trumpos istorijos su Berta fon Sutner Paryžiuje dabar Alfredui teko pasitenkinti Sofi teikiama meile. Lyginant Alfredo laiškus Sofi ir Bertai fon Sutner, atsiskleidžia būdingi skirtumai. Sofi jis rašo atsainiai ir retai kiek rūpestingiau. O antrajai mintis formuluoja subtiliai, su rafinuota pagarba.

30.

◆ „Be knygų ir rašalo vienišius dar gyvas yra lavonas."

Šį Alfredo aforizmą verta prisiminti sklaidant jo laiškus Sofi Hes. Pirmoji jo tėvynė, žinoma, buvo Švedija, antroji – laboratorijos ir dinamito imperija, tačiau trečioji – knygos ir rašymas.

Augimo metais ieškodamas vaisto nuo vienatvės, Alfredas be atvangos skaitė ir rašė. Užaugęs tai tęsė. Rezultatas – nepaprastai gausus asmeninių laiškų rinkinys. Kartais kyla įspūdis, kad jis rašė ne kitam asmeniui, nors laiškai adresuoti Sofi Hes, bet norėjo raštu išreikšti savo mintis.

Vis dėlto niekada nevalia pamiršti, kad Alfredo laiškai Sofi – tai ilga kalba apie savo reikalus. Iš dalies Sofi paveikslas, regimas Alfredo laiškuose, yra jo sukurtas. Vien Sofi rašysena išduoda ją esant bemokslę. Juk ir Alfredas nesusilaiko retkarčiais jai to neprikišęs. Jos laiškai dažniausiai atrodo sukurpti skubom ir juose daugiausia ji rašo apie savo sveikatą arba kad nori pinigų. Įsiteikiamas kaulijimo tonas turėjo jaudinti Alfredą. Ji rašo, kaip ir kalba, lengvabūdiškai, bet liežuvingai. Daugiausia apie dienos paskalas. Galima suprasti Alfredą jautus reikalą praplėsti jos akiratį. Kartu atsirado ir pirmoji konflikto užuomazga: ji bjaurėjosi arogantišku ir pamokomu jo tonu.

Praėjo daug laiko, kol Alfredas suprato veltui stengęsis Sofi įvesti į žinių pasaulį. Jo raginimai tapo griežtesni. „Nemesidės" pirmo veiksmo X scenoje jis rašo:

* Gyventi ir leisti gyventi (*vok.*).

„Čenčis: Patariu tau neprieštaraujant nusilenkti mano valiai, taip, taip, netgi noriai tai padaryti. Ilgalaikė patirtis mane išmokė, kad nuo merginos nepalankumo iki moters meilės tik vienas žingsnis... Mano nesmarkus pabarimas deramai nepaveikė; bet jei manai, kad neturiu kitų priemonių, klaidingai vertini mano gabumus. Aklas paklusnumas, vis tiek tavęs laukiantis, padėtų tau išvengti kitų sunkių kančių."

Ryšys primena Bernardo Šo „Pigmalioną", tačiau Sofi trūko Elizos gebėjimo iš bjauraus ančiuko pavirsti gulbe. Alfredas svajojo apie moterį, su kuria kaip lygus su lygia galėtų keistis mintimis ir įspūdžiais. Berta fon Sutner būtų puikiai atlikusi šį vaidmenį, o Vienos mergaitė buvo jam nepasirengusi. Alfredui su tuo teko tik susitaikyti. Savo moters idealą jis susikūrė carinėje Rusijoje ir būtų norėjęs matyti išrinktąją išdidžiai laikantis rafinuotoje aplinkoje ir be jokio vargo šnekantis su išsilavinusiais žmonėmis.

Tai buvo viena iš priežasčių, dėl kurios jis nenorėjo viešai rodytis su Sofi, kartu tai buvo veidmainiavimo forma, puikiai derėjusi su to laiko gyvensena.

Iš Alfredo laiškų formuluočių matyti, kad santykiams su Sofi vis labiau šlyjant meilės srityje jis jautėsi nevisavertis. Kaip šis ryšys reiškėsi erotiškai, nesužinosime. Stebinantis Alfredo tvirtinimas, neva su Sofi jis niekada neturėjęs intymių santykių, greičiausiai yra iš keblios padėties gelbstintis nekaltas melas.

Brolis Liudvigas, vienas iš nedaugelio Alfredo aplinkoje susitikęs su Sofi, regis, stebėjosi Alfredą užmezgant pažintis gatvėje. Sofi jis įžvelgė avantiūristę, užsibrėžusią tikslą įklampinti Alfredą į vedybas. Liudvigas buvo įsitikinęs, kad ji sugriautų Alfredo gyvenimą. 1878 m. lapkričio 8 d. laiške jis motyvuoja, kodėl specialiai ištaikyta proga nepanorėjęs susitikti su Sofi: „...Matyt, tu nerandi pasitenkinimo ten, kur jo ieškai. Tikrą pasitenkinimą gali patirti tik su garbingomis gerų šeimų moterimis. Nelaimė galbūt nusipelno užuojautos, bet tik moters dora ir orumas kelia pagarbą, kurią taip mielai rodome moteriai. Atleisk man, mielas Alfredai, kad paliečiau šią temą tau neprašant patarimo, bet kadangi neaplankiau tavo draugės ir tas tau galėtų pasirodyti keista, nes aš ją pažįstu, noriu tau pasa-

kyti, kad taip pasielgiau nenorėdamas duoti peno jos viltims ir siekiams supančioti tave visam gyvenimui".

Kyla klausimas, kodėl Alfredas nesiryžo susituokti su Sofi. Viena galimų priežasčių yra ta, kad būdamas melancholiško charakterio jis nesijautė turįs teisę susaistyti jauną gyvenimu besidžiaugiančią būtybę. Kita – dėl didelių ekonominių nesėkmių tam tikrais laiko tarpsniais jis manė negalįs pakankamai pasiūlyti materialiniu požiūriu. Vis dėlto labiausiai susilaikyti nuo santuokos skatino išsilavinimo skirtumai. Rašant apie Sofi nesugebėjimą tobulėti, Alfredo žodžiai tapdavo tulžingi – prabyla inteligencijos aristokratas.

Nors tarp ginčų jų santykiai kartais tapdavo ir šeimyniški, vis dėlto Alfredo laiškai tvirtina jį artimus santykius užmezgus vos su keletu žmonių: bendradarbiais Alariku Lydbeku bei Ragnaru Sohlmanu, drauge Berta fon Sutner ir jaunu Paryžiaus pastoriumi Natanu Sioderblomu. Alfredas vis labiau izoliavosi ir slėpėsi aristokratiškoje Malakofo aveniu viloje.

Gerai žinoma, kad neurozėmis sergančių žmonių – o Alfredas toks ir buvo – noras globoti dažnai yra didelio švelnumo poreikio išraiška. Šie ligoniai retai suvokia negalį atsiduoti meilei. Apskritai jie įtariai žvelgia į vadinamąją meilę. Kai Alfredas uoliai rašydamas laiškus mėgina išsaugoti ryšį su Sofi, jis ne tiek reiškia švelnius jausmus, kiek slopina savo paties baimę.

Jis seno ir jo sveikata ėjo vis prastyn, tuo pat metu 1883–1893 metai jam buvo patys sunkiausi. Iš laiškų matyti, kad dažnai po visų bylinėjimųsi ir nelaimingų sprogimų jis būdavo visiškai išsekęs. Jį vis labiau erzino Sofi netinkamas elgesys. Kai 1888 m. mirė Liudvigas, o po metų motina, Alfredas kaip niekada pasijuto išrautas iš gyvenimo. Jei Sofi būtų buvusi kitokia moteris, šiomis aplinkybėmis būtų tapusi jo gyvenimo palydove, kurios ilgėjosi visą gyvenimą. Tačiau laiškuose ir ji ima skųstis – lyg jie abu nemokėtų suprasti kitų skausmo, tik savo. Užtat mažai stebina „Nemesidės" antro veiksmo VIII scenos žodžiai:

„Madona: Šiandieną, vaikeli, negaliu galvoti apie kitų sielvartus.
Mano paties širdžiai su kaupu atseikėta kančios!"

Alfredui laiškas po laiško gromuliuojant tiek tikras, tiek tariamas nuoskaudas, Sofi pavargo. Todėl ji taip pasikeitė, kad Alfredas ėmė jos nepažinti. Ji aptingo kiekvienu laišku tikinti jį vienintelį įgijus jos palankumą. Iš dalies Alfredas pats buvo kaltas. Jai pabodo merginimasis laiškais. Alfredas uždraudė kone visas jos asmenines pažintis. Jai buvo leidžiama susitikinėti tik su tarnais ir seserimis. Nenuostabu, kad tokiomis aplinkybėmis jai buvo neramu.

Abiejų intonacijos išduoda juos tapus vienas kitam svetimus. Jis sakosi norįs jai gero – bent jau ne blogo. Tačiau laiškai kupini smulkių daugybės planų, eksperimentų, teisinių ginčų ir dinamito bendrovių aprašymų. Sofi nieko nekomentuoja, tik prašo daugiau pinigų. Atsakydamas jis vis supeikia jos išlaidumą, bet ir toliau moka už jos ekipažą, juvelyrinius dirbinius ir brangius drabužius.

Nors Alfredas seniai įtarė Sofi esant jam neištikimą, tačiau jos pagalbos šaukianti žinia, kad laukiasi kito vyro kūdikio, jį pritrenkė. Tai nuplėšė jo vyrišką garbę. Tik vargais negalais jam pavyko susivaldyti. Dirbtinai draugiškais žodžiais jis net mėgino guosti Sofi. Tačiau galutinai pasiryžo daugiau su ja nebesusitikti. Tik vieną kartą nusižengė savo apsisprendimui. Kai vaikui sukako treji metai, aplankė Sofi Vienoje.

31.

Tolesniuose skyriuose pateikiamos ištraukos iš 218 vėliau sunumeruotų laiškų, kuriuos Alfredas 1878–1895 m. parašė draugei Sofi Hes.

Biografiniu požiūriu šie laiškai neįkainojami, tačiau kelia moralinę problemą: ar leistina skelbti asmeninę korespondenciją, akivaizdžiai niekad nenumatytą atskleisti? Problemą komplikuoja faktas, kad Alfredas ragino Sofi tam tikrus perskaitytus laiškus tučtuojau sunaikinti, nors ji prašymo ir neįvykdė.

Dabar ištraukų pateikiama kur kas daugiau nei anksčiau, motyvuojant, kad su gyvaisiais reikia elgtis atsargiai, o apie seniai mirusiuosius kalbėti tik tiesą. Laiškų ištraukos, šventeiviškame XIX a. galėjusios pakenkti Alfredo vardui ir šlovei, šiandien vargu ar tai padarytų. Atvirkščiai, intymios intonacijos jį priartina, mums lengviau suprasti sudėtingą jo asmenybę.

Iš pradžių Alfredas Sofi išnuomojo vilą Išlyje – mažame patraukliame Zalckamerguto kurorte aštuonios mylios nuo Zalcburgo. Vieta garsėjo gydomosiomis voniomis. Be to, šešerius metus nuo 1880 m. liepos 1 d. Alfredas savo išrinktajai samdė butą Paryžiuje, Delo aveniu 10, pėstute įveikiamu atstumu nuo jo rezidencijos Malakofo aveniu. Tiek Išlyje ir Vienoje, tiek Paryžiuje buvo neįsivaizduojama atvirai pripažinti gyvenant po vienu stogu su meiluže. Užtat stebina, kad Alfredas keliomis progomis Sofi supažindino ne tik su keliais savo pažįstamais, bet ir su broliais.

Viskas buvo sutvarkyta, kad Sofi jaustųsi jaukiai ir patogiai. Paryžiaus bute ją supo namų darbininkė, virėja bei prancūzė kompanionė. Pastarąją Alfredas nusamdė vildamasis, kad jo globotinė išmoks laisvai kalbėti prancūziškai. Jos namo durininko, pagal nepasirašytą Nobelio archyvo protokolą, būdavo teiraujamasi apie Sofi gyvenimo įpročius. Greičiausiai pavydaus Alfredo užsakymu.

Vasaros mėnesiais jis apmokėdavo Sofi gyvenimą tokiuose kurortuose kaip Švalbakas Vokietijoje ir Truvilis Prancūzijoje. Tarpais jis jai kasdien rašydavo iš Paryžiaus. Sofi jį vadina *Der Brummbär* – bambekliu, o Alfredas ją – Raganiuke.

Šis maloninis vardas aptinkamas ir Alfredo asmeninėse, jo paties ranka švediškai rašytose kasos knygose. Į jas Alfredas visą gyvenimą įrašinėdavo tiek smulkias, tiek stambias išlaidas.

Pavyzdžiui, vienas kasos knygos puslapis taip atrodo:

Raganiukės skrybėlės	frankais	300
Mano pirštinės	„	3,75
Nauji arkliai	„	8000
Gėlės poniai R.	„	40
Švarkas	„	0,25
Grąžinta Liudvigui	„	2 300 000
Ogiustas (tarnas)	„	52
Raganiukės vynas	„	600

Vienu laišku Alfredas nustebino Sofi pasiūlydamas kartu važiuoti į Stokholmą aplankyti jo motinos. Vis dėlto nugalėjo Sofi menkavertiškumo kompleksas Alfredo šeimos atžvilgiu. Jai staiga su-

skaudo pilvą. Alfredas suprato, kad tai tik dingstis atsisakyti ir galbūt pergalvojęs pamanė taip būsiant geriausia.

Sofi grįžo į Vieną, kai Alfredą ėmė pernelyg erzinti jos polinkis užmezginėti pažintis su jaunais ponais. Vis griežtindamas toną, jis norėdavo sužinoti, ar paskalos esančios tik paskalos. Čia derėtų pacituoti keletą „Nemesidės" eilučių:

„Čenčis: Aš nesu toks jaunas kaip jis, bet nemanyk, kad dėl to moters širdis man užskleista knyga... Nekvaila mergina, rinkdamasi tarp jaunuolio ir subrendusio vyro, pirmenybę visad atiduoda vyresniajam. Instinktas jai sako, kad vyro įgyta patirtis su moterimis yra neįkainojamas turtas. Jaunoms moterims nejauku nepatyrusiose rankose. Jaunuolio meilė yra grubi... Kvaišele! Tariesi galinti man pasipriešinti. Aš esu prisijaukinęs nirtingesnių natūrų, bet šiandien noriu būti švelnus."

Sofi ir toliau varstė prašmatnių kurortų viešbučių duris ir tapo tokia išlaidi, kad Alfredas ėmė jaudintis. Jo nedžiugino, kaip atsispindi laiškuose, ir tai, kad ji prisistatinėdavo „ponia Nobel". Tačiau dėl to buvo pats kaltas – savo laiškus dažnai adresuodavo „Frau Sophie Nobel" arba „Madame S. Nobel". Nesusipratimas kilo, Alfredui gavus sveikinimo telegramą iš Bertos fon Sutner. Baronienė Vienos gėlių parduotuvėje išgirdo, kad poniai Nobel iš Nicos nusiųstos pono Nobelio iš Paryžiaus gėlės. Nusprendusi Alfredą vedus, ji panoro pasveikinti. Įmantriame atsakyme Alfredas griebiasi jam neįprasto nekalto melo:

Miela Baroniene ir Drauge!
Koks nedėkingas tasai Nobelis! Nors tik tariamai, nes iš tikrųjų jis Jums jaučia vis stipresnį draugiškumą. Kuo arčiau kapo, tuo labiau jis myli tuos kelis asmenis – vyrus ar moteris, – kurie nors truputėlį tikrai juo domisi.

Kaip Jūs galėjote rimtai pamanyti, kad aš imčiau ir susituokčiau Jums nepranešęs? Juk tai būtų nusižengimas Draugystei ir Mandagumui. Tiek senasis lokys dar nesmuko.

Gėlių parduotuvės dama mane pavertė vedusiu vyru per gėles. O dėl

„ponios Nobel" iš Nicos, tai, be jokios abejonės, mano svainė. Štai Jums mano slaptos ir mistiškos santuokos paaiškinimas. Beje, šiame niekingame pasaulyje galiausiai viskas tampa paaiškinama, išskyrus širdies trauką, kuriai tas pats pasaulis turi būti dėkingas už esamą ir būsimą savo egzistenciją. Tačiau man, regis, kaip tik trūksta šios traukos, nes nėra jokios ponios Alfred Nobel ir mano atveju Amūro strėles nevykusiai pakeičia patrankos.

Taigi matote, kad neegzistuoja ir jokia jeune femme adorée* *– cituoju Jus pažodžiui – ir kad ne toje srityje tikiuosi rasti vaistą nuo savo* nervosité anormale** *– cituoju dar sykį – ar niūrių minčių. Pora puikių dienų Hartmansdorfe galbūt mane nuo jų išvaduotų. Į Jūsų nepaprastai mielą ir draugišką kvietimą iki šiol neatsakiau dėl daugybės įvairiausių priežasčių, kurias norėčiau pabandyti paaiškinti žodžiu. Kad ir kaip būtų, man reikia kuo greičiausiai su Jumis susitikti, nes jei dabar to nepadarysiu, tai negaliu žinoti, ar dar kada nors tuo save nudžiuginsiu ir paguosiu. Deja, likimo nepaversi draudimo bendrove, nors ir siūlytum gundomai didelius draudpinigius.*

Perduokite širdingus sveikinimus savo vyrui! O dėl Jūsų pačios, tai man nereikia kartoti, kad

lieku Jūsų ištikimas ir broliškas
draugas
A. Nobelis
Paryžius, 1888 m. lapkričio 6 d.

Dėl Sofi lengvabūdiško elgesio su pinigais Alfredas keletą kartų turėjo užkirsti kelią turto areštui. Vis dėlto ryšio jis nenutraukė. Laiškuose ir toliau ją pramaišiui vadina *liebes Sofferl**** ir *liebes, süsses Kindchen*****.

Neišvengiama santykių pabaiga atėjo 1891 m. pavasarį, kai Sofi buvo priversta pranešti, jog laukiasi jauno kavalerijos pulko karininko vaiko.

* Garbinama jauna moteris (*pranc.*).

** Nenormalus nervingumas (*pranc.*).

*** Meilute Sofi (*vok.*).

**** Mielas ir meilus vaikeli (*vok.*).

32. ◆ Pirmasis Alfredo Nobelio rinkinio laiškas Sofi Hes išsiųstas iš Vienos, bet be datos. Greičiausiai jis rašytas 1878 m. pradžioje. Presburgu, į kurį leidosi Alfredas, vokiškai buvo vadinama Bratislava – jau tais laikais dėl svarbaus upių uosto ir chemijos pramonės žinomas rytų Čekoslovakijos miestas.

1 LAIŠKAS

Mielas, meilus Vaikeli,
jau yra po vidurnakčio, ir tik dabar direkcija baigė trečią šios dienos posėdį. Taip gyvai vis dar domimės sena Tau žinoma istorija. Rytoj leidžiuosi į Presburgą, kur būtinai turiu nukakti. Ten viskas taip baisiai apleista, kad iš tikrųjų man reikėtų, jei nebūtų taip atkaru, pasilikti dar ilgiau. Bet man nejauku tų ponų draugijoje ir trokštu grįžti pas Tave. Kai tik galėsiu, telegrafuosiu arba parašysiu, kur ir kada susitiksime; iki to laiko siunčiu Tau daugybę nuoširdžių sveikinimų ir linkiu viso geriausio.

Tavo labai ištikimas draugas Alfredas

2 LAIŠKAS

Londonas, Vestminsterio rūmų viešbutis,
1878 05 16

Mielas vaikeli,
yra pusė antros nakties, ir tik dabar bendrovės direktoriai paliko mane, visą dieną kankinę derybomis. Niekad nejaučiau tokio ramybės poreikio ir niekad jos labiau netroškau nei šiandien. Malonėk man parašyti keletą raminamų žodžių apie savo sveikatą, tuo suteiksi didelį ir tikrą džiaugsmą.

Tavo labai ištikimas
Alfredas

P. S. Man taip skauda galvą, kad vos įžiūriu, ką rašau. Tikiuosi būti darbingesnis rytoj. Labanakt!

3 LAIŠKAS *Londonas, Vestminsterio rūmų viešbutis,*
1878 05 17

Mielas vaikeli,

– – –

Tik vargais negalais randu keletą laisvų akimirkų, kad galėčiau Tau parašyti. Pasitarimai su advokatais, derybos su vidaus reikalų ministru, moksliniai svarstymai bei fabrikų perstatymo planai atima visą dieną. Pradedame 8 val. ryto, ir neatsigulu anksčiau nei antrą nakties.

Tikiuosi, kad rytoj vakare derybos bus tiek baigtos, kiek galima padaryti per tokį trumpą laiką. Deja, šįryt atėjo pranešimas apie sprogimą Škotijos fabrike, todėl būsiu priverstas ten nuvažiuoti.

Laikas slenka labai pamažu, juoba kad man vis bjauriau skauda galvą dėl prasto valgio ir pagedusio oro. Iš anksto labai džiaugiuosi ta akimirka, kai galėsiu išvažiuoti. Juk Tu žinai, kad taip rašydamas turiu omeny visai kitas priežastis.

Gerai pasirūpink savimi, mielas vaikeli, ir dėl nieko nesijaudink.

Širdingas lebe wohl!*

Alfredas

4 LAIŠKAS *Ardyras (Škotija),*
1878 05 17

Meilute Sofi,

tūnau čia mažame lizdelyje, kur iš visų pusių švilpia vėjai, ir skrieja mano mintys į Paryžių, į mūsų malonų gyvenimą tenai. Kaip jautiesi, mielas Vaikeli, taip toli nuo savo seno Bambeklio? Ar Tavo vaizduotė verpia auksines ateities gijas, ar klaidžioja jauna siela mažame atsiminimų lobyne? O gal Tavo dienas saldina dabarties vaizdai? Veltui bandyčiau įminti šią mįslę, bet iš tolimų kraštų šnabždu Tau ilgesingą troškimą, kad Tau būtų gera. Labanakt!

Alfredas

* Viso gero (*vok.*).

5 LAIŠKAS *Paryžius,*
1878 08 24

– – –

Čia manęs laukia tiek daug neatliktų reikalų, kad vis neįstengiu apie ką nors kita pagalvoti. Slaptažodis – darbas, darbas ir dar sykį darbas.

– – –

6 LAIŠKAS *Paryžius,*
1878 08 25

– – –

Nereikia daug nuovokos, kad atspėtum, kas sukūrė Tavo atsiųstą telegramą prancūzų kalba. Jis rašo tikrai gerai, bet vis dėlto daro klaidų.
Kone ištisą dieną sėdžiu namie ir dirbu. Tačiau laikas slenka pamažu, nes jaučiuosi labai vienišas. Visiškai atpratau eiti į viešus pobūvius ir vis labiau vengiu žmonių.
Tikriausiai netiki, kai tvirtinu, kad vakar visą vakarą sėdėjau prie darbo stalo ir šiandien sėdėsiu. Jei netiki, kad sakau tiesą, galbūt į gera Tavo sąžinei. Aš niekada neapsimetinėjau širdžių tyrinėtoju, todėl neturiu jokių įsipareigojimų. O Tu taip nešykšti patikinimų, kad veik palaikytum juos esant teisybę, jei nebūtų kažkokio asmens, prancūziškai rašančio Tavo telegramas...

7 LAIŠKAS *Paryžius,*
1878 08 26

– – –

Paaiškink man, jei gali, kas Tau parašė prancūziškai pirmą telegramą. Tai mūsų skaudulys, smarkiai pakirtęs mano pasitikėjimą. Tiesą sakant, brangus vaikeli, Tu turėtum visad man būti atvira, netgi kai Tau labai sunku tą padaryti.

Vis dėlto dabar Tau nenorėčiau gadinti geros nuotaikos. Papasakoti ką nors smagaus negaliu, nes pats jaučiuosi labai vienišas ir perdėm daug galvoju. Jaučiu, kad visos Tavo mintys šiuo metu sukasi apie Vysbadeną.

Ankstesnis Tavo laiškas, parašytas po vidurnakčio, nes Tu, matyt, iki tol neradai laiko, padarė įspūdį, kad Tu jį parašei gailėdamasi dėl man padarytos neteisybės. Bet aš vis tiek Tave myliu, nors Tau nebepatinku. Taip pat linkiu Tau greitai ir visiškai pasveikti. Tik apsvaigusi iš laimės nepamiršk doros ir orumo – be to jokia moteris negali tapti gera žmona ar tikra motina.

Tarp kitų Tavo laiško eilučių aiškiai išskaitau, kad Tau einasi gerai ir be manęs greičiau smagu nei liūdna. Man atvirkščiai. Gyvenimas čia atrodo labai rūškanas ir kiekvieną dieną jaučiuosi vis vienišesnis ir visų apleistas.

P. S. Atvyko svainis ir svainės sesuo. Matyt, teks su kančia juos pas save apnakvydinti. Nieko nėra gyvenime bjauriau kaip priverstiniai svečių užsikvietimai. Tas pats.

8 LAIŠKAS

Paryžius,
1878 08 28

— — —

Šiandien jau trečia diena, kai gavau Tavo laišką, užtat man neramu. Bet galbūt Tu linksminiesi ir neturi laiko rašyti. Ir taip elgdamasi ne per daug klysti, nes jaunystėje reikia džiaugtis gyvenimu. Paskui prasideda rūpesčiai ir apninka mintys. Tik žiūrėk, kad besidžiaugdama saugotum sveikatą, nes be jos gyvenimas menkavertis.

Kelios dienos, kai atvažiavęs Lydbekas. Jis sėdi pas mane nuo ryto iki vakaro ir verčia choru rėkti su juo, man net ausis užgulė. Pavyzdžiui, šiandien jis atėjo pusę devynių ryto ir tik prieš valandėlę – 9 val. vakaro – jo nusikračiau. Turbūt gali įsivaizduoti, kaip man nusibodo. Tačiau ir toliau turiu dirbti, nes ir vėl susikaupė daugybė laiškų, į kuriuos reikia atsakyti.

33. ◆ Keletą metų ieškojęs, Alfredas, regis, rado tinkamą asmenį, kuris gebėtų nitroglicerininį sprogalą išleisti į Prancūzijos rinką, – Polį Barbą. Pirmą pažintį dar 1867 m. rudenį Hamburge užmezgė Barbas. Įkūrus sprogalų bendrovę Prancūzijoje, Alfredas už perleistą patentą nemokamai gavo akcijų ir privačia dviejų asmenų sutartimi užsitikrino pusę bendrovės pelno.

Naujajam kompanionui Alfredas stengėsi pabrėžti, kad gamybos raidą stabdančios nelaimės dažniausiai įvyksta dėl žmonių kaltės. Jis diplomatiškai leido suprasti, kad ką nors svarbaus nuspręsti Barbas galėsiąs tik jam sutikus. Prancūzas ne visada laikėsi šios susitarimo dalies. Užtat Alfredas taip jį apibūdino: „Žvalus, puikiai gebąs dirbti, bet už gumą tampresnės sąžinės vyras. Gaila, nes toks protas retai dera su didele energija“.

1870 m. kilus Prancūzijos–Prūsijos karui, Barbas Paryžiaus valdžios organams pareiškė, kad jiems labai praverstų naujas sprogalas dinamitas. Todėl reikią kuo greičiau patenkinti jo ir Alfredo prašymą pradėti gamybą. Gerus santykius su keliais įtakingais Nacionalinio susirinkimo deputatais palaikančio Barbo noras kone tuoj pat buvo patenkintas. Jam net pavyko išgauti pažadą, kad valstybė skirs 60 000 frankų dinamito fabrikui steigti, nors Prancūzija turėjo sprogalų gamybos ir pardavimo monopolį.

Erikas Bergengrenas įžvelgė svarbų dalyką: nei per Krymo, nei per Prancūzijos–Prūsijos karą Alfredas nė sykio neužsiminė, ką iš tikrųjų manąs apie jo išradimų panaudojimą kaip karo ir griovimo ginklą. Ar šios mintys buvo tokios šiurpios, kad jų kratėsi?

Poliui Barbui energingai vadovaujant, gamyba prasidėjo Polilyje, prie Ispanijos sienos. Saugumo sumetimais fabrikas buvo pastatytas negyvenamoje vietoje. Nors Prancūzijos valdžia mėgino trukdyti, sumanymą pavyko įgyvendinti. Jau 1872 m. Alfredas inkasavo 189 283 frankų pelną. Tačiau steigimo išlaidas teko amortizuoti 10 %, o pradinį kapitalą kredituoti 6 %. Iš savo pelno dalies 25 000 frankų jis perleido Barbui. 1872 m. rugpjūčio 10 d. laiške Alarikui Lydbekui jis sakosi norėjęs padėkoti Barbui „už milžinišką triūsą ir būtinybę apleisti kitus savo reikalus“. Toliau Alfredas rašo: „Prekyba čia vyksta gerai. Jei nebus netikėtumų, šiais metais tikimės gauti dar didesnį pelną. Valstybė tebeieško priekabių, bet mums nekliudo. Ji turės nusileisti“, – ryžtingai pareiškia baigdamas laišką.

Nors Alfredas turėjo pripažinti, kad sėkmingai pradėti gamybą Prancūzijoje jam leido bjaurus karas, vis dėlto jis tikėjosi netrukus dinamitą būsiant pritaikytą taikiems tikslams. Iš visų šalių ateidavo pranešimai apie vis sėkmingesnę prekybą. Prie sparčiai augančio Alfredo turto ypač prisidėjo Škotija. Ten vos per ketverius metus akcijų vertė pakilo dešimteriopai.

Barbui sėkmingai paveikus prancūzų valdžios organus, jiedu su Alfredu planavo tolesnę plėtrą ne tik Prancūzijoje, bet ir visoje Europoje. To meto specialistų nuomone, Polilio fabrikas buvo pavyzdinis. Ten pastatytas net salietros ir sieros fabrikas, 1880 m. sujungtas su nitroglicerino gamykla. Visi montavimo darbai buvo atliekami Alfredui tariantis su Alariku Lydbeku. Stengiantis užkirsti kelią naujiems nelaimingiems sprogimams, derėjo pasinaudoti brangiai įgyta patirtimi. Alfredas vertino Lydbeką už nemokėjimą pataikau-

ti. Jau 1875 m. Lydbekas atsisakė Vintervikeno fabriko direktoriaus vietos, kad Alfredo raginamas atvažiuotų į Paryžių, kur gavo svarbiausias ką tik įkurto „Sindikato" pareigas.

Barbas buvo lygiai toks pat uolus laiškų rašytojas kaip Alfredas, todėl detaliai galime atsekti jų bendradarbiavimą. Susirašinėjimas prasidėjo 1869 m. gegužę.

Vos sutvarkius formalumus, Barbas su neprilygstama energija ėmėsi propaguoti Alfredo išradimus savo tėvynėje. Tam darbui jis buvo gerai pasirengęs. Spaudoje buvo skaitęs apie dėmesį atkreipusius Alfredo parodomuosius sprogdinimus Vokietijos kasyklų rajonuose. Be mechaninių dirbtuvių ir liejyklos, didelę Barbo šeimos įmonės dalį sudarė geležies rūdos kasyklos. Ambicingą inžinierių, buvusį karininką ir gerai nusimanantį apie patrankas, haubicas ir mortyras, Alfredo sprogstamasis aliejus ir dinamitas ypač domino.

Alfredui buvo parankus toks gabus organizatorius ir talentingas administratorius kaip Barbas. Plėtros Prancūzijoje kryptis Alfredas nubrėžė suviliotas ne svarbios rinkos, bet didelės parako kainos. Dėl Prancūzijos valstybės monopolio gaminti ir pardavinėti sprogalus parakas čia buvo triskart brangesnis nei Vokietijoje. Todėl jis nusprendė, kad aplinkybės gerokai pigesniam dinamitui yra labai palankios. Imperatoriaus Napoleono III paskirta komisija turėjo išsiaiškinti naujojo sprogalo pranašumus ir trūkumus. Kaip ir anksčiau, Alfredas ir dabar galėjo pareikšti, kad dinamito efektyvumas geriausiai įrodomas bent kartą viešai jį susprogdinus.

Netrukus kompanionai natūraliai pasidalijo darbą: Alfredas atsidėjo techniniam tobulinimui, o Barbas ėmėsi administracinio vadovavimo ir plėtė naudingas pažintis vyriausybėje.

Abiem sekėsi geriau nei tikėjosi. Jiems buvo leista ne tik gaminti dinamitą, bet ir nepaisant valstybės monopolio jį pardavinėti. Alfredas greičiausiai turėjo pastebėti, kad istorija kartojasi, tik šįsyk jam palankiai. Kaip ir Šafneris JAV, Barbas buvo užmezgęs gerus ryšius su įstatymų leidėjais. Alfredas suprato, kad be kompaniono pažinčių jis niekada nebūtų gavęs būtinų leidimų.

Nors Barbas ir tapo kompetentingu Alfredo verslo partneriu, artimai jie nesusidraugavo. Alfredui buvo sunku pakęsti kai kuriuos kompaniono bruožus. Jis labai gerbė Barbą už profesinį nusimanymą ir stropumą, tačiau laikėsi tam tikro atstumo. Apibūdindamas Barbą, Alfredas nurodo ir priežastį: „Jis aprėpia visas technines

problemas, yra puikus pirklys, įžvalgus finansininkas, moka naudotis žmonėmis ir išsunkia iš jų tiek savarankiško darbo, kiek tik jie geba atlikti. Jis pats geba veikti ir dirbti nuostabiai. Tačiau yra nepatikimas, kai jo ir partnerio interesai nesutampa. Tai bjaurus trūkumas, nors vis dėlto nepažįstu kito asmens, kurį taip mielai matyčiau direktoriaujant su Liudvigu mūsų Rusijos naftos bendrovėje. Per trumpą laiką ji be finansinių sunkumų nenumatytai išsiplėstų. *C'est un géant** – neseniai apie jį pasakė vienas sumaniausių Paryžiaus bankininkų ir prekybininkų. Ir tai tiesa".

Taigi Barbas apibūdinamas kaip *géant*, tam tikru požiūriu jis toks ir buvo. Tačiau jo verslo moralė neatitiko griežtų Alfredo reikalavimų. Todėl tarp jų visada žiojėjo pasitikėjimo praraja. Laiškuose Alfredas niekada nesikreipia į savo kompanioną vardu. Visada rašo *Mon cher Barbe* arba *Cher Barbe*. Baigiamieji sakiniai beasmeniai ir formalūs.

Tačiau Alfredas pakančiai žiūrėjo į Barbo manipuliacijas. Buvęs karininkas, žinoma, pasirodė gebąs vadovauti ir civiliame gyvenime. Alfredą jaudino Barbo godumas pinigams. Beatodairiškas noras praturtėti ilgainiui jį pražudė.

Ekonomines problemas Alfredas aptarinėdavo ne tik su Poliu Barbu. Taip pat jis labai brangino daktarą Gustavą Aufšlėgerį, itin vertingais darbais padėjusį ne tik Europoje, bet ir kitose pasaulio dalyse esančioms bendrovėms. Srities žinovai ypač garbino jį už laimėjimus vis didesnę svarbą įgaunančioje Pietų Afrikos rinkoje.

Kitas žmogus, su kuriuo jis mielai tardavosi, kol ėmė nebesutarti, buvo Julijus Bandmanas iš Hamburgo. Jie susipyko, kai Alfredas nutarė 1873 m. pagrindinę kontorą perkelti į Paryžių. Bandmanas buvo užsibrėžęs Kriumelio fabriką padaryti pagrindiniu dinamito tiekėju visam pasauliui. Užsispyręs jis tvirtino (tai Alfredui nelabai patiko), jog sprogalas dabar laikomas toks nepavojingas, kad galima jį gabenti vos ne į visas Žemės rutulio vietas. Jis priešinosi Alfredo ambicijoms pradėti gamybą kitose šalyse.

Trečias žmogus, su kuriuo Alfredas mielai aptarinėjo finansinius klausimus, buvo senas tėvo draugas Nilsas Adolfas fon Rosenas. Jis, priešingai Bandmanui, turėjo labai plačių ir vertingų tarptautinių pažinčių. Kalbant šia tema, dar reikėtų paminėti brolius Vinklerius iš Hamburgo ir Alfredo pirmą finansuotoją Johaną Vilhelmą Smi-

* Tai milžinas (*pranc.*).

tą, nors su jais jis gana retai tardavosi. Vis dėlto įtakingiausias patarėjas buvo Alarikas Lydbekas.

Alfredas laiškuose „draugo“ epitetu pagerbdavo tik Lydbeką ir dar du asmenis: techninį konsultantą Izidorą Trauclį bei Ardyro fabriko vadovą Džordžą Makrobertsą.

Alfredas žmones paprastai skirstė taip: technikus ir tyrinėtojus laikė sau lygiais, o svarbūs finansininkai ir biržos magnatai tokios pagarbos niekada nenusipelnė. Jų nevadindavo ir „draugais“.

Kai Prancūzijos karo ministras maršalas Lebefas pritarė dinamito gamybai ir leido statyti Polilio fabriką, Barbas valdžios organams tapo *persona grata.* Ilgainiui jie įsitikino šį sprogalą esant pranašesnį už kitus, ir iš prancūzų armijos ėmė plūsti užsakymai.

Atskiri Nobelio fabrikai ėmė konkuruoti, tad priešingiems interesams suderinti prireikė diplomatinio Alfredo talento. 1873–1885 m. drauge su Barbu jis mėgino padėti daugiatautės imperijos pagrindus.

Barbui vis dažniau tampant pagrindiniu planuotoju, Alfredas paprašė jį persikraustyti į Paryžių. Šitaip atsirado proga ir visą laiką jį prižiūrėti.

Kompanionų skirtumai ypač išryškėjo bendraujant su tarnautojais. Barbas buvo nusistatęs, kaip dabar sakytume, siekti didžiausio pelno ir personalo pageidavimai jam buvo antroje, gal net trečioje vietoje. Alfredas skaitydavosi su kiekvienu žmogumi.

Iš Alfredo laiškų matyti, kad jam būdavo sunku girdėti, kaip Barbas žongliruoja teisybe, pusiau teisybe ir neteisybe. Jį jaudino ir Barbo įsitikinimas, esą jam nerūpi, kaip žmonės vertina jo metodus. Alfredas manė, kad panieka kitiems dažnai išduoda panieką sau pačiam.

Mažne keturkampio veido, nukarusiais ūsais Polis Barbas nešiodavo pensnė su juoda virvele. Tamsūs antakiai kontrastavo su pražilusiais plaukais. Buvo stambus ir charizmatiškai spinduliuojantis.

Po kurio laiko Alfredas santykius su Barbu apribojo iki pačių būtiniausių. Prieš sąžinės stokojančius žmones jis jautėsi bejėgis, tai išsakė aforizmu:

„Melagis paprastai nugali teisųjį.“

Barbas visą gyvenimą buvo nusikaltimo vietoje nesučiuptas gudruolis. Nepranešdamas Alfredui, jis spekuliavo svaiginančiomis pinigų sumomis, kurios priklausė ne jam, o Nobelio įmonei. Tik po mirties išaiškintos jo gudrybės.

Esama daug pavyzdžių, atskleidžiančių Barbo manipuliacijas. 1881 m. Alfredui buvo pasiūlyta įsigyti mažesnę konkuruojančią įmonę – *Société Nationale de Poudres et Dynamite*. Jos savininkas Žo Vjanas pažadėjo Barbui dosniai atsilyginti, jei reikalas pavyktų. Nobelio įmonės valdybai ėmus šį reikalą svarstyti, Barbas suvaidino spektaklį. Jis argumentuotai stengėsi neleisti įsigyti, kad tos įmonės vadovas Luji Ru susierzintų ir ją parduotų. Dėl įvairių priežasčių sandėris neįvyko, tačiau pinklus žaidimas Alfredui paaiškėjo. Jis dar sykį buvo priverstas pripažinti, kad Barbas mėgino jį apgauti.

Kartą Alfredas susekė, kad keliems Barbo vadovaujamos italų–šveicarų dinamito įmonės inžinieriams leista papildomai dirbti konkuruojančioje firmoje. Šios išdavystės Alfredas Barbui niekada neatleido.

Polis Barbas turėjo jausti artėjančią katastrofą. Prieš Barbo mirtį nuo Alfredo jį skyrusi praraja vienu metu tapo neperžengiama. Jau 1882 m. perpratęs dvigubą Barbo žaidimą, Alfredas tų pačių metų balandžio 15 d. rašė: „Jūs ką tik davėte akstiną sistemai, kuri neišvengiamai nuskurdins daugybę dinamito bendrovių, galbūt net visas... Kai atsisakoma sąžiningumo, geri santykiai pašlyja... jų vietoj užverda žūtbūtinė kova“.

Mirtis bankrutuojantį Barbą išgelbėjo nuo kreditorių. „Nemesidės“ trečio veiksmo VII scenoje skaitome:

„Čenčis: Nieko negali būti tikriau, kaip tai, kad tikslas pateisina priemones.
Beatričė: Arba kad niekšiški darbai suteršia žmogų.“

34.

◆ 1865 m. kovą Alfredas išvyko į Vokietiją, kur, jo manymu, sąlygos sprogstamajam aliejui buvo ypač palankios. Čia buvo išplėtota kalnų pramonė ir pradėta tiesti daug geležinkelio linijų. Hamburge jis susipažino su Švedijoje gimusiais broliais Vilhelmu ir Teodoru Vinkleriais, turinčiais šeimos firmą *Winkler & Co.* Laikai buvo sunkūs, ir smunkančios konjunktūros nebuvo įmanoma paveikti. Kadangi prekyba su Švedija tapo nebe tokia pelninga kaip anksčiau, broliai ieškojo produkto kitoms rinkoms. Sprogstamasis aliejus jiems pasirodė kaip tik tam tinkama medžiaga, todėl jie Al-

fredą suvedė su teisės daktaru Christianu Eduardu Bandmanu – Hamburgo verslo teisininku, turinčiu gerų pažinčių tarp Vokietijos kalnakasybos pramonininkų. Alfredui pasirodė verta 1865 m. birželio 20 d. užregistruoti *Alfred Nobel & Co* firmą Hamburgo prekybos registre. Tai buvo pirma Alfredo užsienio bendrovė, ir broliai Vinkleriai su Bandmanu tapo jo kompanionais. Bandmanas įnešė 25 000 markių, tačiau neįrodyta, kad prie rizikos kapitalo būtų prisidėję broliai Vinkleriai.

Alfredas pats surado fabrikui nuošalų sklypą tarp aukštų kalvų. Vieta vadinosi „Kriumelis palei Giulcovo dvarą" ir priminė Vinterviken aplinką. Šio nutįsusio klonio žemė didžia dalimi buvo sterilus smėlis, kuris vėliau, Alfredui mėginant sprogstamajam aliejui suteikti tvirtą formą, pasirodė itin vertingas priedas.

Praėjo keletas mėnesių, kol Alfredas surinko visus reikiamus leidimus. Pagaliau 1865 m. lapkričio 8 d. jis gavo rezoliuciją su sprogstamųjų produktų gamybos sąlygomis. Beje, reikalauta, kad nitrinimo patalpos būtų saugiu atstumu nutolusios nuo degtuvų gamybos. Toliau rezoliucijoje buvo kalbama, kad fabriką turi „supti bent 15 pėdų aukščio ir ties pagrindu 20 pėdų pločio natūralūs ar dirbtiniai žemės pylimai". Įvykdęs sąlygas, „fabrikantas Alfredas Bernhardas Nobelis iš Hamburgo" galįs laikyti savo prašymą patenkintą.

Iš pradžių Alfredas neketino rizikuoti savo pinigais, išskyrus patento teises, bet buvo priverstas pakeisti požiūrį. Norėjo pradėti gamybą, todėl neturėjo pasirinkimo. Vokietijoje praleidęs vos mėnesį, J. V. Smitui Stokholme užstatė švedų „Nitroglicerino" bendrovės akcijas. Taip jis gavo 25 000 markių, kurios iš pradžių buvo jo vienintelis apyvartinis kapitalas.

1873 m. Hamburge Alfredas išsinuomojo vieną brolių Vinklerių uosto sandėlių ir įrengė primityvią laboratoriją. Pagaminęs nedidelį sprogstamojo aliejaus kiekį, jis leidosi į kasyklų rajoną, kur mėgino įtikinti vadovybę ir personalą naujo sprogalo pranašumais. Jo parodomieji sprogdinimai Dortmundo, Klauthalio ir Kėningshiutės kasyklose buvo aprašyti vietos spaudoje.

Leidimus išduodantys Raceburgo valdžios organai imperatoriškoje Lavenburgo hercogystėje buvo gerai informuoti apie nitroglicerino pavojingumą. Leidimas gautas dėl Kriumelio nuošalumo. Aukštos kopos drauge su reikalaujamais dirbtiniais pylimais atrodė pajėgios apsaugoti.

Kriumelis buvo patogus ir kitu požiūriu: jis stūksojo vos už kelių mylių nuo Hamburgo, didžiausio Europos importo ir eksporto uosto.

1866 m. sausio 9 d. laiške Smitui Alfredas rašo: „Šiandien važiavau į Eislebeną, kur pabandžiau įvykdyti didesnį sprogdinimą. Apstulbinau ponus vokiečius, kurie iš pradžių buvo sukaustyti, o paskui suminkštėjo it vaškas". Kitame laiške Smitui Alfredas pasakoja, kad vienas asmuo pareiškęs norą investuoti pusę milijono markių, bet iškėlęs nepriimtinas sąlygas. Bet kokia kaina Alfredas norėjo turėti laisvas rankas. Hamburge jis įkurdino kontorą, o asmeninę laboratoriją perkėlė į Kriumelį netoli fabriko. Jo būstas, kaip ir gyvenimas, tenai buvo spartietiškas. Po didelių nelaimingų 1866 ir 1870 metų sprogimų fabrikai buvo atstatyti ir gerokai praplėsti.

Gavęs dinamito patentą Anglijoje, 1867 m. rugsėjo 19 d. Alfredas jį užpatentavo ir Švedijoje. Tėvynėje amžiaus reikšmės išradimas pažymėtas 102 numeriu. Amerika patentą išdavė 1868 m. gegužės 26 d.

To laiko Alfredo laiškai optimistiški, nors tai jam ne itin būdinga. Dabar jis nubrėžė ir būsimos dinamito fabrikų imperijos Europoje ir už jos ribų strategines kryptis.

Mūsų dienomis galima pasakyti, kad vos keli išradimai turėjo tokios praktinės reikšmės kaip dinamitas. Pradinio dinamito – „Dinamito nr. 1" paklausa smarkiai didėjo. Vien 1871–1874 m. prekyba išaugo keturis kartus. 1875 m. gegužės 21 d. pranešime Londono *The Society of Arts* Alfredas pateikė tokius tikslius skaičius:

1871	785	tonos
1872	1350	tonų
1873	2050	"
1874	3120	"

Su būdingu stropumu Alfredas sudarė sąrašą fabrikų, nuo 1865 iki 1873 metų įkurtų jo paties arba jam padedant:

Vintervikenas	1865
Kriumelis, netoli Hamburgo	1865
Liusakeris, netoli Oslo	1865
Litl Feris, JAV, uždarytas 1870	1866
Zamkas, netoli Prahos	1868

Rok Kanjonas, netoli San Francisko	1868
Hangio, Suomija	1870
Ardyras, netoli Glazgo	1871
Polilis, netoli Port Vandro, Prancūzija	1871
Makkensvilis, dabar Kenvilis, JAV	1871
Šlėbuchas, netoli Kelno	1872
Galdakanas, Ispanija	1872
Giant Powder Works, netoli Niujorko	1873
Isletenas, Šveicarija	1873
Aviljana, netoli Turino, Italija	1873
Trafarija, netoli Lisabonos	1873
Presburgas, dabar Bratislava	1873

Fabrikų išdėstymas patvirtina Alfredą buvus nuostabų strategą.

Didžiausia ir ilgą laiką pelningiausia jo koncerno įmonė buvo Kriumelio fabrikas. 1875 m. sudarinėdamas 1877 m. metų prognozę, Alfredas tikėjosi parduoti 1200 tonų, iš jų 400 eksportuoti. Palyginimui galima paminėti, kad Anglijos dinamito bendrovė tikėjosi eksportuoti tik 58 tonas.

Įsiteikiant Austrijos–Vengrijos klientūrai, vokiečių bendrovė pavadinta *Deutsch Oesterreich-Ungarische Dynamit-Actien-Gesellschaft.* Netrukus Austrija ir Vengrija buvo išleistos iš firmos pavadinimo ir ši įsitvirtino kaip *Deutsche Dynamit-Actien-Gesellschaft,* visuotinai vadinama DAG. Alfredo pageidavimu, Polis Barbas nenuleido akių nuo įmonės. Kaip prancūzas jis vokiškai kalbėjo nuostabiai laisvai. Po kurio laiko Barbas Alfredui pranešė, kad ėmė konkuruoti savos įmonės ir padėtis tapo sudėtinga. Ėmė kristi kainos, ir 1878 m. lapkričio 14 d. Barbas Alfredui parašė: „Jūs galėtumėte sujungti anglų ir vokiečių bendroves ir taip padidinti dividendus nuo 15 iki 20 procentų. Kartu užkirstumėte kelią slaptai konkurencijai".

Taip pat Barbas paminėjo, kad padėtis tapo absurdiška, kai DAG, Anglijos užklausta apie dinamito tiekimą, nesudvejojusi pasakė bendrovės kainą Hamburge. Alfredas griežtai pareiškė, kad Anglijoje monopolinę teisę turi *Nobels Explosive.*

Kaip svyravo DAG plėtra, matyti iš Ragnhild Lundstriom dak-

tarinėje disertacijoje pateiktos lentelės. Ji apima 1878–1885 metų tarpsnį ir atspindi bendrovės dividendus, akcijų kursą ir sutaupyto kapitalo normą procentais:

	Dividendai	Akcijų kursas	Sutaupyto kapitalo norma	
			brutto	netto
1877–1878	10	—	27	-12
1878–1879	13,5	105	50	32
1879–1880	12	106	1	- 4
1880–1881	12	136	30	11
1881–1882	10	100	30	- 14
1882–1883	14	128	65	52
1883–1884	11	122,75	26	3
1884–1885	6,5	118,45	8	- 44

Kai kuriais metais bendrovės likvidumas, kaip matyti, buvo labai ribotas. Ypač 1879–1880 metais. Prieš metus akcijų savininkams išdalinta 462 000 markių.

Rūpesčių Alfredui nesumažėjo, devinto dešimtmečio pradžioje dar padidėjus konkurencijai. Tada Vokietijoje įsisteigė trys naujos dinamito bendrovės: *Dresdner Dynamit-Fabrik*, *Kölner Dynamit-Fabrik* bei *Deutsche Sprengstoff*. Pastarąją steigti iniciatyvos ėmėsi du ankstesnio DAG vadovo Christiano Ferdinando Karstenso broliai.

1886 m. Alfredas vėl įrodė turįs finansininko talentą ir diplomato įgūdžių. Šias tris konkuruojančias įmones kainų karteliu jam pavyko sujungti su savo vokiečių ir anglų bendrovėmis. Susitarimas apėmė rinkų pasidalijimą. Alfredas nepaprastai sumaniai vadovavo komplikuotoms deryboms.

Praėjus dvidešimčiai metų po inicijuojančio degiklio išradimo, Alfredas padėjo pagrindą *The Nobel-Dynamite Trust Company Ltd*, kaip pats ją pavadino. Ją sudariusioms dinamito bendrovėms ilgainiui ėmė labai sektis ir viena po kitos jos kaip svarbios dalys įsijungė į chemijos konglomeratus *I. G. Farben* Vokietijoje, ICI Anglijoje ir *Du Pont* JAV.

Gali kilti klausimas, kaip jungiantis bendrovėms realiai įvertinti iš esmės išradimais savo veiklą grindžiančią įmonę. Įvairūs išradimai

buvo įtraukiami į kapitalą, bet kokia jų vertė iki pritaikymo? Kai kuriais atvejais jie padėdavo sukurti pelningą genijaus pramonę, tačiau dažniausiai būdavo nurašomi kaip ekonomiškai beverčiai. Sudaryti Alfredo įmonių balansą – kebli užduotis.

Keletą metų vokiečių bendrovė vadinosi *Dynamit A/G, vormals Alfred Nobel & Co.* Akcinis kapitalas tolydžio didėjo nuo 3,5 milijonų markių iki 5 milijonų 1888 m. ir 36 milijonų 1918 m. Bendrovei švenčiant 60 metų jubiliejų, kai valiutų rinka šiek tiek stabilizavosi po Pirmąjį pasaulinį karą lydėjusios infliacijos, akcinis kapitalas siekė 30 milijonų reichsmarkių.

1926 m. vokiečių Nobelio koncernas susiliejo su anglų bendrove ir *I. G. Farben Industrie A/G.* Tuomet pagrindinė kontora iš Hamburgo persikėlė į Troisdorfą prie Kelno. 1939 m. prasidėjus karui, koncerne dirbo per 3000 žmonių, o akcinis kapitalas siekė 47 milijonus reichsmarkių. Gamyba buvo labai pelninga.

Baigiantis Antrajam pasauliniam karui, Kriumelio fabrikas buvo sulygintas su žeme – subombarduotas. Bombos iš esmės buvo užtaisytos Alfredo sprogalais. Tuo metu Kriumelis buvo vienas didžiau-

sių Vokietijos amunicijos fabrikų, kuriame dirbo daugiau nei 9000 darbuotojų. Kiek jų žuvo per puolimą, nežinoma. Po tūkstančio lėktuvų antskydžio liko tik administracinis pastatas ir ant pjedestalo užkeltas bronzinis Alfredo biustas.

Po karo sugriautoje teritorijoje mėginta statyti popieriaus fabriką, bet karinė sąjungininkų vadovybė neleido. Vis dėlto po trijų dešimtmečių Kriumelis pabudo iš ilgo miego: ant gretimo Elbės kranto buvo nuspręsta statyti didžiausią Vokietijos atominį reaktorių. Ši vieta pasirinkta greičiausiai dėl tos pačios priežasties, kažkada čia atvedusios Alfredą: nuošalumo ir aukštų kopų...

35.

9 LAIŠKAS

Paryžius,
1878 08 29

– – –

Energingai dirbu prie projekto, apie kurį šnekėjomės prieš man išvažiuojant. Tačiau dėl aplink lakstančių žmonių sunku susikaupti. Dabar

tučtuojau leisiuos į miestą, nes turiu dalyvauti prancūzų bendrovės posėdyje. Bet grįžęs tuoj pat Tau parašysiu.

— — —

P. S. A propos: Monsieur rašoma su „n“, o ne Mosieur, kaip Tu rašai. Tas pats.

10 LAIŠKAS *Paryžius, 1878 08 29*

— — —

Vadinasi, prancūzišką telegramą Tau parašė moteris. Ak, tie vyrai, vyrai!

— — —

Vis esu labai užsiėmęs, bet ateity tikiuosi taip sutvarkyti reikalus, kad turėčiau daugiau laisvo laiko.

— — —

Jei būsi gera mergaitė ir greitai pasveiksi, pamėginsiu taip patvarkyti, kad galėtum su manim važiuoti į Stokholmą. Bet tam pirmiausia reikia geros sveikatos, kurios iš visos širdies Tau ir linkiu.

Tavo senasis Bambeklis

11 LAŠKAS *Paryžius, 1878 08 30*

— — —

Kadangi mano mintys skrieja Tavęsp, norėčiau ir aš kartu atskrieti. Kaimo ramybė kur kas malonesnė už šitą miesto gyvenimą, kur tave užklumpa žmonės, kuriems nejauti nė mažiausios simpatijos, bet kuriems iš padorumo turi lenktis. Mane tas gerokai nervina, nes trukdo dirbti. Daug laiko ir jėgų skiriu planuotam veiklos modernizavimui ir viliuosi, kad rezultatų nereikės ilgai laukti. Tačiau kiekvienas patobulinimas reikalauja daug laiko suėdančio darbo, todėl turi man atleisti, kad artimiausiomis dienomis rašysiu tik trumpus laiškelius.

— — —

Čia nuolat laksto žmonės, lyg mano namas būtų viešbutis, ir neduoda man ramiai dirbti.

12 LAIŠKAS

— — —

Šiandien vėl galiu Tau parašyti vos keletą žodžių, nes buvau išvykęs už miesto atlikti bandomųjų sprogdinimų. Ką tik parsiradau namo ir turiu tučtuojau važiuoti į teatrą su brolio giminaičiais.

13 LAIŠKAS

Paryžius,
1878 09 01

Kaip gaila, kad vakar vakare nebuvai teatre. Pjesė buvo nuostabi ir meistriškai suvaidinta.

Norėčiau kuo greičiau sužinoti, ką esi nusprendusi, nes rengiuosi važiuoti į Stokholmą. Šiaip darbas eina labai gerai ir eitų dar geriau, jei man netrukdytų daugybė žmonių, reikalaujančių, kad juos priimčiau.

Ką tik atėjo laiškas iš brolio Roberto. Jis yra Peterburge ir galbūt čia apsilankys. Tau jis patiks, nes kartą ėmęs kuo nors pasitikėti gali būti labai nuoširdus ir draugiškas. Greičiausiai atvažiuos su Emanueliu.

14 LAIŠKAS

Paryžius,
1878 09 02

Vakar atėjo Tavo laiškas, kuris mane sujaudino, nes Tu, regis, iš tikrųjų blogai jautiesi.

Aš pats ketinu keliauti į Stokholmą. Kol ten būsiu, apie Tave tikrai rėš sparną kavalieriai. Beje, matyt, seniai rėžia, bet būdama protingas vaikas Tu apie tai neprasitari. Nenorėčiau niurnėti, bet būtų gerai žinoti, kas Tave išmokė tokio gražaus žodžio „darling". Ar anglė, o gal anglas? O gal išmokai iš angliškai kalbančio vokiečio?

Nors vakar buvo sekmadienis, visą dieną pradirbau namie. Šiandien iš tikrųjų jau esu užbaigęs naujų mašinų eskizus, bet tokie dalykai vargu ar Tave domina. Esu visiškai tikras, kad mano gyvenimas čia bėga kur kas monotoniškiau nei Tavo. Brolio giminaičiai tikra kankynė ir būtų geriau, kad aplink vėl įsivyrautų ramybė.

— — —

Nepersišaldyk ir bent kartą per dieną prisimink savo ištikimąjį

Bambeklį

36. ◆ Anglija, anot Alfredo, buvo ne tik „viso pasaulio vertas brangakmenis", bet ir to meto labiausiai industrializuota šalis. Potenciali rinka naujam išlaidas taupančiam sprogalui čia buvo gana didelė. Nors Alfredas XIX a. septinto dešimtmečio pabaigoje nuolat važinėjo po žemyną steigdamas naujas įmones, lygiais laiko tarpais aplankydavo ir Angliją. Jo „dinamitinės kelionės" su parodomaisiais sprogdinimais būdavo smulkiai aprašinėjamos profesinėje spaudoje. 1867 m. liepos 14 d. Mersteime, Saryje, juo buvo susidomėta panašiai kaip per „spektaklius" Niujorke: akmenų kirtykloje nuo aukštos iškyšos numetė dėžę su daugybe svarų dinamito ir tiek pat prikrautą dėžę įkišo į degantį laužą. Nė vienu atveju sprogimas neįvyko.

1867 m. gegužės 7 d. Alfredas gavo dinamito patentą Anglijoje. Praeityje liko puikus parengiamasis patentų klausimus sprendžiančio teisininko Roberto Niutono darbas. Alfredui taip patiko Niutono reikalų prastūmimo pro britų biurokratiją būdas, kad nuo tol jie dar ilgai bendradarbiavo.

Tarpininkas tarp Niutono ir Alfredo buvo verslo teisininkas Orlandas Vebas, dirbęs akmens kirtyklas Velse turinčios bendrovės importo agentu ir valdybos pirmininku. Įsitikinęs komercine naujojo sprogalo nauda, Vebas įkūrė importo bendrovę. Netrukus Alfredas jį pasirinko savo įgaliotiniu Londone. Už parodytą pasitikėjimą Vebas atsidėkojo – pasiūlė bendrovei *British Dynamite* suteikti ribotą atsakomybę – *limited liability*. Atsakomybė ribojosi akciniu kapitalu ir visiškai atitiko Alfredo pageidavimus.

1867 m. liepą Alfredas parašė dėmesio sulaukusį straipsnį *Times*. Jame dar kartą pabrėžė, kad tikroji visų nelaimingų sprogimų priežastis esanti neatsargumas ir neišmanymas. Trūkumų turi ne nitroglicerinas ir dinamitas, o informacija apie juos. Žinoma, nepraleido progos pareikšti, kad naujasis jo atrastas sprogalas yra kur kas efektyvesnis už juodąjį paraką. Labiausiai ginčytinos straipsnio užuominos buvo apie tai, kas iš tikrųjų slypi už protekcionistinės britų laikysenos.

Alfredo netiesiogiai nurodytas asmuo buvo ne kas kitas kaip vyriausiasis karo ministerijos chemikas seras Frederikas Abelis (1827–1902). Šį straipsnį galėjai suprasti kaip insinuaciją, kad prieš dešimt

metų gavęs patentą gaminti piroksilininį paraką dabar dinamitą matąs kaip grėsmingą konkurentą.

Abelio inicijuota protekcionistinė įstatymų leidyba pristabdė dinamito žygį į Angliją ir privertė itin keistai elgtis. Alfredo įgaliotinis Orlandas Vebas sprogstamąjį aliejų ėmė importuoti vyno buteliais, supakuotais į medines dėžes su išdegintu užrašu „Silpnas Reino vynas“. Kad apeitų draudimą gabenti, Vebas prašydavo į Velso akmens kirtyklas su reikalais vykstančius draugus į bagažą įsidėti dinamito patronų. Alfredas irgi taip darydavo, kai lankydavo įvairias kasyklų sritis. Tokios kontrabandos padariniai buvo akivaizdūs: iki dvejų metų kalėjimo.

1869 m. rugpjūčio 11 d. įvykis Alfredą privertė kuriam laikui atidėti plėtros planus. Tą dieną Anglijos parlamentas priėmė nitroglicerino aktą, draudžiantį „Didžiojoje Britanijoje gaminti, importuoti, pardavinėti ir gabenti nitrogliceriną bei visas kitas jo turinčias medžiagas“. Laikantis įstatymo raidės, nebebuvo prasmės Anglijoje plėsti dinamito gamybą, o seras Frederikas Abelis visiškai pagrįstai baiminosi Alfredą galint taip padaryti. Be abejo, Abelis vis labiau jaudinosi matydamas, kaip užsieninio sprogalo importas didėja ne tik Londone, bet ir didžiausiame Škotijos mieste Glazge.

Kai parlamentas priėmė naują įstatymą, Alfredas buvo atkakęs į Glazgą užmegzti neoficialių ryšių su kasyklų savininkais ir galimais finansininkais. Londone rasti palankių investuotojų Alfredui nesisekė, tad jo žvilgsnis nukrypo į veiklius Glazgo pramonininkus, tarp jų – į laimės kūdikį škotą Čarlzą Tenantą, vėliau tapusį jo kompanionu.

Alfredui šis įstatymas buvo kaip jo sprogalų ekskomunikavimo bulė. Įstatymas aprėpė visus produktus, į kurių sudėtį įėjo nitroglicerinas. Vienas jo bendradarbių, Džonas Daunis, greitai pastebėjo įstatymo spragą: tam tikrais atvejais tiesiai kreipiantis į vidaus reikalų ministrą galimos nuolaidos. Drauge su patyrusiu kolega Vebu, agentu iš Londono, Daunis parašė gerai argumentuotą prašymą vidaus reikalų ministrui. Netrukus jie gavo lakonišką, bet ir kurioziška atsakymą: sprogalams būtų duotas leidimas, jei jie būtų gaminami ten, kur naudojami. Pavojingas yra jų gabenimas.

Alfredas ėmė aiškintis, kas galėtų slypėti už šio unikalaus žaidimo. Ir vėl susidūrė su *Royal Institution* chemijos garbės profesoriumi Frederiku Abeliu. Alfredas greitai susekė Abelį turint akcijų ben-

drovėje, gaminančioje sprogalus jo užpatentuotu būdu. Pasak Alfredo, tai buvo interesų konflikto pavyzdys. Jis nusprendė susitikti su Abeliu, kuris akivaizdžiai už kulisų dirigavo Anglijos ir Škotijos sprogalų politikai.

Detali šio susitikimo eiga nežinoma, bet po jo vyko šioks toks bendradarbiavimas, kuris baigėsi, kai Abelis vėl apgavo Alfredą lemiamu patento klausimu.

Vis prašydamas nuolaidų, Alfredas rado priežastį pagriežtinti toną. Jis ironiškai kreipėsi į Abelį kaip vyriausybės patarėją, o paskui trenkė kūju:

> Žymus piroksilininio parako šalininkas Anglijoje ir svarbiausias Bendruomenių rūmų patarėjas dinamito klausimais, regis, perdėjo šio sprogalo pavojus. Jei jis būtų taip neregėtai pavojingas, reikėtų laikyti stebuklu, kad neįvyko jokia nelaimė turint tokį didelį jo kiekį. Ir jei piroksilininis parakas toks nepavojingas, kaip jis mano, tai kodėl toks menkas jo kiekis sukėlė (Austrijoje ir kitur) tiek daug ir didelių nelaimių?

1868 m. gegužės 20 d., lankydamasis Anglijos kasyklų rajone, Alfredas J. V. Smitui parašė: „Turėdamas pakankamai kapitalo, per dvejus metus išstumsiu paraką iš britų rinkos".

Alfredui išsiuntus laišką vidaus reikalų ministrui, netrukus sprogalų inspektoriumi buvo paskirtas seras Vivjanas Meidžendis. Po užsitęsusių derybų su juo, Alfredas ir Daunis gavo prašomas nuolaidas su sąlyga, kad laikysis daugybės tiksliai apibrėžtų ir griežtų saugumo nuorodų.

Po ketverių metų pagaliau atsivėrė kelias į anglų rinką: 1870 m. buvo įkurta planuota *British Dynamite Company Ltd.*, kurios vykdomuoju direktoriumi buvo paskirtas Džonas Daunis. Alfredas atsisakė pirmininkauti valdybai. Šią privilegiją perleido laivų statytojui Čarlzui Randolfui, dalininkui tos įmonės, kurioje savo kelią pradėjo Daunis.

Deryboms, vykusioms kuriant bendrovę, antspaudą uždėjo kontroversiški Alfredo žingsniai. Dviem 1868 m. birželio 17 d. ir 20 d. laiškais jis pateikė Dauniui alternatyvius siūlymus. Pirmas buvo 200 tonų gamyba per metus ir 15 000 svarų sterlingų akcinis kapitalas.

Antrasis metinę gamybą padidino iki 500 tonų, o akcinį kapitalą iki 20 000 svarų sterlingų. Kad tai nebuvo jokia labdara, paaiškėjo, kai Alfredas visiškai paprastai iškėlė ultimatumą: arba Daunis randąs pašalinių finansininkų, sutinkančių investuoti 20 000 svarų sterlingų, arba galįs nebesitikėti Alfredo paramos.

Be to, jis tiksliai išdėstė bendrovės steigimo sąlygas, jei Dauniui pavyktų: 8000 svarų sterlingų skirti fabriko statybai, 5000 – dinamito sandėliavimui ir 2000 – žaliavų atsargoms. Likę 5000 svarų sterlingų turį sudaryti apyvartinį kapitalą. Alfredas už dinamito patento panaudojimą norėjo gauti 11 000 svarų sterlingų. Kaip paprastai jis vengė rizikuoti savo pinigais, bet reikalavo įmonės pusininkystės. Be to, jis norėjo 1000 svarų sterlingų kompensacijos už išlaidas, susijusias su patento Anglijoje įsigijimu. Taip pat Alfredas leido aiškiai suprasti, kad jo pasiūlymas nesąs įpareigojantis. Jis pasiliekąs juridinę ir moralinę teisę prireikus susitarti su kitu suinteresuotu ir lėšų turinčiu partneriu.

Daunis, kaip bendrovės direktorius, buvo gundomas 10 % komisiniais, išskaičiuojamais iš Alfredo dalies. Prieš darant toli siekiančias derybų su Dauniu išvadas, derėtų atsiminti, kad Alfredui atrodė natūralu bet kokiomis aplinkybėmis siekti tos kainos, kurią buvo pasirengusi mokėti rinka.

Po ilgos gaišaties, kurios priežastis buvo nitroglicerino aktas, 1871 m. Alfredas su škotais kompanionais įkūrė *British Dynamite C. Ltd.*, turinčią 24 000 svarų sterlingų akcinį kapitalą. Pagal Džono Daunio išsiuntinėtą „Didžiosios Britanijos ribotą atsakomybę turinčios dinamito gamybos kompanijos prospektą" nominalų akcinį kapitalą buvo siūloma paskirstyti į 900 A akcijų ir 1500 B akcijų, visas 10 svarų sterlingų vertės. 900 A akcijų atitektų Alfredui už bendrovei perleistas patento teises. Pradiniame siūlyme buvo punktas, dėl kurio pasipiktinęs pasipriešino Alfredas: škotų finansininkai norėjo paskelbti embargą būsimiems, su sprogalais nieko bendra neturintiems patentams. Suirzęs jis Dauniui rašo: *Why not for the patents of my children also? Of course I would not dream of business on such terms.**

A akcijos turėjo duoti 6 % dividendų, o nuo kito pelno Alfredas iš pradžių norėjo gauti pusę, bet sutiko su 3/8, kompanionams

* Kodėl nepritaikyti ir mano vaikų patentams? Žinoma, aš neįsivaizduoju jokio sandorio tokiomis sąlygomis. (*Angl.*)

Škotijoje paliko 5/8 su išlyga, kad jam bus garantuota teisė pasirašyti už pajų tomis pačiomis sąlygomis kaip ir finansininkams. Kitame laiške Dauniui Alfredas rašo: *Your friends are much mistaken if they think that it is their funds I value. I need only say a word and the capital will be placed in Germany at my disposal. What I want is good and comercial ability to overcome the prejudices which will act as a stumbling block on your first start. To these my concession will be made, not capital.**

Ši laisvės ir savarankiškumo paraiška kapitalo atžvilgiu dominavo visuose finansiniuose Alfredo reikaluose. Jis niekad nenorėjo tapti priklausomas nuo svetimų pinigų. Tai paaiškina, kodėl jis bet kokiomis aplinkybėmis stengdavosi, kad jo ekonominiai įsipareigojimai apsiribotų akcinio kapitalo dalimi. Finansinis *British Dynamite* planas yra pasirašytas Alfredo ir esama dingsties tai priminti. Nė vienoje dinamito bendrovėje Alfredui vienam nepriklausė akcijų didžiuma, o vėliau jo dalis visose bendrovėse sumažėjo iki 3–5 %.

Sutvarkius bendrovės kūrimo formalumus, reikėjo rasti tinkamą vietą dinamito fabrikui. Alfredas su Dauniu išrinko ją Ardyre prie Klaido upės žiočių, vakariniame Škotijos krante. Tokią pat nuošalią kaip Kriumelis už Hamburgo ir Vintervikenas už Stokholmo. Šioje vėjuotoje ir lietingoje vietovėje už aukštų kopų beveik niekas neaugo. Alfredas Sofi rašė: „Jei čia man rastųs darbo, Ardyras būtų beviltiškiausia pasaulio vieta. Įsivaizduok begalines kopas, negyvenamas ir nykias. Tik triušiai čia aptinka pašaro ir ėda kažkokius stagarus, kuriuos žmonės visiškai neteisingai vadina žole, bet ir tų vos vienas kitas. Tai smėlio dykuma, kur visad švilpia ir staugia vėjas, prinešdamas ausis smėlio, kuris, beje, it smulkus lietus byra į kambarius. Dabar ten kaip didžiulis kaimas išsidriekęs fabrikas, o daugybė jo pastatų tūno už kopų".

* Jūsų draugai labai klysta manydami, kad svarbu jų lėšos. Užtenka man ištarti vieną žodį ir kapitalą gausiu Vokietijoje. Aš pageidauju, kad derama komercinė kompetencija įveiktų prietarus, kurie iš pradžių mums būtų kliuvinys. Dėl šito padarysiu koncesiją, o ne dėl kapitalo. (*Angl.*)

37. Alarikui Lydbekui sumaniai vadovaujant, Ardyre buvo pastatytas naujas pavyzdinis fabrikas, kurio beveik visas mašinas sukonstravo pats Lydbekas. Visiškai baigta ši pramonės įmonė per metus gamino 2,5 milijonus kilogramų sprogalų, iš kurių 1 milijoną tonų sudarė įvairių rūšių dinamitas ir 1500 – nitroglicerinas. Į darbą buvo priimta keli šimtai žmonių, o fabriko teritorijoje galiausiai iškilo 45 pastatai.

Džonas Daunis teisėtai didžiuodamasis galėjo pasakyti, kad užsakymai greitai pranoko visus lūkesčius. Alfredas irgi parodė pasitenkinimą savo kaip paprastai šiek tiek sarkastiškoje atidarymo kalboje kreipdamasis į valdybos kolegas: „Na, ponai, štai įsteigiau jums bendrovę, teikiančią vilčių tapti sėkminga, net jei ponai valdybos nariai visai ją apleistų..."

Fabriko vadovu iš pradžių buvo paskirtas škotas Makrobertsas, kurį devinto dešimtmečio pabaigoje pakeitė švedas C. O. Lundholmas. Gerus du dešimtmečius Lundholmas taip sumaniai vadovavo, kad kelias, dar šiandien vedąs į fabrikus, buvo pavadintas jo vardu. Paskutiniais profesinės veiklos metais Lundholmas tarnavo *Nobel Dynamite Trust Co* techniniu patarėju.

Įsteigus bendrovę, pirmaisiais metais Alfredas turėjo daugiau problemų nei kad būdavo anksčiau. Platūs laikraščių reportažai apie naujas nelaimes paskatino anglus visiškai uždrausti geležinkeliais gabenti nitroglicerino produktus. Tik po dviejų dešimtmečių draudimas buvo panaikintas. Visą šį ilgą laiką sprogalai buvo vežami plentais, pasikinkius arklius, „o dinamito prikrautame vežime sėdėjo karališkais keliais riedąs Ismailis", anot Alfredo žodžių.

Jo sprogalus kritiškai vertino ne tik valdžia, bet ir klientai, kuriems sprogstamasis dinamito poveikis atrodė per silpnas. Alfredas turėjo į kritiką žiūrėti rimtai, nes žinojo personalą dėl didesnio saugumo sąmoningai sumažinus sprogstamąjį poveikį. „Atkaklusis eksperimentatorius" ištisas savaites užsidaręs dirbo Ardyro laboratorijoje, iki tol daugiausia naudojamoje žaliavoms ir produktams tikrinti. Sigvardas Strandhas pateikia paaiškinantį pavyzdį. Su siaubu išklausęs, kad Kilviningo anglies kasyklose darbininkai lempoms vietoj įprasto ropių aliejaus naudoja jo sprogstamąjį aliejų, Alfredas tučtuojau griebėsi problemos. Netrukus savo laboratorijoje jis iš-

bandė kasyklų lempą, kaitinamą nepavojingais, bet stiprią šviesą skleidžiančiais degalais. Tačiau kad sprogstamuoju aliejumi neteptų anglies vagonėlių ratų, jis galėjo tik griežtai atkalbinėti!

Nepaisant visų gamybos kliūčių, daromų griežtai taisyklių besilaikančio sprogalų inspektoriaus Meilendžio, bendrovės veikla Škotijoje greitai tapo pelninga, o po ketverių metų akcijų vertė padidėjo dešimteriopai.

Tačiau 1875 m. Alfredą dėl nelaimingo sprogimo ištiko sunki asmeninė netektis. *British Dynamite* direktorius Džonas Daunis žuvo tokiomis keistomis aplinkybėmis, kad Alfredas nutarė šį įvykį ištirti. Pasirodo, kad Dauniui buvusi pareikšta reklamacija dėl dinamito siuntos. Pastebėjęs, kad vežami sprogalai sušlapę, jis nusprendęs juos vietoje sunaikinti. Daręs taip, kaip buvo įpratęs Alfredas. Užkūręs laužą ir ėmęs mėtyti į liepsnas patroną po patrono. Šiam veiksmui užtrukus, jis netekęs kantrybės ir sviedęs į laužą didžiulį ryšulį. Įvykęs baisus sprogimas, ir smarkiai sužalotas Daunis vėliau miręs.

Alfredas padarė išvadą, kad vežamas dinamitas buvo sulytas. Tuomet patronai ėmę „tekėti": prasisunkęs nitroglicerinas tapęs itin jautrus smūgiams. Po šio tragiško įvykio Alfredas suprato bet kokia kaina turįs pagaminti dar saugesnį sprogalą už dinamitą.

Vietoj Daunio buvo paskirtas teisės mokslus baigęs verslininkas Aleksanderis A. Katbertas. Iš jo atsiminimų sužinome, kaip jis žiūrėjęs į įmonę, kurios vadovu buvo paskirtas: *Before I joined the Company no serious attempts had been made by directors or by Mr. Downie to develop a foreign trade...**

Ėmus vadovauti Katbertui, bendrovė už Didžiosios Britanijos ribų turėjo tik dvi agentūras – abi Kanadoje. Tačiau ten niekad nesusiklostė didelė rinka, ir Katbertas ėmė ieškoti patikimų atstovų kitose svarbiose vartotojų šalyse. Rezultato nereikėjo ilgai laukti. Jau 1876 m. Australijoje ir Naujojoje Zelandijoje atidarytos septynios agentūros, o Indijoje ir Kapo kolonijoje po dvi.

1876-ieji *British Dynamite* buvo lemtingi ir kitu požiūriu. Visokeriopai apsvarsčius, bendrovė buvo likviduota ir susijungė su įkurta nauja *Nobels Explosives.*

* Prieš man įstojant į kompaniją, nei valdybos nariai, nei ponas Daunis rimtai nesistengė išplėsti užsienio prekybos. (*Angl.*)

240 000 svarų sterlingų akcinis kapitalas buvo dešimteriopai didesnis nei likviduotos įmonės. *British Dynamite* akcininkams už kiekvieną seną akciją naujoji bendrovė pasiūlė dešimt akcijų, kitaip tariant, dešimt kartų padidino fondų emisiją. *British Dynamite* plėtra 1873–1876 m. buvo įspūdinga: nuo 6739 svarų sterlingų pirmaisiais metais iki 30 965 – paskutiniaisiais.

1875 m. Alfredas išrado sprogstamąją želatiną ir manė, kad šiuo nauju sprogalu pavyko iki minimumo sumažinti pavojų. Jam rūpėjo kuo greičiau išleisti jį rinkon. Tačiau škotų vadovybę buvo sunku įtikinti želatinos privalumais. Tai matyti iš laiško, kurį jis parašė 1880 m. gruodžio 8 d. grįžęs iš Glazgo: „Darbo iki kaklo, bet man sunku priversti šias itin konservatyvias sielas atsisakyti įprasto dinamito... Kam keisti, mano jie, jei senasis eina kaip per sviestą". Užtruko iki 1881 m., kol sprogalų inspektorius leido Ardyro fabrike gaminti sprogstamąją želatiną.

Nobels Explosives ėmė vis labiau justi užsienio konkurenciją. 1882 m. užsienio firmos užkariavo 36 % britų dinamito rinkos. Alfredas nebuvo patenkintas Aleksanderiu Katbertu kaip vadovu.

1883 m. *Nobels Explosives* iškilo tokių likvidumo problemų, kad turėjo skolintis ir iš banko, ir iš privačių asmenų. Šios paskolos gautos tik Alfredui asmeniškai laiduojant. 1883 m. gegužės 3 d. laiške Liudvigui jis pasakoja garantavęs savo akcijomis jo ir Roberto naftos bendrovėje, nes norėjo gauti didesnę paskolą Anglijoje. *Nobels Explosives* pelnas 1882 m. buvo 1 155 226, o kitais metais nusmuko iki 762 752 svarų sterlingų. Nepaisant šio nuosmukio, *Nobels Explosives* 1872–1886 m. akcininkams išmokėjo 12–20 % metinių palūkanų.

Nominalus akcinis *Nobel-Dynamite Trust* kapitalas buvo 2 000 000 svarų sterlingų. Konglomeratą, be *Nobels Explosives,* sudarė vokiečių DAG, trys vokiečių dinamito bendrovės *Deutsche Sprengstoff, Dresdner Fabrik* ir *Oplanden* bei *Dynamite Nobels* prekybos bendrovė Londone ir trys panašios bendrovės Lotynų Amerikos šalyse.

Gali kilti klausimas, kodėl anksčiau prieš trestų kūrimą nusistatęs Alfredas pakeitė nuomonę. Vieną iš priežasčių 1886 m. vasarą jis nurodo laiške *Nobels Explosives* direktoriui: *I care not a straw whether a trust company is formed or not, but I care a great deal about my technical labour and I find it high time to disengage myself from the slavery to which for years I have submitted against my will and for no good either to myself or*

*others. There is not a slightest reason why I who have not been trained to commerce cordially hate it.**

Tai ne pirmas kartas, kai Alfredas laišku išreiškia norą atsitraukti nuo reikalų. Jis norėjo daugiau laiko skirti tyrimams savo laboratorijose, bet, matyt, jam buvo atsibodę ir priverstinai vaidinti „taikdarį grifų lizde“. Susikūrus trestui, tikėjosi ramia sąžine galėsiąs kai kurias problemas perleisti spręsti kitiems. Kaip tarptautinis verslininkas savo veiklą jis vainikavo solidžiu dinamito bendrovių konglomeratu.

Beje, jis liko dalininku. Už akcijas *Nobels Explosives* ir kitose bendrovėse *Nobel-Dynamite Trust Company Limited* jam paskyrė 13 328 akcijas, tačiau sumažindama jo dalį iki 8 %. Taip pat jis pasitenkino garbės pirmininko pareigomis, formaliai apribojančiomis jo galias. Iš tikrųjų jis ir toliau turėjo didžiulę įtaką. Šiais laikais jį galima lyginti su Marku Valenbergu, kuris būdamas Skandinavijos *Enskilde* banko garbės pirmininku ir susenęs tebedarė įtaką svarbiems sprendimams.

Alfredą iškankino tresto steigimo derybos. Jis sako tarpais jausdavęsis „it virdulys“. Trestui tapus realybe, jis parašė aforizmą primenantį sakinį: *I trust that those who places their trust in the trust will not distrust.*** Jis nesiliovė mėgavęsis žodžių žaismu.

Penktajam žemynui – Australijai – pirmais metais po Alfredo mirties ėmė atstovauti *The Australian Explosives* ir Melburno *Chemical Company*. Alfredui vadovaujant sukurtas kartelių tinklas puikiai veikė gerą ketvirtį šimtmečio. Tik 1914 m. kilus pasauliniam karui, iš žaidimo iškrito vokiečių–anglų trestas ir veikla vėl tapo nacionalinė. Vietoj tresto akcijų anglų akcininkai 1915 m. atgavo *Nobels Explosives* dukterinių Anglijos ir kolonijų bendrovių akcijas. Karo meto įvykiai Nobelio įmonėms tapo ironiški. Alfredo įmonės Anglijoje, JAV ir kitose šalyse buvo įpareigotos kovoti su jo įmonėmis Vokietijoje ir kitose jos sąjungininkių šalyse.

Po Pirmojo pasaulinio karo vėl reikėjo sutelkti gretas. Jau 1918 m.

* Man nė motais, ar trestas bus įkurtas, ar ne, bet man labai rūpi mano techninis darbas ir manau, kad pats laikas išsivaduoti iš vergijos, kurią metų metais kenčiau prieš savo norą be jokios naudos sau ar kitiems. Nėra nė menkiausios priežasties, kodėl aš, neišmokytas komercijos, turėčiau jos nuoširdžiai nekęsti. (*Angl.*)

** Viliuosi, kad tie, kurie sudės viltis į trestą, nenusivils. (*Angl.*)

lapkritį koordinuotas pastangas apvainikavo sėkmė. Prie *Nobels Explosives Co.* prisijungė ne mažiau kaip dvidešimt trys savarankiškos konkuruojančios anglų įmonės. Jos įkūrė naują *Explosives Trade Ltd.* trestą. Po kelerių metų trestas suvokė padaręs klaidą, kad nepaliko Nobelio vardo, tad pakeitė pavadinimą į *Nobel Industries Ltd.* Apsispręsta, kad kapitalas sudarys 18 milijonų svarų sterlingų. 1926 m. tarptautinė pramonės konkurencija privertė dar kartą susijungti. Kartu su *Brunner, Mond & Co.*, *British Dyestuffs Co.* ir *United Alkali Co. Nobel Industries* sudarė naują imponuojantį I.C.I. konglomeratą – *Imperial Chemical Industries, Ltd.* Vienas teigiamas susijungimo padarinys buvo tas, kad iš pagrindų pagerėjo konkurencijos sąlygos, kitas – atsirado proga bendradarbiauti su Vokietijos *I. G. Farben.*

Per Antrąjį pasaulinį karą sparčiai plečiantis ginklavimosi pramonei, I. C. I. konglomerato dalis *The Nobel Division* įrodė, kokiu vertingu indėliu ji gali paremti net kariaujančią Angliją. 1955 m. I.C.I. koncernas išleido atminimui skirtą leidinį *History of Research*, kurį verta pacituoti:

„*The Nobel Division* labai didžiuojasi savo vardu, savo istorija ir savo įkūrėju Alfredu Nobeliu. Šis išradėjų kunigaikštis, kaip reta apdovanotas gabumais, darė didelę įtaką savo idėjomis, turėjo stulbinamą verslininko talentą ir kartu buvo idealistas. Galima sakyti, kad dar ir šiandien Ardyro tyrinėjimus iš esmės inspiruoja jo pagrindinės idėjos. Apžvelgę sprogalų tyrimų atsiradimo ir jų raidos visumą, pamatysime, kad šaltinis yra Nobelio 1862 m. ir vėliau atlikti bandymai norint nitrogliceriną padaryti praktiškai pritaikomą.“

Toliau eina svarbus teiginys:

„Su pasitenkinimu, kurį, be jokios abejonės, justų ir pats Nobelis, galima pažymėti, kad būtent jis saugiai techniškai pagrindė pramoninį sprogalų panaudojimą taikiems darbams, o karinių sprogalų gamybai, pasirinkusiai visai kitą kryptį, jis nusipelnęs kur kas mažiau.“

38.

15 LAIŠKAS

Paryžius,
1878 09 02

— — —

Šią dieną rašau vienišas dar keletą eilučių, tik šįsyk be pamokslo. Dėl Tavęs atsisakęs viešojo gyvenimo, niekad nesijutau toks apleistas kaip nūnai. Klausiu savęs, nejau iš tikrųjų esi tokia kvailelė, kad kankiniesi be jokios priežasties, nors galėtum kuo puikiausiai susitvarkyti. Bet prieš jausmus – kad ir kokie beprotiški jie būtų – gyvenimo filosofija bejėgė. Turbūt reikės tai kvailelei atleisti, kad jos protas pralaimi ginčą su jausmais.

— — —

Pagaliau atsikračiau Lydbeko. Tai mane džiugina, nes rėkti žmogui iki užkims gerklė tikrai nemalonu. Tokios geros širdies žmogus negali suprasti, kad jo kurtumas vargina kitus.

— — —

Tu man tikrai keli nerimą pasakodama apie savo nesveikas dantenas. Atrodo, lyg Tau būtų prasidėjęs mano skorbutas. Juk įspėjau, kad nesinaudotum mano dantų šepetėliu – beje, šios taisyklės turėtų laikytis visi žmonės. Kai kurie gydytojai tvirtina skorbutą jokiomis aplinkybėmis nesant užkrečiamą, bet kiti abejoja. Šiaip ar taip, skorbutą turėtų gerai gydyti vynuogių sultys. Aš daug jų geriu, bet nepastebiu aiškaus pagerėjimo, tik dantenos galbūt kiek mažiau atšokusios. Štai Robertas rašo, kad nesą efektyvesnės priemonės nuo šio negalavimo kaip vynuogių sultys. Jis siūlo gydytis jomis kartu su juo. Parašiau jam, kad esu labiau linkęs gerti tokias sultis namie, užuot švaistęs laiką kurorte.

16 LAIŠKAS

Paryžius,
1878 m. rugsėjis

— — —

Vos čionai parsiradęs, buvau įtrauktas į tikrą begalinių posėdžių sūkurį. Šiandien mane vėl aplankė brolio giminaitis. Jis užėmė mano laiką nuo 9 iki 2 val. po pietų.

Jei nori laikytis gero patarimo, stropiai vartok vaistininko Tau duotas piliules. Be to, dėl skrandžio gerk Karlsbaderio ar Marienbaderio

vandenį. Taigi, kol galėsi gerti Francenkvelio vandenį. Užverstas įpareigojimų, neturėjau laiko parašyti daktarui Valteriui, bet rytoj parašysiu.

— — —

17 LAIŠKAS

Paryžius,
1878 09 16

— — —

Telegramą Tau vakar pasiunčiau tik todėl, kad jau rytoj turiu iš čia išvažiuoti ir nežinau, ar spėsiu susidoroti su visais darbais. Ir vėl man atsiuntė daugybę bylos dokumentų. Reikia perskaityti ir pakomentuoti visą knygą. Pradėjau šį darbą jau prieš dvi naktis. Be to, mane vėl sugriebė reumatas ir sukėlė didžiausius skausmus. Vakar vakare taip blogai jaučiausi, kad jau 8 val. turėjau atsigulti. Deja, mano asistentas Ferenbakas irgi serga, kaip tik tuo metu, kai man labiausiai reikia jo pagalbos.

Nepaisant visų darbų, man neramu dėl Tavo sveikatos. Jei Tavo virėja tokia prasta, galėtum ją atleisti su 60 frankų kompensacija. Juk galėtum vėl valgyti viešbutyje. Gerai darai mėgindama šio bei to išmokti ir

taip mane pradžiuginti. Beje, nusipirk Balzako romaną Deux Jeunes Mariés. Jis parašytas laiškų forma ir kalbą lengva suprasti.*

— — —

18 LAIŠKAS

Paryžius,
1878 09 17

Ko Tu taip visiškai be reikalo susirūpinusi? Ar tikrai nepastebėjai, kad Tau trokštu gero ir kad nieku gyvu nesu suvedžiotojas. Aš paprasčiausiai noriu ramybės, o Tu vaizduojies, kad žarstau komplimentus į kairę ir į dešinę. Ar negali, pasitelkusi sveiką protą, kartą visiems laikams atsikratyti šių juokingų prasimanymų?

— — —

Širdingai dėkoju už sausainius. Nors norėjai gero, mano tarnams turėjo būti juokinga, kad tokie daiktai siunčiami ilgą kelią nuo Franvilio iki Paryžiaus.

Šiandien pietums laukiu Polio Barbo. Taip visa diena nueis niekais ir dirbti liks tik naktis.

* Du jaunavedžiai (*pranc.*).

Rytoj anksti rytą išvažiuosiu, jei spėsiu susidoroti su laiškais ir susikrauti daiktus. Vis dėlto prieš išvykdamas parašysiu keletą eilučių. Dėl Tavo paikų spėlionių neva važiuosiu ne vienas nėra prasmės rašyti nė kelių žodžių. Vis dėlto tam tikra prasme Tu neklysti, nes keliausiu drauge su varginančiais reumatiniais skausmais.

39.

Užsitęsus reikalams Anglijoje, netekęs kantrybės Alfredas ėmė dairytis kitų rinkų. Prancūzijoje prieš savo norą buvo priverstas rizikuoti savo pinigais, kad apskritai išjudintų kokią nors veiklą. Nepatikimas patento Prancūzijoje galiojimo laikas sunkino rizikos nesibaidančių investuotojų paiešką. Ragnhild Lundstriom rašo, kad visų žemyno dinamito įmonių, išskyrus Vokietijos, kapitalo akcijų vertė neviršijo 750 000 kronų, tuo metu tai atitiko įmokėtą vidutinio dydžio mechaninių dirbtuvių kapitalą Švedijoje. Ant tokio netvirto ekonominio pagrindo buvo statoma Alfredo dinamito imperija. Pamindamas visus principus Alfredas buvo priverstas prie kapitalo pridėti savo 100 000, o Barbas – 170 000 kronų.

Asmeninės Barbo ir Alfredo sutarties įforminimas užtruko. Alfredas reikalavo, kad Barbas savo įsipareigojimus patvirtintų banko garantijomis. Pasipiktinęs kompanionas šį siūlymą atmetė, manydamas, kad jo šeimos fabrikai ir nekilnojamasis turtas laiduoja visišką saugumą. Taip pat jam nepatiko reikalavimas pasamdyti žmogų, kuris ne tik būtų įgaliotas pasirašyti sutartį už Alfredą, bet ir vietoje rūpintųsi jo reikalais. Viename laiške Barbas pakelia toną: „Aš nemanau, kad galėčiau sutikti su tokiu potvarkiu. Kas tuomet liktų iš mūsų gerų santykių ir abipusio pasitikėjimo?" Iš 1869 m. lapkričio–gruodžio mėnesių susirašinėjimo matyti, jog Alfredas, nusprendęs, kad Barbo gabumai praversią, galų gale savo reikalavimų atsisakė.

Alfredas neprieštaravo, kai jo kompanionas vis labiau lobo. Atvirkščiai, jo manymu, sėkmingai dirbantis įmonės vadovas būtinai turi „trokšti uždarbio".

XIX a. aštunto dešimtmečio pradžioje Europoje pagyvėjusi konjunktūra reikalavo greitų sprendimų ir didelės kompetencijos. Gerais laikais labiausiai mokėjo pasinaudoti Vokietijoje ir Švedijoje įsikūrusios Nobelio įmonės. Net ir bendrovė Prancūzijoje tapo pelningesnė. Nuo 1875 m. birželio Alfredas su Barbu buvo šešeriems

metams renkamos valdybos nariai. Jie abu turėjo trečdalį akcijų, tačiau dominavo valdybos veikloje, nes buvo iškilios asmenybės ir išmanė reikalą.

Vykdomuoju direktoriumi valdyba išrinko parako specialistą Luji Ru. Jis pasirodė esąs toks pats užsispyrėlis kaip ir Barbas. Per 1877 m. bendrovės susirinkime kilusias varžybas Barbas buvo priverstas pasitraukti. Jam priklausė agentūra, gerai uždirbdavusi pardavinėdama aparatūrą ir chemikalus Polilio fabrikui, o šio vadovas – Ksavjė Bandė – dabar pareiškė atsisakąs priverstinai pirkti tik iš privačios Barbo firmos. Ru perskaitė Bandė kalbą bendrovės susirinkime, ir per įvykusius rinkimus Alfredas balsavo prieš Barbą.

Pagrindinė bendrovė Prancūzijoje vadinosi skambiai: *Societé Générale pour la fabrication de la Dynamite et de Produits chimiques**. Akcinis 3 milijonų kapitalas buvo paskirstytas į 6000 akcijų, po 500 frankų kiekviena. 1884 m. nupirkus fabriką Ablone, Kalvadose, akcinis kapitalas padidėjo iki 4 milijonų frankų.

Stipri konkurencija sprogalų rinkoje reikalavo iš kailio nertis tiek reikalų judintoją Barbą, tiek problemų sprendėją Alfredą. Barbui vis labiau aiškėjo, – nors Alfredas ilgai dvejojo, – jog būtina sugalvoti kokią nors Nobelio valdomų įmonių bendradarbiavimo formą. Anot Barbo, išsigimusi konkurencija vieną dieną gali tapti pražūtinga.

Ir Alfredas, ir Barbas nuo 1873 m. gyveno Paryžiuje ir, nors jų santykiai kartais būdavo ypač įtempti, tardavosi kone kasdien. Jų svarstymai paskatino 1875 m. įkurti Lydbeko vadovaujamą koncerno štabą. Šis produkcijos gamybos plėtros ėmęsis ekspertų centras buvo pavadintas *Syndicat des Fabriques de Dynamite* ir tapo patariamuoju Nobelio įmonių organu. Tačiau didieji lūkesčiai nepasiteisino – ponai Nobelis, Barbas ir Lydbekas buvo per daug valingi ir regėjo skirtingas vizijas.

1875-ieji išradėjui Alfredui buvo sėkmės metai. Kaip tik tada „koncerno tyrinėjimų vadovas" sukūrė sprogstamąją želatiną. Niekada nevartodavęs skambių žodžių savo pergalėms apibūdinti, jis matė reikalą patentu apsaugoti guminį dinamitą ir kaip produktą, ir kaip gamybos procesą, „kad jis atsispirtų visokiai konkurencijai, nes spėju galint įvykti nedidelį sprogalų technikos perversmą", – rašo jis laiške draugui.

* Dinamito ir cheminių produktų gamybos generalinė bendrovė (*pranc.*).

Kaip paprastai jo išradimas sulaukė kritikos. Ispanų bendrovės teisininkai pareiškė, kad sprogstamoji želatina yra tik patobulintas dinamitas. Buvo tvirtinama sprogstamąją želatiną turint nitroglicerino, todėl nematyta motyvų kalbėti apie naują cheminį junginį.

Iš principo Alfredas atsargiai žiūrėdavo į siūlymus kurtis kur nors kitur. Jis sutikdavo gauti egzotiškų šalių patentus, bet pradėti gamybą delsdavo. Jam atrodė, kad šiltuose kraštuose yra didesnis sprogimų pavojus.

Iš visų jėgų stengiantis pasidalyti rinką ir susitarti dėl kainų Nobelio koncerno viduje ir išorėje, pagaliau sulaukta sėkmės. Tačiau dar reikėjo daug nuveikti. 1882 m., pasibaigus dinamito patento galiojimo laikui Prancūzijoje, šveicarų–italų Nobelio įmonė įkūrė prekybos bendrovę Anglijoje. Tačiau Alfredas tebedvejojo. 1879 m. liepos 5 d. laiške Barbui jis rašo: „Teoriškai idėja puiki, bet praktiškai!..“

Pagaliau Barbas pasiūlė visas Nobelio įmones žemyne sujungti su Anglijos *Nobels Explosives*. 1879 m. liepos 12 d. jis rašo Alfredui: „Manau, kad reikia eiti mano siūlomu keliu arba atsisakyti kitų šalių akcijų, nes konkurencija darosi neregėta tiek dėl *Opladen* ir kitų įmonių, tiek dėl Nobelio bendrovių tarpusavio rungtyniavimo. Susijunkime arba renkimės atsisakyti savo veiklos. Mūsų tikslai ir vardas reikalauja jungtis...“

Barbas manė, kad sujungus žemyno ir Anglijos bendroves būtų galima gerokai sumažinti išlaidas. Be to, prasiplėstų prekių eksporto rinkos. Alfredas siūlymą apsvarstė. Bet, sprendžiant iš jo trumpų komentarų, ir šįsyk nesiryžo radikaliai keisti bendrovių struktūros.

Laukdamas, kol Alfredas apsigalvos svarbiausiu klausimu, Barbas išgavo jo pritarimą sujungti šveicarų–italų įmones ir pavadinti *Dynamite Nobel*. Paskui jis panoro vokiečių ir anglų fabrikus sujungti su keliomis romanų bendrovėmis. Tik smarkiai įkalbinėjamas Alfredas pagaliau nusileido. Jis netgi sutiko tapti *Nobel Dynamite Trust Co* valdybos nariu.

Jausdamas rinką netrukus būsiant prisotintą, Alfredas kaip niekad troško rasti laiko tyrinėjimams ir produkcijos tobulinimui. Kad pelno nesumažėtų, reikėjo naujų išradimų. Rinkų pasidalijimas ir susitarimai dėl kainų, kaip jis manė, buvo tik laikini sprendimai. Kokia sunki buvo jo, kaip valdybos nario ir akcininko, padėtis, krito į akis per keletą bendrovės posėdžių. Akcininkai nesivaržė atvirai jį kritikuoti už bandymus per derybas manipuliuoti įmonės vadovybe.

Alfredas atrėmė kaltinimus, bet kai kurios permainos rodė jį supratus kritiką. Iš pradžių jis išlygomis buvo apribojęs eksportą – pavyzdžiui, Vintervikenas negalėjo savo sprogalų pardavinėti toms šalims, kuriose Alfredas ketino pradėti gamybą. Galvodamas apie patrauklią prekių eksporto rinką, jis ne itin nuosekliai mėgino priversti britų *Nobels Explosives* direktorių Katbertą pradėti gaminti sprogstamąją želatiną. Vėliau jis parašė valdybai, o laiško kopiją nusiuntė Katbertui: *It is this that the German Company is getting ahead of us in getting gelatine into the market.**

Pastebima, kad Alfredas šiame laiške vartoja žodį „mus". Tai ne pirmas kartas, kai jis nepagalvojęs atsisėsdavo ant dviejų kėdžių.

Modernus Polilio fabrikas greta Ardyro fabriko buvo Alfredo pasididžiavimas. Laiškuose jis be perstojo giria Lydbeką už pavyzdingą projektą. Polilyje nuo pat pradžių buvo galima gaminti salietrą ir sieros rūgštį. 1880 m. jame dar pastačius nitroglicerino fabriką, akcinis kapitalas padidėjo 25 %. Po trejų metų atidarytas ledo fabrikas leido gaminti sprogalus ir karštuoju metų laiku.

Alfredą nuvylė, kad sprogstamosios želatinos paklausa nebuvo tokia, kokios tikėtasi. Jis buvo priverstas ir toliau gaminti bei pardavinėti dinamitą. Šio pasiūla taip išaugo, kad reikėjo nuleisti kainas, todėl krito pelnas. Apyvartinio kapitalo pelningumas bendrovėje Prancūzijoje iš dalies tai patvirtina:

1879–1880 = 42 %
1882–1883 = 23 %
1885–1886 = 19 %

1885 m. rados itin daug rūpesčių. „Aš visur kur prarandu pinigus ir veltui mėginu bet kokia kaina parduoti savo rusiškas akcijas", – skundėsi Alfredas. Kitą vasarą laiške Sofi Hes jis rašė apie dar didesnius sunkumus: *Es wachsen mir in Russland und England solche Schwierigkeiten daran dass mein Einkommen bald ein sehr gerings werden wird***.

* Dalykas tas, kad vokiečių kompanija mus lenkia tiekdama želatiną rinkai. (*Angl.*)

** Be to, Rusijoje ir Anglijoje man randas tokių sunkumų, kad greitai mano pajamos visiškai sumažės. (*Vok.*)

Santykiai su Barbu vis labiau šalo. Dalykišku tonu Alfredas kritikavo jo nesirūpinimą dalies įmonių likvidumu. Barbas, anot Alfredo, leidęs joms imti trumpalaikes paskolas tuo pačiu metu duodant ilgalaikius kreditus klientams. Barbui proga pasipelnyti buvo svarbesnė už gerą likvidumą.

Alfredas baiminosi, kaip vėliau pasirodė, visiškai pagrįstai, kad jo įmonės įsipainios į lengvabūdiškas spekuliacijas, galinčias pakenkti jam, kaip atsakingam valdybos nariui.

40.

19 LAIŠKAS *Kelnas, 1878 09 19*

– – –

Kadangi norėdamas aplankyti mūsų glicerino fabriką buvau priverstas čia pasilikti dar vieną dieną, galiu Tau parašyti keletą eilučių prieš pajudant traukiniui.

– – –

Mano skrandis vėl taip negaluoja, kad tikra kančia keliauti. Man parūpino keptą viščiuką ir dar kai ko, šįsyk pats užsisakiau, ko noriu, bet vis tiek neturiu apetito. Paprastų paprasčiausiai pavalgęs blogai jaučiuosi. Tik Tavo sausainiai skanūs, matyt, todėl, kad Tavo atsiųsti.

– – –

Rytoj anksti rytą – turėsiu važiuoti visą naktį! – atkaksiu į Hamburgą. Rytoj vakare toliau vyksiu į Stokholmą. Kelionė labai nepatogi ir varginanti, ypač dėl niekad man ramybės neduodančių reumatinių skausmų.

– – –

Nuo mažiausių pastangų iš nosies man bėga kraujas. Štai vėl krinta lašas – šįsyk ant šio laiško popieriaus.

21 LAIŠKAS *Stokholmas,*
1878 m. rugsėjo sekmadienis

— — —

Visas laivas prisirinko giminių ir pešasi dėl brangaus mano laiko. Nebeįmanoma rasti bent kiek ilgesnių laisvų valandėlių. Todėl turi man atleisti, kad siunčiu Tau vos kelias trumpas eilutes. Atskirtas nuo Tavęs tokio didelio atstumo, vis labiau jaudinuosi, kad mano mielas vaikelis taip toli. Parašyk išsamiai ir papasakok, kaip jautiesi.

22 LAIŠKAS *Stokholmas,* Rydberg *viešbutis,*
1878 09 25

— — —

Mano senai motinai buvo labai daug džiaugsmo matyti mus visus susirinkusius jos namuose. Nors aš pats niekad nejaučiau tikrai didelio džiaugsmo – tik didelį skausmą! – galiu įsivaizduoti motinos jausmus šia proga. Kai artėja gyvenimo pabaiga ir tik trumpas takelis skiria mus nuo kapo, naujų draugysčių nebeužmezgama, užtat labiau vertinamos senos. Mielai apsistočiau pas Mamą – tas jai tikrai būtų malonu, – bet mūsų per daug, kad visi galėtume pas ją sutilpti. Be to, negalima kam nors daryti išimčių. Todėl visi gyvename Grand Hotell Rydberg, *kurio baldai paauksuoti, bet maistas pašvinkęs.*

Striomenu priešais mano langą slysta laivas, norėčiau juo nuplaukti pas Tave į Franvilį. Kadangi tai neįmanoma, keliaus vien mano mintys. Jos yra ir visad liks Tau ištikimos. Linkiu Tau viso geriausio ir iš visos širdies spaudžiu bučinį į saldžias lūputes.

— — —

P. S. Čia šalta ir drėgna. Mano sveikata prasta. Tas pats.

23 LAIŠKAS *Stokholmas,* Rydberg *viešbutis,*
1878 09 26

— — —

Greit išneš paštą, man nespėjus parašyti Tau kelių eilučių apie tai, kaip esu užverstas nepažįstamų žmonių finansinės pagalbos prašymais. Kartais kaulijama prisidengiant komerciniais siūlymais. Mano brolis dar labiau atakuojamas – jis vos randa laisvą valandėlę motinai.

Dabar mūsų, giminių, čia daug, ir dvi svainės su penkiais vaikais. Dar nežinau, kiek iš jų lydės mane į Paryžių. Šiaip ar taip, važiuos du

mano broliai ir du jų sūnūs. Man nepatinka, kad prisidės ir žmonos, nes man bus sunkiau tvarkyti savo laiką.

– – –

Mielai parašyčiau Tau ilgesnį laišką, bet po kambarį laksto brolėnai, nepalikdami ramybėje nė mano rašomojo stalo. Tačiau mano mintys su Tavim, ir ilgas nuobodžias valandas čia saldina prisiminimai apie mūsų džiugias valandėles.

41.

◆ Išradęs plastinius sprogalus, Alfredas padarė įtaką ne tik savo meto, bet ir vėlesnių kartų gyvenamajai aplinkai.

Visur pilna dinamito poveikio pėdsakų. Jau 1866 m. sprogalai vartoti kasant Huseko tunelį – pirmąjį ir ilgą laiką ilgiausią geležinkelio tunelį Amerikoje. Dar garsesnis pavyzdys yra Sankt Gothardo tunelis, atidarytas 1882 m. ir užbaigtas greičiau ir pigiau vietoj juodojo parako ėmus naudoti Alfredo sprogstamąją želatiną. 15 kilometrų ilgio tuneliu buvo nutiestas geležinkelis tarp Bazelio ir Milano.

1880 m. rudenį Alfredas įspėjo, kad pasibaigus Vokietijoje patento galiojimo laikui Nobelio įmonės susidurs su konkurencija. Jis gerai suprato, kad jų gamybos procesą lengva nukopijuoti.

Su patentais susiję reikalai Alfredo įmonėms buvo itin svarbūs, todėl jis ilgą laiką juos tvarkė pats, nepasitelkdavo nei raštų rašytojo, nei advokato. Kol ekonomiškai sustiprėjo ir plėtėsi gamyba, norėdamas žinoti savo ekonominę padėtį, jis taip pat kas ketvirtį sudarydavo išankstinį balansą.

Priešingai savo meto kolegoms, o vėliau Ivarui Kroigeriui, Alfredas neliesdavo numatyto metų pelno. Pelnas turėjo būti uždirbtas, tik tada jis būdavo įtraukiamas į balansą. Taip pat jis neduodavo akcininkams dividendų, jei to nebuvo galima pagal pajamų ir išlaidų apyskaitas. Norėdamos pritraukti apyvartinio kapitalo, daugelis kitų bendrovių nedorai taisydavo balansą, bet Alfredui verslo moralė niekad neleisdavo imtis tokių manevrų.

Praėjo daug metų, kol jis stojiškai išmoko žvelgti į nelaimes kaip neišvengiamas. Atsitiktinę pažangą vienoje vietoje veik neabejotinai lydėdavo nesėkmės kitoje. Kad nepasisekimai nepakirstų energijos, jis turėjo užsigrūdinti. Ypač reikėjo nekreipti dėmesio į apkalbas, kylančias po kiekvienos nelaimės. Be to, Alfredas vis dažniau

įklimpdavo kaip išradėjas, o tas labiausiai gramzdino į melancholiją. Senkant kūrybinėms versmėms, jis tarėsi per anksti senstąs.

Tačiau stiprėjant Nobelio įmonių ekonomikai, vis rečiau pasitaikydavo susirūpinusių akcininkų skundų. Tik pavieniais atvejais Alfredui tekdavo įsikišti į kurios nors įmonės kasdienę rutiną. Jis tai darydavo tik dėl sąskaitų ar techninių reikalų.

Kaip į visus turtėjančius ir garsėjančius žmones, į Alfredą po kurio laiko imta žiūrėti ne kaip į asmenį, bet kaip į visuomenės instituciją. Jam ėmė atrodyti, kad drąsiai galima pasitikėti tik vieno asmens nuomone, o tas asmuo – jis pats. Nepasitikėjimas vis dažniau ženklino jo santykius su žmonėmis. Jis itin įdėmiai stebėjo svarbias pozicijas užimančius asmenis, galinčius pasiduoti pagundai. Tuo ypač pelnė sveiką žmonių „storais pilvais ir dar storesnėmis piniginėmis" pagarbą.

Suprasdamas, kad didžiuma žmonių elgiasi egoistiškai, Alfredas manė pinigų troškimą turint būti protingai ribojamą. Jis šlykštėjosi ekstremistiniu kapitalizmu, nepaklūstančiu jokioms taisyklėms ir bjauriausiai laužančiu tiek rašytus, tiek nerašytus įstatymus. Būdinga, kad tuo metu paplito žodis „sukčius". Jis vis dažniau randamas ir Alfredo laiškuose. Jis taip vadina nesąžiningus jo sprogalų kopijuotojus, kurie beveik nieko nepakeitę paleido prekes naujais pavadinimais „Nitroleum", „Geležinkelio parakas" ir „Vigorite".

Kad ir kokie išradingi buvo sukčiai, tik nedaugelis jų bandė bendradarbiauti su Alfredu. Jo gebėjimas kritikuoti žmones buvo pernelyg žinomas.

Savaime aišku, Alfredas suprato, kad meluoti kartais naudinga ir kad dalis jo pažįstamų verslininkų ekonomiškai išgyveno tik nuolat meluodami. Jis pats buvo priverstas, neperžengdamas tam tikrų ribų, pakęsti melą kaip reikalų tvarkymo būdą.

Ragnhild Lundstriom savo disertacijoje atskleidžia Alfredo ekonominės veiklos nuodėmę, dėl kurios kaltas greičiausiai buvo jis pats. Vienu metu jis „nematęs reikalo kompanionams pranešti apie Barbo planus steigti dinamito bendrovę Italijoje". Tačiau Lundstriom priduria, kad valdybos kolegos Karstensas ir Bandmanas savo ruožtu nepranešę Alfredui apie priemones, kurių jie ėmęsi būtent Italijoje.

Robertas Muzilis yra rašęs, kad kai kuriems pasiturintiems žmonėms atrodo, lyg turtas būtų jų prigimtinė savybė. Jei kas nors Al-

fredui buvo svetima, tai kaip tik ši pažiūra. Jis nejautė, kad naujoji aplinka būtų bent kiek padėjusi jam dvasiškai tobulėti.

Tai, ko jis troško, negalėjai įsigyti už pinigus. Paskutiniais šešiolika metų jo laiškai – laiškai, rašyti dvasiškai labai prislėgto žmogaus. Juos skaitydamas jauti kartais vienatvėje jį skaičiuodavus, kiek yra tikrų draugų, o ne paprasčiausių pažįstamų. Kiekvienais metais jų suskaičiuodavo vis mažiau. Jis žinojo, kad kelio pabaigoje laukia tik vienatvė.

42.

24 LAIŠKAS *Stokholmas,* Rydberg *viešbutis, 1878 09 27*

– – –

Mielas vaikeli, skundiesi, kad mano laiškai trumpi ir santūrūs, bet, regis, nenori suprasti kodėl. Vis dėlto priežastis akivaizdi: visi žmonės, ir ypač visos moterys, yra egoistai, galvojantys tik apie save. Nors tai supratau dar tik užsimezgus mūsų draugystei, dabar man dar aiškiau, jog Tavo pozicijos gyvenime pašlijo. Todėl dažnai esu priverstas būti mažumą neprieinamas, kad Tavo polinkiai per giliai neįsišaknytų. Tau pačiai galbūt atrodo, kad mane myli. Bet tai tik dėkingumas, galbūt pagarba, o tokių jausmų nepakanka Tavo jaunos sielos meilės poreikiui numalšinti.

Ateis laikas – ir galbūt labai greitai, – kai Tavo širdis prisipildys meilės kam nors kitam. Kaip tuomet mane kaltintum, kad supančiojau Tave nenutraukiamais švelnios meilės saitais. Labai gerai šitai suprantu, todėl leidžiu protui pažaboti jausmus. Tik nemanyk, kad iš tiesų esu akmenširdis, kaip dažnai rašai laiškuose.

Galbūt ilgiau už daugumą žmonių esu gyvenęs prislėgtas nykios vienatvės. Todėl visus prabėgusius metus stengiausi su kuo nors suartėti. Bet tas asmuo vargu ar gali būti dvidešimtmetis, su kurio pasaulėžiūra ir dvasiniu gyvenimu turiu mažai ar nieko bendra. Beje, Tavo žvaigždė likimo danguje dar tik teka, o manoji leidžias. Tu žaižaruoji visomis jaunystės ir vilčių spalvomis, o aš teblyksiu vos keliomis spalvomis, primenančiomis vakaro žarą. Tokios skirtingos būtybės nesuderinamos kaip įsimylėjėliai, vis dėlto jos gali likti gerais draugais.

Juk aš žinau, kad Tu esi geraširdė ir šauni mergaitė. Nors pridarydavai ir tebepridarai man rūpesčių, iš visos širdies Tave myliu ir apie Tavo laimę galvoju daugiau nei apie savo. Mano laimė! Ak, vos susilaikau iš juoko. Tarsi ši sąvoka apskritai būtų suderinama su mano prigimtim, kuri, regis, sukurta kančiai.

Bet Tau, vaikeli, gyvenimas šypsosi. Jei kartais ir sunegaluoji trupučiuką, tatai ilgai netrunka. Ir vėl būni linksma ir žvali. Bet kad būtum tikrai laiminga, Tau trūksta Tavo padėčiai tinkamo išsilavinimo. Todėl turi ir toliau semtis žinių. Taigi tebesi nerūpestingas vaikas, užtat galbūt gerai, kad Tave globoja rūpestingas vyresnis dėdė.

— — —

Dabar ateis mano svainė su vaikais ir aš baigiu. Siunčiu Tau meilės kupiną bučinį nuo Tavo senojo Mąstytojo.

P. S. Lieku čia iki spalio 1 d. Jei siųstum telegramą, adresas: Grand Hotell Rydberg, *Stokholmas. Bet rašyk ir vardą, nes čia apsistoję ir mano broliai.*

Kaip Tavo piniginiai reikalai?

25 LAIŠKAS *Stokholmas,* Rydberg *viešbutis, 1878 09 28*

— — —

Čia labai prastai maitina, o kadangi aš nemėgstu valgyti vienas, man dažniausiai skauda pilvą. Atsargumas nieko negelbsti. Nors nei rūkau, nei geriu vyno, man vis tiek taip skauda galvą, kad gyvenimas atrodo kupinas tulžies. Tikiuosi, jog Tu jautiesi geriau: iš Tavo laiškų atrodo, kad mane jau pamiršai. Tai nelabai gražu iš Tavo pusės, nes Tu visada gyva mano mintyse ir širdyje.

43.

◆ Jei iš Roberto, Liudvigo ir Alfredo susirašinėjimo atsispindi tikroji padėtis, tai jie niekada neaptarinėdavo tėvo bankroto Rusijoje, jo smukimo nuo Sankt Peterburgo pertekliaus iki griūvančios sodybos Stokholmo priemiestyje Sioderyje, kur su žmona nuo skurdo gynėsi tik Alfredui gelbstint.

Kai Imanuelis perdavė fabriką kreditoriams, šie netikėtai sėkmingai nauju „Nobelis ir sūnūs“ vadovu išsirinko Liudvigą. Liudvigas pareigų ėmėsi šiek tiek dvejodamas. Robertas iš brolių buvo vyriausias, ir Liudvigas nenorėjo jo skaudinti.

Sankt Peterburge likęs dirbti tėvo firmoje, Liudvigas įrodė ne tik nutuokiąs apie mašinas, bet ir mokąs elgtis su žmonėmis. Jis lengvai juos sužavėdavo, ir ši dovana teikė jam daug džiaugsmo visą tolesnį gyvenimą.

Įmonei rekonstruoti jam prireikė dvejų metų. Tada 1862 m. kreditoriai pranešė mechanines dirbtuves pardavę rusui, kuris tučtuojau jas pervadinęs „Technologijos inžinieriaus Golubjevo Sampsonevskio mechaninės dirbtuvės". Tačiau Liudvigui iš kreditorių mokamos algos pavyko susitaupyti 5000 rublių ir 1862 m. spalio 13 d. jis galėjo išsinuomoti mažą dirbtuvėlę Nevos upės vadinamojoje Vyborgo pusėje. Jo vadovaujama naujoji įmonė plėtėsi nepaprastai greitai. Be įvairių ginklų, tokių kaip minos, šautuvai ir patrankos, jis gamino ir civilinius garinius kūjus bei hidraulinius presus.

Jam daug padėjo ne tik Robertas, bet ir Alfredas, kuris išsinuomojo butuką ir virtuvėje įsirengė laboratoriją nedideliems eksperimentams.

Liudvigas ir toliau sėkmingai gerino santykius su Rusijos karine valdžia. Gausėjant užsakymų, jis turėjo įdarbinti daugiau žmonių. Pamažėle jo dirbtuvės taip pat ėmė tiekti patrankų lafetus ir lakštinės geležies granatas, įrankių mašinas ir traukimo staklynus. Po dvidešimties metų apyvarta aštuonis kartus viršijo pradinę.

1858 m. Liudvigas vedė pussseserę iš motinos pusės Miną Ahlsel (1832–1869). 1859 m. birželio 22 d. ji pagimdė jų pirmą vaiką, vardu Emanuelis.

Broliui Robertui jaunystėje labiausiai sekėsi meilės reikalai. Jis rėžė sparną apie Poliną Lengren, turtingo Helsinkio suomio pirklio dukterį. Jie susituokė ir apsigyveno Sankt Peterburge, bet Polina nepamėgo šio miesto ir abu su Robertu persikėlė į Helsinkį. Čia, finansiškai paremtas uošvio, Robertas atidarė plytinę ir lempų bei šviečiamojo aliejaus krautuvę „Aurorą". Gana pakaruokliškai juokaudamas, Robertas vėliau savo įmonę apibūdino kaip spindinčią visais atžvilgiais, išskyrus ekonominį.

Jaunai jo žmonai buvo sunku priprasti prie Rusijos sostinės, o Robertui tas pat atsitiko Suomijos sostinėje. Prie to labai prisidėjo jo verslo nesėkmės, o iš tikrųjų ir tai, kad visą gyvenimą jautėsi menkesnis už jaunesnius brolius. Jis tapo kandus ir sarkastiškas.

Įsikūręs Vintervikene, Alfredas Robertui patarė Suomijos rinkai pasiūlyti nitrogliceriną. Robertas sutiko ir atsisakė savo parduotu-

vės. Jis įkūrė sprogalų fabriką Fredriksbergo dvaro pastatų komplekse už Helsinkio, bet vos įsikraustęs gavo pranešimą, kad Rusijos caras ketinąs uždrausti gaminti sprogalus Suomijos gubernijoje. Robertui vėl teko bankrutuoti.

Nesėkmės blogai veikė Roberto nuotaiką, ir jis anksti palinko į hipochondriją. Jam nuolat ką nors skaudėdavo. Atsilaisvinus Vintervikeno vadovo kėdei, Alfredas ją pasiūlė Robertui. Visus trejus metus šis buvo įmonės vykdomuoju direktorium. Tačiau pasirodė, kad jam sunkiai sekasi bendrauti. Greitai jis ėmė konfliktuoti su tokiomis temperamentingomis asmenybėmis kaip finansuotojas multimilijonierius Smitas ir specialistas profesionalas Alarikas Lydbekas.

1870 m. Robertas jau buvo 41 metų ir gerai neišmanė, ko griebtis. Tada Liudvigas jam pasiūlė grįžti į Sankt Peterburgą ir tapti kompanionu vis labiau klestinčiose jo mechaninėse dirbtuvėse. Po trumpos ligos prieš metus buvo mirusi Liudvigo žmona Mina. Dabar jis vedė jaunąją Edlą Kolin ir su ja išvyko į neįprastai ilgą povestuvinę kelionę. Palikęs namus septyniems mėnesiams, laikinai vadovauti savo įmonei paskyrė Robertą.

1872 m. Liudvigas su tolimojo Iževsko prie Uralo ginklų fabriko vadovu Peteriu Bilderlingu susitarė iš pusės pradėti berdanų gamybą. Berdanu vadintas rusiškas amerikietiško šautuvo variantas su metaliniais šoviniais ir nauju šovinių dėtuvės mechanizmu.

Robertas iš pradžių nesuvokė sumanymo, niekinamai jį vadino „Iževsko avantiūra“. Vėliau turėjo pakeisti nuomonę. Jau po trejų metų Liudvigas triumfuodamas laišku pranešė Iževske dalyvavęs sekmadieninėse pamaldose ir pastebėjęs gana gerą darbininkų ir jų šeimų aprangą: „Koks kontrastas su ankstesniu šių vietų skurdu. Šis naujas vaizdas mane pradžiugino!“

Nors Robertas ir kreivai žiūrėjo į sumanymą, iš Liudvigo gavo svarbią užduotį, kaip šį įgyvendinti, ir taip atliko lemiamą vaidmenį randantis Nobelio naftos imperijai Baku, Kaukaze. Liudvigas norėjo, kad Robertas susipažintų su kitų Europos ginklų gamyklų veikla ir nupirktų didelę partiją pirmarūšio riešutmedžio šautuvų buožėms. Robertui užduotis buvo puiki dingstis išvažiuoti iš Sankt Peterburgo.

Vaikydamasis techninių naujovių, pirmiausia jis aplankė Šveicarijos ir Austrijos ginklų fabrikus. Paskui nukeliavo į Paryžių apie Liudvigo planus informuoti Alfredo. Kadangi Alfredas 1873 m. pradžioje rengėsi įsigyti nekilnojamąjį turtą Malakofo aveniu, jie abu apžiūrėjo

jo būsimuosius namus. Tuo metu Alfredas jau valdė daugiau kaip dvylika dinamito fabrikų. Laiškuose Liudvigui Robertas ne tik pranešė apie stulbinamą sėkmę, kurią Alfredui atnešė dinamitas, bet ir apsakė savo susižavėjimą jo naujaisiais namais Prancūzijos sostinėje.

Iš Paryžiaus Robertas su Alfredu parašė Liudvigui bendrą laišką, kuriame jie aptarė užsienio ginklų fabrikų gamybos metodus ir naujas mašinas. Paskui Robertas patraukė į Baku, kur, anot žinovų, buvo geriausio riešutmedžio.

44.

◆ 1873 m. kovą Robertas upiniu garlaiviu atplaukė į Astrachanės uostą, iš kur mažesniu keleiviniu laivu pasiekė kelionės tikslą – rytų ir vakarų takoskyrą Baku. Plaukdamas Robertas įsišneko su olandų kilmės laivo kapitonu. Jis buvo vardu de Boeris ir papasakojo prie Baku su broliu įsigijęs porą naftos telkinių ir ten įkūręs nedidelį perdirbimo fabriką. Ši veikla Robertui nebuvo svetima, nes gyvendamas Helsinkyje jis įsiveždavo rusišką žibalą savo lempų krautuvei. Dabar staiga pamatė galimybę pasipelnyti iš savo patirties.

Kaukazo šlaituose bastėsi tarp riešutmedžių, bet jau buvo užsikrėtęs „naftos karštine".

Į Iževsko ginklų fabriką Robertas grįžo neatlikęs užduoties, tačiau perimtas naujos idėjos. Jis pasakė Liudvigui norįs steigti žibalo fabriką „Juodajame mieste" netoli Baku. Gana netikėtai Liudvigas davė vyresniam broliui pradinį kapitalą.

Grįžus į Baku, pirmas Roberto įspūdis pasitvirtino: naftos be galo daug, bet ji išgaunama primityviai ir mažais kiekiais.

Diena iš dienos skaičiuodamas jis vaikštinėjo po naftos lauką. Viskas buvo pasenę. Išgauta nafta buvo pilama į odinius maišus ir dviračiais vežimais vežama į primityvius Baku ir jo apylinkių perdirbimo fabrikus. Jau iš pat pradžių Robertui labiausiai parūpo gabenimo problemos. Laiškais pasitaręs su Alfredu, jis netrukus suprato, kad naftą iš kaimų, kur ji išgaunama, į Baku uostą reikia tiekti vamzdžiais. Nutiesti tokį vamzdyną buvo brangu, bet išlaidų reikėjo tik vieną kartą. Svarstydamas Robertas numatė dar vieną išeitį: šioje dar neturinčioje geležinkelio vietovėje, išskyrus keturis mėnesius per metus, kai upė užšaldavo, Volga buvo puikus vandens kelias.

Kaip būsimasis de Boerių naftos telkinių ir perdirbimo fabriko

savininkas, Robertas mėgavosi saldoku naftos kvapu, nė kiek neabejodamas, kad šioje žemėje slypi neišmatuojami turtai. Kiekvienu laišku jis kvietė Liudvigą atvažiuoti į Baku. 1875 m. spalio 31 d. Liudvigas Alfredui rašė:

Robertas grįžo į Baku iš kelionės po (Kaspijos jūros) rytų krantą. Čelekeno saloje 10 sieksnių gylyje aptiko puikios naftos. Taigi dabar apsirūpinęs žaliava. Žiūrėsim, kaip jis gebės gaminti ir prekiauti kaip didmenininkas. Nuo to priklausys būsima jo sėkmė ir laimė. Aš padariau, ką galėjau: parūpinau pinigų ir patariau techniniais klausimais. Robertas sakosi padaręs naujų naftos distiliavimo ir valymo išradimų. Negaliu spręsti apie jų vertę, nes pats neišmanau šios specialybės. Svarbiausia, kad jis apskritai mokėtų protingai tvarkyti šį reikalą. Aš visą laiką galvoju, kad mums, t. y. tau ir man, reikėtų kartu ten nuvažiuoti ir pasižiūrėti, ar negalėtume jam kaip nors pagelbėti. Juk mudviem pavyko tapti ekonomiškai nepriklausomiems, tad reikėtų padėti Robertui, kad ir jis šitai pasiektų. Užtat pagalvok apie kelionę į Baku.

Abu broliai išsisukinėjo nuo ilgos kelionės į Baku. Tik 1876 m. balandį Liudvigas ten nuvažiavo, tąsyk su sūnum Emanueliu. Tačiau Alfredas taip ir neprisivertė aplankyti brolio, nors jo finansinis indėlis į Baku naftos projektą ilgainiui labai išaugo.

Atvykęs į Baku pas brolį Robertą, Liudvigas su vizitu aplankė caro brolį, didįjį kunigaikštį Michailą, kuris buvo provincijos sostinės Tifliso gubernatoriumi. Liudvigas norėjo užsitikrinti didžiojo kunigaikščio paramą dideliems Roberto užmojams.

Didįjį kunigaikštį Michailą buvo nesunku įtikinti, nes jis gerai žinojo, ką nuveikė Liudvigas tiek Peterburge, tiek Iževsko ginklų fabrike.

Liudvigas nusprendė tučtuojau įgyvendinti idėją: nutiesti trylikos kilometrų ilgio vamzdyną nuo naftos šulinių iki perdirbimo fabriko. Pavyzdys jam buvo amerikietiški Pensilvanijos vamzdynai, kuriems vamzdžius tiekė Glazgo geležies gamyklos.

Alfredui jis parašė:

Baku fabrikas dabar baigtas ir jau veikia; gamybinis pajėgumas didelis ir su dabartine įranga siekia pusę milijono pūdų (pūdas beveik lygus 16 ki-

logramų) per metus. Pagausinus aparatūros, tai neturėtų brangiai kainuoti, nes pastatai jau baigti, galima būtų gaminti dvigubai ar net keturis kartus daugiau. Bet kurią akimirką galėtume pradėti gaminti antrą milijoną pūdų, jei būtų išspręsti transporto ir sandėliavimo klausimai. Bet čia ir yra visa problema. O dėl kokybės, tai Robertas iš tiesų pasiekė puikių rezultatų. Paprastai Baku gaminama 30 % sunkios ir prastos prekės, o jis iš tos pačios naftos išgauna 40 % itin gero ir lengvo žibalo, kuris nesunkiai atsilaikytų prieš geriausią amerikietišką. Todėl jau iš pat pradžių galėtume žengti į rinką su preke, kuri išgarsintų firmą.

Rusijos naftos pramonėje prasidėjo Nobelių epocha.

Gausūs Liudvigo laiškai į Paryžių Alfredą tolydžio informuodavo apie įvykių eigą. Liudvigui ėmus pardavinėti dinamitą Rusijoje, abiem broliams atsirado ir kitų bendrų reikalų. Kaip pagrindinės agentūros *Société Franco-Russie des Dynamites* savininkas jis dirbo energingai. Bet nė vienas iš brolių nepamatė dinamito fabriko Rusijoje. Leidimą išduoti buvo delsiama, nes atsakingi Rusijos sluoksniai bijojo naujų atentatų prieš carą naudojant dinamitą. 1880 m. vasarį dinamito užtaisas sprogo po caro valgomuoju. Tačiau sprogalus importuoti nebuvo uždrausta. Dinamitą įveždavo iš įvairių Europoje veikiančių Alfredo fabrikų.

Vėliau jis parašė Liudvigui, kad Prancūzijoje dinamito kilogramas kainuoja po septynis frankus, iš jų 1,45 frankai tenka mokesčiams. Pelningumas buvo geras, ir Alfredo pajamos iš dividendų smarkiai didėjo.

45.

26 LAIŠKAS

Stokholmas, Rydberg *viešbutis,*
1878 09 29

– – –

Ką tik gavau Tavo žavų, mielą, nuoširdų rugsėjo 24 d. laiškutį. Graužiuosi, kad iškart negalėjau į jį atsakyti meilės kupinu bučiniu. Deja, to nėra kaip padaryti ir netgi plunksna neįmanau Tau išsakyti savo tikrų

norų. Kaip tik dabar važiuojame į fabriką ir ten praleisime visą dieną. Čia visi taip laksto ir skuba, kad nuolat su ilgesiu prisimenu mudviejų ramų gyvenimą Vysbadene.

27 LAIŠKAS *Stokholmas,* Rydberg, *1878 09 30*

— — —

Šiandien Motinos gimtadienis, todėl gali įsivaizduoti, kad aš nespėsiu Tau parašyti daug eilučių. Rytoj išvažiuoju, o spalio 4 d. turiu svarbų posėdį Hamburge. Šeštą ar septintą dieną grįšiu į Paryžių. Greičiausiai septintą, nes turiu aplankyti mūsų fabriką už Hamburgo.

— — —

28 LAIŠKAS *Londonas,* Midland Grand Hotel, *1878 11 10*

— — —

Kad ir negaluoju, turiu dar kurį laiką pasilikti šioje nuobodžioje skylėje. Kiauras dienas sėdžiu pasitarimuose su advokatais, kurių vienas vis nepasirodo ir verčia laukti. Niekad taip nesiilgėjau namų kaip dabar.

29 LAIŠKAS *Londonas,* Grosvenor *viešbutis, Bakingemo rūmų kelias* 91, *1879 06 02*

— — —

Po ganėtinai nemalonios kelionės jūra – ne itin stiprus vėjas, bet aukštos bangos – apie septintą atsiradau Londone. Žinoma, lietus pylė, lyg dangus būtų praplyšęs, ir, savaime aišku, oras dar ir šiandien blogas. Dangus pilkas it švinas, o žemė vien balos ir purvas. Tai regėdamas kiekvienas supranta, kodėl gegužė ir birželis yra apdainuojami ir garbstomi prakilniais poetų žodžiais!

— — —

Kaip nukeliavai į Paryžių? Papasakok mažumėlę apie šią kelionę ir neišterliok adreso:

Alfred Nobel Esq
Dynamite Works
Stevenson
Ashire
SCOTLAND

 Glazgas, Karalienės viešbutis, 1879 06 03

– – –

Prieš daugelį metų Briugeris rašė: „Op, op, šuoliuoja jis švilpdamas". Tą patį galiu pasakyti ir apie greitąjį traukinį iš Londono į Glazgą: per 10 valandų jis įveikė daugiau kaip 700 kilometrų, ir dar atvažiavom pusę minutės anksčiau... Aš laiką leidau skaitydamas istorinį Viktoro Hugo romaną apie Napoleono 1852 m. valstybės perversmą. Knyga labai gerai parašyta. Taigi valandos lėkė labai greitai, nors ir ne taip kaip garvežys. Su gera knyga dienos net ir Škotijoje pakenčiamos. Tau gadina nuotaiką baimė ar kokia kita moteriška kvailystė tik todėl, kad nerandi ką veikti. Nusipirk įdomų romaną ir savo baimę užkrovusi kokiam nors jo veikėjui vėl pažvalėsi.

– – –

Vyrui nieko nėra bjauriau kaip niekad nesibaigiantis verkšlenimas ir amžini priekaištai. Ypač jei diena iš dienos vienodai bjauriai maitina. Melą ir apgavystes kone lengviau pakelti, nes tai bent šiek tiek paįvairina gyvenimą.

Iš to, mielas vaikeli, pasidaryk išvadą, kad ir turėdama gerų savybių, užuot pasaldinusi vyrui gyvenimą, labai lengvai gali jį apkartinti ir net paversti kančia. Tai tikra teisybė, kurios Tu greičiausiai nepajėgsi suprasti, nes Tavo prigimčiai svetima bent trupučiuką dėl ko nors pasiaukoti.

Dabar nebeturiu laiko moralizuoti – beje, veltui švaistyčiau Tau savo jėgas. Dabar tik labai širdingai Tave sveikinu ir linkiu išties džiugių dienų, kol galbūt vėl pasimatysim.

Tavo Alfredas

46. Tik Liudvigui davus pradinį kapitalą, Robertas galėjo pasistatyti žibalo fabriką naftos telkinių pakraštyje. Iš pradžių ten buvo aštuoni 800 kilogramų pajėgumo distiliavimo siurbliai, ir kolonos dirbo ištisą parą. Šiandien sakytume, kad Robertui rūpėjo aplinka, nes pirmiausia jis, kaip fabriko vadovas, pasistengė deginti be dūmų. Nenorėjo, kad dėl jo kaltės „Juodasis miestas" dar labiau apsineštų suodžiais.

Robertas buvo pranašesnis už konkurentus, nes pritaikė specia-

lius atliekų šaldytuvus. Varžovai tenkinosi viena distiliacija per parą, o jis jų atlikdavo dešimt kartų daugiau. Tik po daugelio metų tapo įmanoma automatinė proceso kontrolė. O tuo metu jį nuolat prižiūrėjo švedų chemikas Erlandas Tėelis.

Robertas turėjo ir kitą švietalą: jo rafinuotas žibalas buvo toks kokybiškas, kad vienintelis Baku srityje sėkmingai galėjo konkuruoti su importuojamu iš Amerikos. Kai 1876 m. spalį 300 barelių (Anglijos barelis atitinka 159 litrų) iš Baku pasiekė Peterburgą, tai buvo istorinis Rusijos naftos pramonės įvykis. Kaip vėliau paaiškėjo, tada prasidėjo amerikietiškos naftos hegemonijos pabaiga šalyje. Juo labiau plėtėsi Roberto ir Liudvigo įmonė, juo labiau menko amerikiečių skirstytojų rinka. Galiausiai ji taip sumažėjo, kad 1883 m. amerikiečiai jos visiškai atsisakė.

Kai Liudvigas, Robertas ir vis dar skeptiškas Alfredas 1876 m. svarstė, kaip lengviausia pirmarūšį žibalą pasiūlyti pasaulinei rinkai, dar reikėjo išspręsti daug problemų. Vamzdynai jau buvo pradėję išstumti daug laiko atimantį ir brangų naftos gabenimą į fabriką ar Baku uostą arkliais kinkytais vežimais, bet iš tikrųjų į grumtynes stoti brolius skatino kitkas.

Naftos ekspertas Rusijos prekybos ir pramonės ministerijoje Stepanas Golišambarovas, po trisdešimties metų lankydamasis Baku, Nobelių sukurtą gabenimo būdą apibūdino kaip „svarbiausią Rusijos naftos pramonės istorijos įvykį“. Jis net manė naujovę prilygstant Alfredo išrastam dinamitui.

Štai kaip plėtojosi Rusijos naftos pramonė:

1870 m. pasaulyje suvartota apie 5 milijonus žibalo statinių po 180 litrų.

1872 m. panaikinus Rusijos valstybės monopolį, Baku buvo ne mažiau kaip 400 šulinių, iš kurių tais metais išgauta 22 000 tonų naftos. Nepraėjus nė metams, į sritį atkako Robertas.

1875 m., tardamasis su Liudvigu, gyvenančiu Peterburge, ir Alfredu – Paryžiuje, Robertas toliau statė naftos įmonę, darbas vyko etapais ir ganėtinai išsiplėtė.

1876 m. balandį, ištobulinęs valymo procesą, Robertas ėmė gręžti naftos šulinius.

1877 m. buvo 200 nedidelių rusiškų įmonių, kartu tiekusių 75 000 tonų naftos, palyginti su Roberto 2500 tonomis.

1878 m. Baku aplankęs Europos naftos ekspertas iš esmės pakartojo prieš 15 metų pasakytus žodžius: pragręžus žemę giliau nei 20 metrų, naftos beveik neaptinkama. Todėl Nobelio gariniai grąžtai neturėsią praktinės vertės, nes šulinius ir toliau galima kasti rankomis.

Visai pagrįstai Liudvigas su Robertu nekreipė dėmesio į šį „eksperto“ teiginį. Netrukus pradėta naudoti net 300 garinius grąžtus. Liudvigas su Robertu taip pat pirmieji naftai išgauti pritaikė elektrą.

1879 m. brolių naftotiekis, kaip numatė Liudvigas, tapo itin pelningas. Vienos siuntos gabenimo nuo gręžinio iki perdirbimo fabriko išlaidos sumažėjo nuo dešimties kapeikų iki pusės kapeikos. Baigtas naftotiekis nusidriekė ilgą kelią nuo Baku iki Batumio. Tikslas buvo pasiektas. Tapo įmanoma be pertraukos gabenti naftą iki Juodosios jūros ir taip prieiti prie pasaulinio vandenyno. Amžių sandūroje nuo Baku buvo nutiesta 14 mylių naftotiekio, kurio 80 % priklausė Nobeliams ir kurį iš dalies konkurentų lėšomis eksploatavo rangovai.

1880 m. Liudvigas galėjo tarti visų naudai išsprendęs, kaip „gabenti naftą it grūdus“, anot jo žodžių. Jau 1876 m. prekybos ir pramonės ministro pavaduotojas Golišambarovas jo sumanymą „vežti žibalą ir jam giminingus cheminius junginius nepakuotus“ apibūdino kaip genialų.

1882 m. suvartota ne mažiau kaip 20 milijonų statinių žibalo, iš jų vieną milijoną patiekė Baku. Dabar imta gaminti įvairios paskirties kurą, kuris ilgainiui tapo svarbesnis už žibalą. 1881 m. – trečiaisiais metais po Roberto išvykimo iš Baku – Liudvigas atidarė pirmą didelį elektrifikuotą perdirbimo fabriką.

1884 m. Nobeliams priklausė 40 gręžinių, kurių vienas davė 100 000 tonų žalios naftos per mėnesį. Tais pačiais metais jie atidarė 30 000 tonų metinio pajėgumo tepalų fabriką – naujovę žmonės tarp savęs vadino „Ivanu Baisiuoju“.

1885 m. Nobelių perdirbimo fabrikas buvo didžiausias Rusijos naftos pramonėje ir distiliavo naftos keturis kartus daugiau nei stambiausias konkurentas.

1890 m. buvo galima konstatuoti, kad brolių Nobelių į naftos verslą įdėtos didžiulės lėšos atvedė į visišką pergalę. Varomoji jėga buvo Liudvigas, o iniciatorius – Robertas. Tačiau reikia pažymėti, kad Alfredas prisidėjo ne tik kapitalu. Jis pateikdavo ir techninių idėjų ir apramindavo kartais nesusivaldantį Liudvigą.

47.

31 LAIŠKAS *Ardyras, Škotija, 1879 06 04*

– – –

Gyventi čia ne itin malonu. Bet ir karčias gyvenimo piliules privalu nuryti. Mano sprendimų laukia tiek daug reikalų, kad direktoriai, regis, be manęs jaučiasi visai paralyžiuoti. Antra vertus, jei neturėčiau darbo, ši vieta būtų beviltiškiausia žemėje. Mūsų įmonė atrodo lyg nedidelis kaimas, kurio didžiuma pastatų stūkso už kopų. Už kelių žingsnių plyti vandenynas: nuo Amerikos mes atskirti tik vandens! Retkarčiais didingai gaudžia ir ritasi galingos bangos.

Dabar gali įsivaizduoti, kokiame Dievo užmirštame krašte esu apsistojęs. Antra vertus, įdomus darbas padeda bet ką ištverti. Intensyviu protiniu darbu čia sukuriama daug nauja, užtat lengvai gali apsieiti be jokių patogumų.

– – –

32 LAIŠKAS *Viena, 1879 08 08*

Ką tik atėjo labai mane pradžiuginęs laiškutis. Iš jo išskaičiau, jog Tu supranti, kad man reikėjo važiuoti į Stokholmą. Tu suvokei, kad negalėjau kitaip pasielgti. Man būtų buvę negarbinga senai ligotai motinai atsakyti jos įprastą džiaugsmą kartą per metus keletą dienų regėti pas ją susirinkusius savo sūnus. Aš, savaime aišku, labiau norėjau, kad ir Tu

būtum važiavusi, bet Tu nebūtum pakėlusi kelionės vargų. Po kelių dienų – galbūt rytoj ar poryt – Tu apskritai nebegalėtum keliauti. Be to, postovis Stokholme Tau būtų nelabai patikęs, nes dėl perkrautos dienotvarkės būtų buvę neįmanoma miestą apžiūrėti dviese. Todėl mudviejų kelionę į Stokholmą turime atidėti iki kitų metų.

– – –

Visai prastai atrodytų, jei dabar turėčiau vėl paimti pinigų iš Ešenbekerio. Todėl siunčiu nedidelį čekį, kurį gali išsikeisti per Gotvaldą. Jis išrašytas sąskaitos savininko vardu, todėl nieko ant jo nerašyk. Būtų geriausia, jei iškart jį atiduotum Gotvaldui, nes pagal prancūzų įstatymus inkasavimui skiriamos tik penkios dienos.

34 LAIŠKAS *Hamburgas,* Streits Hotel,
1879 08 16

– – –

Man labai liūdna tarp tokios daugybės prasčiokų. Norėčiau būti arba Paryžiuje, kur galiu dirbti, arba Išlyje, kur manęs laukia meilė ir ramybė.

– – –

35 LAIŠKAS *Paryžius,*
1879 m. rugpjūčio pabaiga

Man parsiradus, čia prasidėjo neįtikėtinas lakstymas. Esu taip susinervinęs, kad vos nulaikau plunksną. Senajam direktoriui išėjus iš mūsų bendrovės Prancūzijoje, reikalų tvarkymą perėmė Polis Barbas. Viskas keičiama taip beprotiškai, kad posėdžiaujame kas dieną po 4–5 valandas. Tai tikra kančia, ir vis dėlto negaliu pasitraukti, nes Barbo pirmtakas labai viską sujaukė. O dar ir kalnas laiškų susikaupė. Be to, daug darbo randasi dėl siūlomo mūsų bendrovių susijungimo. Pagaliau įdomūs moksliniai sumanymai laboratorijoje nejuda iš vietos, jeigu tiesiogiai nevadovauju. Tokia nervinė įtampa daro mane ligonį.

– – –

Stokholme motiną radau geresnės sveikatos, nei tikėjausi. Jei ir toliau taip laikysis, miela senutė pagyvens dar dvidešimtį metų. Susitikau ir su broliu Robertu: jis galbūt buvo kiek linksmesnis nei paprastai, bet apskritai toks pat hipochondrikas kaip ir anksčiau. Kas dieną ir kas valandą įsikalba vis naujas ligas.

— — —

Tavo laiškai kelia man nerimą dėl Tavo sveikatos. Juk tikra paikystė taip nesveikai trankytis po pasaulį. Išties neprotinga. Kartais galvoju, kad Tavo šuva Bela elgiasi apdairiau už Tave. Tu gali šokinėti iš džiaugsmo ir netgi išdykauti, mieloji, bet būti protinga — niekados! Labai gaila, bet Tau ypač trūksta supratimo apie kitų žmonių jausmus ir vargus. Kaip tik jis yra paslaptis, padedanti užkariauti širdis. Tai svarbiausia tikros moters savybė. Bet tam reikia subtilumo ir kultūros, o šito Tu visiškai neturi. Apie tai rašau Tavo labui, kad iš visų jėgų lavintumeisi.

36 LAIŠKAS *Londonas, Vestminsterio rūmų viešbutis, Viktorijos gatvė, 1879 m. ruduo*

Mano pirštai sugrubę nuo šalčio ir taip skauda galvą, kad vos įžiūriu raides. Žmonėms, kurių kraujo apytaka tokia prasta kaip mano, Anglija — pragariška šalis. Po kelių valandų važiuoju toliau — į Glazgo fabriką.

48.

Robertas, kaip ir Alfredas, buvo linkęs apsitverti nematoma siena ir pro ją stebėti gyvenimą, užuot jį gyvenus. Nors Baku jis buvo naftos magnatas, bet jautėsi nepatenkintas, manė, kad jaunesni gyvybingi broliai jį stelbia.

Iš pradžių viskas teikė labai daug vilčių. Nuo tos 1873 m. dienos, kai nusigavo į Rusijos pietryčius pirkti riešutmedžio, tačiau įsigijo naftos radimvietę, Robertui visą laiką sekėsi. Naftos imperijos pagrindą padėjo jis, nors ir daug ką nulėmė Liudvigo bei Alfredo indėlis.

Beveik kas laiškas Robertas skundžiasi, kad Alfredas nenori atvažiuoti ir apžiūrėti jo naujosios gamyklos. Viena proga Alfredas komentuoja nuolatinius kvietimus į Baku:

... Mane privilioti galėtų tik Tavo ir galbūt Liudvigo draugija, tačiau bevandenė, apdulkėjusi, nafta apdergta dykuma manęs nė maž negundo. Aš noriu gyventi tarp medžių ir krūmų — nebylių, mano nervingumą gerbiančių draugų — ir kuo greičiausiai sprukti iš pasaulinės reikšmės miestų ir dykrų...

...Tu užsimeni apie daugybę mano draugų. Kur jie? Išgaravusių iliuzijų drumzliname dugne arba sukaustyti sukauptų monetų žvangesio. Patikėk – daug draugų įsigyji tik tarp šunų, kuriuos šeri kitų mėsa, ir kirminų, kuriuos peni savimi. Dėkingas pilvas ir dėkinga širdis yra dvyniai...

Tuo pat metu Liudvigas nenustojo susirašinėti su Alfredu. Abu aptarinėjo – dažnai palikdami nuošaly Robertą – technines veiklos Rusijoje problemas. Liudvigas jautė gaunąs daug naudos iš Alfredo patarimų. Jis kartais pasiūlydavo broliui susitikti. Paprastai jie susitikdavo kokiame nors Vokietijos kurorte ar Vienoje. Po tokių susitikimų Liudvigas į Peterburgą grįždavo su naujomis patobulinimų idėjomis.

Robertas Baku išgyveno penkerius metus, kad vietoje galėtų vadovauti statyboms. Liudvigas komercinę veiklos dalį rikiavo iš Peterburgo. Turėdamas neeilinių vadovo gabumų, jis ilgainiui užėmė įtakingas pozicijas: kontroliavo naftos gabenimą tiek Kaspijos jūra, tiek Rusijos upių motina „matuška Volga". Kartu su Rotšildų valdoma įmone kontroliavo per Kaukazą einantį transporto kelią į Juodosios jūros uostą Batumį.

Galiausiai Liudvigas tapo nekarūnuotu Rusijos naftos karaliumi. Jis turėjo daugybę pareigų. Tuo pat metu buvo direktorius ir valdybos pirmininkas, gamybos vadovas ir vyriausiasis inžinierius, prekybos vadovas, ekonomistas ir visų pirma puikus rangovas. Šia savybe Rusijoje jam niekas neprilygo.

Nobelio žibalas, tepalai ir degalai kaina ir kokybe ir toliau lenkė Amerikos konkurentų produktus. Rusijos naftos pramonė imta žymėti Nobelio vardu. Pilkšvos cisternos su didelėmis raidėmis išdažytu Nobelio vardu riedėjo kone visais milžiniškos Rusijos imperijos – net Sibiro – geležinkeliais.

Nutiesus naftotiekį iš Baku, Liudvigui kilo mintis pastatyti pirmą pasaulyje tanklaivį su įmontuotomis cisternomis. Rusijos laivų statyklų jo planai nesudomino. Tada jis ryžosi užmegzti ryšį su švedų laivų statytoju ir vyriausiuoju inžinieriumi Svenu Almkvistu.

Per rekordiškai trumpą statybos laiką Motalos dirbtuvėse ant stapelio surinktas pirmojo pasaulyje tanklaivio kilis. Laivas pakrikš-

tytas „Zoroastru“ – daugybės išminčiaus Zaratustros vardų atmaina – Ugnies ir šviesos dievu. Jau 1878 m. gegužę jis įslydo į Baku uostą. Jame tilpo 15 000 pūdų, 250 tonų, naftos.

Netrukus Liudvigas užsakė dar du laivus – „Budą“ ir „Nordenšioldą“. Visuose laivuose per visą jų vidurį būdavo įtaisytas naftos rezervuaras. Liudvigas liko ištikimas Švedijos laivų statykloms. Ir ne tik Motalai – Lindholmeno, Bergsundo, Lindbergo ir Kokumo laivų statyklose užsakyta ne mažiau kaip penkiasdešimt trys 38 000 tonų talpos ir 10 milijonų kronų statybos kainos gariniai tanklaiviai. Didžiuodamasis Liudvigas galėjo tarti šias Švedijos laivų statyklas aprūpinęs darbu šešeriems metams. Kaip ir Alfredas, jis mielai teikė pirmenybę švedų specialistams profesionalams.

Taip prasidėjo sensacinga raida. 1907 m. pasaulyje buvo 276 tokių laivų, o vien Rusijoje 136, jų bendra talpa buvo 140 000 tonų.

Pradinis Roberto indėlis prisimintas XIX a. paskutinį dešimtmetį, jo vardu pavadintas tanklaivis. „Robertas Nobelis“ plaukiojo nuo Baku iki Volgos deltos, kelią į abu galus įveikdamas per keturias dienas. Tanklaivis buvo 80 metrų ilgio ir pakraunamas 1319 tonų naftos.

Bet panorus laivą pavadinti „Alfredu Nobeliu“, Alfredas tvirtai atsisakė:

*To negalima daryti dėl svarių priežasčių. Visų pirma laivas būtų smerkiamas, kad lengvabūdiškai mėgina paslėpti savo lytį**, *o kadangi Jūs teigiat jį esant ir puikų, ir gerai subalansuotą, pavadinti jį nusižiūrėjus į seną laužą būtų blogas ženklas.*

49.

37 LAIŠKAS

Hamburgas,
1880 06 22

– – –

Čia siaubingas bruzdesys, kurio nesumažina tai, kad aš asmeniškai privalau dalyvauti visuose pasitarimuose. Net palaikant ryšius su vyriausybės komisija, manęs niekad negali pavaduoti reikalų patikėtinis. Nors

* Švediškai laivas moteriškos giminės (*vert. past.*).

man čia pakanka darbo, jaučiuosi baisiai vienišas. Ilgiuosi ramaus gyvenimo su Tavim. Parašyk man ir išsipasakok visus džiaugsmus ir rūpesčius. Tai labiausiai rūpi Tavo

mylimajam
Alfredui.

38 LAIŠKAS *Hamburgas, 1880 06 23*

— — —

Sėdėdamas čia vienas ir taip smarkiai kamuojamas nemalonių reikalų, kad genda ir anksčiau mano ne itin tvirti nervai, dvigubai stipriau jaučiu, kokia Tu iš tikrųjų man brangi. Esu mažiau už kitus prisitaikęs prie pasaulio triukšmo. Būčiau toks laimingas, jei galėčiau nulįsti į kokį ramų kampą ir apsigyventi jame be didelių pretenzijų, bet ir be šitų rūpesčių ir kančių.

Kai pagaliau baigsis bylinėjimaisi, esu tvirtai pasiryžęs iš tiesų mesti reikalus. Žinoma, ne iš karto, bet ketinu tą padaryti kuo greičiausiai.

— — —

P. S. Mano laiškus visada laikyk taip, kad jų neišvystų pašaliniai!

39 LAIŠKAS *Hamburgas, 1880 06 25*

— — —

Tu kalbi apie meilę; aš pats šio jausmo per amžinus vargus ir rūpesčius galbūt neįstengčiau patirti. Meile reikia mėgautis visiškoje ramybėje, kur tavęs nepasiekia joks piktadarys. Paklausyk gero patarimo: nepaleisk iš rankų savo jauno gyvenimo vadžių, kaip darei ligi šiolei. Ieškok saulės šviesos, o ne šešėlio, linksmų žmonių, o ne tokio niūros kaip aš.

Man šiame pasaulyje – seniai žinau – nėra jokio džiaugsmo. Mielas vaikeli, aš taip noriu Tau gero. Pasinaudok šiuo mano palankumu Tau ir pamėgink rasti saugų savo gyvenimo uostą... Neprirakink savo jaunystės prie seno liūdno žmogaus.

40 LAIŠKAS *Hamburgas, 1880 07 05*

— — —

Tik dabar nieko nerašyk Berceliams, nes nagrinėjama patento byla. Ponia tokia plepi – kur kas labiau, nei gali įsivaizduoti.

— — —

Tavo senajam dėdei neramus metas. Atsirado visas tuntas tariamų liudininkų, kurie įžūliausiai meluoja. Kaip begėdiškai lengvai sąžiningo žmogaus vardas gali būti sumaišytas su purvais ir kaip nekliudomai galima pavogti jo turtą.

Laimė, ne visi mano liudininkai mirę. Prieš mane iki šiol liudijo pats D., jo žmona, jo svainė ir jos brolis – Berlyno aktorius. Be to, dar du darbininkai Hojeriai, našlė fon Šnel ir dar du darbininkai. Stulbinantis rinkinys, ar ne? Matyt, jų bus dar daugiau.

— — —

P. S. Tučtuojau sudegink šį laišką, atsižvelgdama į tai, kas dabar dedasi!

41 LAIŠKAS

Hamburgas,
1880 07 06

Man smagu girdėti, kad jautiesi trupučiuką geriau! Taip norėčiau, kad būtum šalia manęs, antra vertus, Tau, savaime aišku, nedera nutraukti gydymo kurso, jei šis padeda. Aš pats visiškai neturiu laiko ten nuvažiuoti. Mano bylos reikalai labai prasti ir išgelbėti gali tik senas 1864 m. patentas. Išdygo daugiau negarbingų liudininkų. Tikriausiai gali įsivaizduoti – žinodama mano būdą, – kaip tas ištampo man nervus. Mano skrandis visiškai pagedęs ir veik visai negaliu valgyti.

Tavo Alfredas

50. 1879 m. Liudvigas įvairiapusiškai svarstė savo ir Roberto veiklą Baku. Kad atlaikytų konkurenciją, jie turėtų tapti stambiais naftos produktų skirstytojais. Šiam tikslui pasiekti reikia daug pinigų. Paskaičiavo, kad investicijų jiems reikia 2–3 milijonų rublių. Padidinus akcinį kapitalą iki 3 milijonų, būtų galima jį padalyti į 600 vadinamųjų pajų po 5000 rublių. Jis pasiūlė, kad naujas akcininkas teisę balsuoti bendrovės susirinkime gautų tik po šešių mėnesių. Taip ketino užkirsti kelią trumpalaikėms spekuliacijoms. 8 % gauto pelno būtų atidedama dividendams. Paskui – čia Liudvigas anuo metu pasirodė stulbinamai radikalus – 40 % perteklinio kapitalo būtų išdalijama direkcijai ir tarnautojams. Likusiais 52 % disponuotų akcininkai.

Liudvigas savo planus išdėstė laiške Alfredui ir išreiškė viltį kuo greičiau susitikti. Jie susitiko Vienoje, kur Alfredas kiek padvejojęs sutiko įnešti „bent nedidelę sumą“. Tačiau iškėlė sąlygą, kad šiai veiklai būtų sukurta ribotos asmeninės atsakomybės akcinė bendrovė. Liudvigas prieštaravo, kad jam vadovautų bendrovės valdyba, bijojo prarasti dalį veiksmų laisvės. Nepritarė ir Robertas.

Tačiau Alfredas buvo įsitikinęs, jog didelis kapitalo poreikis privers įsteigti akcinę bendrovę. Kaip paprastai jis buvo teisus: 1879 m. susikūrė „Tovariščestvo Neftianovo Proizvodstva Bratjev Nobel“ – „Brolių Nobelių naftos produktų gamybos akcinė bendrovė“. Kasdieniam vartojimui vardas sutrumpintas iki „Branobel“.

3 milijonų rublių kapitalas atitiko maždaug 7,5 milijono Švedijos kronų ir buvo taip paskirstytas:

Liudvigas	1 610 000	rublių
Alfredas	115 000	„
Robertas	100 000	„
Peteris Bilderlingas	930 000	„
Aleksanderis Bilderlingas	50 000	„
I. J. Zabelskivas	135 000	„
Liudvigo įmonės Peterburge ekonomistas Fricas Blombergas	25 000	„
Tos pačios bendrovės vyriausiasis inžinierius Michailas Beliaminas	25 000	„
Švedas A. S. Sundgrenas	5 000	„
Vokietis Brunas Vunderlichas	5 000	„
	3 000 000	„

Taigi Liudvigas buvo pagrindinis dalininkas. Apie kitą didžiausią akcininką, Peterį Bilderlingą, Alfredas viena proga rašo: „Jei nebūtų žodžio „džentelmenas“, jį reikėtų sukurti Bilderlingui ir jo broliui Aleksanderiui aprašyti“. Pats Alfredas pirmą savo įnašą į bendrovę apribojo 115 000 rublių, tai atitiko 300 000 frankų. Tačiau vėliau jis dalyvavo visose naujose akcijų ir obligacijų emisijose. Itin pritrūkus pinigų, paremdavo ir tiesioginėmis reverso skolomis.

1884 m. akcinis „Branobelio“ kapitalas padidėjo penkis kartus ir sudarė 15 milijonų rublių. Po naujų 1911 m. ir 1916 m. emisijų jis padidėjo dar du kartus, tad kilus revoliucijai akcinis kapitalas siekė 25 milijonus rublių. Gana anksti Alfredas paragino nominalią akcijų vertę sumažinti iki 250 rublių. Tai turėjo paskatinti smulkius investuotojus, o bendrovė būtų gavusi daugiau lėšų rizikos kapitalui.

Nors tarpais ir įsmukdamas į balanso duobes, „Branobelis“ taip plėtėsi, kad amžių sandūroje jam teko 30 % Rusijos žibalo eksporto ir ne mažiau kaip 60 % užsienio rinkoms patiekiamų tepalų. Tuomet steigėjas Robertas jau 20 metų buvo pasitraukęs iš bendrovės ir parvykęs gyventi į Švediją.

Viena iš priežasčių, dėl kurios Robertas išvyko iš Baku, buvo ta, kad negalėjo susitaikyti su bendrovės steigimu, vykusiu, jo nuomone, jam už nugaros. Taip pat jo netenkino už pradinį indėlį nemokamai suteiktos 100 000 rublių vertės akcijos.

Vieną dieną jis neįspėjęs nepasirodė darbe. Po gerų keturių savaičių vienam bendradarbiui pranešė, kad ilsisi Šveicarijos kurorte. Viešai buvo paskelbta jį susirgus tuberkulioze, tuo metu Baku įprasta liga, bet tai buvo tik dalis tiesos. Liudvigas parašė Alfredui gavęs iš Roberto „kupinų neapykantos“ ir „karčių“ laiškų. Jis taip ilgai vienas rūpinęsis Baku reikalais, kad niekaip negalįs nusilenkti bendrovės valdybai.

Svarstydamas, ar likti nesavarankišku vadovu, ar grįžti į Liudvigo fabriką Peterburge, Robertas pasirinko trečią kelią ir persikraustė į Švediją. 52 metų, anksčiau nei priklauso, išėjo į pensiją. Iš pradžių su šeima gyveno Stokholme, dideliame bute Niubrogatano 11 B. 1889 m. nusipirko dvarą Jete prie Brovikeno įlankos, už Norčiopingo, kur gyveno iki mirties 1896 m.

Kad broliai vienas kitam neturėjo didelių sentimentų, matyti iš Alfredo komentarų, Robertui metus darbą: „... dabar, šiaip ar taip, jis galės nuo ryto iki vakaro atsiduoti savo negalavimams“. Replika verta dėmesio, turint omenyje paties Alfredo hipochondrišką charakterį.

Po pasitraukimo Robertas vieną kartą aplankė Baku. Vietinis vadovas tuomet buvo Gustavas A. Tiornudas – sumanus profesionalas, nevengiąs naujų chemijos ir technologijos srities idėjų. Roberto garbei buvo surengta atsisveikinimo šventė su fejerverkais.

Ilgainiui iš Švedijos, nutolus Baku patirtiems smūgiams, jo laiškai

broliams vėl tapo taikesni. Jis buvo gerai įsitaisęs, be to, ne pirmas ir ne paskutinis paniekintas įmonės vadovas, radęs prieglobstį ramiame šeimos gyvenime.

51.

42 LAIŠKAS

Centrinė kontora
West Džordžo gatvė 149,
Glazgas

Nobels Explosives Co Limited
Ardyro fabrikas

Škotija, Styvensonas,
1880 11 28, Sekmadienis

– – –

Apie savo atvykimą čionai, deja, negalėjau Tau telegrafuoti. Žinoma, atvažiavau dar vakar vakare, bet tuo laiku, kai tokių mažų vietų telegrafai jau uždaryti. O šiandien – sekmadienį – šioje šalyje apskritai nesiunčiamos jokios telegramos, net vyriausybinės.

Mano rankos taip sugrubusios nuo šalto vėjo, kad Tau tikriausiai nebus lengva įskaityti mano raštą. Lauke siaučia uraganinis vėjas, sunku net išsilaikyti tiesiam.

– – –

Rytoj važiuoju į antrąjį fabriką. Poryt grįžtu čia. Taigi trečiadienį Glazge rengiamas posėdis ir, matyt, bus karštai ginčijamasi.

43 LAIŠKAS

Glazgas, Šv. Henocho stoties viešbutis,
1880 12 05

– – –

Iš tikrųjų vakar vakare turėjau važiuoti toliau į Londoną, bet iš fabriko mane vežęs traukinys taip vėlavo, kad nespėjau persėsti. Kadangi šiame Dievui maloniame krašte sekmadieniais traukiniai nekursuoja, sėdžiu čia visų apleistas ir įkalintas dideliame it miesto rajonas viešbutyje.

Nors dabar vis ilgiau esu verčiamas bendrauti su žmonėmis, deja, negaliu nepastebėti, kaip man pakenkė pastarųjų metų bendravimo stoka. Nūnai jaučiuosi toks kvailas ir sutrikęs, kad esu linkęs pasitraukti sutiktiems žmonėms iš kelio. Už tai turėčiau būti dėkingas savo apgailėtinam kuklumui. Matyt, niekad nebeatgausiu dvasinio tvirtumo.

Aš nesmerkiu Tavęs, mielas vaikeliuk, kad taip atsitiko. Pagaliau aš pats esu kaltas, o Tu čia niekuo dėta. Mes taip be galo skirtingai suvokiame gyvenimą, nuolatinio dvasinio tobulėjimo poreikį, savo, aukštesnio išsilavinimo žmonių, pareigas, kad mums neverta net mėginti vienas kitą suprasti. Su dideliu skausmu konstatuoju, kad mano dvasios taurumas išblėso ir aš gėdingai traukiuosi iš išsilavinusių žmonių aplinkos.

Iš tikrųjų visiškai beprasmiška Tau šitai rašyti. Juk Tu vis tiek giliau manęs nesuprasi. Tu supranti tik tai, kas Tau patinka. Tau nesuvokiama, kad aš daugelį metų aukojau savo laiką, reputaciją, bendravimą su išsilavinusiu aplinkiniu pasauliu, o galiausiai apleidau ir savo reikalus dėl išlepinto vaiko, kuris net nepajėgia įžvelgti šio pasiaukojimo taurumo.

Šiandien rašau šias karčias eilutes, nes mano širdis plūsta kraujais iš gėdos, kad tapau dvasiškai menkesnis už kitus žmones. Nepyk, kad šitaip lieju savo jausmus. Juk Tu nežinojai, kad naudodamasi mano pakantumu metai iš metų klibinai mano dvasinę stiprybę. Deja, gyvenime visada taip esti: tas, kuris vengia kultūringo bendravimo ir nesikeičia idėjomis su mąstančiais žmonėmis, galiausiai tampa nebepajėgus tokiems mainams ir praranda tiek savo, tiek kitų akyse anksčiau turėtą pagarbą.

Aš baigiu, mieloji, geroji, švelnioji Sofi, širdyje tikėdamasis, kad Tavo jaunas gyvenimas susiklostys geriau nei mano ir kad Tau niekad neteks pajusti to pažeminimo, kuris kartina mano dienas.

52.

Robertui išvykus iš Baku, Liudvigui vienam teko atsakomybė už „Branobelį". Jis tvirtai vadovavo jo veiklai ir toliau nuolat palaikė ryšį su Alfredu.

Kaip paprastai Liudvigas vienu metu turėjo daug – kartais gal ir per daug – sumanymų. Trys svarbiausios sritys, už kurias jis atsakė, buvo:

1) Naftos produktų gamyba Baku.
2) „Liudvigo Nobelio mašinų fabrikas" Sankt Peterburge bei su Peteriu Bilderlingu valdomas Iževsko šautuvų fabrikas.
3) „Brolių Nobelių bendrovės" valdyba, turinti būstinę Rusijos sostinėje.

Kartais šios veiklos rūšys susipindavo, pavyzdžiui, mašinų fabrikas imdavo gaminti garo mašinas ir garo katilus, ventilius ir naftos pulverizatorius Baku naftos gavybai. Šiaip mašinų fabrikas daugiausia tiekdavo įvairias karines medžiagas, vagonų ratus ir vagonų ašis.

1882 m. vasarą Liudvigas draugui rašė: „Tai, ką regiu Baku, mano sielą pripildo džiaugsmo – didelė įmonė padarė pažangą..." Su pasitenkinimu galėjo pasakyti, kad naujasis jo distiliavimo metodas leido iš žalios naftos išgauti 35 % žibalo, palyginti su varžovų vos 20 %. Jo indėlis turėjo lemiamos reikšmės „Branobelio" sėkmei.

Anglų naftos ekspertas M. Čarlzas Marvinas 1884 m. išleistame *The Region of Eternal Fire* tvirtina, kad Liudvigo vamzdynais tiekiamos perdirbtos naftos gamyba išaugo nuo 100 000 tonų 1878 m. iki daugiau nei 200 000 tonų 1883 m. ir kad jis „padaręs perversmą Rusijos naftos pramonėje". Naftotiekiu buvo galima transportuoti 4 milijonus barelių per metus. Be to, „Branobeliui" priklausė 40 gręžinių naftingame Balachanų plote, kur naftos perdirbimo fabrikai užėmė anglų mylios teritoriją. Be mažesnių laivų, įmonė turėjo 20 tanklaivių Kaspijos jūroje ir 12 kursuojančių Volga. „Branobelis" įsigijo ir 1500 geležinkelio cisternų. Pagal metų laiką ir konjunktūrą, bendrovė davė darbo nuo 5000 iki 10 000 žmonių. Gręžinių laukuose ir Baku distiliavimo fabrikuose darbas nenutrūkdavo kiaurus metus, bet gabenimas laivais iš Juodosios jūros uostų buvo neįmanomas šešis žiemos mėnesius.

Kaip įmonės vadovas, Liudvigas laikė garbe sudaryti savo darbuotojams kuo geriausias darbo sąlygas. Jis buvo pirmasis Rusijos darbdavys, pasiūlęs personalui aptarti tokią radikalią naujovę kaip dalyvavimą pelno dalybose. Neregėtai protestavo Rusijos pramonininkai, bet Liudvigas atsilaikė. Jis garantavo darbuotojams kur kas didesnes nei visi algas ir rūpinosi, kad jos būtų laiku išmokamos. Tai irgi buvo neįprasta. Liudvigas savo darbininkams statė ir naujus būstus.

Taip pat jis davė pinigų mokykloms, bibliotekoms, ligoninėms ir laisvalaikio įtaisiniams. Jau 1880 m. Baku pastatytas pirmasis – Belo – telefono aparatas, tiesioginiu ryšiu sujungęs uostą ir naftos baseiną. Legendiniame įmonės darbuotojų mikrorajone *Villa Petrolea* netrukus šią naujovę turėjo visi butai.

Liudvigas pagarsėjo kaip pavyzdingas darbdavys. Buvę baudžiauninkai ieškojo darbo Nobelio įmonėse. Liudvigas atsisakė išnaudoti mažamečius ir griežtai nepriimdavo vaikų iki dvylikos metų. Darbo laikas jo gamyklose Peterburge, Baku ir Iževske nuo 12–14 valandų buvo sutrumpintas iki 10,5 valandos. Šis sprendimas buvo ginčijamas. Tą rodo faktas, jog Rusijos finansų ministras buvo atstatydintas dėl mėginimo įteisinti trumpesnį darbo laiką.

Daugelis darbuotojų išdidžiai pareikšdavo esą „nobelininkai", ir ši sąvoka plačiai paplito. Ragnaras Sohlmanas pasakoja apie apsilankymą *Villa Petrolea* mikrorajone: „Kiek pabuvęs Baku, savarankiškai leidausi į kelionę ir ėmiau klajoti po Kaukazą. Nenorėdamas be reikalo atkreipti dėmesio, iš pradžių apsitaisiau gruziniškais drabužiais ir apsiginklavau kinžalu bei šautuvu. Dažnai klausinėjamam, iš kur esu kilęs, man visada būdavo sunku atsakyti, nes sąvokos „švedas" kaimiečiai nežinojo. Mėgindavau savo tautybę paaiškinti sakydamas esąs iš to paties krašto kaip Nobelis, ir tuomet jie visada atsakydavo: „Štai kaip, tu esi „nobelskij" – Nobelio. Paprastumo dėlei aš šį žodį išmokau ir paklaustas visada atsakydavau: „Taip, nobelskij".

 Konkuruojantys naftininkai nepalankiai šnairavo į Liudvigo taikomą patobulinimų programą. Čarlzas Marvinas rašė: „Tai, kad Liudvigas Nobelis niekad neprarasdavo drąsos dėl kiekviename žingsnyje sutinkamo pasipriešinimo, tikrai liudija nepalaužiamą jo tvirtumą".

Greičiausiai susitvenkę sunkumai Liudvigui teikdavo pasitenkinimą. Priešingai Alfredui, jam būdavo malonu tarp bendradarbių. Iškilusias problemas jis visad aptarinėdavo su inžinieriais, meistrais ir darbininkais. Su kitais žmonėmis elgdavosi pabrėžtinai tolerantiškai ir mėgino ta pačia dvasia išauklėti daugybę savo vaikų.

1884 m. jis save apibūdino keliais žodžiais: „Nuo vaikystės nesu išlepintas greitos sėkmės. Tačiau žinau, kad dorumu ir atkaklumu galiausiai pasiekiama pergalė".

XIX a. devintą dešimtmetį Baku buvo kalbama, kad tarp 200 „naftos kunigaikščių" dorų esą daugių daugiausia dešimt: „Liudvigas Nobelis, vienas armėnas ir aštuoni musulmonai". Pats Liudvigas sakydavo: „Jei atrasite Baku bent vieną žmogų, galintį įrodyti, kad mes pasielgėm negarbingai ar mėginom sukčiauti, sutinkame būti prie jūsų apklausti ir pripažinus kaltę sumokėti ganėtinai didelę baudą."

Techninis direktorius, o vėliau vietinis Baku įmonės vadovas

Karlas Hagelinas rašė: „Pas mus tarnavo įvairių tautybių žmonių, bet kad ir kokios tautybės, visų pirma jie buvo nobelininkai. Bendrovė buvo mūsų, jos tobulėjimas priklausė nuo mūsų, ir visas jos nesėkmes išgyvendavome lyg asmenines..."

53.

44 LAIŠKAS

Stokholmas,
1881 06 09

Į kelionę pasiėmęs filosofinį veikalą, laiką praleidau gana gerai. Neatspėsi, ką sutikau Kelne: tuo pačiu metu, bet keliaujantis priešinga kryptimi, čia atvyko kitas žmogus ir taip pat apsistojo Hotel du Nord.

Tik kitą rytą vėl išvydau jį, šįsyk iš nugaros. Ir iškart pažinau savo brolį Liudvigą! Žmogus planuoja, bet lemia atsitiktinumas. Jis sakė, kad mielai su Tavimi pasikalbėtų, ir klausė, ar galėtumėt susitikti Paryžiuje. Tu, savaime aišku, tai geriausiai sutvarkytum.

45 LAIŠKAS

Stokholmas,
1881 06 10

– – –

Mano motina, regis, be galo laiminga sulaukusi manęs ir iš tikrųjų atrodo dešimt metų jaunesnė. Kadangi šį vakarą ketina atvykti ir Liudvigas, jos laukia dar viena staigmena. Beje, aš labiau myliu Liudvigą nei jo uošvę, bet pastarąją galbūt ilgainiui pavyks sutramdyti.

Nors ir vasara, čia bjauriai šalta. Klimatas mano sveikatai visiškai netinkamas. Gali džiaugtis, širdele, kad Paryžiuje šilta ir Tau nuo šalčio neiškils gumbai. O čia tikrai esama pavojaus juos įsitaisyti. Kol kas šią birželio savaitę dar nesnigo, bet ką gali žinoti, ar nesivažinėsi rogėmis rytojaus dieną. Šiaip ar taip, Tavo vaikinas žiauriai šąla ir džiaugiasi, kad greitai galės atgręžti Šiaurei nugarą.

Vakar kone visą dieną praleidau nitroglicerino fabrike, o vakarą iki vėlyvos nakties – pas Nordenšioldą. Palanderis su karalium išvažiavęs į užsienį. Taigi dabar daugmaž žinai, kas čia dedasi. Pro viešbučio langą šią akimirką matau, kaip įplaukia garlaivis Gauthiod *su broliu Robertu ant denio. Einu pasitikti jo ir sūnėnų...*

46 LAIŠKAS

Paryžius, 1881 08 17

— — —

Vos čia atkakau, įsisuko reikalų karuselė ir turėjau užsibarikaduoti duris. Šiandien nuo 9 val. ryto iki pirmos nenutrūkstamai defiliavo lankytojai. Rytoj turėsiu pietauti pas Bilderlingus. Vakar aplankiau Sevraną ir šiandien vėl ten važiuosiu. Mes visą laiką atliekame be galo svarbius bandymus, tad matai, kad iš tiesų esu labai užsiėmęs.

Naujoji laboratorija toli gražu nėra baigta, bet ji turėtų būti nepaprastai praktiška. Jaučiuosi kaip niekad vienišas, ypač negalėdamas naudotis laboratorija nei Sevrane, nei čia.

47 LAIŠKAS

Paryžius, 1881 08 19

— — —

Arabas Ali ką tik apliejo mane dušu ir išmasažavo. Po tokios procedūros bent keletą akimirkų atsikratai visų negalavimų.

Nūnai daugiausia laiko praleidžiu Sevrane, kur be manęs neapsieina daugybė pradėtų reikalų. Vis dėlto radau laiko Tau parašyti, nes palikai mane be jokių žinių.

48 LAIŠKAS

Paryžius, 1881 08 21

— — —

Pranešk man iš anksto, kada Tau atsiųsti daugiau pinigų. Beje, kas atsitiko, kad kaip tik šiemet į gydyklą atkako tiek mažai malonių žmonių? Nejau visos jautrios damos staiga pasveiko ir gydomųjų vonių nebepasigenda? O gal jos paprasčiausiai nusprendė, kad šios vonios menkai tegelbsti.

Išskyrus pietus pas Bilderlingus, nieko neaplankiau ir apskritai niekur nebuvau pakviestas. Žmonės greičiausiai nežino, kad aš parsiradęs. Juk jie veik niekad manęs nemato, nes daugiausia laiko praleidžiu Sevrane.

49 LAIŠKAS

Paryžius, 1881 08 22

Vėlyvą popietę rašant šias eilutes, čia taip nyku ir tuščia. Norėčiau greičiau baigti kraustytis į Sevraną, kad galėčiau rimtai imtis tiriamojo darbo.

– – –

Rūpinkis savo sveikata, nes susirgus viskas nublanksta pasaulyje. Kai esi tvirtos sveikatos, net ir skurdas gali žaižaruoti rožinėmis spalvomis. Pagalvok apie tai, mielas vaikeli, ir neleisk, kad Tau apsuktų galvą liūdesys.

Tavo Alfredas

54. Iki nelaimių Liudvigą sėkmingu pramonininku darė jo doras elgesys su darbininkais.

Susumavęs rezultatus, Alfredas pamatė, kad smarkiai sumenkino naftos produktų svarbą. Jis suvokė žibalines lempas tampant vis įprastesniu namų šviesos šaltiniu, bet, priešingai Liudvigui ir Robertui, niekad neįsivaizdavo tokios sėkmės, kurios sulauks „Brolių Nobelių naftos bendrovė" pardavinėdama žibalą tiek Rusijoje, tiek kitose šalyse. Jis įnešdavo savo dalį pinigų solidarizuodamasis su broliais. Dabar ekonominiai rezultatai jam sukėlė ir nuostabą, ir pagarbą. XIX a. devinto dešimtmečio pradžioje Baku verslas pasirodė esąs gausybės ragas, iš kurio pilasi turtai. Kaip tik tuo laiku Alfredas suabejojo dėl Liudvigo finansų. Grėsė akivaizdus per didelės plėtros pavojus, naftos kainos labai svyravo ir buvo neįmanoma realiai paskaičiuoti. Savo versle Alfredas dinamito kainas galėjo priderinti prie rinkos poreikių. Kainas iš esmės diktavo jis pats.

Dabar Alfredas sukosi įtakingiausiose tarptautinio finansinio gyvenimo sferose. Paryžiaus biržoje pirkdamas bei parduodamas vertybinius popierius, šnektelėjęs vos minutę galėjo parūpinti milijoninius kreditus bei sutvarkyti skolinius įsipareigojimus. Jis pasiūlė Liudvigui ne tik savo finansinę išmintį, bet ir kone unikalų gebėjimą gauti kreditus.

Tačiau brolio sparčiai augantys kapitalo poreikiai ėmė atsiliepti paties Alfredo ekonominiams planams. Jis vis griežčiau įspėdavo Liudvigą rūpintis likvidumu, antraip bet kuriuo momentu jį galinti ištikti sunki ekonominė krizė. Galiausiai apkaltino brolį klaidingai planuojant: „Blogiausia, kad Tu pirma statai, o tik paskui imi ieškoti reikiamų lėšų".

Nauja apmąstymų dingstis Alfredui rados 1881 m. Jis ką tik buvo paskolinęs Liudvigui 656 000 rublių, kad šis sumokėtų avansą Mota-

los mechaninėms dirbtuvėms, su kuriomis buvo pasirašęs naujo tanklaivio statybos sutartį. Vos Alfredas įsakė išmokėti sumą, atėjo žinia, kad sprogęs „Nordenšioldas", o „Buda" gerokai aplamdytas per audrą Kaspijos jūroje.

Paskendus „Nordenšioldui", Alfredas suabejojo, ar Liudvigas tikrai teisingai elgiasi degų žibalą gabendamas tanklaiviais. Netrukus jį pasiekė pranešimas apie didelį gaisrą, kilusį Liudvigo mašinų fabrike Peterburge. Per nesusipratimą užsienio žurnalistai manė užsidegus Nobelio naftos perdirbimo fabriką Baku. Riebios laikraščių antraštės spėjo sujaudinti finansų pasaulį, kol Liudvigui pasitaikė proga publikacijas paneigti. Dabar Alfredas ėmė pagrįstai bijoti, kad Nobelio naftos gamyklą Baku tikrai gali nuniokoti gaisras.

Nelaimės sukėlė likvidumo krizę, dėl kurios Alfredas seniai baiminosi, bet Liudvigui pavyko įveikti sunkumus. Jo, kaip doro verslininko, reputacija dar sykį padėjo atsilaikyti prieš užkulisių intrigas. Per Rusiją nusirito neapykantos svetimtaučiams banga, ir pavydūs konkurentai kreipėsi į galimus Liudvigo kreditorius, kad šie neremtų „užsieniečio, panorusio vaidinti pernelyg svarbų vaidmenį".

O ir Alfredas Paryžiuje nesiliovė „bambėjęs". Tiek Liudvigas, tiek „Branobelio" valdyba sužinojo dirbę be pakankamos finansinės kompetencijos.

Liudvigo fabrikai daugelį metų garsėjo punktualiu pirmarūšių gaminių tiekimu Rusijos valstybei. Dar 1875 m. jis buvo apdovanotas antro laipsnio Šv. Onos ordinu. Po kelerių metų, kaip ir tėvas Imanuelis, gavo imperatoriškąjį aukso erelį ir galiausiai – tai buvo išskirtinė garbė užsieniečiui – 1882 m. atidarant Rusijos parodą buvo antrąkart apdovanotas imperatoriškuoju aukso medaliu. Beje, kaip vienas pagerbimo motyvų nurodyta tai, kad jis ėmęs „gaminti pirmarūšes ašis ir ratų poras iš rusiškos geležies, todėl nebereikėjo importuoti iš užsienio". Vėliau jį pagerbė Sankt Peterburgo imperatoriškasis technologijos institutas ir suteikė technologijos inžinieriaus garbės vardą.

Ekonomistas profesorius Eli Hekšeris manė, kad „interesų platumu, vadovo savybėmis ir apskritai charakteriu Liudvigas galbūt pirmavo gabumais gausiai apdovanotoje šeimoje".

Alfredas ir toliau kritikavo brolį dėl „Branobelio" finansų tvarkymo būdo. Jis tikino nematąs jokio smagumo vaidinti Kasandros vaidmenį ir pranašauti būsimas nelaimes, bet jo įspėjimai esą pagrįsti.

Tačiau Liudvigas skendo dienos problemose ir nekreipė pakankamo dėmesio į Alfredo žodžius. Jis nuleido į vandenį pirmuosius pasaulyje dyzelinius vilkikus ir keliais frontais kovojo su tokiais gigantais kaip *Standard Oil* ir *Royal Dutch Shell*. Kova vyko dėl įtakos pasaulio naftos rinkose. Tuo pat metu jis vedė itin pinklias derybas su Rotšildais, kurių čiuptuvai buvo giliai įsiskverbę į Baku. Staiga kritus kainoms, Liudvigas būdavo priverstas ir toliau pardavinėti naftą ir taip prarasti didokas pinigų sumas, kol kainos vėl imdavo kilti. Milžiniškus kainų svyravimus dažnai sukeldavo konkurentai. Vyko naftos karas, kuris užtruko taip ilgai, kad įėjo į istoriją kaip antrasis Europos Trisdešimties metų karas.

Vis labiau nerimaudamas, Alfredas iš Paryžiaus pastebėjo, kad prasideda nauji laikai ir kad Liudvigas nesuvokia, kaip sparčiai didėja jo skolų našta. Ar jis kada nors jos nusikratys? Alfredas aiškiai suprato, jog netrukus išmuš likimo valanda.

55.

50 LAIŠKAS

Paryžius,
1881 08 26

— — —

Ačiū už straipsnelį apie projektuojamą Panamos kanalą. Jau buvau apie jį girdėjęs. Tai didingas projektas, amerikietiškai drąsus. Tačiau Ferdinandas de Lesepsas, sako, kanalą statąs grumdamasis su sunkumais. Darbininkai krintą lyg musės, o finansų grobstytojams leidžiama stulbinamai plėšti.

Sevrane darbai pirmyn stumiasi puikiai, ir laboratorija bus įrengta nepaprastai praktiškai. Dabar esu priverstas ten praleisti veik visą savo laiką, todėl negaliu tinkamai pasirūpinti sveikata. Mano naujo gydytojo metodas, kiek galiu spręsti, padėjo. Dantenas iš tikrųjų truputėlį mažiau skauda, o burnos žaizda bent jau nepablogėjo. Bet geriau didelių vilčių neturėti – galbūt pastebimas pagerėjimas tik iliuzija. Juk pagerėti galėjo ir todėl, kad stojus palankiems orams nepersišaldžiau. Tačiau akys prastėja. Tik vargais negalais skaitau ir rašau.

O apskritai galbūt Tau ganėtinai neįdomu, ar senasis bambeklis šiuo metu mato, gyvena, o gal negyvena. Ar jį suka reumatas, ar ne – dėl to

joks gaidys nelaidys gerklės. Iš tikrųjų jo niekas nepasigestų, net jei jis staiga antžeminį būstą iškeistų į požeminį...

Voke rasi nedidelį kasos pastiprinimą: 1000 frankų. Vienos kursu bus 467 guldenai. Kursas dabar apie 214 frankų.

Šiandien be jokios pertraukos buvau užsiėmęs mūsų bendrove Prancūzijoje. Užvirė mūšis, nes reikėjo rimtai apsispręsti.

51 LAIŠKAS

Paryžius,
1881 09 01

— — —

Skundiesi, kad rašau Tau nepakankamai šiltai. Tačiau aš metų metais tvirtinau, kad jausmams neįsakinėjama. Tu esi gera ir meili, bet ir įkyri, o aš dėl laisvę mylinčios savo prigimties negalėčiau dienų dienas gyventi su tokiu žmogum. Juoba jei šis yra įtarus, pavydus ir vaikiškas. Pripažįstu, kad mūsų santykiai bent jau tariamai pagerėjo. Tačiau net jei iš tikrųjų taip būtų, aš mieliau rinkčiausi vienatvę.

Aš pats visai atpratau nuo aukštuomenės gyvenimo ir veik su niekuo nebendrauju. Man itin patraukliai atrodo pasitikėjimo kupinas bendravimas su kokiu nors žmogumi — vyru ar moterim, — kuris mane suprastų. Bet Tu manęs nesupranti. Tu negali suvokti, kad laisva dvasia nenori pajusti grandinių ar pančių. Ji galbūt juos ištvertų, jei jai neleistum jų pajusti.

Man skaudu dėl Tavęs, juo skaudžiau, juo daugiau imu Tave pažinti. Gal būtum galėjusi mane prisirišti, jei iš pat pradžių būtum mėginusi padaryti mano gyvenimą malonų, o ne priešingai. Bet tąsyk Tu padarei viską, kad atstumtum nuo savęs net geriausių ketinimų kupiną žmogų. Dabar jauna silpna Tavo siela trokšta atsakomosios meilės, kuri, kaip Tau visiškai teisingai atrodo, ganėtinai išblėsusi.

Dabar gana pamokslų!

— — —

P. S. Ar dar turi „Tokajaus“? Jei ne, gal galėtum užsakyti porą butelių.

52 LAIŠKAS

Paryžius,
1881 09 04, sekmadienis

— — —

Grįžęs čionai, ničnieko neaplankiau — netgi Viktoro Hugo.

Taigi šiandien sekmadienis, ir aš pasijutau toks vienišas, kad liepiau pakinkyti arklius ir išvažiavau pusryčiauti į Sen Žermeną. Žinoma,

ten labai gražu, bet buvo taip šalta, kad iš kelionės neturėjau jokio džiaugsmo.

53 LAIŠKAS *Paryžius, 1881 09 08*

— — —

P. S. Perduok linkėjimų Olgai nuo jos seno draugo Pono Daktaro Bambeklio.

56. Po kiekvienos iš Peterburgo gautos metų ataskaitos Alfredas vis labiau nerimavo. „Branobeliui" kaskart sunkiau sekėsi pratęsti kreditus, ir net Liudvigas suprato padėties rimtumą. Dabar jis stengdavosi išsamiai atsakyti į brolio laiškus.

Retkarčiais pakritikuodamas brolį, Alfredas visad buvo linkęs parodyti pagarbą Liudvigui ir jo bendradarbiams dėl techninio nusimanymo. Bet problemų kildavo, nes bendrovės finansų skyriai neturėjo kompetentingų darbuotojų. Galiausiai Alfredas savo požiūrį apibendrino 28 puslapių memorandumu, kuris yra išlikęs. Jis išanalizavo faktišką krizę sukėlusias priežastis, kartu užsiminė, kaip jas būtų galima pašalinti. Pareiškė, kad būtų protinga jam pačiam prisijungti prie sprendėjų. Pagaliau padarė išvadą, kad, nors ir gaudama geras pajamas, bendrovė klupinėjo dėl apyvartinio kapitalo stokos. Šiuo aspektu Alfredo ir Liudvigo nuomonės vieną kartą sutapo.

Baku verslovei 1883 m. tapus viena stambiausių pasaulio naftos įmonių, reikėjo išrinkti naują vadovą. Kaip tik ta proga Alfredas pareiškė pažįstąs tik vieną žmogų, pakankamai pajėgų tvarkyti tokią milžinišką įmonę, – savo kompanioną Polį Barbą.

Maždaug tuo laiku pasklido aliarmą keliantys gandai apie „Branobelio" finansinę būklę po sparčios plėtros. Kas paleido šmeižtą, niekad nepaaiškėjo. Galbūt tik atsitiktinai tuo pačiu laiku *Standard Oil* staiga drastiškai sumažino savo naftos kainą. Per šią bendrovę finansininkų Rokfelerių šeima valdė 9/10 Amerikos naftos eksporto ir turėjo didžiausią įtaką visose šalyse, išskyrus Rusiją. „Branobelio" eksporto sėkmė, dėl kurios išsiplėtė jo dalyvavimas įvairių šalių rinkose, *Standard Oil* vadovybei tapo krislu akyje. Ji ėmėsi atsakomųjų priemonių – staigiai nuleido naftos kainą ir, visai tikėtina, paleido gandus.

„Branobeliui" šie veiksmai buvo pražūtingi. Pelningumas smuko, o paskolų palūkanos augo. Dabar grėsmė iškilo tokiems milžiniškiems Liudvigo pinigams, kokius rastum tik pas Renesanso kunigaikščius ar JAV milijonierius.

Iki 1883 m. kovo Alfredas nė karto nepanoro priimti Roberto ir Liudvigo jam vis siuntinėjamų kvietimų apsilankyti Baku ir Peterburge. Tačiau dabar Alfredas nusprendė „Branobeliui" gresiančią krizę esant tokią didelę, kad nebeturėjo pasirinkimo. Nors iš brolių trijulės jis buvo jauniausias, atrodė visiškai natūralu, kad jis yra šeimos galva. Dėl savo patirties jis geriausiai gebėjo tvarkyti reikalus.

Alfredo sveikata buvo prastesnė nei paprastai, o jo dinamito bendrovės turėjo nesibaigiančio persitvarkymo sunkumų, tačiau jis nuvyko į Peterburgą pasiūlyti savo žinių ir finansinių išteklių. Kai vietoje susipažino su padėtimi, labai maža ką įvertino palankiai. Iš tikrųjų pritarė tik tai veiklai, kuria tikėjo visų mažiausiai – naftos gavybai Baku.

Žinoma, laiškuose Alfredas rašė „su nuostaba žvelgiąs į brolio nuveiktą stulbinamą darbą, per trumpą laiką sukūrusį tokią didingą organizaciją", bet tai jam netrukdė dvejais metais vyresniam, dabar jau 52 metų, Liudvigui į akis išdrožti visą tiesą. Liudvigas vėl išgirdo, kad „niekas nėra visų galų meistras". Laiškas po laiško Alfredas tvirtino, kad brolis nebesuvokiąs reikalų raidos, nes neklausąs patarimo „niekad pačiam nedaryti to, ką kiti gali atlikti geriau arba bent panašiai". Alfredas tvirtai tikėjo, kad kiekvienas, mėginantis viską daryti pats, „išsisems tiek kūnu, tiek siela ir galbūt netikėtai nuskurs".

Jis neapsiriko, nes Liudvigas penkerius metus iki mirties buvo tikrai išsisėmęs ir kūnu, ir siela. Tik nenuskurdo, o paliko didelį turtą.

Per tos 1883 m. kovo savaitės pasitarimus, Alfredas, be kita ko, pasmerkė neprofesionalų vieno iš „Branobelio" direktorių elgesį. Šis „blaškęsis po Europą lyg be proto" ir nevykusiai teiraudamasis apie paskolas sužlugdęs didelių Paryžiaus ir Londono įmonių kreditus. Alfredo laiškuose aptinkamas ir šio vargšo apibūdinimas: „tikras veršis".

Alfredo kritikos neišvengė nė pelninga Baku naftos gavyba – tai „verslas, kuris septynis mėnesius per metus tik ryja pinigus ir neduoda jokių pajamų". Ar tikrai verta toliau rizikuoti? Taip pat jis

buvo įsitikinęs, kad jam priverstinai įsitraukus į šią avantiūristinę veiklą, šeima vieną gražią dieną patirs baisių nuostolių.

Iš tikrųjų viskas pasisuko kitaip. Iš 31,6 milijono kronų Alfredo grynojo palikimo 7 milijonai buvo susiję su jo įsipareigojimais Rusijoje ir Baku naftos gręžiniais.

Alfredas Liudvigo namuose Peterburge užtruko vos savaitę, bet jau po kelių dienų turėjo parengęs veiksmų programą, pažymėtą jo kokybės ženklu:

1) Jis suteikė „Branobeliui" 4 milijonų frankų reverso skolą su mažomis palūkanomis.
2) Įsipareigojo stambiomis sumomis prisidėti prie naujų akcijų ir obligacijų emisijų.
3) Pasiūlė dividendus sumažinti nuo 20 ir 15 % iki vos 2 %.
4) Sutiko bendrovės akcizo ataskaitas garantuoti savo rusiškomis valstybės obligacijomis.
5) Galiausiai pasižadėjo, kaip ir Liudvigas, visas bendrovėje turimas akcijas užstatyti hipotekos banke, kad „Branobelis" Rusijos valstybiniame banke gautų vieno milijono rublių vekselinę paskolą.

Nepaisant šių priemonių, Alfredas bijojo, kad „Branobeliui" bus sunku ekonomiškai atsigauti, kol jis turės tokių galingų konkurentų kaip Rokfelerių *Standard Oil* ir Rotšildų finansuojamas „Bnito". Bet Liudvigas buvo tikras, kad padedant Alfredui bendrovė ne tik įveiksianti faktišką krizę, bet ir išbrisianti iš jos sustiprėjusi.

Po Alfredo apsilankymo Peterburge Liudvigas rašė:

Tavo trumpa viešnagė mums visiems, ir dideliems, ir mažiems, paliko tiek daug malonių prisiminimų, kad ir toliau nuolat apie ją šnekamės. Ne mažiau man suka galvą tavo pastabos. Tavo daugiametė akcinių bendrovių valdymo patirtis man be galo vertinga. Kol mažne visa įmonė priklausė mums vieniems, į ją buvo galima žiūrėti kaip į privatų reikalą, bet dabar, kai akcijų – kad ir nedaug – pardavėme svetimiems žmonėms, privalome laikytis formalumų, kurių svarbos neginčiju. Todėl pabandysiu vadovautis tavo patarimais ir pastabomis, kiek jie bus suderinami su čia esančių mūsų didžiųjų autoritetų dažnai nevaržomu elgesiu.

Tarp eilučių tarsi įskaitai, kad nors Liudvigui, be abejo, palengvėjo nuo pečių nusiritus grėsmingiausioms skoloms, jis klausia savęs, ar nebus jo veiksmai tik atitolinę nelaimės valandą. Jis norėjo, kad Alfredas apsilankytų ir Baku, bet brolis griežtai atsisakė. Taigi „bevandenės, dulkėtos, nafta apdergtos dykros“ jo netraukė. Ir vėliau nesuviliojo. Alfredas nebuvo pratęs keisti savo požiūrio.

Kai išvažiavo iš Peterburgo, po dviejų savaičių įvyko bendrovės susirinkimas. Alfredas, kaip ir norėjo, buvo išrinktas ir į direkciją, ir „Branobelio“ valdybą. 1883 m. balandžio 3 d. laiške Liudvigas išreiškia broliui nuoširdų dėkingumą:

„Dabar teikiama tavo pagalba iš tikrųjų labai vertinga, ir aš tikiuosi, kad man oficialiai paskelbus tavo išrinkimą direktorium, žmonės liausis tvirtinę, kad „Brolių Nobelių bendrovė“ esanti tik Liudvigas Nobelis.“

57.

54 LAIŠKAS

Londonas,
1882 m. vasaris

Reikalai čia toli gražu nėra taip parengti, kaip aš tikėjausi ir kaip man buvo leista suprasti. Visi laikosi nuomonės, kad apskritai reikalus esą galima sutvarkyti tik Glazge ir per pažįstamus. Todėl reikią pasinaudoti tuo faktu, kad mano, kaip verslininko, vardas Škotijoje visiems žinomas.

Visas šis sumanymas man nepaprastai atkarus. Jei nebūčiau taip į jį įsivėlęs, visiškai pasitraukčiau. Tuo nenoriu pasakyti, kad Liudvigui nepadėsiu kiek galėdamas. Tik mudu taip dažnai skirtingai žvelgiame į daiktus, kad iš tikrųjų niekad neturėtume dirbti toje pačioje įmonėje. Vis dėlto ketinu jį pristatyti Glazgo ponams, kad paskui perduočiau jam visa kita. Galbūt prieš pasitraukdamas nubrėšiu pagrindines veiklos linijas.

Man skaudu, kad dabar esu priverstas palikti Tave vieną. Jei Tu žinotum, koks man svarbus šis reikalas, tikriausiai suprastum. Tikrai ke-

lia nuostabą, kokie finansiškai visiškai akli gali būti šitai milžiniškai įmonei vadovaujantys žmonės. Vis dėlto iš sekretoriaus kalbos supratau, kad, laimei, finansus tvarkys įmonės vadovas iš Peterburgo, tai yra Liudvigas.

55 LAIŠKAS *Glazgas, 1882 02 28*

— — —

Važiuodamas čia iš Londono, dideliame saloniniame vagone neturėjau jokio bendrakeleivio, išskyrus škotą, įlipusį prieš pat Glazgą. Todėl man niekas netrukdė samprotauti. Taip pat mėginau skaityti Sohn des Flüchtlings*, *bet kaip paprastai per Tavo rankas perėjusiems romanams jam trūko daugybės puslapių – nuo 92 iki 97. Tau išties reikėtų pirkti tik gerai įrištas knygas.*

Dabar mano laikas taip užimtas, kad vos spėju parašyti, be to, Glazge niekad nebūnu vienas. Žmonės nori suteikti pramogą, nesuprasdami, jog taip tik vargina.

56 LAIŠKAS *Styvensonas, 1882 04 03*

— — —

Čia daug darbo: dėl mano ilgos išvykos įmonė pakliuvo į keblią padėtį, iš kurios turiu ją gelbėti. Fabrikas net neįstengia pristatyti pusės užsakymų – tai išties gražus padarinys to, kad Tu, būdama toks neatsakingas vaikas, ilgą laiką blaškei mano dėmesį. Bet neverta Tau priekaištauti – vargu ar atitaisysi tai, kas praėjo.

Kaip matyti iš mano braižo, nuo darbo darausi nervingas ir visiškai nebeužmiegu. Tačiau dabar esu daug labiau patenkintas, nes, šiaip ar taip, nešvaistau laiko veltui, o šį tą nuveikiu.

57 LAIŠKAS *Londonas, 1882 07 08*

— — —

Vos man atkakus į viešbutį, du ponai čia panoro mane pasikviesti pietų į savo klubą, beje, moterys ten neįleidžiamos. Parsiradau tik antrą ryto. Užmigti buvo visiškai neįmanoma, tad antrą naktį likau be miego.

* Pabėgėlių sūnus *(vok.)*.

Toks gyvenimas tikras košmaras, o skrandis išvis streikuoja. Šiandien visi valgome daktaro Diuaro klube. Rytoj – sekmadienį – priverstas pasižadėjau nuvažiuoti pas poną Vebą ir praleisti dieną kaime. O pirmadienį profesorius Abelis mane primygtinai užprašė pietų į jo klubą. Taip galėtų tęstis iki Paskutiniojo teismo dienos, jei griežtai neatsisakyčiau visų kvietimų.

Įmonės reikalai šiaip taip stumiasi į priekį. Pagaliau juk turiu teisę to tikėtis, kasdien derėdamasis po 15 valandų.

58 LAIŠKAS

Paryžius,
1882 m.

– – –

Ir užvakar, ir vakar buvau Sevrane. Kadangi turėjau atsakyti į kalnus laiškų, negalėjau daug laiko skirti savo chemijos darbui. Štai sėdžiu prie rašomojo stalo nuo aštuntos ryto ir dar nesu išlipęs iš šlepečių. Beje, būtų puiku, jei surastum mano aulinius su mėlynu pamušalu, kurie liko Kaizerhauze. Jie itin patogūs, tinka nueiti į kviestinį vakarą ir teatrą. Man sunku būtų juos pakeisti.

– – –

Labai gražu, kad Liudvigas paprašė Tavęs jam parašyti. Tik dabar nepamiršk, kad Tavo stilius ne itin tobulas. Pasistenk rašyti visiškai trumpai, bet įterpk kokią mintį.

– – –

Man atrodo, kad vasara pralėkė baisiai greitai, iš tikrųjų nieko nenuveikus. Sąžinė mane kamuoja mažne taip pat smarkiai kaip ir neuralgija.

O kaip sekasi mano tokiam mielam vijoklėliui?

– – –

Beje, čia dirbu ir norėdamas parūpinti broliui paskolą, bet tai atima daugybę laiko, kurį Sevrane geriau išnaudočiau. Kaip matyti iš mano braižo, aš ir vėl nervinuosi. Darbo užduotys kaupiasi, o laiko vis mažiau...

58. ◆ Alfredo 1880–1890 m. buhalterinė knyga patvirtina, kad 1883 m. kovą jis suteikė „Branobeliui“ 4 milijonų frankų reverso paskolą, kurią reikėjo grąžinti iki metų pabaigos. Maždaug po pusantrų metų, pasak to paties šaltinio, jis į bendrovę iš viso buvo

investavęs 9,5 milijonų frankų. Kad palygintume, galima paminėti, jog Ragnhild Lundstriom antrašte „Alfredo Nobelio turtas“ dokumentavo: Alfredo dinamito akcijos tuo metu buvo įvertintos 4 milijonais, o kiti ištekliai – 5 milijonais frankų.

Nors Alfredas ir įsitraukė į „Branobelio“ veiklą, ir jis, ir Liudvigas buvo linkę savo reikalus tvarkyti atskirai. Kaip paaiškinamąjį pavyzdėlį galime pateikti dvi išsaugotas restorano sąskaitas už giminės pietus Haselbakene, Stokholme. Sąskaitų sumos gana kuklios: 455 ir 106 kronos. Tačiau itin užsiėmę broliai atranda laiko laiškuose aptarti, kaip šią sumą pasidalyti.

Iš Alfredo 1883 m. rudenį rašytų laiškų matyti jį nelabai tikėjus, kad Sankt Peterburge jo rimti žodžiai bus įsidėmėti ir imta elgtis apdairiau. Jis retai mini Rusijos naftos reikalus, o jei ir pamini, tai niekad apie juos nekalba gerai.

Paryžiuje Alfredas buvo užsivertęs darbais ir vis didesnių rūpesčių jam kėlė sveikata. Laiškuose jis tvirtino sergąs vitaminų stokos sukeltu skorbutu. Jam atrodė, kad turi svarbiausius šios ligos požymius: vis labiau blykštančią odą ir paralyžiuojantį nuovargio jausmą. Už didelį honorarą gydytojas jam patarė valgyti ridikus ir gerti vynuogių sultis tokiuose kurortuose kaip Fėslau Austrijoje. Čia jis galėjo susitikti ir dažnai atvažiuojantį Robertą. Tačiau Alfredas neištverdavo daugybės dienų dykinėjimo ir retai išbūdavo visą planuotą laiką. Dinamito imperiją jis kūrė tokiu tempu, kad po 1883 m. dažnai prabildavo noręs išsivaduoti iš „vergijos, kurioje kamavosi metų metus“. Jį vargino ir formalaus ekonominio išsilavinimo trūkumas. Juk tiesa, kad jis niekada nelaikė jokio finansų ir ekonomikos egzamino, tačiau jo universitetu tapo tarptautinis finansinis gyvenimas. Po praktinių studijų šiame universitete žiniomis jis pranoko daugelį profesorių.

Liudvigas ir toliau ėjo senomis vėžėmis, vis norėjo spręsti pats, tarsi nebūtų pasimokęs. Tada Alfredas atsisakė pareigų valdyboje.

1883 m. liepos 7 d. Robertui rašytame laiške Alfredas išreiškia rezignuotą susirūpinimą: „Liudvigas nelinkęs prarasti nė trupučio savo autoriteto ir laikosi tvirtai įsikibęs sistemos, kuri gniuždo jo sveikatą ir pakerta jėgas. Nė vienas iš mūsų neturime tiek sveikatos rūpintis tokiu milžinišku mechanizmu kaip Baku. Mums reikėtų pasitenkinti protiniu darbu, o visą mechanišką palikti kitiems“.

1883 m. pabaigoje Liudvigas tvirtino, kad nafta Baku išgaunama sėkmingiau nei kada nors anksčiau, tačiau dar sykį sutrikus bendro-

vės likvidumui, vėl sustiprėjo brolių nesutarimai. Padėtis paaiškėja iš Liudvigo atsakomojo laiško Robertui, šiam pareiškus norą tučtuojau atsiimti jam priklausančias lėšas bei palūkanas:

Mielasis Broli Robertai,
laiške „Brolių Nobelių bendrovei“ Tu prašai, kad iki metų galo būtų grąžinta Tavo paskola su palūkanomis, tai būtų 68 000 rublių, ir kad Tau būtų kompensuotas kursų skirtumas.

Šiam reikalavimui Tu pasirinkai ne tą momentą!

Norint padengti skubiausias ir būtiniausias 1882 ir 1883 metų išlaidas, nuspręsta į apyvartą išleisti 5 milijonų rublių vertės akcijų ir 6 % obligacijų (ankstesnė dviejų milijonų rublių vertės 6 % obligacijų emisija atšaukta), šis sprendimas sankcionuotas vyriausybės, tad dokumentai parengti.

Aš ką tik parsiradau iš užsienio, kur du mėnesius dirbau rengdamas rinką mūsų obligacijoms, išeisiančioms į apyvartą vasarį Londone.

Akcijos bus daugiausia paskirstytos seniesiems akcininkams vietoj dividendų; likutis bus pasiūlytas su 20 % premija mūsų obligacijų pirkėjams Anglijoje.

Kai šitai bus sutvarkyta ir įplauks pajamos už parduotą žibalą, tikimės, kad mūsų bendrovė atsikratys skolų (be obligacijų) ir turės pakankamą apyvartinį kapitalą, todėl nereikės paskolų.

Bet iki to laiko, manyčiau, nė vienam iš mūsų trijų brolių nederėtų iš bendrovės nei atsiimti savo lėšų, nei kalbėti apie kursų skirtumus. Jei Tu imi reikalauti pinigų, kodėl man to nedaryti! Tuomet bendrovė Tau skolinga 68 000, o man 2,5 milijono.

Jei nenori nusileisti kursų klausimu, man reikės juos išlyginti iš savo sąskaitos, nes tai aptarinėti bendrovės posėdyje dabar būtų netinkama. Tai svarbus principinis klausimas, kurio nereikėtų kelti, nes tada ir kiti bendrovės kreditoriai turėtų tokią pačią teisę to reikalauti.

Tikiuosi, nuodugniau apsvarstęs šį klausimą Tu sutiksi, kad mes elgiamės visiškai garbingai bent didžiąją Tavo indėlio dalį palikdami bendrovėje, kol ši užbaigs laiške minėtas operacijas.

Per numatomą bendrovės susirinkimą mėginsiu aiškiai išdėstyti priežastis, kodėl bendrovė taip pasielgė, ir nusakyti ateities viziją.

Naujais metais, kurie Jums jau prasidėjo, Tau ir Tavo šeimai visokeriopos žemiškos laimės ir smagumo linki

Tavo ištikimasis draugas ir brolis
Liudvigas

59.

60 LAIŠKAS *Paryžius, 1882 07 23*

— — —

Į mano telegrafuotą klausimą, kur siųsti vėžlio kiauto šukas, Tu nieko neatsakei. Siųsti jas Liudvigui galbūt per vėlu, nes jis Marienbade lieka tik iki šio mėnesio 26 d. Jis rašo prieš išvažiuodamas ketinąs Tave aplankyti.

Šįryt buvau jau berašąs Tau laišką, bet apsilankė ponas Barbas. Negali įsivaizduoti, kaip jis pasikeitė. Matyt, todėl, kad iš pradžių neteko motinos, o paskui tėvo. Pastarasis, tiesą sakant, nebuvo itin simpatiškas žmogus, vis dėlto su juo, kaip artimuoju, Polis Barbas galėdavo pasitarti. Dabar praradusį tėvus jį – kaip jis sako – sugriebė splinas.

— — —

Šiaip naujienų turiu mažai. Užvakar turėjau priimti kvietimą pietų pas Viktorą Hugo, mat buvo senojo pono vardinės. Susirinko vien nuolatiniai svečiai, išskyrus kapitoną, papasakojusį apie drąsų sumanymą Afrikos vidury iškasti jūrą. Jo didelius užmojus jau parėmė Panamos kanalo iniciatorius Lesepsas. Kadangi kapitonas atrodė kuklus, su juo buvo malonu susipažinti.

61 LAIŠKAS *Hamburgas*

Ponai čia atkreipė dėmesį, koks išvargęs aš atvažiavau, ir vieningai nukėlė posėdį po pietų. Dabar jaučiuosi kiek geriau, bet aiškiai matyti, kad naktimis važinėti nebegaliu.

— — —

Mano kelionė į Stokholmą bus gryna kančia, nes čia pasirodė Lydbekas ir būtinai nori važiuoti kartu. Kad ir koks šaunuolis jis būtų, įsivaizduok visus trijų dienų rėkavimus, ir Tau manęs pagails.

63 LAIŠKAS *Stokholmas, 1882 08 29*

— — —

Mano Mama po kelių savaičių sulauks 79 metų, bet yra tokia sveika ir gyvybinga, kiek tik jos atveju galima. Senoji dama taip apsidžiaugė mane išvydusi, kad jos akys stačiai suspindo.

64 LAIŠKAS *Stokholmas, 1882 m. rugpjūtis–rugsėjis*

– – –

Buvau priverstas daug valandų rašyti laiškus, tad tikrai negalėjau motinai skirti tiek dėmesio, kiek norėjau. Ji išties tokia kaip Tu: kai džiaugiasi, pakenčia viską, bet šiaip gali įsižeisti dėl menkiausios smulkmenos.

– – –

Tikiuosi, kad Tau pasitaikė geresnis oras nei mums čia, Stokholme. Vėjas arba lietus – visos permainos. Šilta tikrai nėra, ir aš velkuosi žieminį paltą. Nordenšioldo ir Palsanderio dar nespėjau aplankyti. Neužteko laiko, nes Mama, beje, vasarą gyvena ne mieste, o kaime.

65 LAIŠKAS *Briuselis, 1882 09 11*

– – –

Pasitarsiu su Mecgeriu dėl savo migrenos. Gal galima ką nors padaryti. Kaip tikriausiai jau atspėjai, ketinu pasinaudoti Acheno voniomis. Aš apie šį dalyką galvoju maždaug taip: Acheno, kaip ir Eks le Beno, vanduo turi sieros, be to, veikia daug stipriau. Taigi maniau išvengsiąs ilgo aplinkinio kelio, jei gydymą papildyčiau Achene. Bet mano lūkesčiai neišsipildė. Achene man vos tris kartus palindus po dušu, taip įsiskaudėjo galvą, kad iki šiol nepraeina.

66 LAIŠKAS *Eks le Benas, 1882 09 21*

– – –

Klausi, kodėl nenoriu, kad Tu čia atvažiuotum. Priežastis labai paprasta: čia yra atkakę ponas Šo ir keletas kitų ponų iš Glazgo, o kaip žinai, visi škotai puritonai... Aš neužmiršau, kokios šlykštynės buvo skleidžiamos apie vargšą Daunį ir nenoriu būti panašiai šmeižiamas. Žmogus gali įsigyti kiek nori brangių daiktų, bet turi tik vieną vardą ir privalo išsaugoti jį kiek įmanoma mažiau suteptą.

– – –

Paryžiuje sumokėjau Tavo draudimo įnašą. Jis uždelstas nuo liepos 2 d.

– – –

Į Amsterdamą važiavau pasitarti su daktaru Mecgeriu. Jis pasakė: „Jūs sergate chronišku raumenų uždegimu, bet ne vietiniu, nes apimti visi jū-

sų raumenys. Aišku, tai kaip tik mano specialybė, bet padėti negaliu, nes jūsų tai šiek tiek įgimta. Jūsų atveju mano gydymas ilgam rezultatų neduotų". Ką apie tai pasakytum?

60. 1883 m. pergyvenęs likvidumo krizę, Liudvigas vėl pajuto būtinybę plėstis. Alfredas įspėjo dėl naujų paskolų, bet Liudvigas savo nuomonės nepakeitė. Alfredas neketino likti pasyviu stebėtoju, kai veikla vėl ėmė trikti. Jis pakartojo, jog pats dinamito srityje galėtų plėstis ne mažiau už Liudvigą, bet labiausiai nuo brolio skiriasi tuo, kad prieš ko nors imdamasis pirmiausia pasirūpina lėšomis.

Alfredas, be abejo, pasišalino iš „Branobelio" valdybos, bet nenorėdamas pakenkti bendrovei kaip priežastį nurodė laiko stoką. Ir kitaip jis rodė lojalumą. Nepardavė savo akcijų ir toliau finansiškai rėmė bendrovę. Stengėsi su Liudvigu elgtis taikiai:

Tavo nuoširdūs, draugiški laiškai iš Vienos mane pradžiugino labiau, nei gali manyti. Mūsų abiejų gyvenimas rieda nuožulniąja plokštuma. Kai vakaras jau žada netikrų nakties vilčių, nieku gyvu negalime palinkti į smulkmeniškumą, kuris visada yra visų vadinamųjų ginčų pagrindas. Užtat Tu manai esąs ir jautiesi per didelis, kad turėtum noro ginčytis, o aš išties taikiai sugyvenu su visais ir viskuo, išskyrus savo vidinį pasaulį ir Niflheimo dvasias. Visų mažiausiai norėčiau kirstis su Tavimi. Jei kada ir krito tarp mūsų šešėlis, tai jį seniai nuginė širdies šviesa.

Kreditoriai vėl ėmė spausti Liudvigą, ir toliau statantį tanklaivių laivyną ir gausinantį geležinkelio cisternų atsargas. Tanklaiviai dabar buvo jo švietalas vykstančiame naftos kare su Rotšildais ir *Standard Oil.*

Sangviniškasis Liudvigas numodavo ranka į vis didesnį „Branobelio" valdybos nerimą. Norint aršioje konkurencijoje apginti bendrovės interesus, reikėjo naujų saugyklų, naujų rezervuarų ir perkrovimo uostų bei didesnio skaičiaus depų ne tik visoje milžiniškoje Rusijos valstybėje, bet ir Europos žemyne ir Anglijoje.

Sudėtingą „Branobelio“ ekonominę padėtį sunkino ir tai, kad Rotšildai savo tarytum neišsenkamais resursais ir toliau skverbėsi į Liudvigo vidaus rinką Rusijoje. Jie finansavo Baku–Batumio geležinkelio ruožo tiesimą ir šį užbaigus leido prancūzų bankininkų firmai įsteigti *Société Commercial et Industrielle de Naphte Caspienne et de la Mer Noire*, kurios pavadinimas greitai sutrumpintas iki „Bnito“ pagal rusiškus inicialus. Atsidūręs prieš šį ekonominį milžiną ir žinodamas, kad *Standard Oil* į Rusiją naftą gali įvežti be muito, Liudvigas, kaip labai sumanus strategas, ėmė zonduoti Rotšildų būstinę Paryžiuje dėl galimo bendradarbiavimo.

Vėliau Alfredas apie Rusijos naftos reikalus iš San Remo rašė Robertui:

> *Amerikiečiai dabar patys ima suprasti, kad būtina sustabdyti žudančią eksporto konkurenciją... Jie jau priversti kalbėti apie būsimas derybas su Baku – tai ženklas kabinti taikos vėliavą. Nenoriu praleisti progos pranešti Tau apie šią kiek raminančią ir džiuginančią perspektyvą.*

61.

67 LAIŠKAS *Londonas, Armijos ir laivyno viešbutis, 1883 05 22*

> *Čia labai sunku rasti stogą virš galvos. Apvažinėjau 23 viešbučius, kol galėjau apsistoti tik vakar atidarytame viešbutyje.*

68 LAIŠKAS *Marienbadas, 1883 08 18*

> *– – –*
>
> *Numanau, kad mano sveikatai ne itin gerai gyventi tokiam vienišam kaip aš. Čia atkakęs nė žodeliu nepersimečiau su gyva siela. Todėl labiau nei kada nors anksčiau nugrimztu į apmąstymus. Šiaip esu užverstas darbu, nes prisirinko krūvos laiškų. Šiandien išsiunčiau 18! Tavasis devynioliktas. Savaime suprantama, tai kliudo mano gydymo kursui. Bet ką daryti? Juk negaliu neatsakyti į svarbius dalykinius laiškus, o sekretorę, galinčią padėti man susitvarkyti su korespondencija, iš tikrųjų sun-*

ku rasti. Penkiomis kalbomis rašyti apie pažangią techniką ir kitokius laiškus nėra lengva užduotis.

69 LAIŠKAS

Drezdenas,
1883 09 04

— — —

Važiuojant traukiniu man pasitaikė proga įsitikinti, kokia apgaulinga gali būti išvaizda. Bendrakeleivių veidai iš pradžių manęs nė kiek nedomino. Keletą valandų neturėjau noro nė žodžio pratarti kuriam nors iš jų. Paskui staiga pastebėjau nedrąsią subtilią jauno žmogaus šypseną, tarsi išsilavinimo užuominą. Pašnekinau jį, ir netrukus mudu ėmėm keistis mokslinėmis mintimis. Jaunuolis pasirodė esąs daktaras Tomsonas iš Londono. Jis pažinojo keletą mano tenykščių pažįstamų, o ir pats buvo išties įdomi asmenybė. Bešnekučiuodami taip greitai atvykome į Drezdeną, jog nustebau pastebėjęs, kad traukinys pavėlavo. Beje, ten gavau Tavo ir Liudvigo telegramas. Liudvigas pranešė atvykstąs šį vakarą.

— — —

Staigus papildomo kapitalo reikalavimas iš Škotijos atėjo man labai nepatogiu metu. Todėl gali tekti užmokestį Rusijoje atsiimti grynaisiais, o ne akcijomis, nors ten dabar šviesios perspektyvos.

70 LAIŠKAS

Drezdenas,
1883 09 07

Liudvigas atrodo daug geriau nei aną kartą, kai jį mačiau. Jis turi kiek mažiau rūpesčių ir truputį lengvesnį darbo krūvį. Čia yra ir Kruselis su pulkininku P., mano brolio pasiųsti prie Kaspijos jūros. Nereikšminga 8 dienų – ir naktų! – kelionėlė be sustojimo.

Liudvigas prašė Tavo adreso. Man rodos, jis Tau norėjo kažką atsiųsti.

71 LAIŠKAS

Ostendė,
1883 09 09

— — —

Čia nuostabus krantas. Esu tikras, kad čia praleisti vasarą Tau būtų buvę naudingiau nei Išlyje ir Karlsbade kartu paėmus. Bet vaikas turi savų norų... Suprantu, kad nervingi žmonės nuo jūros oro nesunkiai

įsitaiso neuralgijas, bet šios netrukus pranyksta. Kai kurie nepakelia nė maudynių atviroje jūroje, bet ir be jų galima atgauti jėgas.

72 LAIŠKAS *Paryžius, 1883 09 21*

— — —

Juk aš metų metus tvirtinau, kad Tau būtina turėti kompanionę. Kone visi Tavo išgyvenimai ir visos nepakeliamos kančios, kurias buvau priverstas ištverti, rados dėl Tavo neklusnumo šiuo atžvilgiu. Argi Tu negali suprasti, kokia milžiniška našta taip užsiėmusiam žmogui kaip aš turėti nė vieno žmogaus nepažįstančią palydovę ir todėl atimančią jam daugybę laiko. Tai mane įstūmė į varginamai keblią padėtį, per keletą metų pasendinusią 20 metų.

— — —

Ar vis dėlto Tau neatrodo mažumėlę juokinga, kad Tu čia turi butą? Visą vasarą būni išvykusi, o dabar nenori parsirasti nė žiemą. O gal Tu teisi: Tu netinki Paryžiui, o Paryžius netinka Tau. Tačiau Tau reikėtų pasirinkti vietą, kur išties norėtum apsistoti. Tai galėtų būti Montrė ar kokia nors kita Tavo pageidaujama vieta. Tik kad neplasnotum aplink kaip dabar.

— — —

Peterburge, regis, viešpatauja šiurpi netvarka. Užprotestuoti du jų vekseliai. Ne todėl, kad jiems trūksta pinigų, bet paprasčiausiai pinigai buvo nusiųsti ne į tą banką, kur reikėjo. Ką Tu pasakysi? Tačiau niekam apie tai neprasitark ir šį laišką tučtuojau sudegink!

Liudvigo adresas visiškai paprastas: Ponui Liudvigui Nobeliui, Sankt Peterburgas. Kampe užrašyk „Asmeniškai", antraip laišką atplėš kontoroje.

73 LAIŠKAS *1883*

— — —

Šias eilutes rašau penktą ryto. Tai pirmoji valandėlė, kai esu pats sau šeimininkas.

— — —

Yra žinių iš Glazgo. Man pasiūlius, direkcija bandė pažaboti Katbertą, ir jis įteikė prašymą atsistatydinti. Atleidimo terminas 6 mėnesiai, tada jis išeis.

62. ◆ Svenas Hedinas prisiminimų knygoje pasakoja, kad 1885 m. pavasarį, kai dar buvo Beskovo mokyklos abiturientas, direktorius jo paklausęs:

„– Ar Hedinas norėtų nuvažiuoti į Baku prie Kaspijos jūros?

– Taip, mielai.

– Reikalas tas, kad antrą klasę lanko berniukas, vardu Erhardas Sandgrenas, kurio tėvas yra inžinierius ir vadovauja gręžėjams Nobelio naftos gręžiniuose Balachanuose prie Baku. Dabar tėvas nuo rudens iki kito pavasario nori pasiimti sūnų į Balachanus, o kad jis neatsiliktų viena mokyklos klase, turi važiuoti ir namų mokytojas. Ar Hedinas norėtų imtis šios užduoties?

– Taip, direktoriau!“

Dvidešimtmečiam Svenui Hedinui nereikėjo nė sekundės, kad apsispręstų leistis ilgon kelionėn į nesvetingąjį Baku, kurio Alfredas per savo 63 metų gyvenimą niekad neprisivertė aplankyti.

Liudvigo pastangos bendradarbiauti su Rotšildais Paryžiuje buvo palaikytos. Liudvigas toli už Rusijos buvo žinomas kaip „Baku naftos karalius“, tačiau Nobelių vardą galingą padarė brolio, finansininko ir išradėjo, šlovė.

Alfredas kuo griežčiausiai patarė Liudvigui nekonfliktuoti su Rotšildais. Todėl jis labai palankiai įvertino tai, kad Liudvigas 1884 m. gegužę pasiuntė atstovus – Michailą Beliaminą ir ekonomistą Ivarą Lagervalį – į Lafito gatvę Paryžiuje tartis su Rotšildais.

Šis pirmas susitikimas, kaip vėliau paaiškėjo, buvo pradžia ilgos virtinės derybų dėl galimo „pasaulinės naftos produktų rinkos“ pasidalijimo ne tik tarp savęs, bet ir tarp „Branobelio“, *Standard Oil*, kietojo Džono D. Rokfelerio tresto, bei Rotšildų. Iš Frankfurto prie Maino kilusi finansininkų Rotšildų dinastija garsėjo dideliu vieningumu. Giminė buvo labai politiškai reikšminga kaip valstybinių paskolų tarpininkė. XVIII ir XIX amžiais ji garsėjo artimais ryšiais su įvairių šalių valdžiomis. Rotšildai dažnai būdavo kaltinami,

kad finansiškai remia reakcingus režimus, tačiau dinastijos veiksmus lėmė pelnas, o ne dėmesys politikai.

Kai Liudvigas užmezgė ryšį su Rotšildų filialu Paryžiuje, šiam vadovavo Alfonsas Rotšildas, kurio didžiausias nuopelnas, manoma, buvo tas, kad Prancūzija po 1870–1871 m. karo taip greitai sumokėjo 5 milijardų frankų kompensaciją už padarytą žalą. Derybose su „Branobeliu" Alfonsas pats nedalyvavo, jam atstovavo Rusijos ekspertas Žiulis Aronas, kuris slapta Beliaminą ir Lagervalį informavo, kad Rotšildai iš esmės dėl Rusijos nutarė: nepaisydami ekonominių galimybių, jie konkurencijos su „Branobeliu" nei vieni, nei su kitais konkurentais nebeplės. Aronas galbūt pasiūlys „Branobeliui" bendradarbiauti arba net kokia nors forma suartėti.

Pasitaręs su Alfredu, Liudvigas davė Beliaminui ir Lagervaliui užduotį pasiūlyti Rotšildams 1/4 „Branobelio", tačiau tik akciniam kapitalui padidėjus nuo 15 iki 20 milijonų rublių. Akcijų vertę, Liudvigo siūlymu, turėjo nustatyti nešališki revizoriai. O investicijų poreikį, pirmiausia Baku gamykloms tobulinti, artimiausiais penkeriais metais jis įvertino maždaug 5 milijonais rublių. Liudvigas manė, kad jo ir Alfredo siūlymas buvo rimtas ir kad jis turėtų dominti Rotšildus, nes jie už santykinai apibrėžtą sumą be jokių apribojimų prieitų prie Rusijos naftos rinkos.

Po trijų savaičių Liudvigo atstovai dar kartą atvyko į Paryžių, bet juos pasitiko nieko gera nelemianti žinutė: jie nesusitiksią su Žiuliu Aronu, nes jo šeimoje atsiradęs ligonis. Arono vardu kalbėję atstovai Liudvigo siūlymą griežtai atmetė. Priežastis buvo ta, kad Rotšildai iš principo niekad neinvestuodavo į įmonę, jei netapdavo pagrindiniais jos valdytojais. Prie šio pareiškimo buvo pridėtas įspėjimas, draugiškai, bet griežtai primenantis labai didelę finansinę Rotšildų galią. Liudvigo atstovai taip pat aštriai atsakė, kad apie „Branobelio" kontrolinio paketo perdavimą negali būti ir kalbos ir kad išgaunant vidutiniškai 32 tonas naftos per parą jiems nesą ko bijoti.

Beliaminas su Lagervaliu parsirado į Peterburgą nesutvarkę reikalo, ir Liudvigas nusprendė dėl apyvartai reikalingos paskolos kreiptis į Berlyno diskonto banką. Žiulis Aronas telegrama pasiūlė rugsėjį dar sykį susitikti. Vėl užsimezgė neoficialūs ryšiai, bet jie niekad neatvedė į kokį nors susitarimą. Kad vis dėlto Rotšildai domėjosi ir galbūt ketino bendradarbiauti su Liudvigu, rodo

Aronui viena proga neatsargiai išsprūdusi užuomina, esą „baronas Alfonsas pats“ skaitęs šio reikalo dokumentus. Liudvigą kvietė atvažiuoti į Paryžių, tačiau dėl sveikatos šį kartą jis atsisakė sėsti prie derybų stalo.

63.

74 LAIŠKAS *Eks le Benas, 1884 06 17*

– – –

Atvažiavęs čia pailsėti sėdžiu iki ausų užsivertęs darbais. Glazgo žmonės nė akimirką nepalieka manęs ramybėje. Šitaip kiauras dienas rašant joks gydymas pasaulyje nepagerins mano sveikatos. Vien tik šiandien buvau priverstas į Glazgą parašyti 17 puslapių laišką ir dabar esu visiškai apsvaigęs. Bet žmonės ten privirė tiek košės, kad greitai nei aš, nei jie jos neiškabinsime.

– – –

Beveik visą kelionę į čia skaičiau Turgenevo romaną, kurį buvau pasiėmęs. Jis tikrai labai jaudinantis. Atsiųsiu jį Tau.

75 LAIŠKAS *Eks le Benas, 1884 06 19*

– – –

Sakydamas, kad gyvenu viešbutyje, nesu visai tikslus. Jaučiuosi priimtas į ligoninę, kur lengviausi pacientai yra patyrę bent tris smūgius. Jei bent vienam iš jų pavyktų žengti daugiau kaip vieną žingsnį per minutę, jis būtų laikomas sąlygiškai labai sveiku žmogumi. Vis dėlto ne tas blogiausia: kad ir kur žvelgčiau, svetimi veidai nusėti dedervinėmis, pūliniais ir kitokiais bėrimais. Nuo šių reginių man darosi bloga ir norėdamas juos sušvelninti nešioju tamsius akinius. Mano atminty be perstojo aidi ta pati Šilerio eilutė: „Žemė yra ašarų pakalnė“. Kad atsigaučiau nuo šio vargo, sumaniau eiti į teatrą. Buvo vaidinama La Baule *– labai smagi pjesė. Bet juokdamiesi aktoriai prašiepdavo tokius surūdijusius dantis, kad salėje pasklisdavo lavonų kvapas. O ir aktorių veidai kėlė tokias įkyrias mintis apie anatomijos mauzoliejų, kad parsiradęs viešbutin veik apsidžiaugiau išvydęs kiek mažiau suirusius puslavonius.*

Penkiasdešimtmetė pusiau paralyžiuota, kuprota, bedantė, spuoguota, raudonnosė, ūsuota, raupuota, prakaituotomis kojomis, mikčiojanti ir purvinais nagais, plaunamais tik vieną kartą per mėnesį ir todėl dvokiančiais, raudonakė ir plokščiapadė, vokiškai apsitaisiusi tabaką šniaukščianti gražuolė tariasi, kad aš esu ją nepaprastai įsimylėjęs. Tačiau ji žadina tokį pat apetitą kaip ir aktorės, kai sėdi per arti scenos ir apšvietimas yra negailestingas.

– – –

Šiaip leipėju nuo tokios daugybės skundų – didžiuma jų iš Anglijos, – kad keletą akimirkų turiu pajuokauti.

Kad ir ką sakytum, gamta čia labai graži, įranga nuostabi, maistas puikus ir nebrangus, ir to žmogui, dabar per mėnesį prarandančiam milijoną frankų, nedera niekinti.

– – –

Norėjau Tave prajuokinti, bet nežinau, ar man pasisekė. Šiaip ar taip, humorą užantspauduoju širdingu bučiniu.

Alfredas

76 LAIŠKAS

Hamburgas, 1884 07 11

– – –

Tu ir toliau ramybės ir globos ieškai tolimuose kraštuose, kur aš nei galiu, nei noriu su Tavim važiuoti. Taip dedasi jau kone septyneri metai, visiškai neapgalvotai ir be jokios naudos Tau, tačiau su didele mano auka, ir tai visiškai sugadino mano gyvenimą. Vienintelis mano troškimas – atsidėti savo profesijai, mokslui. Aš žiūriu į visas moteris, jaunas ir senas, kaip į trikdančias įsibrovėles, vagiančias mano laiką. Šitai esu pareiškęs prieš septynetą metų, bet Tu negebėjai ar nenorėjai suprasti. Užuot iki galo atlikęs laboratorinius darbus, buvau priverstas tapti aukle užaugusio išlepinto vaiko, kuris mano galįs sau leisti visokius kaprizus. Tačiau jei būtum pasitenkinusi nuolatiniu būstu toje šalyje, kur aš gyvenu, Tavo gyvenimas būtų buvęs kur kas malonesnis. Be to, nebūtum taip įžūliai supainiojusi mano gyvenimo, kad pažįstami iš manęs juoktųsi. Deja, mus skiria kartėlio kupina mano praeitis. Kartėlį užmirščiau, jei būtų galima atgauti prarastą laiką.

Bet užmirškime praeitį. Aš tik raginu Tave atsimerkti. Kaip tvarkysimės artimiausią ateitį? Tu nori vilos Išlyje. Gerai, nusipirksime. O kas paskui? Aš, matyt, ateity maldininkauti į Išlį važinėsiu lygiai retai kaip į pragarą.

77 LAIŠKAS *Paryžius, 1884 08 09*

– – –

Turbūt nereikia didelės vaizduotės norint įsitikinti, kad Tave gydantis tariamasis ekscelencija yra mulkis. Varyk jį šalin, nes su šitaip prikibusiais žmonėmis neverta bendrauti.

Tačiau vakar gavau nepaprastai malonų dokumentą iš tikro ekscelencijos. Didesnės pagarbos nė negali būti. Dalykas tas, kad stabtelėjus Londone Prancūzijos finansų ministras man atsiuntė prezidento pasirašytą dekretą, suteikiantį man aukštesnį Garbės legiono laipsnį. Į patį apdovanojimą daug dėmesio nekreipiu, bet būdas, kuriuo apie tai buvo pranešta, daro stiprų įspūdį. Pradedu pastebėti, kad prancūzai vis dėlto gali būti malonūs.

Tavo nuomą sumokėjau ir pridedu kvitą. Nepamesk jo.

– – –

Turiu Tau paaiškinti priežastį, dėl kurios šiandien esu Paryžiuje. Dalykas tas, kad įvyko du nelaimingi sprogimai – Polilyje ir Portugalijoje. Norima uždaryti mūsų fabriką Prancūzijoje, o mes, savaime aišku, griežtai priešinamės. Penktadienį paskirtas posėdis, ir, žinoma, man reikia jame dalyvauti.

78 LAIŠKAS *Viena, 1884 08 19, 6 val. ryto*

– – –

Mane tiesiog stebina, kokias kvailystes maža moterytė gali išperėti savo gražioje galvoje. Nėra nė vienos aiškiai beprotiškos idėjos, kuri negalėtų joje išsirutulioti. Taigi Tu važiuosi ekipažu iš Išlio į Vieną ir atgal, kad keletą valandų praleistum su atgrasiu senuoju Bambekliu. Be to, kelionė būtų itin pavojinga, nes Tu, pasak kalendoriaus, per kelionę turėtum negaluoti.

64. Paryžiuje nutrūkus deryboms su Žiuliu Aronu, 1885 m. Liudvigas buvo priverstas pripažinti, kad investicijas reikia mažinti. „Branobelis“ tais metais akcininkams išmokėjo tik 3 % dividendų, o kadangi 1886 m. buvo planuojama dividendų nebemokėti, Europos bankininkų namų koridoriuose vėl pradėta šnabždėtis.

Kapitalo poreikis dabar buvo toks didelis, kad Alfredas ėmė abejoti, ar jis beišgalės padėti. Tuo pat metu jis suprato, kad vargu ar būtų buvusi reali alternatyva „Branobelį“ parduoti, nes Rusijos vyriausybė tikrų tikriausiai neduotų leidimo. Tai supratusi *Standard Oil* pradėjo supirkinėti „Branobelio“ akcijas atviroje rinkoje, šitaip siekdama užvaldyti įmonę.

Liudvigas paskutinius dvejus metus gyveno prislėgtas tokios naštos, kad jo sveikata visai sušlubavo. Alfredas pirmąkart išvydo brolį tokį išsiblaškiusį ir sugniužusį.

Alfredas ir pats buvo persitempęs. Entuziazmą jam tebekėlė tiriamasis darbas laboratorijoje. 1885 m. bendradarbiui jis rašė:

> *Baigęs patobulinimus, ketinu pasitraukti iš bet kokios verslininko veiklos ir gyventi kaip sena pana iš obligacijų rentos. Užtat pamažėle išpardavinėju dinamito ir kitų įmonių akcijas. Sakydamas, kad noriu kaip sena pana gyventi iš rentos, vis dėlto turiu pridurti, kad neketinu tinginiauti, o tik pasirinkti moksliškesnę nei pramonė sritį.*

Galbūt rašydamas laišką Alfredas tikrai troško mesti verslo reikalus, tačiau jis ir toliau rūpinosi savo bendrovėmis. Veikla Baku jam nebebuvo svetima, nors jis ir neabejojo galiausiai prarasiąs nemažai pinigų. Dabar jis kalbėdavosi su Liudvigu apie naftotiekius, gręžimo bokštus ir perdirbimo pajėgumą.

Alfredo antra ranka „Branobelyje“ buvo ekonomistas Ivaras Lagervalis. Jis padėjo Alfredui įsitikinti tuo, ką šis jau anksčiau nujautė: akcininkų dividendai kai kuriais metais buvo per daug išpūsti, biudžeto nukrypimai per dideli ir galiausiai, bet ne mažiau svarbu, tiekta per daug naftos, todėl krito kainos. Alfredas pritarė Lagervalio nuomonei, kad norint išvengti bankroto reikia iš esmės keisti ekonominę politiką.

Tačiau iš Rusijos Alfredą pasiekė ir kitokios naujienos. Iš Liudvigo generalinės agentūros 1885 m. už parduotą dinamitą jis gavo 38 000 Vokietijos markių. Sprogalus į Peterburgą eksportavo Kriumelio fabrikas. Bendros Alfredo pajamos už visoje milžiniškoje Rusijos imperijoje parduotą dinamitą 1880–1885 m. sudarė 750 000 markių ir buvo tik menka dalis įplaukų, palyginti su gauna-

momis iš Anglijos ir Prancūzijos. Daugelyje laiškų Liudvigui dėl to jis irgi reiškia nepasitenkinimą.

Liudvigo sveikatai silpstant – ūmėjant širdies ydai ir chroniškam bronchitui, „Branobelis" tapo vis didesnio Rotšildų ir Rokfelerių domėjimosi objektu. Žiulis Aronas nedvejodamas 1886 m. birželį leidosi į ilgą kelionę iš Paryžiaus į Baku, kur apžiūrėjo Nobelių įrengimus ir net nurodė modernizuoti vieną „Bnito" įsigytą naftos perdirbimo fabriką. Rugsėjį atėjo *Standard Oil* eilė. Į Peterburgą pas Liudvigą jie su plačiais įgaliojimais pasiuntė Viljamą Herbertą Libį. Tačiau pokalbis buvo bevaisis, nors vizitas Baku naftos karaliui paglostė savimeilę. Kai Libis suprato, kad „Branobelis" nereguliuoja viso Rusijos naftos eksporto, jo susidomėjimas greitai atvėso. Libio galvoje sukosi mintis apie eksporto rinkų pasidalijimą, kuris leistų stabilizuoti naftos kainą. Rokfelerių štabas antrą kartą įsitikino, kad pasaulio rinkose artimiausiu metu nėra ko bijoti Nobelio naftos.

1886 metais „Branobeliui" ir Liudvigui netikėtai iškilo naujų sunkumų. Didėjant perprodukcijai, tuo pačiu metu krito Rusijos rublio vertė. Darėsi vis sunkiau gauti reikalingas paskolas.

Dabar net ir ištvermingiausi akcininkai sukruto pardavinėti savo akcijas. Jų kursas greitai nusmuko gerokai žemiau už nominalą. Besistengiantis neprarasti ūpo Liudvigas 1886 m. Alfredui rašė: „Neverta nuleisti galvos dėl nelaimių: jos neamžinos". Kai tapo neįmanoma gauti paskolų saikingomis sąlygomis, jis pareiškia: „Jei visuomenė – kaip visada lengvabūdė – neduos man paskolos, atsakysiu: AŠ VIS TIEK IŠSIVERSIU, nors ir su mažesniu pelnu, bet AŠ IŠSIVERSIU!"

Tačiau 1887 m. pradžioje išaiškėjo Liudvigą turėjus vargo su bronchais dėl tuberkuliozės. Ligos eiga buvo lėta, tačiau Liudvigas nusprendė pasitraukti. Tai atsitiko praėjus lygiai aštuoneriems metams po Roberto priešlaikinio išėjimo į pensiją iš Baku verslovės. Liudvigas nedelsdamas vadovavimą „Branobeliui" perleido 29 metų sūnui Emanueliui.

Du mėnesius Liudvigas pragulėjo lovoje Peterburge, o paskui su žmona ir keliais vaikais nuvažiavo į Kanus, Prancūziją. Bet buvo per vėlu. Prancūzų gydytojai nustatė, kad jis dar serga ir progresuojančia stenokardija bei širdies vainikinių kraujagyslių užkalkėjimu. Po ilgų kančių 1888 m. balandžio 12 d., sulaukęs 57 metų, jis amžiams užmerkė akis. Mirties liudijime nurodyta priežastis: širdies paralyžius.

Liudvigo palaikai nebuvo palaidoti Kanuose, bet pargabenti į Sankt Peterburgą. Važiuodama namo Edla Nobel su ją lydinčiais vaikais sustojo Paryžiuje ir pagyveno pas Alfredą. Šis buvo aplankęs brolį prieš mirtį Rivjeroje ir jau tada suprato, kad laukti nebeilgai.

Prancūzų laikraštyje nekrologo autorius pamanė mirus Alfredą. Jis, matyt, žinojo, kad dinamito išradėjas taip pat kūrė ginklus ir išrado naują patrankų paraką, todėl Alfredas buvo apibūdintas kaip „giltinės prekeivis", kuris, išradęs naują „luošinimo ir marinimo" būdą, susikrovė turtus. Alfredas fatalųjį nekrologą perskaitė savo laboratorijoje Sevrane. Jis taip susijaudino, kad niekad jo nepamiršo. Taip pat susirūpinęs palikuonių nuomone, jis perrašė ir savo testamentą: beveik visą turtą paskyrė tokiems tikslams, kurie nekeltų įtarimo jokiems būsimiems nekrologų rašeivoms.

Liudvigo laidotuvės įvyko 1988 m. balandžio 28 d. švedų Šv. Kotrynos bažnyčioje. Tiek Robertui, tiek Alfredui dėl sveikatos buvo nepatarta leistis ilgon kelionėn į Sankt Peterburgą. Tuometinis vokiečių kalba ėjęs laikraštis *Sankt Petersburg Zeitung* rašė, kad laidotuvės vykusios: ...*unter grossen Beteiligung der ganzen Residenzbevölkerung**. Pasak laikraščio, daugiau nei 2000 žmonių dalyvavo gedulingoje eisenoje nuo švedų bažnyčios iki Smolensko evangelikų liuteronų kapinių Vasilijaus saloje. „Raitoji policija, vadinamieji žandarai, buvo išsiųsti palaikyti tvarkos."

Beveik prieš pat mirtį Liudvigas parašė keletą eilučių, atskleidžiančių jo charakterį: „Nesijaučiu turįs teisę apleisti savo sukurtą įmonę, kol visi, kartu su manim ėmęsi darbo ir tarnavę mano tėvui ir man, nebus ekonomiškai aprūpinti iki jų gyvenimo pabaigos, kaip kad man pačiam pasisekė apsirūpinti".

Prie Liudvigo kapo vienas jo asmeninis draugas kalbėjo: „Jautrus kitų vargams, jis buvo kupinas gerumo, bet visada tylus, o jo elgesys su darbininkais, požiūris į mažiau likimo apdovanotuosius ir nepailstamas rūpinimasis jų gerove buvo tikrai tėviškas".

Šiandien, kai tanklaiviai vandenynais gabena kaip niekad daug naftos, verta prisiminti ir keletą žodžių, istoriko parašytų amžių sandūroje: „Vaisinga sėkla, kurią Liudvigo Nobelio genialumas kažkada pasėjo Rusijos žemėje, nūnai stulbinamai užderėjo abiejuose Žemės pusrutuliuose".

* Gausiai dalyvaujant visų rezidencijų tarnautojams (*vok.*).

65.

79 LAIŠKAS *Paryžius,*
1884 08 29

— — —

Čia jau kelios dienos šalta ir rudeniška. Tikriausiai ir Vienoj atšalo, ir Tau vargu ar bereikia vėsintis Zemeringe. Dabar veikiau turi saugotis, kad neperšaltum, tad dėvėk vilnonius apatinius baltinius.

Stropiai rašyk ir pasakok, kaip jautiesi, nelepink vežiko 665, kurį ir taip per daug išlepinau arbatpinigiais, neverk, kai griaudžia, nedrebėk prieš velnią, gerbk imperatorių ir žavėkis imperatoriene, sveikink Olgutę, nors ji ir ne tokia kilminga, mėtyk akmenukus į Belą ir būk karštai apkabinta

Tavojo Alfredo

80 LAIŠKAS *Neįskaitoma data*

— — —

Iš pirmo Tavo laiško puslapio matyti, kad puikiai smaginies be manęs. Tu net siūlai man nesivarginti nereikalingomis kelionėmis, todėl darau išvadą, kad dabar nepageidauji būti trukdoma. Gali būti rami, aš tikrai netrukdysiu. Beje, Tau nebūtina rašyti tokių ilgų laiškų. Ir taip iš Tavo braižo labai gerai matyti, kad daugybę puslapių primargini iš pareigos. Bet taip jau yra: kai jaunoms damoms prireikia senų ponų pinigų, jos jaučiasi priverstos formuluoti daugiažodžius komplimentus ir tiesiog tūpčioti plunksna. O iš tikrųjų jos galvoja visai ką kita ir mano, kad esi per kvailas permatyti jų kėslus. Vis dėlto galėčiau su tuo susitaikyti, jei tik Tu visur nesivadintum mano vardu. Dėl šito žmonės slapta iš manęs juokiasi.

— — —

Kone visą laiką gyvenu Sevrane ir per savaitę laboratorijoje nuveikiau daugiau nei per tris mėnesius, kai Tu buvai čia.

Niekad nesu matęs tokio tuščio Paryžiaus. Visi, kas galėjo, išsivažinėjo savo keliais, o užsieniečių visai nėra. Viso to priežastis — choleros baimė. Visuose restoranuose ir viešbučiuose jau beveik nebeliko svečių. Užvakar valgiau Grand Hotel *— buvo aštuoni žmonės!!! Paprastai šiuo metų laiku ten valgo keli šimtai.*

– – –

Mano vežikas atsisakė darbo. Jam nepatiko mano pastaba, kad pusę valandos vėluoja kinkyti – jam buvo liepta tą padaryti nurodytu laiku. Taigi dabar turėsiu vargo ieškodamas naujo vežiko ir negalėsiu iš čia išvažiuoti, kol ko nors nenusisamdysiu.

Suprantu, kad Tau smagu. Kaip ir visos smagybės, tatai tikriausiai nepigu. Iš tikrųjų pabrangsta dėl šitaip šmeižiamo mano vardo. Tau trūksta subtilumo, kurio reikia tokiomis aplinkybėmis norint apsaugoti kitų žmonių šlovę ir gerą vardą. Vis dėlto esu Tavo draugas ir dar labiau Tave mėgčiau, jei pamėgintum ištekėti už gero, garbingo jaunuolio ir tapti gera žmona. Dažnas bendravimas su asistuojančiais kavalieriais veda Tave blogais keliais... ir kompromituoja mane.

81 LAIŠKAS

Paryžius,
1884 09 20

– – –

Kiek galėjau, Tavo užduotis atlikau. Iš Tavo keverzonės niekaip nesupratau, ko iš tikrųjų nori. Pavyzdžiui, pieds *reiškia tik pėdas, o kadangi šios Luvre kažin ar parduodamos, nupirkti negalėjau. Nukirstų žmogaus pėdų civilizuotuose kraštuose apskritai neužtiksi kaip prekių. Šiaip ar taip, užsakiau suknelę pas Moret. Luvre nupirkau daugybę pirštinių, kripučių, vualių bei šalikų ir viską liepiau adresuoti į Meizelio viešbutį Vienoje, kur siuntinys turi atsirasti trečiadienį. Iš Rebu skrybėlių negalėjau nupirkti, nes nežinojau, kur jas siųsti... Tavo užduotis buvo sunku tiksliai įvykdyti, nes dabar turiu išvažiuoti ir dėl Tavo skarmalų negaliu atidėti kelionės.*

Šiame dideliame pasaulinės reikšmės mieste esu toks vienišas, toks atskirtas nuo visų žmonių, kad gyvenimas atrodo nykesnis ir tuštesnis nei kada nors anksčiau. Mano metų žmogus jaučia poreikį turėti ką nors šalia, dėl ko galėtų gyventi ir ką galėtų mylėti. Tu būtum galėjusi būti tuo asmeniu, tačiau padarei viską, kas įmanoma, kad taip neatsitiktų. Juk nuo pirmos dienos prašiau Tave įgyti būtiną išsilavinimą, nes neįmanoma mylėti asmens, dėl kurio takto stokos turi kas dieną ir kas akimirką gėdytis.

Tu pati šito tikriausiai nesuvokei, antraip gal seniai būtum pasistengusi įgyti nors kokį išsiauklėjimą. Toks kaip Tavo paskutinis laiškas net iki ausų įsimylėjusį paveiktų it šaltas dušas. Neįmanoma nekreipti dėmesio į gėdą, patiriamą dėl to, kad asmuo rašo – arba tikriau teplioja –

šitaip apgailėtinai ir dar savo baisius laiškus paleidžia į pasaulį naudodamasis garbingo žmogaus vardu.

Dabar yra tik taip, mielas vaikeli, jei nekreipi jokio dėmesio į savo išsimokslinimą, turi pasitenkinti antraeile vieta visuomenėje. Beje, tik ten ir gali gerai jaustis.

Tu vis kartoji, esą aš nesugebu ką nors mylėti. Visiška neteisybė: būčiau pamilęs ir Tave, jei manęs nuolatos nekamuotų ir nežemintų Tavo išsilavinimo stoka... Bet ką duos visi šie žodžiai: juk Tu net nesupranti, kad žmogui gali būti svarbiausios tokios sąvokos kaip pagarba ir savigarba. Jei būtume buvę vieningi šiuo atžvilgiu, šiandien daug kas atrodytų kitaip.

83 LAIŠKAS *Paryžius, 1884 10 11*

— — —

Sprendžiant iš to, kaip atsisveikinai su manim, panašu, kad, Tavo galva, aš turėčiau jaustis laimingas būdamas Tavo kasininku ir klusniu tarnu, dėl kurio nereikia per daug vargintis.

84 LAIŠKAS *Paryžius, 1884 10 15*

— — —

Vis dėlto kelia abejonių Tavo prisistatymas šeimai skolintu vardu. Jei šito nesupranti, matyt, prastai darbuojasi Tavo protas.

— — —

Mano brolėnas yra čia, Paryžiuje, ir gyvena pas mane. Šiaip esu perkrautas darbu ir begalinėmis konferencijomis.

— — —

Anksčiau, kai aš išvažiuodavau, Tu visada mane palydėdavai į stotį. Ir parašydavai kas dieną – dabar viskas išvirto kitaip. Aš nesiskundžiu, tik konstatuoju, kad taip yra. Tuo pat metu, kai Tu, regis, panūdai ištrūkti iš mano nelaisvės, Tu vis labiau mane išnaudoji ir vis dažniau valkioji mano vardą. Jei pajėgtum įsivaizduoti save mano kailyje, suprastum, kokia esi man neteisinga.

85 LAIŠKAS *Paryžius, 1884 10 26*

– – –

Esu išsekintas ir mirtinai nuvarytas visų čia vykstančių posėdžių. Jie prasideda 9 val. ryto ir užtrunka iki vėlyvos nakties. Net ir šiandien – sekmadienį – kartojasi ta pati tvarka. Turėjau slapta išsmukti, kad labai greitai parašyčiau Tau šiuos kelis žodžius. Viskas siaubingai vargina, ir aš nematau galo. Bet tikiuosi, kad šįsyk ką nors pasieksim ir visas vargas nebus veltui.

66.

Po Liudvigo mirties sunki atsakomybė užgulė 29 metų jo sūnų Emanuelį. Jis ne tik pakeitė tėvą kaip naftos bendrovės vadovą, bet ir tapo septynių jaunesnių brolių ir seserų globėju. Brolis Karlas, kuris tėvui mirus buvo 26 metų, ėmė vadovauti Sankt Peterburgo mašinų fabrikui.

Alfredui Liudvigo mirtis nebuvo netikėtas, bet dėl to ne mažiau skaudus išgyvenimas. Nors dėl „Branobelio" investicijų programos jų nuomonės skyrėsi, santykiai tarp jų vis tiek buvo paženklinti broliškos ištikimybės. Be to, Alfredas, kad ir nenoriai, daugiau nei ketvirtį savo turto buvo įdėjęs į „Branobelį".

Emanuelis anksti pasirodė linkęs į verslą, ir tai džiugino Alfredą. Todėl jis po truputį ėmė atskleisti sūnėnui tarptautinio finansų žaidimo taisykles. Kai 1881 m. Emanueliui sukako 22 metai, Liudvigas jį paskyrė „Branobelio" ekonomistu – galimas daiktas, tai įvyko raginant Alfredui, tolydžio kritikuojančiam ekonomikos skyrių dėl prastai tvarkomų sąskaitų.

Kai Emanuelis perėmė atsakomybę už „Brolių Nobelių bendrovę", pastarosios pelningumas buvo smarkiai kritęs. Netrukus po tėvo mirties jis gavo kovos krikštą. Įmonei išgyventi reikėjo keturių milijonų rublių banko paskolos, ir diskretiškai Alfredui padedant Emanueliui pavyko ją išsirūpinti. Kaip garantiją jis pateikė būsimus žibalo tiekinius, su kuriais skolintojai sutiko. Alfredas apie šį reikalą užsimena laiške Robertui:

Zemeringas,
1889 06 30

Brangiausias Broli Robertai,
sąžinę man slegia, kad mano laiškai taip velkasi, bet jei Tu žinotum, kaip esu užverstas darbu, Tau pasirodytų visai normalu, kad laiškai, į kuriuos niekaip negalima tučtuojau atsakyti, kasdien mano sąraše pažymimi XX (t. y. neatidėliotini) ir vis tiek atidedami mėnesiais.

Esu per didelis filosofas, kad kas nors man atrodytų iš tikrųjų svarbu, bet pakliuvęs į tam tikrą veiklos sritį ir turėdamas truputėlį iškreipto pareigos jausmo vergauji, kol krinti.

Ačiū už Jalmaro nuotrauką. Saulė jam nepataikavo. Jo išvaizda, kiek prisimenu, yra dar gražesnė ir malonesnė. Beje, jis, man regis, yra vienintelis iš Nobelių iš tiesų linksmas, o tai, mano akimis, didžiausia dorybė, nors dažnai atvedanti į nedorybę, bet ir ši yra dorybė, ir, beje, tarsi sėkla yra visų dorybių šaltinis. Dėl Tavo telegramos suabejojau, kaip adresuoti atsakymą.

Kaip telegrafo stotis Turkus nepažymėtas, taip pat negalėjau užsisakyti pasiuntinio iš Norčiopingo, nes čia niekas negirdėjęs Jeto. Tikiuosi, kad vis dėlto atsakymas Tave pasiekė.

Klausi, ar važiuosiu į Peterburgą. Iš tiesų dėl daugelio suprantamų priežasčių mielai būčiau tai padaręs, bet paskutiniu metu esu baisiai pavargęs ir tikrai nekokios sveikatos. Netgi ėmiau vartoti vaistus, kuriais visad bjauriuosi ir kurių griebiuosi tik kai tampa būtina. Jei būčiau jautęsis pakankamai sveikas, žinoma, būčiau leidęsis į kelią.

Manęs Peterburge reikėtų Baku akcijų paklausai padidinti, o tai iš tikrųjų neturėtų būti koks antžmogiškas menas.

Dėl to Emanuelio labui jau seniai deriuosi su Geco diskonto įstaiga Berlyne, bet jie yra pernelyg atsargūs ir, man rodos, galėtume be jų apsieiti. Didžiausia rinka šioms akcijoms, be abejo, bus Rusija, bet kapitalizacija vargu ar viršys 8 % pelno.

– – –

Taigi Alfredo paremtam Emanueliui pavyko savarankiškai atlikti pirmą didelį žygį. Bet po trejų metų Alfredas ypač susirūpino dėl artimiausio Emanuelio bendradarbio. Laiške Robertui jis neslepia nerimo:

San Remas,
1892 09 13

— — —

Manau ir seniai nujaučiau, kad „kažkas pašvinkę Danijos valstybėj", anot Hamleto žodžių. Vietoj Danijos skaitytina „Branobelis" arba „Broliai Nobeliai". Bet Tavo siūlomos gydymo priemonės dažnai yra pavojingesnės už pačią ligą. Negalima išstumti netgi netikėlio, neišsiaiškinus, kas dirbs jo darbą. Beliaminas nėra netikėlis, nors stokoja vadovo gabumų... Norint jį išstumti, reikia žmogaus, per trumpą laiką galinčio perprasti visus reikalus ir gebančio vadovauti.

Turint tokį žmogų taryboje, Beliaminas neišsilaikytų. Vieną gražią dieną jis pasijustų esąs visiškas niekas ir džiaugtųsi likęs pavaldiniu. Galbūt rasime tinkamą asmenį.

Mes turime jų ieškoti tarp suomių arba geriausia tarp užsieniečių. Tarp škotų, mokančių rusų kalbą ir vadovaujančių didelei įmonei ar stambesniam verslui, kur jie įrodė turį nemaža administracinių gabumų. Visai nebūtina, kad jie neturėtų tarnybos, nes jiems galima pasiūlyti tokių privilegijų, dėl kurių jie sutiktų atsisakyti savo vietos.

Emanuelis tvirtina esą tokio žmogaus Rusijoje negalima rasti. Tai tik rodo Emanuelį nesugebant jo ieškoti.

Tinkamų asmenybių galima rasti dviem būdais. Vienas jų: iš pažįstamų sužinoti, kas galėtų tam tikti, ir gerai ištyrinėti tokio asmens gabumus ir sąžiningumą. Antras būdas: duoti skelbimą. Bet skelbimas turi būti labai protingai ir aiškiai suredaguotas, kad atsilieptų tik ribotas skaičius pretendentų ir nereikėtų vargti juos tyrinėjant. Man visada pavykdavo pasiskelbus.

Radus visiškai patikimą asmenį, reikėtų jį įdarbinti direkcijoje ir leisti jam rekomenduoti dar vieną jo pažįstamą labai sumanų asmenį. Vietiniai neturi gauti vietos. Taip surinkus direkciją, Beliaminas tą pačią minutę nebegalėtų daryti netvarkos. Kai tik naujasis žmogus apsipras su aplinka – tam reikės susipažinti su visomis sutartimis ir sąskaitomis ir iš dalies su korespondencija, – B. bus galima pašalinti. Anksčiau tą daryti būtų pavojinga.

Tokia būtų mano programa...

— — —

Pasak anuometinių liudininkų, Emanuelis prie derybų stalo elgdavosi panašiai kaip Alfredas. Būdavo toks pat mandagus ir lankstus. Užtat „dėdė Alfredas" mielai padėdavo brolėnui per derybas su Rotšildais ir Rokfeleriais. Alfredo nurodymu Emanuelis siekė bendradarbiavimo arba protingo rinkų pasidalijimo. Jis buvo puikus derybininkas, bet kaip įmonės vadovas stokojo Alfredo gebėjimo suburti aplink save kompetentingus bendradarbius. Alfredas prie šių problemų grįžta laiškuose Robertui:

Paryžius,
1892 09 23

– – –

Tavo nuoširdžiai draugišką kvietimą mielai priimčiau, jei būčiau nors kiek „to paties plauko" kaip didžiuma daugiau ar mažiau normalių žmonių. Bet aš visą gyvenimą buvau šaltmirys, nepakenčiantis nei vėjo pūstelėjimo, nei lietaus, ir vakarais, kai Jete padvelkdavo Šiaurės ašigaliu, mano gyslos tarsi apsitraukdavo šerkšnu.

Graudu būti tokios padermės, bet dar graudžiau, kad tokie išviseliai išperimi, o ne iškart nuskandinami gilioje ir plačioje Letos tėkmėje. Šis mano jautrumas šalčiui, o ne kas kita nuginė mane prie Viduržemio jūros kranto, kur žmonės kur kas mažiau išsilavinę ir patikimi nei Šiaurėje ir kur pati jūra, atrodo, yra vienintelė skalbėja, nes lūžtančios bangos nuskalauja nuo kranto daugybę nešvarumų.

Bet vasarą taip šilta, kad net mano letenos atitirpsta. Taip, tankūs uodų įkandimai rodo šiuos meilios išvaizdos, bet kraujo ištroškusius gyvūnėlius neniekinant manęs kaip aukos.

Parašiau Emanueliui, kaip svarbu įdarbinti vieną ar porą energingų ir sumanių bendravaldžių direktorių, savavaldiškesnių už dabartinius ir galinčių pasinaudoti Beliaminu netampant jo pavaldiniais, kaip atsitiko su pastaraisiais.

Milžiniška klaida norėti išstumti amerikiečius iš Europos rinkos ir taip garantuoti pardavimą Indijai ir Australijai. Rotšildai šiuo atžvilgiu daug protingesni.

Indijai parduodama, jei gerai prisimenu, iki 220 000 tonų maždaug už 14 000 000 svarų sterlingų, kurių didelė dalis eina per Rotšildų rankas ir kainos užkeliamos daug aukštesnės nei Europoje.

Parašiau Emanueliui, kad pritraukti sveikų tinkamų jėgų ir direktorių būtų daug svarbiau, nei jis galbūt mano, nes kitaip toli gyvenantys ir negalintys smulkiau panagrinėti reikalų stambieji akcininkai tikriausiai gali susidaryti pesimistišką vaizdą ir tai juos nesunkiai paskatintų greitai parduoti akcijas, t. y. atsisakyti jų a tout prix*. *Tai itin pakenktų bendrovės paskoloms, taip pat Emanuelio ir bendrovės padėčiai.*

– – –

67. Be Alfredo taip smerkiamo Beliamino, Emanuelio vadovų grupėje pirmavo Karlas Vasiljevičius – kaip jis buvo vadinamas – Hagelinas (1860–1954), kuris iš pradžių Liudvigui, paskui Emanueliui reiškė tą patį kaip Alarikas Lydbekas Alfredui. Ne mažiau kaip du šimtai švedų inžinierių ir kitokių specialistų prisiglaudė tolimajame Baku. Tačiau svarbiausiu Emanuelio bendradarbiu buvo ir liko Hagelinas. Jo tėvas Vilhelmas Hagelinas dirbo mašinistu Liudvigo fabrike Sankt Peterburge. Jaunesnysis Hagelinas atsiminimuose taip save apibūdina: „Stropiai dirbu, nes iš tikrųjų esu tingus. Noriu kuo greičiau nustumti darbus, kad galėčiau patingėti, bet darbų visad susikrauna greičiau, nei spėji su jais susidoroti".

„Tingusis" Hagelinas dar jaunystėje suprato, kad „Branobelis" galėtų jam parūpinti vietos po saule, jei jis turėtų reikiamų žinių. Keletą metų pataupęs, kaip eksternas jis 1883–1885 m. sėdėjo Stokholmo aukštosios technikos mokyklos suole. Už stropias studijas Hagelinui buvo atsilyginta naudingu pasiūlymu: asmeniškai Liudvigui nurodžius jis turėjo eksperimentuoti Peterburgo laboratorijoje. Sigvardui Strandhui pavyko sužinoti, kad bandymais ieškota, kaip iš naftos išgauti daugiau žibalo ir padidinti Baku verslovės pelningumą. Pasak Strandho, reikėjo „gauti lengvųjų angliavandenilių, gana aukštoje temperatūroje nutraukiant molekulinius ryšius".

Hagelinui tai buvo tinkamas paskatinimas. Metus paeksperimentavęs, jis pateikė žibalo išeigą didinantį būdą. Įgyvendinęs tiek Liudvigo, tiek Alfredo idėją, Hagelinas rado naftos perdirbimo būdą, kitados turėjusį lemiamą reikšmę pasaulinei automobilių pramonei, kai prireikė sunkiuosius angliavandenilius paversti lengvaisiais.

* Žūtbūt (*pranc.*).

Šis išradimas praskynė kelią amerikiečių mokslininkams, po dviejų dešimtmečių iš naftos išgavusiems benziną; jų perdirbimo būdas iš principo buvo toks pat.

Jam būdingais kukliais žodžiais Karlas Hagelinas pasakoja, kad „amerikiečiai darbo ėmėsi bent 15 metų vėliau, nei Liudvigas Nobelis iškėlė šitą problemą, o aš pamažėle ją išsprendžiau mūsišku būdu, kurio amerikiečiai nepritaikė... Net šiais naftininkystės bandymais Liudvigas įrodė didelį įžvalgumą ir platų akiratį. O aš gavau privilegiją dirbti kartu su juo ir galbūt net įrodyti, jog šį tą sugebu".

Hagelinui pasisekė. Jis buvo perkeltas į Baku, kur tapo techniniu „Branobelio" vadovu.

Knutas Hamsunas Kaukazo sakmėje „Rizikos krašte" 1903 m. nupiešė neprilygstamą Baku aplinką: „Kurtinantis triukšmas. Tamsūs totoriai ir geltonodžiai persai stovi prie savo mašinų... įtaisas įlenda žemėn ir po 50 sekundžių sugrįžta su 1200 svarų – gerais 500 kilogramų – naftos, vėl įlenda, 50 sekundžių dingsta ir vėl grįžta su 1200 svarų naftos. Kiaurą parą, visą laiką... Gręžinys kainuoja, yra 500 metrų gylio, prireikė visų metų jį išgręžti ir atsiėjo 60 000 rublių."

Alfredas rašo Robertui:

San Remas,
1893 09 16

– – –

Bet dabar keletas žodžių apie Baku. Kad Emanuelis labai neryžtingas, be abejo, žinau, tačiau tokie yra visi Nobeliai, Tu mažiausiai, bet irgi esi šitai paveldėjęs. Dėl to nekiltų itin didelis pavojus, jei tik jis mokėtų pasirinkti žmones. Liudvikas XIII, tasai niekšas, buvo pats neryžtingiausias žmogus, bet pašonėj turėjo Rišeljė, kuris kaip reta gebėjo tvarkyti milžinišką valdymo organų sistemą.

Jei pažinočiau bent kokį tikrai tinkamą žmogų, įsiūlyčiau jį bendrovei kaip vykdomąjį direktorių. Emanuelis gali valdyti – formaliai prezidentauti, bet vadžias privalo laikyti žmogus, turintis vadovo gabumų. Kol tai taps tikrove, Baku akcijas laikau nepatikimais popieriais.

Dėl Standard Oil *Tavo požiūriui visiškai nepritariu. Jie gali sužlugdyti vieną ar kitą rusų firmą, galbūt ir daugiau. Tačiau jie negali uždrausti Rusijai konkuruoti pasaulinėje rinkoje. Tą jie gana greitai supras ir tuomet protingai susitars.*

Po pusės metų Alfredas vėl rašo Robertui:

Mailandas,
1894 03 14

— — —

Berlyne susitikau su Emanueliu. Kadangi jis kalba tik užuominomis, man pasirodė, jog padėtis Rusijoje labai rimta. O ir kaip galėtų būti kitaip. Beliaminas senas, labai išsekęs ir, sako, dažnai savaites nepajėgia tvarkyti reikalų. Emanuelis absoliučiai neturi jokių vadovo gabumų, bent jau tokia Peterburge visų nuomonė. Viskas eina vėjais. Dabar susikūrė sindikatas, kuris, regis, Emanuelį labai suglumino.

— — —

Man rodos, bendrovei labai reikia vadovo, bet aš niekad neturėjau reikalų Rusijoje, todėl neišmanau, kokia asmenybė tam tiktų. Tačiau man rodos, jei nebus paskirtas sumanus vadovas, bendrovė greitai žlugs. Galbūt aš perdėtai viską vaizduoju juodomis spalvomis, bet, kaip Tu tikriausiai prisimeni, Lagervalis seniai panašiai pranašavo. Nors pesimizmas jį dažnai klaidina, šis kartas nebuvo visai be pagrindo.

— — —

68. ◆ 1893 m. Emanuelio jaunesnįjį brolį Karlą dėl sunkios cukraligės formos Ciūricho *Bellevue* viešbutyje ištiko staigi mirtis. Sankt Peterburgo mašinų gamykloje kaip vadovo jo niekas nepakeitė. Šias pareigas perėmė Emanuelis. Nors Alfredas skeptiškai vertino jo gebėjimą vadovauti, Emanuelis anksti išlaikė savitvardos ir energijos egzaminą, kai nebebuvo verčiamas dirbti dominuojančio tėvo šešėlyje. Jis buvo darbštus, ištvermingas ir neišsekęs. Jo vešliuose ruduose plaukuose ir gerai prižiūrimoje barzdoje dar nebuvo nė vieno žilo plauko.

Priešingai tėvui ir seneliui, Emanuelį mažai traukė švediškumas. Jis buvo ir liko rusų ponas su kone kunigaikštiškais įpročiais. Per jo vaišes pasitaikydavo, kad kiekviena dama po meniškai sulankstyta servetėle rasdavo deimantinį papuošalą. Slaugė Maja Hus papasakojo tokią istoriją: „Vakar gavome daugybę gėlių ir dovanų, visai kaip

per Kūčias, o vyresnysis ponas Nobelis man taip daug duoda, kad ponia Nobel išties pyksta ir neseniai man pareiškė, esą jis lepinąs visus namiškius. Aš ir pati jaučiuosi visiškai nelaiminga gavusi žavingą aukso grandinėlę su Sibiro akmens kiaušinėliu bei deimantinę sagę. Jis itin malonus, bet juk ir turi iš ko toks būti".

Paskutiniais Alfredo gyvenimo metais Emanuelis, kaip didžiausios Rusijos pramonės įmonės vadovas, buvo oficialiai įvertintas: kaip ir senelis bei tėvas jis gavo aukščiausius imperatoriaus apdovanojimus, be to, caras Aleksandras III apsilankė Nobelių įmonėje Baku.

Caras taip ilgai užtruko pas Emanuelį, kad nebeliko laiko aplankyti konkurentų įmonių. Vargu ar šeimininkas dėl to apgailestavo. Caro paragintas, Emanuelis tapo pirmas ir vienintelis Nobelis, paprašęs Rusijos pilietybės ir ją gavęs.

Praėjus vos šešiems mėnesiams po sensacingo caro apsilankymo, Emanuelio „Branobelis" buvo sviestas į naują krizę, sukėlusią pavojų ne tik geram šeimos vardui, bet ir įmonės gyvavimui. 1896 m. gruodžio 10 d. San Reme mirė Alfredas. Pasaulio biržose dramatiškai krito bendrovės akcijų vertė. Europos finansininkų sluoksniuose paskleisti gandai, neva Alfredo testamentas taip surašytas, kad daugybė Nobelio įmonių akcijų tučtuojau turi būti parduotos kuriamam labdaros fondui finansuoti. Iš panikos draugai ir patarėjai ėmė prašyti Emanuelį užprotestuoti testamento teisėtumą.

69. ◆ Pusantrų metų prieš mirtį Alfredas diskretiškai, bet efektyviai parėmė Emanuelį, kai šis pamėgino susitarti su konkurentais ir taip užbaigti 30 metų naftos karą.

1895 m. kovo 14 d. Emanuelis, Rotšildų Žiulis Aronas ir *Standard Oil* Viljamas H. Libis preliminariai susitarė dėl žalios naftos ir valytų jos produktų. *Standard Oil* teko 75 % pasaulio rinkos, o Emanueliui, Rotšildams ir rusams 25 %. Taip baigėsi ilgas naftos karas, ir trys vyrai – Emanuelis, Aronas ir Libis – pasidalijo pasaulį.

1899 m. Karlas Hagelinas buvo atšauktas iš Baku į Peterburgą, kur Emanuelio siūlymu išrinktas vietoj į pensiją išėjusio Beliamino. Hagelinas dabar buvo ne tik artimiausias Emanuelio techninis patarė-

jas, bet ir vienas iš penkių jam pavaldžių valdybos narių, vadovaujančių „Branobeliui“. 25 metų jubiliejų švenčianti „Brolių Nobelių naftos bendrovė“ pateikė tokius duomenis:

12 000	darbuotojų
13 000 000	kronų kasmetinėms algoms
5	naftos perdirbimo fabrikai
7	rezervinių įrengimų ir remonto fabrikai
150	depų
1500	geležinkelio cisternų
40	naftos gręžinių Balachanuose
12	didelių tanklaivių ir nesuskaičiuojamas kiekis baržų
30 000 000	kronų kasmetinių transporto išlaidų

1902 m. Nobeliai Baku gamino daugiau naftos produktų nei amerikiečiai ir pagal gamybos apimtį buvo antri pasaulyje. Iš 140 gręžinių kasmet ištrykšdavo 15 milijonų tonų naftos, tad dabar Rusijai teko daugiau kaip pusė pasaulinės gamybos. Jei būtų sulaukęs šios

plėtros, Alfredas tikriausiai būtų nedvejodamas pripažinęs, kad suklydo vertindamas naftos galimybes duoti pasakišką pelną ir kad Emanuelis, kaip „Branobelio“ vadovas, nepatvirtino jo būgštavimų.

1904 m. prasidėjo pirmas didelis streikas Rusijos istorijoje. Metų pabaigoje visuotinai streikavo ir naftos pramonės darbininkai. Neramumus Baku Leninas vėliau pavadino „didžiąja repeticija“. Dar 1901 m. policija šaudė į minią Tiflisyje, ir Leninas šį incidentą apibūdino kaip „atviro revoliucinio judėjimo Kaukaze pradžią“.

Nobelio konkurentai buvo ką tik pralobę pelnininkai, nejaučiantys kaip Liudvigas ir Emanuelis atsakomybės už savo darbuotojus, užtat Stalino tipo revoliucionieriai rado derlingą dirvą būtent Baku. Vėliau Stalinas pareiškė „revoliucinį kovos krikštą“ gavęs naftos mieste Baku ir ten „supratęs, ką reiškia vesti dideles darbininkų mases per didžiausią darbininkų ir darbdavių konfliktų audrą“.

1905 m. Emanueliui pavyko iš *Berliner Disconto Gesellschaft* 20 metų pasiskolinti 34,4 milijono kronų su 5 % palūkanomis. Kreditoriai, matyt, neramumus Rusijos darbo rinkoje vertino kaip laikinus.

Dėl įžvalgios Nobelio įmonių personalo politikos darbuotojai

pasitenkino įkurdami jose nuolatinius komitetus „nesusipratimams tarp vadovybės ir darbininkų“ išvengti. Emanuelis buvo pasirengęs sutikti su daugeliu darbininkų reikalavimų, bet pasipriešino teisei daryti įtaką gamybos sprendimams. Dabar Emanueliui pravertė Rusijos pilietybė – Švedijos pilietybę atgaus tik 1923 m.

1906 m. pareikalauta iš šalies pašalinti „kapitalistus ir žydus“ bei konfiskuoti visų užsieniečių turtą.

1908 m. baigtas tvarkyti reikalas, mirusio Emanuelio brolio Karlo pradėtas su kraštiečiu Karlu de Lavaliu, pieno separatoriaus išradėju. Būtent tais metais įkurta *Alfa-Nobel AB*. Be švedų separatorių bendrovės, jos nariais buvo Emanuelis ir jo priešpaskutinis brolis Emilis.

1911 m. konstatuota, kad „Branobelio“ metinis pelnas buvo didžiausias per visą 40 metų istoriją. Emanuelis pasistatydino tokią imponuojančią naują kontorą, kad ji labiau priminė rūmus. Ji stovėjo netoli Jekaterinos kanalo.

1912 m. firma „Liudvigo Nobelio mašinų fabrikas“ pertvarkyta į akcinę bendrovę, turinčią 4 milijonų rublių akcinį kapitalą.

1914 m., pirmaisiais Pirmojo pasaulinio karo metais, „Branobelis“ išmokėjo 25 % dividendus.

1915 m., antraisiais Pirmojo pasaulinio karo metais, „Branobelis“ išmokėjo 30 % dividendus.

1916 m., trečiaisiais Pirmojo pasaulinio karo metais, „Branobelis“ išmokėjo 40 % dividendus. Tais metais „Branobelis“ tiesiogiai ar netiesiogiai valdė įmonę, kurioje dirbo per 50 000 darbininkų. Baku „nobelininkai“ tiekė 1/3 visos rusiškos naftos, 40 % visų naftos degalų ir daugiau kaip 50 % visų tepalų. Net atsižvelgiant į karo metų infliacijos padarytus nuostolius, tų metų pelnas viršijo 75 milijonus rublių. Alfredo paliktas turtas siekė 33 milijonus kronų, Emanuelio tuometinis turtas nebuvo tiksliai apskaičiuotas. Vis dėlto manoma, kad jis daug kartų viršijo Alfredo turtą.

1917 m. Sankt Peterburge, dabar pakeitusiame pavadinimą į Petrogradą, ėmė audringai reikštis badaujančių gyventojų nepasitenkinimas. Karlas Hagelinas dienoraštyje rašė: „Kovo 8 d., ketvirtadienis. Tramvajai Nevos prospekte sustojo. Daug fabrikų streikuoja. Policija vaiko iš gatvių žmones, šaukiančius: „Duonos!"

Leninui, Trockiui, Zinovjevui ir kitiems vadovaujant, spalį įvykdyta ginkluota revoliucija, bolševikai užgrobė valdžią. Po metų bolševikų partija persivadino komunistais.

Nobelių įmonių turtas konfiskuotas ir įmonės suvalstybintos.

Gruodžio 19 d. broliai Emilis ir Josta Nobeliai pabėgo į Švediją. Du giminės nariai buvo pasodinti į kalėjimą.

Prieš ketvirtį amžiaus Alfredas rašė: „Iš visuomenės gelmių kilęs naujas teroristinis režimas pašėlusiai veržiasi iš tamsumų ir, regis, jau iš tolo girdėti jo netilstantis dundesys".

1918 m. Emanuelis su šeima prisiglaudė Kaukazo Jesentukų kurorte. Ten jis nusprendė persirengęs valstiečiu, su padirbtu pasu iš Rusijos išvežti savo šeimą. Gruodį šeima atvažiavo į Stokholmą. Emanuelis buvo toks išsekęs, kad jį nešė neštuvais.

1919 m. didelėje Rusijos dalyje viešpatavo ekonominis chaosas ir badas. Baku naftos pramonė, naujajam režimui galėjusi duoti eksporto pajamų, buvo paralyžiuota. Vėliau Karlas Hagelinas buvo užklaustas, ar nenorėtų kaip „techninis patarėjas" vadovauti Rusijos naftos pramonės rekonstrukcijai, bet jis labiau buvo linkęs tapti Švedijos generaliniu konsulu Petrograde.

1920 m. liepos 30 d. Josta Nobelis Paryžiuje pasirašė sutartį su *Standard Oil*, ekonomiškai aprūpinusią giminės narius. Per amerikiečių bendrovės holdingą Šveicarijoje už 13 000 „Branobelio" akcijų turėjo būti sumokėta 6 560 000 dolerių ir dar 4 932 000 dolerių už 5000 akcijų, kai Nobeliai atgaus nuosavybę. Kaip pažymi Tolfas, amerikiečiai nesutarė dėl „nebeegzistuojančių" Rusijos įmonių įsigijimo. Paryžiaus kavinės tuo metu buvo virtusios tikromis maklerių kontoromis, kur nevilties apimti pabėgėliai, visą turtą praradę vadinamieji baltieji rusai, pusvelčiui pardavinėjo akcijas, papuošalus, paveikslus, ikonas ir kitus vertingus daiktus.

1921 m. prieš insultą Leninas įvedė nepą – naująją ekonominę politiką. Dėl ekonominio chaoso ir valstiečių priešinimosi kolektyvizacijai buvo leista tam tikra privati veikla. Leninas norėjo prisivilioti užsienio rizikos kapitalą ir rangovų. Ilgokai pagyvenęs Paryžiaus *Meurice* viešbutyje, Emanuelis tais metais grįžo į Stokholmą visam laikui. „Brolių Nobelių bendrovė" legaliai įsikūrė Švedijoje, kur buvo tvarkomas Nobelių giminės ne Rusijos teritorijoje esantis turtas, nepasiekiamas naujajai Rusijos valdžiai. Maža kontorėlė, priglaudusi kažkada tokį galingą „Branobelį", stovėjo prie Šepsbrono.

1923 m. Emanuelis atgavo Švedijos pilietybę. Kartu su seserim Marta ir jos šeima jis gyveno Siodra Blasieholmshamneno 4 A namo penktame aukšte. Visas nelaimes jis sutiko stojiškai. Karčiausi žodžiai, išgirsti iš jo lūpų: „Nacionalizacija – gražus labai bjauraus dalyko pavadinimas".

1931 m. Emanuelį ištiko insultas.

1932 m. gegužės 31 d. jis mirė.

1964 m. 85-aisiais veiklos metais „Branobelis" likviduotas.

1971 m. slaugės Majos Hus duktė Ingrid Agrel apsilankė Leningrade, kuris 1703–1914 m. vadinosi Sankt Peterburgas, o 1914–1924 m. – Petrogradas. Ji susirado tą vietą, kur „Nobelių šeima turėjo kunigaikštiškus rūmus". Namas tebestovėjo, o jo frontonas buvo gausiai apkarstytas skelbimais, informuojančiais apie pastate vykstančią veiklą: studijų būrelius, teatrus, koncertus, įvairius kursus.

1984 m., pasak Ingrid Agrel, „ankstesni Nobelių rūmai buvo užrakinti". Langai užkalti, ir visa veikla nutrūkusi. Pagyvenusi sargė švedės neįleido.

1991 m. padėtis visiškai pasikeitė. Naujoji Leningrado valdžia nutarė steigti Nobelio muziejų ir Alfredo Nobelio garbei pastatyti paminklą. Į paminklą galima žiūrėti ne tik kaip į pasaulinės šlovės mecenato, kurio visa jaunystė prabėgo Sankt Peterburge, pagerbimą,

bet ir kaip į ženklą pagarbos, naujos valdžios rodomos tokiems kapitalistams kaip Nobelių šeima, atlikusiems lemiamą vaidmenį Rusijai tampant pramonės šalimi.

70. Kartais Alfredui taip smarkiai skaudėdavo galvą, kad jis turėdavo kelias dienas pragulėti lovoje. Po sunkaus išbandymo jis važiuodavo į kurortus. Pavyzdžiui, į Truvilį prie jūros Normandijoje, garsėjančiame stiprinančiomis jūros maudynėmis. Trumpai tenai apsistojęs 1878 m. rugsėjį, jis parašė Sofi keletą eilučių, į kurias verta atkreipti dėmesį, turint galvoje, kad tuomet jam buvo ne daugiau kaip 45 metai:

Virš Paryžiaus kybo peleninė dangaus skraistė, o bulvarais lemingų vilkstine traukia vežimai ir žmonės. Toks šurmulys po kaimo ramybės! Vis dėlto kaip keičiasi žmogus. Vos prieš kelerius metus ilgėjausi didmiesčių ir jų karštligiško gyvenimo. Šiandien trokštu iš jų ištrūkti, kad kokioje nors ramioje vietoje pasimėgaučiau žemiška laiko ramybe, rengdamasis amžinam poilsiui.

Nors ir atlikdavo reprezentacines pareigas, Alfredas kaip niekad buvo atsiskyręs nuo žmonių. Tačiau vieną penktadienio vakarą kompanionui Poliui Barbui pavyko jį išsivilioti į patriotiškai nusiteikusios ponios Žiuljetos Adam saloną Puasonjer gatvėje Paryžiaus centre. Ši ponia garsėjo gebėjimu suburti aplink save žymius meno, literatūros, mokslo ir ypač politikos žmones. Daugelį metų ji redagavo žinomą žurnalą *La Revue nouvelle* ir ištikimai garbino Leoną Gambetą, kone diktatoriaus galia organizavusį gynybą nuo 1870 m. vokiečių invazijos. Ponia Adam, po taikos sutarties labai trokštanti revanšo, perėmė Gambetos žodžius: „Niekad apie tai nekalbėk, bet visad galvok!“

Susipažinęs su šia ryžtinga dama, Alfredas iš pradžių laikėsi santūriai. Jam buvo svetimas jos aistringas revanšo troškimas. Bet ir jį jaudino Bismarko noras vadovauti prūsams ir suvienyti Vokietiją.

Nors ir ne itin pritardamas ponios Adam politinėms pažiūroms,

Alfredas dvylika metų retkarčiais užsukdavo į jos saloną. Kaip neutralus užsienietis, jis nereiškė Vokietijai nei neapykantos, nei nekritiško susižavėjimo. Tačiau buvo aiškus Prancūzijos draugas – iki tam tikro laiko.

Kadangi ponios Adam salonas atliko gana svarbų vaidmenį Alfredo gyvenime Paryžiuje, skaitytojus vertėtų supažindinti su reikšmingiausiais jos biografijos faktais. 1867 m. gegužę tapusi advokato Le Mesino našle, ji, tuomet 41 metų, ištekėjo antrą kartą už turtingo *Comptoir d'Escompte* banko steigėjo Edmono Adamo. Iki jo mirties šeima išlaikė du „salonus“: vieną žiemą Puasonjer gatvėje, kitą vasarą savo vasarvietėje. Adamui mirus, Žiuljetos namuose vis dažniau ėmė svečiuotis Gambeta, o per kai kuriuos kviestinius vakarus jis eidavo šeimininko pareigas. Žiuljetos Adam akimis, jis buvo neprilygstamų gabumų valstybės veikėjas ir ji tikindavo draugus: „Jis – liūtas!“

Iš Bertos fon Sutner prisiminimų galime susidaryti ponios Adam vaizdą:

„Ji vilkėjo tamsiai raudoną aksominę suknelę, pabrėžiančią gerą figūrą. Vieną deimantą buvo įsisegusi prie krūtinės, kitą – žiluose plaukuose, bet vis tiek jos veido bruožai tebebuvo jaunatviški.“

Berta fon Sutner aprašo, kaip ponia Adam priėmė ją su vyru: „O, mielasis barone, – tarė ji mano vyrui draugiškai šypsodama, – aš tikrai sužavėta. Jūs taip įdomiai ir gyvai nupasakojote barbarišką Kaukazo aplinką, kad mane užkerėjote“. Toliau ji rašo: „Gerai žinoma, kad lakią ponios Adam vaizduotę skatino visa, kas rusiška. Aš pagalvojau: kaip gali moteris taip atsidėti politikai – juk dėl šios veiklos neabejotinai patiri nemalonių išgyvenimų, nors ir nesi tiesiai išjuokiamas“.

Per šiuos susitikimus Alfredas dažnai pasitraukdavo į šalį. Ne todėl, kad jam atsibosdavo, bet vengdamas įkyrių svetimų žmonių. Jis buvo atsikandęs ir įžeidinėjimų, ir pagyrų, lygiai taip pat gadinusių jam nuotaiką.

Alfredas su pasitenkinimu pastebėjo, kad diskusijos ponios Adam salone pamažėle iš politinės srities persistūmė į literatūrinę, nes politiniai ginčai jam prie širdies nelipo. Ponios Adam salonas tapo vieta, kur jis galėdavo pasišnekėti su Sueco kanalo sumanytoju Ferdinandu de Lesepsu arba tokiomis literatūros įžymybėmis kaip Žorž Sand, Giustavas Floberas, o ypač su Viktoru Hugo. Netrukus Alfredas tapo laukiamas svečias garsiojo rašytojo namuose.

71.

107 LAIŠKAS *Berlynas, 1887 01 05*

Mielute Sofi!

Dar šįvakar važiuoju į Paryžių ir šitas eilutes rašau apsikrovęs lagaminais.

– – –

Visas gyvenimas yra viena ilga kova iki naujo tikslo, bet jei kiekvienas galintis neprisidėtų savo įnašu, nieko nebūtų pasiekiama. Žmonės gyventų kaip žvėrys miške. Tavo šeima veik niekuo neprisideda, tačiau daug iššvaisto. Jei visi taip elgtųsi, būtų prastai.

109 LAIŠKAS *Be datos*

Mielas silpnas vaikeli, Tu bijai vienatvės. Bet Tu nenori suprasti, kad pagrindinė priežastis, dėl kurios aš pas Tave neištveriu, yra ta, jog aš visai nerandu su kuo pramankštinti protą. Tu manai mane esant neramų žmogų, kuris su niekuo niekur neištveria. Taip nėra – aš visų mažiausiai užgaidus. Tačiau nenoriu degraduoti. Taip pat nenoriu bendrauti su asmeniu, nesuprantančiu, kad žmogus turi tam tikrų socialinių pareigų, kurias privalo atlikti, jei nenori įskaudinti kitų arba pats apsijuokti. Žinoma, visa tai Tau graikų kalba. Gaila...

111 LAIŠKAS *Paryžius, 1887 m. spalis*

– – –

Jau devynios dienos sergu ir guliu lovoje. Šalia manęs nieko nėra, tik samdomas tarnas. Visi pažįstami manęs vengia po piktų apkalbų, gavusių peno iš Tavo veiksmų Vienoje, prisidengus mano vardu. Tam Tu neturėjai jokios teisės. Po viso šito nerūpestingai prašyti pinigų, mano manymu, yra įžūlu.

Šįsyk greičiausiai sirgau labiau, nei manė mano gydytojas. Liga nenori pasiduoti. Širdis sunki it švinas.

112 LAIŠKAS

Paryžius,
1887 10 31

— — —

Ačiū už Tavo malonų kvietimą atvažiuoti, bet puikiai žinau, ką tai reikštų. Aš tik bėgiočiau su savo nesveiku plaučiu ieškodamas Tau buto. Paskui klausyčiaus Tavo amžinų dūsavimų, kad šis nepakankamai geras. Vėliau Tu neteisingai apkaltintum mano gimines, ir tai būtų kone šmeižtas. O dar prisidėtų Tavo besaikės pretenzijos.

Nepaisant visko, negaliu pamiršti, kad kažkada buvai man ištikima. Šios ištikimybės jau seniai nelikę nė padujų. Net toks paplitęs moterų įprotis sveikinti gimimo dieną neprisimenamas metų metais.

114 LAIŠKAS

Paryžius,
1887 11 13

— — —

Pamažiukais Tavo reikalai prastėja. Greitai – galbūt labai greitai – man atsigulus į kapą, kas Tau parodys palankumą? Visi nuo Tavęs traukiasi. Iš tikrųjų esi geraširdė, bet Tavo egoizmas ir lengvabūdiškumas kitus erzina ir apsupa Tave vienatve.

115 LAIŠKAS

1887 m., be datos

— — —

Mano plaukai pražilo, bet anaiptol ne taip smarkiai kaip protas. Mano amžiuje, kai kapas artimiausias kaimynas, keista jaustis vienišam todėl, kad niekam nerūpi. Šitai papildo rūpesčių ir įvairiausių vargų kupina 15 valandų darbo diena bei nūnai visiškai sugurusi sveikata.

Kad turėčiau bent vieną žmogų, iš tikrųjų mane suprantantį ir neieškantį progos nuplėšti man garbę. Tikriausiai jį galėčiau rasti – amžius ir lytis nesvarbu, – bet tam reikia laiko, o šio turiu kaip niekada mažai.

— — —

Mudu niekad nesupratome vienas kito. Kaip kad neregys nesupranta, kas yra spalvos, Tu nė per nago juodymą nenutuoki apie tokias sąvokas kaip pagarba ir taktas.

— — —

116 LAIŠKAS *Paryžius,*
1887 12 01

– – –

Prikurtau, esu prislėgtas ir niekad taip prastai nevirškinau. Jaučiu, kad senoji mašina neilgai betrauks, todėl dirbu kaip arklys, nes noriu viską suspėti. Darbai nejuda taip sparčiai, kaip norėčiau, o kadangi galvą skauda labiau nei kada nors anksčiau, tai ir mintys ilgiau dėliojasi.

– – –

117 LAIŠKAS *Paryžius,*
1887 12 24

Būčiau mielai atvažiavęs į Vieną per Kalėdas, jei nebūtų sutrukdžiusios tam tikros priežastys. Visų pirma nebūčiau galėjęs gyventi pas Meizelį ir nebūčiau norėjęs Tavęs varginti kraustymusi į kitą viešbutį. Antra, Kūčias būčiau buvęs priverstas sutikti Tavo šeimoje, o tai dabartinėmis aplinkybėmis būtų buvę tik nemalonu. Trečia, nebepajėgiu be poilsio įveikti ilgo kelio. Man rodos, aš pasenau, todėl ir mano ateitis kaip niekad neaiški.

Alfredas

72. Europos šalių gynybos vadovai manė, kad geresnių sprogalų poreikis yra kaip niekad didelis. Savo ruožtu Alfredas norėjo sukurti efektyvią alternatyvą juodajam parakui kaip ginkluotės priemonei. Patrankos negalėjai užtaisyti dinamitu, bet jei tai būtų buvę įmanoma, toliašauda ir efektyvumas būtų visiškai pakitę.

Per paskaitą Londone apie juodąjį paraką jis kalbėjo: „Ši sena priemonė iš tikrųjų yra nuostabiai elastinga, ir tai leidžia ją pritaikyti įvairiems tikslams. Taigi kasyklose norima sprogdinti be išsviedimo, o iš šautuvų išsviesti be sprogimo. Granatomis siekiama abiejų tikslų vienu metu; Bikfordo virvelė dega panašiai kaip fejerverkas: iš lėto ir nesprogdama". Jis konstatavo, kad modernus mokslas, turintis geresnių pagalbinių priemonių, užkariauja vieną sritį po kitos. Atsistojęs prieš karių auditoriją, taikos šalininkas Alfredas tapdavo technikos specialistu, šaltai svarstančiu, kaip daugiau sunaikinti.

Laiške Robertui Alfredas pasakoja, kaip pasiėmęs priešpiečių ry-

šuliuką rytiniu traukiniu išvykstąs į savo laboratoriją Sevran-Livri. Dažnai, jo žodžiais, tik „gerai įvakarėjus“ nutardavo, kad jau galima grįžti į Paryžių. Neretai laboratorijoje ir nakvodavo.

Alfredas suprato, kad norėdamas ginkluotę padaryti efektyvesnę, turi ją „flegmatizuoti“, tai yra sulėtinti juodojo parako degimą. Kruopščiai rašomi laboratoriniai žurnalai byloja apie aštuonerių metų bandymus, darytus ieškant stipresnių ir mažiau dūmų išskiriančių medžiagų sprogmenims. Alfredas su savo asistentu Žoržu Ferenbaku ėjo neišvaikščiotais ir ilgą laiką niekur nevedusiais keliais.

Pastangas brizantinius sprogalus paversti stipresniu mažadūmiu parakù 1884 m. pagaliau vainikavo sėkmė. Dėl įvairių priežasčių Alfredas trejetą metų delsė Prancūzijoje išsiimti patentą. Jam pavyko sukurti paraką, kuris degdamas palikdavo tik vandens garus, iš esmės buvo bedūmis. Kaip ir dinamitui, Alfredas jam parinko išraiškų pavadinimą – balistitas. Kasdienėje kalboje Švedijoje jis imtas vadinti Nobelio paraku, o specialistų – C. 89. Iš lėto degantį balistitą sudaro nitroglicerino, nitroceliuliozės ir 10 % kamparo junginys.

Balistitas padarė sprogalų technikos revoliuciją, ypač artilerijos sviedinių ir torpedų srityje. Ekspertai jį laikė nuostabiausiu Alfredo išradimu. Alfredas suvokė balistito griaunamąją jėgą ir kaip taikos šalininkas tikėjosi, kad sprogalo siaubingumas užkirs kelią ateities karams.

Bandymus Alfredas atliko prancūzų šaudyklose, todėl Prancūzijai pirmai pasiūlė įsigyti teises į jo pirminį patentą nr. 181179, užregistruotą 1887 lapkričio 28 d. Tačiau prancūzai atsisakė, nurodė beveik tokį patį savo gaminį. Chemijos profesoriui P. M. E. Vjejui pavyko pagaminti mažadūmį paraką, kurį jis pavadino Saro-Vjejo paraku B. Jis pažinojo įtakingų politikų, ir parakas jau buvo imtas naudoti prancūzų karių. Alfredo komentarą verta išgelbėti nuo užmaršties: „...matyt, visoms vyriausybėms silpnas parakas su stipriu politiniu spaudimu yra geriau nei stiprus parakas be šio būtino priedo“.

Todėl 1889 m. rugpjūčio 1 d. jis sudarė sutartį su Italijos vyriausybe patiekti 300 tonų balistito. Jam gaminti Aviljanoje buvo įrengtas didžiulis fabrikas. Alfredui buvo atsilyginta nuperkant licenciją. Už kilogramą gavęs po 1,45 franko patento atskaitymų, Alfredas 1889 m. rugsėjo 16 d. patentą perleido Italijai.

Dabar kilo rimtų problemų Prancūzijoje. Prancūzų parako mo-

nopolija *L'Administration des Poudres et Salpetres* pareiškė, esą Alfredas be leidimo apžiūrėjęs šaudyklas, nes per dosnumą buvo ten įleistas, ir tuo pasinaudojęs. Patriotiška spauda, nepavėlavusi prisidėti prie puolimo, Alfredą apkaltino šnipinėjimu.

Gerai režisuotos šmeižto kampanijos padarinys buvo tas, kad Alfredui buvo uždrausta naudotis bandomosiomis šaudyklomis. Be to, jo laboratoriją išnaršė policija, o Honflero dinamito fabrike buvo uždrausta gaminti balistitą. Jau pagamintos bandomosios atsargos buvo konfiskuotos.

73.

◆ Ar dėl visų šių puolimų Alfredo gyvenimo kūrinys turėjo užsitraukti nešlovę? Vis dėlto jis žinojo, kad buvo skrupulingai ištikimas trims svarbiausioms savo dorybėms: sąžiningumui, dėmesingumui ir darbštumui.

„Nemesidėje" yra eilutė, kuri galėjo būti parašyta prisimenant tą spaudimą, kurį Alfredas tuo metu patyrė Paryžiuje. Trečio veiksmo I scenoje Lukrecija sako:

„Įžeista garbė audrina tau kraują."

Jam nebuvo nieko sunkiau, kaip ištverti abejones jo nepriekaištingumu. Prancūzijos valdžiai įvairiais būdais leidus suprasti, kad jis nebesąs *persona grata*, Alfredas suvokė, koks beginklis yra žmogus prieš piktanoriškumą ir šmeižtą. Jam nepalankia opinija pasinaudojo ir konkurentai – tam Alfredas negalėjo kaip reikiant atsikirsti.

Polis Barbas, kažkada padaręs politinę karjerą, vienu metu net buvęs žemės ūkio ministru, kreipėsi į įvairius pareigūnus, bet ir jam durys liko uždarytos. Nors ir žinodami didelius Alfredo nuopelnus Prancūzijai, daugelis gerai informuotų ir įtakingų asmenų leido jį juodinti, nė piršto nepajudino, kad apgintų. Karo ministras nesiėmė jokių priemonių, kad patenkintų neoficialų Švedijos ir Norvegijos atstovybės prašymą.

Alfredas dvigubai kankinosi, kad šalis, kurią jis taip vertino ir ku-

ri jam parodė tokį svetingumą, staiga padarė jį išdaviku. Prancūzijos policijai įsibrovus į laboratoriją, Alfredą ištiko psichinis šokas. Tai buvo pasikėsinimas į žmogaus teises, tarsi smūgis į paširdžius. Net ir galimybė prispirtam aplinkybių pabėgti į savo laboratoriją buvo iš jo atimta.

Supratęs, kad spaudimo kampaniją prieš jį sankcionavo aukščiausios instancijos (be to, virš galvos kybojo kaltinimas šnipinėjimu), Alfredas nusprendė išvažiuoti iš Prancūzijos.

San Remas jam tapo savanoriškos tremties vieta. Žiemos klimatas prie Viduržemio jūros buvo palankesnis jo sveikatai. Už Prancūzijos sienų jis turėjo įsirengti naują laboratoriją. Pradėjus tartis dėl balistito, Italijoje buvo mielai laukiamas.

Į Alfredo padėtį 1891 m. išvažiuojant iš Paryžiaus mums padeda įsijausti „Nemesidės" Beatričė. Trečio veiksmo VIII scena:

„Gal būtų lengviau, jei nusigautume toli, kur niekas nepriminty man buvusio kankinės gyvenimo. Mane čia supanti aplinka žadina vien liūdnus, širdį draskančius prisiminimus."

Palikęs Malakofo aveniu biblioteką, oranžeriją ir rusų žirgus arklidėje, Alfredas iš pradžių patraukė į Jetą pas brolį Robertą, paskui į Kriumelio, Ardyro, o galiausiai į Aviljanos fabrikus, kad apsvarstytų įvairius ateities planus. Nepaisant įtampos, jis liko energingas imperijos vadovas.

San Reme jis greitai įsirengė naują laboratoriją, nes Prancūzijos valdžia nebuvo konfiskavusi jo Sevrano laboratorijos įrangos. Paveiktas palmių ir gėlynų priešais itališką vilą, iš pradžių Alfredas paliko ankstesnio savininko namui duotą pavadinimą: *Mio Nido* – mano lizdas. Bet Hamburgo įmonės vadovui Gustafui Aufšlėgeriui pajuokavus, kad lizde turėtų būti du paukščiai, perdėtai jautrus Alfredas jau kitą dieną ją pervadino *Villa Nobel.*

74.

1887 m. spalį Alfredui taip smarkiai sušlubavo širdis, kad jis turėjo gultis į lovą. Daug draugų, tarp jų Viktoras Hugo, jau buvo nukeliavę į amžinybę, ir tai sustiprino niūrias jo nuojautas. Jis bijojo ne mirties, bet gyvenimo pabaigos visiškoje vienatvėje. 1888 m. Sofi jis rašė: „Kai 54 metų esi paliktas vienas pasaulyje ir draugiškumo sulauki tik iš apmokamo tarno, tuomet apnin-

ka niūrios mintys, niūresnės, nei galima įsivaizduoti. Iš savo tarno akių matau, kad jam manęs gaila, bet aš, savaime aišku, negaliu leisti tai pastebėti".

Laiškuose Alfredas vis baiminasi, kad gyvenimo kelias ėmė trumpėti. Kaip ir daugumos žmonių, priėjusių paskutinį gyvenimo trečdalį, jo mintys vis dažniau sukosi apie mirtį ir visa ko netvarumą. Anot pažįstamų, jo žvilgsnis ėmė darytis senatviškas, o akys dažnai būdavo paraudusios nuo nemigos.

Laiške Robertui Alfredas aiškino nenorįs būti palaidotas „pagal velnioniškus vadinamuosius krikščioniškus papročius, mūsų paveldėtus iš žydų. Net ir kremacija man atrodo per lėta".

Jis nevengė drastiškai ir detaliai aprašyti, kaip kūnas sunaikinamas chemiškai: „Noriu būti pamerktas į karštą sieros rūgštį. Tuomet visas reikalas bus sutvarkytas per minutę, ir žemdirbystė nieko nepraras, nes rūgštis neutralizuojama kalkėmis, o su sieros rūgštimi susijungusios kalkės netgi yra trąša. Mano galva, esu pakankamai daug stengęsis, kad būtų galima apmokėti už man būtiną sieros rūgšties kiekį, maždaug 30 kilogramų, jei stiprios ir šiltos, kitu atveju 50 kilogramų".

Kai Alfredas su Robertu nerašydavo vienas kitam apie mirtį ir netvarumą, jie daugiausia nagrinėdavo sveikatos problemas. Ypač Roberto laiškai primena ligonio kortelę. Išvažiavęs iš Baku, jis ilgą laiką matydavo tik neigiamas gyvenimo puses. Kai nesiskųsdavo patirtomis neteisybėmis, nerimaudavo dėl savo ir vaikų sveikatos. Globos ir pakeisti aplinką labiausiai reikėjo dukteriai Ingeborgai.

Supratęs užuominą, Alfredas pasiūlė, kad Roberto vaikai aplankytų jį San Reme. Jie atvažiavo 1891 m. pavasarį, ir Alfredas gležnąją Ingeborgą tučtuojau atidavė kelių žymių gydytojų globon. Po kurio laiko Robertui jis parašė: „Turėjau didelių sunkumų. Net ir šeimai nėra labai lengva rūpintis tokia gležna būtybe kaip Ingeborga, bet taip smarkiai užimtam viengungiui kaip aš tatai buvo milžiniškas uždavinys. – – – Šiaip ar taip, ji dabar daug sveikesnė, nei buvo atvažiavusi iš Švedijos. Tamsių paakių veik neliko, o niūrių minčių, kurios it Niflheimo dvasios visur paskui ją sekiojo, bent 90 % pradingo".

75. Treji metai prieš persikeldamas į San Remą, Alfredas parašė 118 laišką:

Paryžius,
1888 01 15

Mieloji Sofi!

— — —

Naktinė kelionė Rytų ekspresu buvo bemiegė, ir mudviem išsiskyrus Vienoje nesudėjau bluosto. Iš dalies galbūt tai priklausė nuo kelių nemalonių kivirčų su abiem mano samdiniais. Grįžęs aš daviau jiems tik pusę valandos išsikraustyti. Nieko negelbėjo jų niurzgėjimas: tvirtai laikiausi savo sprendimo. Vis dėlto man gaila senosios, nes kaip dabar ji ras gerą vietą?

119 LAIŠKAS *1888 01 18*

— — —

Tiesą sakant, manau, kad Briune Tu buvai šimtąkart mielesnė nei Vienoje. Gal tai priklauso nuo didmiesčio oro, o gal nuo ko nors kito? Briune Tu abi dienas buvai tikrai meilutė, ir jau rodėsi, kad galėčiau su Tavim bendrauti negrieždamas danties.

Tačiau mano viltys buvo per didelės, kad taptų tikrove. Vienoje ne tik Tavo nuotaika, bet ir veido bruožai pastebimai pasikeitė. Jie tapo griežti ir nedailūs. Žinoma, aš nesu profesionalus psichologas ir nebandau išsiaiškinti priežasties. Galiu tik konstatuoti faktą.

121 LAIŠKAS *1888*

— — —

Savo gyvenimo prietėmyje esu toks izoliuotas, kad labai laukčiau užjaučiančio žmogaus draugijos, taip, iš visos širdies trokščiau. Dabar žinau, kad Tu dėl įvairių priežasčių niekad neužimsi tos vietos... Daugelį metų Tu niekšiškai vaidinai man komediją, viską, kas tik įmanoma, slėpei. Bemaž trejus metus mano sąskaita trankeisi su niekingais gerbėjais, užtraukdama man patyčias. Puikiai žinodama, kokias negirdėtai dideles pinigų sumas praradau pastaraisiais metais, nesiliovei be saiko švaistiusi. Tu, regis, manai ir toliau galėsianti taip pat plačiai naudotis mano pakantumu.

— — —

Tu, regis, trokšti, kad aš Tavim tikėčiau, bet po neištikimybės ir nesiskaitymo tai neįmanoma. Kažkada sakei, kad esu įžūlus. Bet katras iš mūsų elgėsi įžūliai? Šį klausimą palieku atsakyti Tavo sąžinei ir siunčiu Tau daugybę sveikinimų nuo Tavo seno, liūdno ir tulžingo

Alfredo

P. S. Beveik visi man neištikimi, todėl pasitikėti galiu tik keliais asmenimis, kuriuos mano sveikas protas laiko to nusipelniusiais.

122 LAIŠKAS *1888 04 08*

— — —

Aš ką tik grįžau iš Kanų ir esu taip nusibaigęs, kad vos nulaikau plunksną.

— — —

Mano brolis Liudvigas guli sunkiai sirgdamas širdimi ir, sako, tikriausiai nebepasveiksiąs. Gydytojams savotiška mįslė, kad jis apskritai dar gyvas.

Mano paties tokie prasti popieriai, kad veikiausiai neilgai tversiu. Man labai sunku — ypač skaudina suvokimas, kad niekas manęs negedės. Juoba tie, iš kurių labiausiai tikėjaus...

123 LAIŠKAS *Paryžius, 1888 04 13*

— — —

Mano vargšas brolis vakar ramiai užmigo. Tikriausiai be skausmo ir po ilgų sunkių kančių.

Kadangi laidotuvės įvyks Peterburge, į Kanus nebegrįšiu. Tačiau pas mane keletą dienų ilsėsis grįžtanti namo Liudvigo šeima.

124 LAIŠKAS *Paryžius, 1888 04 18*

— — —

Paskutiniu metu vakarais iš Sevrano parvažiuoju toks pavargęs, kad guluosi jau pusę devintos. Užtat darbų dar daugiau susikaupia. Mane erzina, kad vien dėl šios priežasties negaliu dirbti taip intensyviai, kaip reikėtų.

126 LAIŠKAS *Paryžius, 1888 m.*

– – –

Mus dabar skiria nebe vienas plyšys, jų – daugybė. Rašai, kad ieškau kitų žmonių. Tu absoliučiai klysti. Aš su niekuo nebendrauju ir tapau toks vienišas, kad nūnai niekur neišeinu pietauti.

– – –

Blogo būdo žmonės manęs nedomina. Iš tikrųjų nežinau kodėl, tačiau intuityviai jais bodžiuosi. Šitai Tu turėjai seniai perprasti. Jeigu būtum suvokusi, kad kitam žmogui galima padėti be slaptų kėslų. Iš izraelitų tik vienam – Kristui – kilo ši mintis, bet juk todėl, kad tatai buvo neįprasta, jį ir pavadino Dievo sūnumi.

– – –

Ko Tau reikia Paryžiuje, išties nesuprantu. Veikiausiai toks apsilankymas Tau atrodo gera proga iššvaistyti dar daugiau pinigų. Tačiau nepamiršk, kad jų antplūdis bus ribotas. Šiaip ar taip, su manim Tu nesusitiksi. Tai yra šiuo metu aš gyvenu Sevrane, be to, netrukus toli, labai toli iškeliausiu.

127 LAIŠKAS *Viena, 1888 m. liepa*

– – –

Supratau, kaip graudu neturėti šalia asmens, kuris vieną dieną sušnabždėtų kelis paguodos žodžius ir jo bičiuliška ranka užspaustų akis. Tokį žmogų turiu susirasti ir jei nepavyks kitu būdu, persikraustysiu pas seną motiną į Stokholmą. Ji, šiaip ar taip, yra žmogus, niekad nebandęs manęs išnaudoti. Niekad nesiaikštijantis ir nerodantis blogos nuotaikos ligonio kambaryje.

Taigi grįžkime prie to, kas nutiko. Apie antrą nakties staiga taip prastai pasijutau, kad nepajėgiau nei paskambinti, nei atsidaryti durų. Keletą valandų buvau priverstas praleisti vienui vienas, nežinodamas, ar jos man paskutinės. Veikiausiai tai buvo kraujagyslių spazmas, kuriam chemijos laboratorijose skyriau tiek daug dėmesio. Kad ir kaip būtų buvę, po šio išgyvenimo jaučiuosi itin prislėgtas, o mano širdis – kaip ir šis laiško popierius – turėtų būti apkraštuota juodais rėmeliais.

Kuo griežčiausiai dabar Tau patariu pagaliau rasti nuolatinę gyvenamąją vietą. Šis nepaliaujamas bastymasis turi baigtis. Tau negali būti naudinga ir begėdiškiausiai mane kompromituoti. Galų gale turi suvok-

ti, kad negali valkioti mano vardo be mano sutikimo... Arba aš vedu ir tuomet neturiu priežasties neleisti naudotis mano vardu. Arba nevedu, ir tuomet moteriškė turi gėdytis prisistatinėti mano vardu.

76. Viena proga Alfredas rašė Sofi: „Jau kuris laikas, norėdamas nuginti niūrias mintis, spekuliuoju biržoje ir esu patyręs didelių nuostolių".

Kai per vieną sunkiausių „Branobelio" likvidumo krizių Rusijoje jis pasiūlė Liudvigui mėginti pagerinti finansinę padėtį biržos transakcijomis, brolis jam atsakė: „Biržos spekuliacijų neišmanau ir pasitikiu tik darbu, kuris man atrodo vienintelis, galintis pastatyti įmonę ant kojų".

Brolių požiūris į šią komercijos formą be galo skyrėsi. Net kai rusų bendrovei 1886 m. visiškai buvo atsakytos paskolos priimtinomis sąlygomis, biržos spekuliacijos Alfredo broliui neatrodė galima alternatyva. Šiuo atžvilgiu Liudvigas laikėsi puritoniškai: kiekvienas azartinis žaidimas jam buvo iššūkis dorai dirbantiems žmonėms. Alfredui jis patarė „atsisakyti biržos spekuliacijų, nes tai blogas darbas, ir palikti jas tiems, kurie nesugeba naudingai dirbti".

Tačiau Alfredas ir toliau investavo pinigus į akcijas, nors šie indėliai, palyginti su jo turtu, buvo nedideli. Kaip paprastai jo elgesys buvo prieštaringas: nemėgo prarasti pinigų, bet vis tiek nevengė pavojų, susijusių su biržos sandoriais.

Alfredas gerai funkcionuojančią akcijų biržą laikė visuomenei naudingu dalyku, parūpinančiu verslui apyvartinių lėšų. Didžiulę pinigų cirkuliaciją galima lyginti su pompa, kuri visuomenės sutaupytą kapitalą permeta į įmones, šitaip galinčias plėstis, priimti naujų darbininkų ir sumažinti nedarbą.

Patyrinėjus Alfredo turto aprašą, matyti, jog tik maža jo dalis buvo įdėta į spekuliacines pramonės akcijas. Beveik visą jo paliktą turtą sudarė Nobelio sprogalų bendrovių ir „Branobelio" pajai bei procentinės valstybinės obligacijos. Pagal 1896–1897 metų turto aprašą jis daugiausia turėjo tokių akcijų:

Laikymo vieta	Pavadinimas	Aprašomo turto vertė kronomis*
Stockholms Enskilda Bank	Elektrotechnikos akcinė bendrovė	420 000,000
Disconto Gesellschaft, Berlynas	*Charlottenburger Wasserwerke*	343 833,60
Credit Lyonnais, Paryžius	*Banque Ottomanie*	108 000,00
Credit Lyonnais, Paryžius	*Banque Varsovie*	112 812,50
Credit Lyonnais, Paryžius	*Robinson GMC*	126 000,00
Credit Lyonnais, Paryžius	*Farreia*	171 000,00
Messein, Paryžius	*Randfontein*	36 000,00
Messein, Paryžius	*Rio Tinto*	190 000,00
Union Bank of Scotland, Glazgas	*Tharsis Sulphur Copper Co, Ltd*	99 933,75
Union Bank of Scotland, Londonas	*Nundydroog GM Co*	87 750,00
Union Bank of Scotland, Londonas	*Glencairn Main Reef GM Co*	98 550,00
Union Bank of Scotland	*Robinson GN Co*	72 000,00
Banca Commerciale Italiana, San Remas	*Chemin de fer Meridianaux*	90 848,00

Alfredo, kaip akcijų pirkėjo, stiprybė reiškėsi gebėjimu pamatyti įmonių balanso silpnas ir stiprias vietas. Atrodo, kad jis ypač mikliai išsiaiškindavo, ar bendrovės turtas savavališkai padidintas, ar parodyta jo tikroji vertė.

Be to, jis turėjo dar vieną pranašumą, kurio trūko daugeliui nuolatinių biržos lankytojų: jis akcijų nepirko už skolintus pinigus. Jau po ketverių veiklos metų *Nobels Explosives* davė ne mažiau kaip du milijonus kronų metinio pelno, didelės pajamos buvo gautos ir iš kitų dinamito bendrovių. Be to, jis gavo atskaitymus už patentus iš bendrovių, kur patento teisių nebuvo iškeitęs į akcijas.

XIX a. devinto dešimtmečio pabaigoje Paryžiaus biržos prekeiviai turėjo dvi rinkas. Grynųjų pinigų sandoriai buvo sudarinėjami *Le Parquet*, o terminuoti, dažniausiai spekuliaciniai, – *La Coulisse*. Al-

* Sumas padauginę iš 40, gausime apytikrę dabartinę jų vertę.

fredą traukusį pasaulį 1891 m. išleistoje knygoje „Pinigai“ realistiškai pavaizdavo Zola. Jis rašo, kad Banko gatvėje po medžiais buvusi „mažoji birža“. Ten pardavinėti vertybiniai popieriai, kurių kursai jau nebebuvo laikomi vertais oficialiai kotiruoti ir kurie niekinamai vadinti „šlapiomis pėdomis“.

Mes nežinome, ar Alfredas pats eidavo į Paryžiaus biržą, ar pirkdavo ir pardavinėdavo per agentą. Tačiau jo laiškai liudija, kad jis gerai žinojo tą aplinką.

Būdamas įžvalgus stebėtojas, jis atkreipė dėmesį, kaip lengvai nuo daugelio pralošusiųjų atšoka puošnus kultūros sluoksnis. Jis klausė save, ar kada nors yra buvę laikai, taip pažymėti pinigų alkio. Neišsilavinusiais ir vertybių nesuvokiančiais naujaisiais turčiais jis bjaurėjosi.

77.

129 LAIŠKAS *Paryžius, 1888 m.*

Mieloji Sofi!

— — —

Ką tik atkilau visiškai nusibaigęs. Manęs laukė telegrama, kurioje Robertas su brolėnu maldauja atvažiuoti į Peterburgą. Lyg ir jaučiu, kad galbūt galėčiau užkirsti kelią kokiam nors beprotiškam žingsniui. Antra vertus, esu taip užverstas darbais, kad labai nenorėčiau leistis ilgon ir varginančion kelionėn.

130 LAIŠKAS *Berlynas, 1888 m. rugpjūtis*

— — —

Atrodo, kad man pavyko priversti Robertą apsigalvoti. Bent jau kol kas jis susilaiko keisti visą valdybą ir vietoj jų priimti savo žmonių.*

— — —

Jei Tu iš tiesų nori, kad atvažiuočiau, padarysiu, ką galiu, kad taip įvyktų. Tačiau prieš žiemą turiu nusigauti į Stokholmą. Mano motina

* „Branobelyje“ po Liudvigo mirties.

dabar tokio amžiaus, kad negalima atidėti jai pažadėto džiaugsmo. Beje, ką gali žinoti, kada ją labiausiai nuliūdinsi. Pastaruoju metu dažnai naktį širdies plote patiriu keistą jausmą. Nors gydytojai tvirtina priešingai, esu tikras, kad turiu širdies ydą. Žinoma, tas nėra itin įdomu – vargu ar daugelis gedės senojo pono.

131 LAIŠKAS *Paryžius, 1888 08 08*

– – –

Tavo laiškučiai, kuriuos atvažiavęs radau čia gulinčius, mane pradžiugino. Stilistiškai jie galbūt neprilygsta parašytiems mūsų didžiausių poetų, bet yra nuoširdūs ir smagūs. Ką pasakysi apie tokį Tavo plunksnos triūso pagyrimą?

– – –

Praradau norą važiuoti vienas. Todėl Peterburgo problemas mėginau išspręsti ten asmeniškai nenuvykęs. Regis, tatai daugmaž pavyko, nes ką tik gavau telegramą, kad jie nebemano turį mane įkalbinėti atvažiuoti.

– – –

Čia dabar prasideda statybos. Mano žmonės atrodo patikimi, ir viskas turėtų klostytis gerai. Tačiau dėl Sevrano ir Polio Barbo turiu vargo.

135 LAIŠKAS *Paryžius, 1888 10 15*

– – –

Tu turi mažą, bet vis dėlto pakankamai didelį priešą vardu Sofi, kenkiantį Tau labiau, nei manai. Užuot atsiuntusi tvarkingus apskaičiavimus, kurie padėtų atgauti pasitikėjimą Tavimi, vėl mėgini pūsti miglą į akis. Visiškai rimtai Tu nori įtikinti, kad tokia vieniša moterytė kaip Tu, per dieną iššvaistanti 100, gal ir daugiau florinų, priversta taip badauti, kad net čia girdėti, kaip barška jos kaulai. Kažkada, kai mažasis pilvukas buvo dar alkanesnis nei šiandien, Tu per dieną išsisversdavai su vienu florinu. Tačiau buvai raudonskruostė ir neatrodei itin išbadėjusi. Taigi, mielas vaikeli, man regis, kad skylės, į kurias Tu kemši pinigus, yra nepaprastai didelės, ir aš neturiu noro šių marių didumo tuštumų užpildyti savo sutaupytais pinigėliais.

136 LAIŠKAS *Paryžius, 1888 10 25*

— — —

Tu negali įsivaizduoti, koks čia karštymetis. Jau keturios savaitės mano atmintinėje užrašyta, kad turiu nueiti pas dantistą – tai absoliučiai būtina, – bet dar neturėjau laisvos valandėlės tą padaryti. Paryžius nūnai man tikras pragaras. Žmonės čia važiuoja iš visų pusių. Apie savo atvykimą jie praneša raštu, todėl negaliu jų nepriimti. Prie to prisideda kasdieniai eksperimentai, gausesnis nei kada nors susirašinėjimas, sąskaityba ir pradėtos statybos. Tai tokia gainiava, jog gali iš proto išsikraustyti. Gali džiaugtis, kad esi paikšelė ir išvengi tokių rūpesčių kaip mano.

141 LAIŠKAS *Paryžius, 1888 m. lapkritis*

— — —

Jau kuris laikas sergu ir esu nuliūdęs. Tai kartojasi po kiekvieno mano persitempimo. Bet ką daryti? Darbą reikia atlikti. Atsakinėju į visus laiškus, priiminėju žmones, tvarkau sąskaitas, tuo pat metu nuo ryto iki vakaro privalau būti Sevrane. Klausiu save: ar gali šitai ilgai tęstis? Jei pasisamdyčiau sekretorių, galbūt po pusmečio padėtis pagerėtų, bet iki to laiko greičiausiai turėčiau ne mažiau, o daugiau darbo. Ar gali įsivaizduoti, kad neseniai man privačiu sekretorium rekomendavo buvusį ambasadorių. Dabar betrūksta, kad už tą patį atlyginimą man pasiūlytų grynakraujį princą.

142 LAIŠKAS *Paryžius, 1888 11 22*

— — —

Kada baigsis ši kankynė? Kasdien darosi vis blogiau. Beveik imu keikti šį žemiškąjį gyvenimą.

— — —

Tavo Bambeklis

146 LAIŠKAS *Be datos*

Mieloji Sofi,
man kartais atrodo, kad Tavo šeima įsitikinusi, jog mano dosnumas ir atlaidumas kyla iš kvailumo. Ši prielaida, žinoma, yra klaidinga, bet

suprantama: ką gali nutuokti apie kitų žmonių savybes, kurių pats neturi... Atrodo, jog jie rūpinasi tik savimi, visi kiti egzistuoja tik tam, kad būtų išnaudojami. Galbūt jie teisūs, bet tada neturėtų stebėtis, jei su jais pačiais būtų taip pat pasielgta.

Įsivaizduok, kad esu skurdžius, o Tavo šeima turtinga. Manai, kad jie paskolintų man nors vieną kroicerį be palūkanų ar procentų nuo palūkanų? Jei taip manai, nepažįsti saviškių kaip aš.

148 LAIŠKAS *Paryžius, 1889 03 03*

— — —

Turiu neįtikimai daug nuveikti, tačiau be perstojo esu visaip trukdomas ir persekiojamas. Viskas atrodo taip apgailėtinai ir liūdnai, kad nematau jokios išeities. Mano sveikata prastesnė nei kada nors anksčiau: bemaž kas antrą dieną spazmuoja širdis...

150 LAIŠKAS *Paryžius, 1889 05 14*

— — —

Dabar esu užverstas telegrafiniais prašymais atvažiuoti į Londoną, Škotiją, Hamburgą, Italiją ir t. t. Kas per gyvenimas! O čia viskas žaliuoja ir labai gražu. Tačiau niekam neturiu laiko...

151 LAIŠKAS *Paryžius, 1889 m.*

— — —

Kaip Tu iš tikrųjų vaizduojies šių namų pirkimą? Gal tikiesi, kad dabartiniai savininkai tik džiaugsis Tau dovanodami savo nuosavybę? Net Rotšildas negali nusipirkti visko, ką mato. Po vario kracho, sako, ir jis žinąs pinigų vertę.

Pasistenk suprasti, mielas vaikeli, kad jei Tu iš tikrųjų įsitaisysi tokį rūmus primenantį būstą, tai ir visa kita turi būti prie jo priderinta. Antraip dėl silpnos ekonominės Tavo šeimos padėties, taip pat kitų priežasčių, kurias norėčiau nutylėti, gali lengvai atsidurti nemalonioje padėtyje. Patikėk, jei nesugebi rasti laimės kuklioje aplinkoje, nerasi ir pagyrūniškai elegantiškoje.

153 LAIŠKAS — Hotel du Lac, *Engadinas, Šveicarija, 1889 09 01*

– – –

Tu telegrafavai norinti atvažiuoti į Ciūrichą. Tiesą sakant, man jau per akis visos tos gėdos, kurią buvau priverstas patirti. Tą trumpą laiką, kuris man dar likęs, noriu ramybės. Beje, tikrai nemanau, kad norėtum atvažiuoti į šį viešbutį, kur aštuoni žmonės serga mirtinomis užkrečiamomis ligomis. Aš apie tai žinojau. Tačiau atvažiavau, nes man nelabai berūpi mano senas kūnas.

154 LAIŠKAS — *Sankt Moricas, Šveicarija, 1889 09 04*

– – –

Žinoma, aš tikiu, kad turi rūpesčių. Bet Tu rūpiniesi tik savimi, o ne kitiems pridarytomis bėdomis. Vien faktas, kad mane retkarčiais supažindindavai su vyrais, su kuriais galbūt turėjai meilės ryšių, liudija niekingą būdą. Tačiau būtent Tu kartą man prikišai, kad esu prastas. Pažvelk į veidrodį ir savo veido bruožuose išvysi, kaip netaktiškai su manim pasielgei. Mano prastumas, regis, reiškiasi tuo, kad padedu žmonėms, kurie to nenusipelnę.

155 LAIŠKAS — *Liucerna, 1889 09 20*

– – –

Palaužtas ligos, keliauju iš Turino į Stokholmą. Šįsyk būtinai turėjau važiuoti, bet turbūt į šią kelionę leidžiuos paskutinį kartą.

– – –

Ir vėl patyriau didelių nuostolių ir nežinau, kaip susiklostys ateitis. Beje, man tas mažai rūpi. Kas nūnai galėtų man atsitikti blogiau, nei jau yra įvykę?

156 LAIŠKAS — *Be datos*

– – –

Ir vis dėlto negaliu Tavęs nesigailėti... Nūnai esi izoliuota, be draugų ir greitai liksi be jaunystės, viską pridengiančios ir padailinančios. Kodėl pasirinkai niekšingiausią melą, užuot man, telinkinčiam Tau gero, atvirai pasakiusi?

 *Paryžius,
1889 m. lapkritis*

– – –

Stačiai siaubinga: nuo birželio 1 d., taigi mažiau nei per pusmetį, Tu iššvaistei 48 267 frankus! Kaip paika ir kaip gaila!

78. ◆ Kol motina buvo gyva, Alfredas įvairiais būdais rodė jai dėmesį. Apipildavo ją ir jos gimines bei draugus kalėdinėmis ir gimtadienio dovanomis. Dovanodavo akcijas, obligacijas, grynuosius pinigus ir prabangius daiktus – tarp jų didelį porceliano luitą su monograma A. N. Be to, Andrietė džiaugėsi, kad sūnus įprato siųsti jai pinigų, kai tik sudarydavo pelningą sandorį ar atsiimdavo atskaitymus už patentus. Pinigų einamojoje sąskaitoje daugėjo.

Jos dėkingumui nebuvo ribų. 1888 m. vasarį ji rašė: „Per Ebergą iš savo mielo berniuko vėl gavau 3000 kronų. Ačiū, ačiū, mylimas Alfredai, už visas dideles dovanas! Tavo gerumas leidžia ir man išdalyti nuotrupas nieko neturintiems ir šiandien negalintiems įsigyti to, kas būtina. Užtat paskutinės dovanos nepadėjau į banką".

Tais pačiais metais per Kalėdas: „Nėra žodžių aprašyti džiaugsmą, kurį patyriau gavusi iš pradžių telegramą, paskui mielą, taip lauktą laišką. Nes jis atėjo iš mylimo sūnaus, dėl neišsenkamo gerumo niekad nepamirštančio per šventes jauniems ir seniems pagausinti linksmybių... Viską esu gavusi tik dėl mano Alfredo stropumo. Aš tiek daug turiu, kad galiu patenkinti visus savo troškimus, išskyrus du, nepasiekiamus už pinigus: džiaugtis tikrai gera sveikata ir matyti numylėtą paryžietį kada panorėjusi. Tik, jei taip atsitiktų, bijau, kad Tau atsibostų sena senučiukė, nors ir esu tavo seniausia draugė".

Vėlesniame laiške ji rašė, kad „esama tik vieno Alfredo Nobelio, trykštančio nepaprastu gerumu tokiai daugybei žmonių. Ir jo motina didžiuojasi turėdama tokį sūnų".

Sūnums pavyko prikalbinti motiną persikelti iš namo Jotgatano 32 A su daugybe varginančių laiptų į kampinį namą Regeringsgatano ir Hamngatano sankryžoje. Vieta buvo turinčiųjų aukštą socialinį statusą ir ryškiai kontrastavo su Norlandsgatano kiemo namu, kuriame ji auklėjo Robertą, Liudvigą ir Alfredą.

Alfredas suprato, kokia vieniša ji jautėsi, likusi našlė. Viena proga jis taip sako: „Būdamas šalia, mamytei suteikiu tiek daug džiaugsmo, kad tikrai veria širdį, kai palieku senąją tokią vienišą kone visiems metams. Kai neseniai brolis Liudvigas turėjo išvažiuoti, ji taip susikrimto, kad susirgo ir tik pamažėle atsigavo. 79 metų nesi geležinis ir nedaug tereikia kūnui palaužti. Kai ji linksma ir patenkinta, iškenčia viską, priešingu atveju jai kenkia net mažmožis. Vakar nuvažiavome į Jurgordeną ir ten papietavome. Man pietūs netiko – kiaurą naktį nuo jų pykino, – tačiau mama jautėsi puikiai".

Alfredo laiškai kartais atskleidžia vis didėjančią panieką žmonėms, bet tatai niekada neturėjo įtakos jo santykiams su motina. Šie buvo nuoširdūs iki jos mirties. Alfredui buvo labai skaudu, kad nesuspėjo jos aplankyti, kai 1889 m. ji – 84 metų – amžiams užmerkė akis.

Visą gyvenimą nesidomėjęs kraujo ryšiais, Alfredas dabar suprato, kokios stiprios jėgos jį siejo su motina. Jis taip jos ilgėjosi, kad ėmė spazmuoti širdis ir į Paryžių parsirado visai nusilpęs. Vėliau turto aprašinėtojui jis parašė: „Kaip dar Stokholme minėjau, norėčiau pasilikti tik motinos portretą ir keletą smulkmenų, kurias ji mėgo ir kurios iškalbingiausiai ją primena. Taip pat pasilieku teisę disponuoti man tenkančiu turto trečdaliu. Tam tikrą sumą norėčiau atidėti dailiam, bet nepretenzingam ir neįmantriam paminklui. Kitą dalį norėčiau pridėti prie jos vardu pavadinto labdaros fondo; manau, kad 100 000 kronų būtų tam tinkama suma. Neprieštaraudamas netgi išmokėčiau didelę šios sumos dalį įplaukus pinigams".

Andersas Sornas meistriškai nutapė Alfredo motinos paveikslą. Dailininkui ji pozavo 83 metų. Per lupą studijuojant šį meno darbą, mažne galima susidaryti tikrą vaizdą, kokia ji atrodė sūnui paskutiniais gyvenimo metais. Nors blyškus veidas išvagotas ryškių ir gilių raukšlių, ji daro stiprios ir orios moters įspūdį. Apsigobusi šaliu, su nėrinių kepuraite ant plaukų, perskirtų per vidurį, ji atrodo žavinga.

Nors ji tapo turtinga moterim, jos namai liko tokie pat kuklūs kaip ir Imanuelio laikais. Paliktas turtas siekė 840 000 kronų. Alfredas iškėlė sąlygą, kad didžiuma jo paveldėto trečdalio atitektų Karolio institutui, kur būtų įkurtas Karolinės Andrietės Nobel fondas, skirtas „visų eksperimentinės medicinos mokslo šakų tyrinėjimams pritaikyti tiek mokymui, tiek mokslinei literatūrai". Jau galima įžvelgti pirmąsias paties Alfredo testamento apybraižas.

Motinos vardu jis dovanojo pinigų Naujajai vaikų ligoninei,

Centrinei gimnastikos ligoninei, o 17 000 kronų paskyrė labdarai Paryžiaus švedų kolonijai. Liko padalyti apie 24 000 kronų. Alfredas rašo: „Atrodo, kad į mane panoro kreiptis visa Švėjos karalystė, nes kiekvieną dieną iš tėvynės atplaukia didžiuliai ryšuliai laiškų su beprotiškiausiais siūlymais dovanoti. Vakar vienas tipas parašė, kad jam tereikią 30 000 kronų seniai nusižiūrėtai akmenų kirtyklai įsigyti ir jis manąs, kad aš galėčiau šią sumelę jam dovanoti".

Dėl motinos paminklo jis Robertui parašė tris laiškus:

Paryžius,
1890 m. vasario 6 d.

Brangiausias broli Robertai,
aš mąstau apie nedidelį paminklą ir manau, kad jį reikėtų pastatyti mūsų tėvams kartu.

Kaip Tau atrodytų didokas granito luitas su marmuriniu mūsų abiejų tėvų bareljefu? Šiaip viską daryčiau labai kukliai, tačiau aptverčiau dailia metaline tvorele.

Padiktuok šiuo reikalu keletą eilučių ir papasakok džiuginančių naujienų apie save ir saviškius.

Paryžius,
1890 m. vasario 12 d.

Adolfas laišku mane informavo, jog tai šeimos kapas.

Aš nieko apie tai nežinojau, kaip ir to, kad nei mūsų tėvas, nei Emilis tinkamai neįamžinti.

Tai paaiškintina tuo, kad anuo metu ne tik labai sirgau, bet ir grūmiausi su bemaž neįveikiamais ekonominiais sunkumais.

Dabar parašiau Adolfui siūlydamas marmurinius mūsų tėvų ir Emilio galvų bareljefus pritvirtinti prie pakankamai gražaus, bet neįmantraus paminklinio akmens, galbūt poliruoto granito, ir net pakrašty rezervuoti vietą artimiausiam svečiui, taigi man.

Trečią laišką Robertui Alfredas 1890 08 03 pasiuntė iš Paryžiaus:

Mano regėjimas irgi labai prastėja. Nors kiekvieną valandą vergauju bandydamas išsivaduoti iš slegiančių darbų, netinkamų nei mano svei-

katai, nei nuotaikai, tai, matyt, negreitai pavyks. Paviršutiniškai šias aplinkybes vertinančiam žmogui atrodo, kad turėdamas pakankamai pinigų gali nedirbti kada tik panorėjęs.

Kad taip nėra, deja, matau labai aiškiai, nes ir susirgęs turiu dirbti, kad nepraleisčiau sutartimis įsipareigotų terminų.

Tai raugas senų laikų, kai būdavau priverstas imtis visų įsipareigojimų, kad galėčiau kartu su kitais įdėti pinigus į verslą.

Būtų labai malonu, jei paminklo medalionus pavestume sukurti Adlersparei, vis dėlto pageidautina, kad jie būtų panašūs į vaizduojamus asmenis. Jei Adlersparei sunku tą sėkmingai padaryti, galbūt geriau kreiptis į ką nors kitą.

Nuoširdžiai Tau ištikimas
Alfredas

79.

 162 LAIŠKAS *1890 02 27*

Mieloji Sofi,

— — —

Neatidėliotini reikalai neleidžia man atsiplėšti nuo kėdės ir kasdien išdygsta naujų, kuriuos reikia tučtuojau sutvarkyti. Jei būčiau žinojęs, kokią kančią man sukels visi šie reikalai, tikrai niekad nebūčiau į juos įsivėlęs.

163 LAIŠKAS *Paryžius, 1890 m. kovas–balandis*

— — —

Absoliučiai būtina, kad atvykęs į Vieną viešbutyje galėčiau disponuoti salonu, kuriame priiminėčiau komersantus. Be abejo, čia tik formalumas, tačiau būtinas. Dabar sulaukiu kur kas daugiau lankytojų nei anksčiau ir tikriausiai supranti, kad negaliu atskleisti silpnybių.

164 LAIŠKAS *Paryžius, 1890 m. balandis*

– – –

Turiu garbingai pripažinti, kad vos čia atkakęs, jau troškau išvažiuoti. Darbo iki kaklo. Pagalbos sulaukiu per mažai, antraip viskas judėtų greičiau.

– – –

Rytų ekspresе nėra su kuo pasišnekėti. Apskritai keleiviai šiais laikais, regis, vienas į kitą žiūri kaip į žvėris, kuriuos pavojinga liesti. Laimė, turėjau knygą, padėjusią prastumti laiką, – „Šalin ginklus".

165 LAIŠKAS *Paryžius, 1890 m. gegužė*

– – –

Laikraščiai čia pila ant manęs visokias bjaurystes... Tu negali įsivaizduoti, kaip prie manęs kabinėjamasi... Tikiuosi greitai galėsiąs išvažiuoti ir šįsyk su džiaugsmu nusigręšiu nuo Paryžiaus.

168 LAIŠKAS *Berlynas, 1890 06 20*

– – –

Užklausiau giminių, ar jie nenorėtų atvažiuoti į Hamburgą su manim susitikti. Kelionės labai slegia. Užtat į fabrikus norėčiau leistis su jaunimu.

– – –

Poryt galbūt su pažįstamais verslininkais grįšiu į Hamburgą. Man ne visai aišku, ko jie nori. Abu telegrafavo, skambino ir tikino, kad kalbama apie svarbius dalykus.

169 LAIŠKAS *1890 m. birželis*

– – –

Dabar mane iš tiesų užklupo nesėkmė. Kai šįryt susiruošiau į Stokholmą ir jau mokėjau už viešbutį, gavau iš Londono registruotą laišką. Mane verčia tučtuojau ten važiuoti. Tai susiję su neapsakomai įžūlia apgavyste, pridarysiančia daug bėdų. Pailsėsiu, matyt, tik kape. Galbūt ir tada neturėsiu ramybės – nujaučiu, kad mane palaidos gyvą.

170 LAIŠKAS *1890 07 07*

— — —

Visi nauji sunkumai gerokai išvargino. Juk aš buvau bekeliaująs į Stokholmą susitikti su Lydbeku svarbiais reikalais. Vos atkakau į Berlyną, kilo sąmyšis Hamburge. Jį įveikęs, gavau telegramą iš Londono, neleidusią man važiuoti į Stokholmą. Užtat buvau priverstas keliauti į Londoną per Paryžių, nes ten turėjau pasiimti svarbius dokumentus. Tai tik pradžia siaubingo bylinėjimosi, kuris greičiausiai bus begalinių išlaidų ir nemalonumų šaltinis.

BE NUMERIO *Hamburgas,*
1890 08 07

— — —

Barbo mirtis Paryžiuje apvertė aukštyn kojom visus mano planus ir patekau į sunkią ir pavojingą padėtį. Visai neketinau važiuoti į Paryžių, tačiau dėl Barbo mirties kilo tokių didelių sunkumų, kad būtinai turėjau ten vykti... Tikėjausi truputėlį pasimėgauti ramybe, kiek apmaldyti sielą ir taip atgauti pusiausvyrą po negandų. Bet likimas stipresnis už mūsų valią. Ir taip tęsiasi be paliovos, kol vieną dieną reikalai – kaip Barbo atveju – užsibaigia patys.

BE NUMERIO *Paryžius,*
1890 *m. rugpjūtis*

— — —

Mane ir toliau čia persekioja dėl bedūmio parako sėkmės Italijoje. Dabar aišku, kad turėsiu perkelti savo laboratoriją į kitą šalį. Gluminanti naujiena, ar ne? Žinoma, man jau seniai leido suprasti, kad galbūt būsiu priverstas išsikraustyti, bet šią mintį atmesdavau kaip gana neįtikimą. Vis dėlto dabar kraustytis reikės, nes kasdien sulaukiu grasinimų.

— — —

P. S. Netgi nesu tikras, ar liksiu laisvas. Tačiau niekam apie tai nekalbėk – net savo giminėms!

171 LAIŠKAS *Paryžius,*
1890 m. rugpjūtis

— — —

Šiais metais mane iš tikrųjų persekioja nesėkmės... Dėl Barbo mirties man rasis sunkiai sprendžiamų problemų ir neregėtai daug darbo. Kas žino, kokių dar pasitaikys komplikacijų...

172 LAIŠKAS *Paryžius,*
1890 m. rugpjūtis

– – –

Barbo savižudybė pridarė didesnių sunkumų, nei galėjau įsivaizduoti. Dabar tai mano gyvenimo klausimas.

175 LAIŠKAS *Paryžius,*
1890 10 21

– – –

Šiandien mano gimtadienis. Esu taip apgultas verslininkų, kad nei per pusryčius, nei per pietus nelieka valandėlės sau pačiam. Po Barbo mirties reikalai prastėja ir prastėja. Tikėjausi, kad pagaliau viskas baigsis, bet, matyt, taip neįvyks. Reikalai toliau tik komplikuojasi, kol vieną dieną galbūt nuspręsiu dingti be pėdsakų, nepalikdamas jokio adreso...

80. ◆ Alfredą tebejaudino prancūzų parako monopolis ir Paryžiaus spaudos išpuoliai. Jo pyktis jaučiamas 1890 m. balandžio mėnesio laiške sūnėnui Emanueliui:

...pasekmės tokios, kad, remdamasi savo monopoliu, vyriausybė man uždraudė gaminti net mažiausius sprogalų kiekius bandomiesiems sprogdinimams. Tikra gėda! Jie pagrasino kalėjimu, o tai dar labiau sutrikdytų jau sutrikusį virškinimą, todėl negaliu gintis ar pasipriešinti draudimui. Gražiausia, kad, keletą dienų prieš man uždrausdamas gaminti sprogalus, karo reikalų ministras pats tarpininkavo dėl šių bandymų. Draudimas dirbti Sevrane man iškėlė didelį galvosūkį. Buvau beatrandąs įdomių dalykų, dabar darbą turiu nutraukti. Perkelti laboratoriją į užsienį anaiptol nelengvas reikalas, ką jau kalbėti apie dideles išlaidas.

Alfredas jau planavo pasitraukti iš verslininkystės, bet likimas lėmė kitaip. 1889 m. balandžio 21 d. *New York Times* buvo rašoma:

*...It is now positively certain that Panama Canal will never be completed by M. de Lesseps and the French Company.**

Tai buvo vadinamojo Panamos skandalo pradžia. Polis Barbas, prieš metus buvęs Prancūzijos vyriausybės nariu, labai domėjosi Panamos projektu, kurį dalis patyrusių finansininkų laikė to meto patikimiausiu bankroto būdu. Kaip paprastai lankydamasis Hamburge, Alfredas gavo žinią apie netikėtą Barbo savižudybę. Kas slypėjo už jo mirties? Netrukus pasirodė, kad jis paliko sunkiai išnarpliojamą finansų raizginį.

Pirma Alfredo reakcija buvo nuoširdus sielvartas dėl kompaniono mirties. Norėdamas padėti Barbo palikuonims, jis už didesnę kainą nupirko Barbo akcijas Nobelio bendrovėse. Tačiau paaiškėjus, kad Barbas dalyvavo Panamos aferoje, Alfredas paramą nutraukė.

Alfredas visad vertino kompaniono gebėjimą dirbti, bet taip pat anksti pastebėjo, kad jo „sąžinė tampresnė už gumą". Tačiau jam nė akimirką nekilo mintis, jog Barbas stačiai pralošė savo gyvenimą.

Atskleidus Panamos skandalą, paaiškėjo, kad Barbas su keliais jo paskirtais prancūzų bendrovių *La Société Générale pour la Fabrication de la Dynamite* ir *La Société Centrale de Dynamite* valdybų nariais visiškai neteisėtai spekuliavo.

Taip pat paaiškėjo, kad Barbas buvo įsivėlęs ir į kyšių aferą. Kaip deputatų rūmų komiteto, užsiimančio loterinių paskolų koncesijomis, narys, jis pateikė svarių argumentų, kad nebūtų patenkintas Lesepso Panamos kanalo bendrovės prašymas paskolinti 600 milijonų frankų. Priežastis buvo ta, kad kanalo bendrovė, atsisakiusi Barbo siūlomo dinamito, sprogalus importavo iš JAV. Kai buvo sudarytas Barbui naudingas sandėris ir dar Lesepso kompanionas baronas Reknakas jam asmeniškai paskolino 550 000 frankų, iš kurių buvo grąžinta tik 220 000 frankų, Barbas su kyšiais kanalo kasimui išrūpino 600 milijonų paskolą. Parlamentui formaliai patvirtinus leidimą, pasklido gandai apie korupciją. 1892 m. atsakomybėn patraukti Ferdinandas de Lesepsas ir Žakas de Reknakas, tačiau pastarasis mirė prieš pat suėmimą.

* Dabar visiškai aišku, kad M. de Lesepsas ir prancūzų bendrovė niekad neužbaigs Panamos kanalo. (*Angl.*)

Apie Barbo kyšių aferą Alfredas sužinojo tik per 1892–1893 metų Panamos procesą. Tuomet Alfredas gavo ir smulkią informaciją apie Barbo veiksmus. Kažkada jo iniciatyva buvo sukurtas techninio Nobelio įmonių bendradarbiavimo sindikatas. Šis turėjo rūpintis bendru žaliavų pirkimu dinamito fabrikams. Sindikatui nutraukus veiklą, Barbas, nepranešęs Alfredui, ir toliau sudarinėjo pavojingus spekuliacinius sandėrius dėl glicerino.

Pirmą parą po žinios apie Barbo savižudybę Alfredas buvo priblokštas ir apatiškas. Jis net paprašė bendrovės Vokietijoje direktorių, kad jam rezervuotų pavaldaus chemiko vietą. Bendrovės direktorius tikriausiai pamanė, kad jo vadovui pasimaišė protas.

Kai Alfredas iš Hamburgo parsirado į Paryžių, viskas atrodė juoda. Pikti finansinių sluoksnių liežuviai įtikinėjo, kad jo piniginės įplaukos greitai išseks ir tik laiko klausimas, kada baigsis jo, kaip verslininko, kelias.

Tačiau žingsnis po žingsnio jis vėl pajuto tvirtą pagrindą po kojomis, įsitikino, kad padėtis esanti rimta, bet ne beviltiška. Bėgant metams, buvo sukaupti milžiniški ištekliai. Kai jis ryžtingai vėl atsisėdo Nobelio įmonių pirmininko kėdėn, nuovargio, galvos skausmo ir melancholijos neliko nė padujų. Nieko nelaukdamas, jis pradėjo puolimą ir greitai pataisė reikalus. Nuostoliai, patirti dėl katastrofiško spekuliacijos glicerinu masto, buvo padengti nemenkos paskolos obligacijomis, kurių, norėdamas atgauti žmonių pasitikėjimą, nemažai įsigijo pats. Visa valdyba turėjo atsistatydinti ir buvo paskirtas naujas vykdomasis direktorius, kvalifikuotas ir gerbiamas Polis Diubuji. 1892 m. spalio 10 d. Alfredas iš Paryžiaus sūnėnui Emanueliui į Peterburgą rašė:

...Mano padėtis nebėra tokia kaip anksčiau. Kariauju su visais valdybos nariais, kuriuos turėjau išvyti. Todėl privalėjau įsigyti ir išlaikyti didžiąją indėlių dalį, o tai reiškia 20 000 akcijų, kurių vienos vertė nuo 450 iki 500 frankų. Net jei kai kurie draugai mane ir paremtų, vis tiek tikiuosi, kad turėsiu pasilikti neparduotą milžinišką akcijų paketą. Jei negarantuosiu sau akcijų daugumos, ir aš, ir mano valdybos nariai pateksim į keblią padėtį, nes turim reikalų su visu tuntu kraugerių advokatų. Nieko pasauly nėra pavojingiau, kaip priklausyti prancūzų bendrovės valdybai.

Greitai aptikta ir kriminalinių *Société Générale* transakcijų. Atsakingais už išeikvojimus pripažinti buvęs senatorius Le Geji ir Barbo artimiausias žmogus Artonas, vėliau nuteistas už klastojimą ir kitus nusikaltimus. 1892 m. lapkričio 1 d. Alfredas pažįstamam anglų verslininkui rašo:

Prieš porą dienų iš manęs buvo pareikalauta gražios 4 600 000 frankų sumelės, nurodant mano tariamą atsakomybę už Artono ir Le Geji išeikvojimus. Prancūzijos įstatymai itin keisti: nieko nežinoję valdybos nariai gali būti patraukti atsakomybėn, jei pripažįstama trūkus kontrolės. Valdybos nariai ir jų advokatai, žinoma, supranta tokio trūkumo nebuvus, bet, kai kalbama apie procesą, ir didžiausia išmintis akla. Užkietėję ar, atvirkščiai, laisvi teisėjo viduriai gali padaryti įtaką jo teisingumo ar neteisingumo supratimui...

Galiausiai Alfredui įgriso visas triukšmas ir prieštaravimai. Kitame to laikotarpio laiške jis rašo:

Man nusibodo sprogalų specialybė, kurioje nuolatos susiduri su nelaimėmis, varžančiais potvarkiais, pedantizmu, apgavystėmis ir kitais nemalonumais. Ilgiuosi ramybės ir noriu savo laiką skirti moksliniams eksperimentams, nors tai neįmanoma, kai kiekviena diena atneša naujų rūpesčių... Trokštu visiškai išsižadėti reikalų, visokių reikalų...

Norėdamas daugiau laiko praleisti San Remo viloje ir ten įrengtoje laboratorijoje, jis taip pat atsisakė pareigų visose dinamito bendrovių valdybose. Įsivaizdavo, kad jo laukia dienos be finansinio pasaulio rūpesčių. Bet viltys neišsipildė. Būdamas stambus akcininkas, jis negalėjo Nobelio bendrovių palikti likimo valiai. Joms įtaką darė iki paskutinės gyvenimo dienos.

81.

177 LAIŠKAS *1890 m.*

Mieloji Sofi!

– – –

Suprask mane teisingai: aš nematau jokio skirtumo tarp ištekėjusios ir neištekėjusios moters, kol galioja savanoriškas tarpusavio susitarimas. Mūsų atveju taip tikrai nėra. Aš niekad Tavęs nelaikiau savo gyvenimo palydove.

– – –

Po ilgos ligos dabar jaučiuosi mažumėlę geriau. Sirgau galvos nervo uždegimu ir daug naktų negalėjau užmigti – net vartodamas morfijų.

180 LAIŠKAS *1890 11 25*

– – –

Būti susituokusiam gerai, nesusituokusiam irgi gerai, bet tasai hibridinis variantas, kurį Tu Vienoje iškepei su savo šeima, padoraus žmogaus nepradžiugintų. Bent jau manęs, paisančio mandagumo taisyklių.

183 LAIŠKAS *Paryžius, 1890 12 13*

– – –

Aš labai norėčiau atvažiuoti į Vieną per Kalėdas, nes man beveik viskas ten patinka. Čia bemaž nebeprisimenu, kaip rasti teatrą, o Vienoje man visad malonu apsilankyti Pilies teatre. Tačiau Tavo šeima pasistengė, kad Vienoje negalėčiau ištverti ir, regis, net nesupranta kodėl – didesnių kvailių nebūna.

188 LAIŠKAS *1890 m.*

– – –

Palyginti su ankstesniais Tavo laiškais iš Išlio ir kitų vietų, ką tik gauto laiško tonas visiškai pasikeitęs. Tačiau jame nėra svarbiausio: tiesaus atsakymo į mano aiškiai pateiktą klausimą. Vienoje ir net tarp artimų Tavo draugų kalbama, kad esi nėščia. Turėtum dar sykį apsvarstyti, kaip Tau gali būti žalinga ką nors nutylėti. Man nėra didesnės nuodėmės už melą, o tokiu atveju nutylėti būtų dar blogiau už visus melus.

– – –

Kone ištisą parą mane kamuoja visi tie bylinėjimaisi ir bjauriausi nemalonumai – nežinau, kaip viskas baigsis. Pasaulis tapo tikra plėšikų landyne, kur gali prarasti ne tik savo turtą, bet ir gyvybę.

82.

◆ „Beatričė: Palaidok jį žemėje dar neišleidusį paskutinės dvasios: palaidok gyvą, jam taip ir reikia. Noriu pasižiūrėti!"
(„Nemesidės" ketvirto veiksmo VII scena)

Baisiau už mirtį Alfredui atrodė būti palaidotam gyvam. Šią kančią jis paveldėjo iš tėvo. Nors daugeliu kitų atvejų mąstydavo racionaliai, tariamąją mirtį išgyveno kaip tikrą grėsmę. Turint tai omenyje, suprantamas testamente pareikštas pageidavimas, kad jį kremuotų ir kad užgesus gyvybei perpjautų arteriją. Beje, XIX amžiuje tariamosios mirties baimė buvo labai paplitusi. Alfredo atvejį komplikavo klaustrofobija. 1881 m. sausio 4 d. jis pats įteikė 100 frankų Paryžiaus *Société pour la propagation de la Crémation.*

Laiškuose rimtus svarstymus Alfredas praskiedžia cinišku žargonu. Galima paaiškinti tuo, kad liūdesys labai sekino jo norą gyventi ir tik šaipymasis tegalėjo nuslėpti šį faktą. Dar nesulaukęs vidutinio amžiaus, jis ėmė intensyviai domėtis gyvenimo pabaigos problema. Neurozinis charakteris, beje, reiškėsi ir tobulumo reikalavimu. Tobulos turėjo būti tiek Nobelio įmonių sąskaitų detalės, tiek aiškiai suformuluotos nuorodos, ką reikia daryti su jo lavonu.

Gerai nusiteikęs Alfredas užsimindavo, kad sąmoningos mintys apie mirtį padeda atsipalaiduoti. Vieną kartą susitaikęs su mintimi, kad netekti gyvybės nėra blogai, geriau pasirengi atlaikyti gyvenimo sunkumus.

83.

◆ 1891 m. sausį Alfredas Sofi parašė 192 laišką:

Labai džiaugiuosi, kad Tu pagaliau įsigijai jaukius namus, ir tikiuosi, kad Tau bus juose smagu... Mielai Tave aplankyčiau, bet kai mes paskutinįsyk susitikome Zemeringe, pastebėjau, kad mūsų požiūriai į papročius ir moralę kaip niekados nutolę, o kadangi neturiu jokio noro, kad ir toliau su manim būtų elgiamasi kaip su paiku vaiku, nuo šiol mūsų santykiai baigti.

Nuoširdžiai dėkoju už gražias sagas. Pernai turėjau per daug darbo, kad suspėčiau nupirkti kalėdines dovanėles. Sveikata irgi neleido tam atsidėti; todėl nepasiunčiau jokių dovanėlių ir tikiuosi, kad žmonės man atleis, atsižvelgę į mano sielvartą.

Alfredas

Iš nedatuoto laiško, greičiausiai rašyto 1891 metų pradžioje, matyti Sofi supratus, kad ji visiems laikams neteko globėjo palankumo:

Brangusis Alfredai, jeigu man dar galima taip į tave kreiptis, nes, nepaisant baisios gėdos, kurią esu priversta iškęsti, tu dar neištrintas iš mano širdies. Turi žinoti, jog tavo kaltinimai neturi jokio pagrindo. Visi čia prieš mane susimokę, o kad tu tiki man primestais kaltinimais, mane daro dar labiau nelaimingą.

Niekada nebūčiau patikėjusi, kad man, tave mylinčiai ir gerbiančiai, taip padarysi. Dievas mato, aš nenusipelniau, kad su manim šitaip elgtųsi. Neturiu nė vieno žmogaus, kuriam galėčiau atverti širdį, ir esu kaip niekad vieniša bei apleista. Be tavęs nežinau, ko griebtis.

Tu buvai man viskas šiame pasaulyje ir štai tave lyg niekur nieko, be jokios priežasties nuo manęs atplėšė. Juk tu geriausiai žinai, kokia buvau tau ištikima ir kaip tave vertinau. Juk aš gyvenau kukliai ir uždarai. Gyvenau tik dėl tavęs ir vis dėlto esu priversta kęsti tokį pasityčiojimą. O Dieve, aš negaliu be tavęs gyventi, esu tokia silpna, kad tu manęs ir nepažintum. Aš beveik išsikraustčiau iš proto. Ak, ką man daryti...

Persikraustčiau į kitus namus ir turiu užsidirbti gyvenimui, bet ne tuo būdu, kaip mane lengvai apkaltinai... Jei tu ir nežinia kuo mane laikai, galiu tau duoti kuo švenčiausią žodį, kad esu iš geros šeimos ir kaip tik todėl jaučiuosi dar nelaimingesnė.

Jei štai šitaip mane ir paliksi, turi tam tikrų pareigų... Žinoma, aš

žinau, kad negerai su tavim elgiausi ir dabar privalau susimokėti, bet nepaversk manęs verta pasigailėjimo. Išsiskirdama su tavim nesitikiu nieko daugiau kaip tik tų pragyvenimo lėšų, kurias iki šiol man duodavai. Apie pensiją nekalbu. Man nereikia išmaldų, nes Dievui žinoma, kad tai, ką tau padariau, padariau ne iš išskaičiavimo. Tavo dovanas grąžinsiu kaip ir visa kita, kas mane dabar labai skaudintų.

Ką man daryti? Atvažiuok nors akimirkai. Kaip karštai tave apkabinčiau ir priglausčiau tavo ranką prie lūpų. Norėčiau tiek daug tau papasakoti. Galbūt tuomet patikėtum mano nekaltumu ir atvažiuotum.

Sofi

1891 02 07, sekmadienis

Mano brangusis Bubi!*

— — —

Šventai tau pažadu nesiskolinti nė kroicerio. Dėl to tau nėra ko nerimauti.

— — —

Aš vis dar susijaudinusi. Galbūt todėl, kad mano nuoširdus troškimas susilaukti vaikelio dėl visų priekaištų ir pasityčiojimų įvarė mane į neviltį. Galiausiai vietoj linksmo vaikučio galbūt turėsiu ligotą bėdulį, panašų kaip tik į tave, Bubi.

— — —

Man nebeliko džiaugsmo gyvenime, mielasis Alfredai, ir tavo žiaurumas dar labiau mane sargdina.

Sofi

Alfredas šį sykį atsakė nedelsdamas:

1891 02 10

Ką Tu su savo šeima pridarei, kad dar labiau išvoliotum mano vardą purve? Turėjo būti kas nors baisaus, nes mano pažįstami šiemet neatsakė į mano naujamečius sveikinimus.

— — —

Pridėti banknotai yra itališki.

Alfredas

* Vaikelis (*vok.*).

Sofi skubiai pasiuntė atsakymą:

Mielasis Alfredai!
Tavo laiškutis vakar mane labai prislėgė. Net jei ir visi tavo priekaištai visiškai teisingi, mane siaubingai įžeidžia, kad esi man toks žiaurus. Aš to nenusipelniau. Jei tik žinotum, kaip man sunku, spręstum kitaip ir elgtumeis su manim švelniau.

Aš pati, mielasis, kuo karčiausiai sau priekaištauju ir gailiuosi dėl visko, ką man prikiši, nors ir per vėlai, kaip tu sakai.

— — —

Nuoširdžiai dėkoju už 4 itališkus, o šiandien už 4 vengriškus banknotus. Taigi gavau 4000 šilingų, labai ačiū.

— — —

Juk tu dažnai esi labai reiklus ir įsivaizduoji kone blogiausia. Gali būti visiškai ramus, nieko neatsitiks, kas tau, mielasis Alfredai, pakenktų.

O dabar vėl tave klausiu: kaip tau sekasi? ką veiki? Ak, jei mano nėštumas nebūtų toks didelis, aš bemat išvažiuočiau iš čia į Vieną, nes jaučiuosi tokia vieniša ir nelaiminga... Vaikutis bus gražus. Po tokios daugybės rūpesčių ir nykumos per visą laukimo laiką turėtų toks būti!

Daugybė bučinių bei sveikinimų ir dar kartą nuoširdžiai ačiū

Tavo Sofi

Šįsyk Sofi nesulaukė greitos Alfredo reakcijos, tad vėl griebėsi plunksnos:

Dar ir šiandien nesu gavusi atsakymo į abu savo laiškus. Aš nekantriai jo laukiu, nes neišmanau, ką daryti. Tavo patarimų laikysiuos ir apgailestauju, kad nesilaikiau anksčiau. Jei būčiau jų laikiusis, tikriausiai dabar viskas būtų visai kitaip ir nebūčiau patyrusi tiek daug rūpesčių. Galiu patikinti, kad susilaukti vaikelio tokiomis aplinkybėmis yra sunku ir kartu. Šito net mirtinam priešui nelinkėčiau, nes tai, ką turiu iškęsti, yra siaubinga. Tu apskritai nepatikėtum, jog tai įmanoma, nes ne visi vyrai tokie švelnūs ir geri kaip tu, mielasis Alfredai.

Tavo Sofi

Pagaliau Sofi gavo iš Alfredo keletą eilučių:

Mieloji Sofi,
kaip matyti iš Tavo laiškų, Tu, vargšele, daug iškentėjai ir šitaip itin rūsčiai turėjai išpirkti daugelį ankstesnių savo nuodėmių.

– – –

Niekada negaliu atleisti tik vieno dalyko: kai kas nors mėgina paversti mane pajuokos objektu.

Juk prieš daugelį metų Tave įspėjau dėl tos ydos, apie kurią patarlė sako: su kvailumu netgi dievai tuščiai kovoja!

Alfredas

Sofi atsakė kone bemat:

Mielasis Alfredai!

– – –

Taip, teisybė, su kvailumu dievai išties tuščiai kovoja. Deja, šitai supratau per daug vėlai ir dabar turiu atgailauti. Kas žino, kiek tai truks, – juk tokie dalykai visada neapibrėžti. Ypač, kai neturi, taip kaip aš, tikros motinos. Juk motina visų svarbiausia, o aš jos neturiu. Prie to prisideda daugybė kitų dalykų, dėl kurių nesijaučiu laiminga nei ištekėjusi, nei neištekėjusi. Žodžiu, viskas man skaudina širdį.

Tu vienintelis esi geras ir užjaučiantis. Tačiau pastaruoju laiku viskas labai pasikeitė. Aš tau neberūpiu ir neturėdama draugų esu visiškai viena...

Sofi

Sulaukusi iš Alfredo trumpo laiškelio su trokštamu priedu, 1891 m. birželio ir liepos sandūroje ji parašė:

Visų mieliausiasis Alfredai!
Labai ačiū už tavo eilutes ir 2000 frankų, kuriuos gavau vakar. Jau porą dienų buvau išbaigusi visus pinigus ir neturėjau nė grašio.

Tikriausiai maža moterų tokių neturtingų kaip aš, be santaupų ir be grynųjų. Kai pagalvoju apie ateitį, visai pagenda nuotaika. Kas manęs laukia?

Begalvodama naktimis neužmiegu ir dažnai ištisas valandas verkiu. Vaikelis į šį pasaulį atkeliaus tikrai karčiai. Kai kas sako, kad vaikai, dėl kurių patiriama daug rūpesčių, gimsta menki ir bjaurūs. Ar ilgai būsi Paryžiuj ir kur važiuoji? Aš per šitą karštį turiu čia pasilikti, nes netrukus gimdysiu.

Daug kartų bučiuodama
Tavo Sofi

Po šio laiško atėjo dar vienas, rašytas 1891 07 08 Mitdorfe:

Mielasis Alfredai!
Nelaukdama atsakymo į savo paskutinį laišką, siunčiu tau šias eilutes, nes tatai gali prasidėti ir tuomet juk niekad negali žinoti, kada vėl pasveiksi.

Esu visiškai palaužta, užtat man dar baisiau. Juk tam reikia visų jėgų, o aš jas praradau. Nors daugiau gyvenime man taip neatsitiks, šiaip ar taip, vaikelis daug ko stokos, juk mane visą laiką persekiojo vargai ir rūpesčiai. Juk galimas daiktas, kad aš pati buvau savo problemų priežastis. „Paikšelę" graužia sąžinė, ir tai visų baisiausia.

Ak, jei būčiau su tavimi, mielasis Alfredai, man tikrai būtų daug geriau. Žinoma, tu dažnai būni griežtas, bet moki būti ir švelnus, ir geras. Visi kiti mano pažįstami, tiesą sakant, yra egoistiški prasčiokai. Tik dabar išmokau pažinti žmones ir, matyt, negreitai pamiršiu. Galbūt man to būtinai reikėjo, antraip veikiausiai visą gyvenimą būčiau likusi kvaiša.

Tavo Sofi

Alfredas buvo išvykęs, kai gavo šį laišką. Gmundenas, apie kurį jis kalba atsakyme, yra Austrijos kurortas prie Trauno ežero:

— — —

Galimas daiktas, kad kelioms dienoms nuvažiuosiu į Gmundeną. Tačiau prieš tai turiu leistis į varginančią komercinę kelionę. Dabar man iš to jokio džiaugsmo, nes ir po trumpiausios kelionės jaučiuosi ligonis.

— — —

Sofi dar nebuvo pagimdžiusi, kai parašė štai tokį laišką:

Mielasis Alfredai!
Už tavo laišką ir įdėtus 2000 šilingų dėkoju tik šiandien, nes paprasčiausiai turėjau labai daug rūpesčių. Juk laukiamas momentas kaip niekad arti. Tu, mielasis Bubsai, esi man toks geras, ir vis dėlto labai puikiai žinau, kad tau visai neberūpi, kaip man klojasi. Savaime aišku, dėl visko esu pati kalta. Per savo kvailumą dabar esu įklimpusi ir nematau jokios išeities.

Grįžtu į Vieną susirasti, kur galėčiau pigiai gyventi. Bet viskas taip pabrango. Kone visus butus reikia įsirengti, o tam neturiu pinigų. Mažiau kaip už 2000 šilingų nėra ko tikėtis. Be to, tasai laisvas trečiame aukšte yra per aukštai, nes su dideliu pilvu nenoriu per daug laipioti laiptais.

Tavo Sofi

84. ◆ Alfredas nemanė, kad Bertos fon Sutner taikos sąjūdis turi įvykdomą veiksmų programą, tačiau nors ir inkognito, nuvažiavo į jos 1892 m. Berno kongresą. Per pietus sutuoktiniams fon Sutner jis įteikė 2000 frankų, skirtų taikos sąjūdžiui.

Iš Bertos atsiminimų žinome, kad svečiuodamasis mieste Alfredas sutuoktinius net pakvietęs paplaukioti Ciūricho ežeru. 12 metrų ilgio sidabru spindintis pirmas tokio tipo aliuminio laivas pasaulyje buvo Alfredo pasididžiavimas. Alfredo pavadintas *Mignon*, jis buvo toks erdvus, kad galėjo priglausti iki 30 keleivių. Atsipalaidavęs Alfredas pats sėdęs prie vairo ir rankine svirtele padavęs motorui kuro. Šį pramogai lengvo metalo laivą jis pasistatydinęs susirašinėda-

mas su sūnėnu, dvidešimtpenkiamečiu inžinieriumi Liudvigu, antruoju Roberto sūnumi.

Berta ištrūko iš vykstančio ketvirtojo pasaulinio kongreso. Atsiminimuose ji pasakoja Alfredą apie kelias didžiules vilas ežero krante pasakius, kad „šiuos turtus sunešę daugybė šilkverpio vikšrelių". Ji aštriai pakomentavusi, kad „dinamito fabrikai galbūt pelningesni už šilko audyklas, bet tikrai ne tokie nekalti". Alfredas žaibiškai atsakęs: „Galbūt mano fabrikai greičiau padarys galą karams nei tavo kongresai..."

Nors tam tikrais praktiniais klausimais Alfredas laikėsi kitokio požiūrio, jam patiko pagrindinis knygos „Šalin ginklus" teiginys. Jis net pareiškė Bertai, kad reikia kovoti ir su skurdu, ir su religiniais prietarais, ir su visomis neteisybės formomis.

Berno taikos kongresas paveikė Alfredą. Jame pabuvęs, jis mėgino susirasti kvalifikuotą žmogų, kuris nuolatos jį informuotų apie taikos darbą pasaulyje. Atsitiktinai tuo pačiu metu, ieškodamas darbo, į jį kreipėsi pensininkas turkų diplomatas Aristardžchi Bėjus. Užsimezgė bendradarbiavimas, tačiau Alfredo jis nepatenkino. Po kurio laiko diplomato pranešimai jam pasirodė pernelyg žodingi ir neužgriebiantys esmės.

Bet per trumpą bendradarbiavimo laiką Alfredas parašė Aristardžchi itin įdomų laišką:

Mane stebina sparčiai didėjantis kompetentingų ir rimtai nusiteikusių kongreso dalyvių skaičius, kaip ir kvailos kai kurių plepių pastangos, galinčios paversti niekais net geriausius ketinimus... Visos vyriausybės be išimties suinteresuotos išvengti karų, kada ne kada išprovokuojamų Bulanžė tipo pramonės magnatų. Jei būtų rastas būdas, kaip tų karų sumažinti, tikriausiai daug vyriausybių su dėkingumu juo pasinaudotų. Aš klausiu savęs, kodėl nėra tokių pat tautų dvikovos taisyklių, kokias turi žmonės? Tada paskirti liudininkai nustatytų, ar dvikovos priežastys esančios pakankamai svarios. Toks tyrimas, žinoma, nesutrukdytų tautoms vienai su kita kariauti, bet kas tokiomis aplinkybėmis rizikuotų užsitraukti visų neapykantą arba sukelti pavojų, kad visi susivienys prieš vieną? Kaip liudininką reikėtų pasirinkti arba neutralias vyriausybes, arba tokį tribunolą kaip Lordų rūmai. Būčiau labai laimingas, jei bent vienu savo žingsniu galėčiau pastūmėti taikos kongresų darbą, tam negailėčiau jokių išlaidų. Mano siūlymo nereikėtų atmesti kaip utopiško,

nes dar Henriko IV vyriausybė rimtai dirbo šiuo klausimu, deja, Ravajako mirtis viską nutraukė. Beje, nuo 1816 metų trečiųjų teismas apsvarstė ne mažiau kaip 62 atvejus. Tai įrodo, kad žmonės visiškai užguiti, bet vyriausybės tik iš dalies.

Kitame laiške 1892 m. lapkritį Alfredas rašė:

Visų neutralių šalių trečiųjų teismas garantuoja nuosprendžio įvykdymą – net ginklu. Pripažinkime, kad visos priemonės geriau už karą. Sienos liktų nepajudintos ir būtų taip patvarkyta, kad prieš kiekvieną grobiką stotų visa Europa.

Alfredo mintis buvo ta, kad vyriausybės formaliomis sutartimis turėtų įsipareigoti kartu ginti kiekvieną užpultą šalį, paskui būtų galima iš dalies nusiginkluoti. Paleisti kariuomenių jis nesiūlė, „nes turinčios būti ginkluotos pajėgos tvarkai palaikyti“.

85. Kai Sofi su jaunu kavalerijos karininku susilaukė kūdikio, Alfredas ir toliau jai rašė draugiškus, bet beasmenius laiškus. Jis taip pat pasirūpino, kad jai per metus būtų garantuota 6000 florinų renta. Tuo metu tai buvo labai gera renta iki gyvenimo pabaigos, bet prabangiai gyventi pripratusiam žmogui šios sumos nepakako.

Užtat 1892 m. sausio 16 d. Sofi parašė Alfredui prašydama daugiau pinigų:

Mielasis Alfredai!
Ilgai nieko iš tavęs negirdėjau. Be to, esu labai susirūpinusi, nes mano pačios reikalai labai prasti ir nerandu ramybės. Visą laiką galvoju apie tave ir norėčiau žinoti, kaip tu jautiesi ir ką veiki.

Tu rašai taip retai, o kai ateina iš tavęs kokia žinutė, tai išgirstu tik priekaištus ir nešvankybes, kurių nesu nusipelniusi, nes niekad negyvenau taip uždarai ir taupiai. Tačiau ankstesnes skolas, kurios dar užra-

šytos Nobelio vardu, norėčiau grąžinti, nes būtų negražu to nepadaryti. Juk aš tau pažadėjau daugiau niekad neklimpti į skolas.

– – –

Neturiu pinigų pragyvenimui ir šiandien turėjau užstatyti paskutinę segę. Taip sunku kaip nūnai man niekad nebuvo. Esu visiškai nusivylusi. Taip neskurdau netgi namie. O vargšas vaikelis – koks jo laukia likimas?

Tave sveikina ir širdingai bučiuoja Tavo
Sofi

Po dviejų dienų ji parašė naują laišką:

Mielasis Alfredai,
jau trys savaitės, kai tu neparašei man nė eilutės. Priežasties nežinau. Juk šiaip tu nepratęs visiškai neatsakyti ir palikti mane susirūpinusią. Žinoma, aš tris laiškus pasiunčiau į Paryžių, nežinodama, kad tu jau esi San Reme ir kad tavo vila baigta. Vienoje kalbama apie tavo namų prabangą ir eleganciją.

Aš linkiu tau daug laimės naujame būste, bet mane žeidžia, kad tu niekad man nepraneši savo adreso ir esu priversta jį gauti iš kitų.

Kaip tavo sveikata? Tikiuosi, gera. Puikus oras ten tau pagelbės. Girdėjau, kad daug bendrauji. O vieniečiai puikiai moka elgtis. Į akis meiliai, už nugaros išdavikiškai!

Norėčiau prašyti tavęs, Alfredai, kad atsiųstum man truputėlį grynųjų. Jau dvi savaitės esu visiškai be pinigų ir turėjau užstatyti paskutinį žiedą, kad galėčiau gyventi, štai kaip nusiritau. Beje, ar gavai tą nedidelį vizitinių kortelių aplanką? Man rodos, turėtum apie jį užsiminti.

Po kelių savaičių Sofi gavo Alfredo atsakymą:

198 LAIŠKAS

Genuja,
1892 m. vasaris

Mieloji Sofi!

– – –

Visų pirma turi man Paryžiaus adresu atsiųsti smulkų savo skolų są-

rašą. Paskui žiūrėsim, ar aš nuspręsiu Tau padėti išsikapanoti iš tos kvailos padėties, į kurią save įstūmei. Tiesiog neįtikima, kad Tau pavyko iššvaistyti tiek daug pinigų ir dar įsitaisyti naujų skolų.

– – –

Sofi atsakė:

Mielasis Alfredai,
labai nuoširdžiai ačiū už tavo mielas eilutes su 2000 šilingų bei telegramą. Negali įsivaizduoti mano džiaugsmo juos gavus. Turėjau didelių rūpesčių, ištisas naktis galvojau apie savo likimą, priekaištavau sau ir nuo to net susirgau.

– – –

Už užstatytą papuošalą gavau per 1000 šilingų. Buvau priversta taip pasielgti, nes namie dažnai neturėdavau nė grašio. Liga ir baltinių skalbimas labai daug kainuoja. Be to, iš įprastai atsiunčiamų pinigų visada tučtuojau grąžindavau dalį skolų, tad po kelių dienų vėl nebeturėdavau iš ko gyventi. Galiausiai vėl privalėdavau ką nors užstatyti. Viskas atsitiko per mano pačios kvailumą, ir dabar turiu dėl to kentėti ir užsimokėti. Labiausiai gaila vargšo vaikelio. Dėl savęs pačios man nėra ko graužtis, prisiviriau košės, turiu ją ir iškabinti. Užvakarykštės tavo eilutės mažai teglosto man savimeilę. Kartkartėmis gaunami tokie priekaištai žemina.

Gavusi dar dvi pinigines perlaidas, Sofi parašė:

– – –

Tu esi toks geras ir turi širdį kaip mažai kas šiame pasaulyje. Labai dažnai prisimenu, kaip gražiai su manim elgeisi, koks buvai nuoširdus, geras ir kilnus. Trumpai tariant, prisimenu viską, ką gavau su tavim ir iš tavęs. Prieš metus viskas baigėsi, ir dabar mane tedžiugina mano mergytė, kurią dievinu ir taip myliu, kad galėčiau suvalgyti.

Tu, mielasis Alfredai, nieko nerašai apie mūsų susitikimą, tik patari susirasti ką nors kitą, bet aš prašyčiau leisti ir būčiau labai laiminga,

mielasis Bubi, tave pamatyti. Tu manęs nepažintum, aš labai pasikeičiau: tapau patenkinta, kukli ir nė negalvoju apie prabangą. Jei būčiau su tavim, grįžtų gera nuotaika ir visa kita.

Juk ir tu nori apie daug ką su manim pasikalbėti. Man rodos, kad būtų geriau susitikti asmeniškai negu per svetimus žmones. Ar tu ne taip pat manai?

Aš turėčiau tau tiek daug pasakyti ir net klausčiau tavo patarimo, bet to negalima padaryti per atstumą. Aš greitai susikraučiau daiktus ir atvažiuočiau nors ir į pasaulio kraštą. Savaime aišku, man labai neramu dėl mažosios Gretl, kuri tiesia rankytes ir sako „mama“. Ji protinga. Šis bruožas ne mano, iš manęs ji paveldėjo tik gyvumą ir meilumą. Ji atrodo lyg jau būtų metų, tokia yra didelė. Turi nuostabiai žydras akis ir žavią burnytę su šešiais dantukais, tai reta 8 mėnesių kūdikiui. Jei pamatytum mažylę, tau ji labai patiktų. Taip, juk ją dabar vienintelę turiu pasaulyje, o jei šią akimirką dar gaučiau tave, mielasis Alfredai, galėčiau apkabinti visą pasaulį! Bet tu galvoji kitaip ir vis dar pyksti. Tačiau aš tau pažadėjau niekada nebeprisidaryti skolų!

199 LAIŠKAS *1892 02 24*

Mieloji Sofi,

— — —

Dabar Tu, kaip rašai, turi dukrytę, kuri teikia Tau daug džiaugsmo.

— — —

Juk aš Tau seniai rašiau, kad pernai patyriau didelių nuostolių. Tai turėjo atverti Tau akis ir sulaikyti nuo besaikio gyvenimo.

200 LAIŠKAS *1892 03 16*

— — —

Kad galėtum grąžinti skolą K. Trenšui, pridedu du vengriškus banknotus. Jie atitinka maždaug 2200 florinų.

— — —

Dabar tučtuojau ten nueik ir sumokėk pinigus prie liudininko. Be to, pareikalauk, kad tau grąžintų pasirašytą vekselį, ir nedelsdama atsiųsk jį man registruotu laišku.

202 LAIŠKAS *1892 05 18*

— — —

Sakoma Kristų buvus labai gerą ir pakantų asmenį. Jis turėjęs tėtušį, kuris už tai jį gausiai apdovanojęs ir nuo to laiko esą jis gyvenąs danguje... Bet aš, neturintis aukštai užkopusių giminių, negaliu suprasti, kodėl turėčiau būti geresnis ir pakantesnis už Dievo sūnų. Be to, jis kur kas geriau už mane išmano daugybos lentelę. Kai tik kas nors man be jokių pokštų parodys, kaip iš trijų menkų žuvelių galima gauti 3000 riebių, aš nusipirksiu 3000 žuvų. Taigi iš jų pasidarysiu du milijonus žuvų, kurios man sukraus daug pinigų.

Taip įgytus turtus dalyčiau dosniau už Nukryžiuotąjį. Galbūt gerasis Dievulis pyksta ant manęs, kad jau dabar savo spindesiu užtemdau jo pirmagimį, kai kalbama apie labdarą. Tačiau kol kas noriu Tau ir Tavo šeimai pranešti vieną dalyką: nors ir esu dosnios prigimties, nenoriu būti išnaudojamas. Malonėkite atkreipti dėmesį į šį žodelį!

203 LAIŠKAS *1892 11 13*

— — —

Mane vėl vargina kairysis plautis. Guodžiuosi, kad visi, turintys neįprastai ilgus nagus kaip aš, yra linkę į plaučių tuberkuliozę.

— — —

Įvairios prisiimtos pareigos slegia tartum švinas. Kai pradedi rekonstruoti įmonę, nieko nėra sunkiau, kaip numatyti to pabaigą. Iš pradžių atrodo, kad bet kurią dieną gali pasiekti trokštamą rezultatą. Tačiau nežinia kodėl turi praeiti ištisos savaitės ir net mėnesiai, kol viskas išsisprendžia.

Tuo pat metu Sofi rašo Alfredui:

Mielasis Alfredai!
Negaliu rasti jokio buto, nes visi per brangūs. Be to, turiu daug sunkumų, kad esu neištekėjusi. Čionykščiai asilai tokie prietaringi, o žydai šeimininkai, kaip žinai, yra tikri sukčiai. Mane apėmusi neviltis. Slogu žiemą su mažu vaiku gyventi šaltame viešbučio kambary ir prastai maitintis. Tarytum visi dabar būtų sukilę prieš mane. Tave palikusi nebesijaučiu laiminga. Esu tokia vieniša ir pažeminta, kad daugelį kartų pagalvoju, gal geriau būtų nusižudyti.

— — —

Neįsivaizduoji, ką tenka iškęsti čia, Austrijoje, kai esi neištekėjusi. Kapi nori mane vesti ir aš su tuo sutikčiau dėl mergytės. Ji tokia meilutė, ir tu neįsivaizduoji, kaip protingai ji kalba... bet ji turi turėti pavardę. Kaip man tai sutvarkyti? Ar leistum pasinaudoti tavąja? Juk šiame pasaulyje tu man esi viskas.

Dabar Tave nuoširdžiai bučiuoja

tavo amžinai mylinti
Sofi

205 LAIŠKAS

Paryžius,
1892 m. gruodis

Mieloji Sofi!

— — —

Kad ir kiek plėšausi, niekaip nesusidoroju su kasdieniais darbais, kurie pradeda mane nervinti. Nė vienas žmogus šiame 2,5 milijono gyventojų mieste tikriausiai taip nesikamuoja ir nevargsta kaip aš.

1892 m. gruodžio 21 d. Sofi parašė iš Vienos:

Mielasis Alfredai!
Mane labai nuliūdino žinia, kad nesi toks sveikas, kaip maniau. Kai paskutinį kartą tave mačiau, tu atrodei visiškai atjaunėjęs ir niekas nebūtų patikėjęs, kad tau daugiau nei 45 metai. Man rodos, viskas kyla iš tavo, mielasis Alfredai, gerumo, juk tu toks geras, kaip niekas kitas pasaulyje. Ir aš tau linkiu viso, kas gera, daug laimės ir visų pirma malonių švenčių. Aš taip norėčiau pas tave atvažiuoti, kad pamatytum mano mažąją Gretl. Tave sužavėtų jos čiauškėjimas, be to, ji visą laiką juokiasi. Mažylės tokia meili burnytė, mažos rankytės ir kojytės, kaip matyti iš nuotraukos, kurią galėjau padaryti tau pasirūpinus. Fotografas sakė, kad tokių mielų vaikučių retai mato. Kai jis užsitraukė ant galvos juodą uždangalą, ji sušuko: „Žaiskim bučiuką!" ir pribėgo prie jo. Ji drąsi ir meili su visais žmonėmis.

— — —

Mano motiniškai laimei trūksta tik tavęs, mielasis Alfredai, o tave praradau per savo pačios klaidą.

206 LAIŠKAS *Nica,*
1892 12 23

Mieloji Sofi!

— — —

Mane labai vargina širdis, ir Kalėdas čia leidžiu užsidaręs ir vienišas. Nepažįstu nė gyvos dvasios ir net nesistengiu pasižiūrėti į svečių sąrašą, ar ten kartais nėra pažįstamų vardų.

Alfredas

86. Berta fon Sutner, 1905 m. gavusi Nobelio taikos premiją, savo atsiminimuose nurodo, kad 1887 m. jai su vyru lankantis Paryžiuje, būtent Alfredas, o ne ji, pradėjo pokalbį taikos klausimais:

„Norėčiau išrasti tokio baisaus masinio naikinimo medžiagą ar mašiną, kad karai visiems laikams taptų negalimi."

Vėlesni tyrinėjimai irgi patvirtina, kad ne Berta sudomino Alfredą taika, tačiau anų metų jos patosas šį domėjimąsi stimuliavo, nors ne taip smarkiai, kaip ji bando pavaizduoti atsiminimuose.

Dar 1885 m. balandį – taigi dveji metai iki Bertos ir jos vyro apsilankymo Alfredo namuose Paryžiuje – taikos šalininkui iš Belgijos jis rašė: „Darausi vis didesnis filosofas. Mano ateities svajonės nedaug skiriasi nuo Letos vandeniu laistomų Diokleciano kopūstų auginimo. Juo garsiau girdžiu griaudžiant patrankas, juo daugiau regiu tekančio kraujo, įteisinto plėšimo ir sankcionuotų revolverių, juo labiau ryškėja ir stiprėja šios svajonės". (Alfredas užsimena apie Romos imperatorių ir patvaldį Gajų Aurelijų Valerijų Dioklecianą, 305 metais po sunkios ligos atsisakiusį savo profesijos, kad galėtų, be kita ko, auginti Dalmacijos Salonoje kopūstus. Letos vanduo – aliuzija į požemių upę, kurios vandenys, pasak graikų mitologijos, teikia mirusiesiems užmarštį.)

Alfredo laiškai liudija jį jaudinusis, kad taikiems tikslams jo išrasti sprogalai taip pat naudojami smurtui bei karui. Karą jis apibūdino kaip „visų siaubų siaubą ir didžiausią nusikaltimą" ir bjaurėjosi visomis smurto formomis.

Mokslininkų ir išradėjų atsakomybės problemą po gero pusšimčio metų ypač suaktualino Albertas Einšteinas, 1921 m. gavęs Nobelio fizikos premiją už fotoelektrinį efektą. Einšteinas, kaip ir Berta

fon Sutner, Mahatma Gandis, Martinas Liuteris Kingas bei Bertranas Raselas, buvo kovotojas už taiką. 1945 m., vos keletą mėnesių po to, kai rugpjūtį ant Hirosimos ir Nagasakio buvo numestos atominės bombos, jis pasakė kalbą per Nobelio premijos laureatams surengtus pietus. Einšeinas pareiškė, kad mokslininkai šiuo atveju atsidūrė tokioje pat keblioje padėtyje kaip Alfredas Nobelis, išradęs dinamitą:

„Jis išrado sprogalą, kuris buvo stipresnis už visus iki tol žinotus – nepaprastai efektyvią naikinimo priemonę. Norėdamas nuraminti sąžinę, jis įsteigė Nobelio premiją."

Alfredas dažnai leisdavo suprasti, kad jis nematąs didelio reikalo dėl savo išradimų teisintis palikuonims. Jis ne tik tvirtai laikėsi nuomonės, kad jo sprogalai yra visuotinai naudingi, ypač kalnų pramonei ir transportui, bet ir aiškiai suprato, „kad pasaulyje nesą nieko, ko negalėtum panaudoti piktam". Jis turėjo omeny, kad negalima reikalauti atsakomybės iš tyrinėtojų ir išradėjų. Karus sukelia politikai ir generolai. Iš principo tokią pat nuomonę, iškilus atominės bombos grėsmei, pareiškė ir Lundo universiteto praktinės filosofijos profesorius Joranas Hermerenas, tyrinėjęs etiką ir moralę: „Ne technika yra gera ar bloga, o tik, be jokios abejonės, tai, kaip ji panaudojama".

Sprendžiant iš laiškų, net kai nuo 1894 m. pirmenybę ėmė teikti ginklų technologijai, Alfredo, regis, nejaudino moraliniai skrupulai. Jis tvirtino esąs išradėjas ir vadovaujasi „grynai techniniais, o ne komerciniais bei finansiniais motyvais", priešingai nei tie, kurie ginklus gamina vien dėl pelno ir kuriuos jis niekinamai vadino „kenkėjais".

Paryžiuje diskutuodamas su ginklų gamintoju, jis pasakė: „Reikia padaryti, kad karas lygiai taip pat neštų mirtį namie likusiems civiliams kaip ir kariuomenei fronte. Tegul Damoklo kardas pakimba virš kiekvienos galvos, ponai, ir tuomet jūs išvysit stebuklą – visi karai iškart pasibaigs, jei tik ginklas vadinsis bakteriologija".

Esama dėmesio verto sutapimo tarp šios citatos ir „Nemesidės" replikų. Abiejose vietose Alfredas kalba apie Damoklo kardą – nuo ketvirto amžiaus prieš Kristų tapusį būties netikrumo įvaizdžiu. Jo dramos ketvirto veiksmo IV scenoje kalbama:

„Gvera: Ar matai Damoklo kardą, pakibusį tau virš galvos?
Beatričė: Gal ir matau, bet joks įspėjimas negelbsti. Neregima ranka mane verčia įvykdyti tai, ką užkrovė lemtis."

1890 m. Alfredas rašė: „Tą dieną, kai du armijos korpusai per sekundę vienas kitą sunaikins, galbūt visos civilizuotos tautos nusigręš nuo karų ir paleis kariuomenes". Nors dažnai teisingai išpranašaudavęs technikos raidą, šįsyk jis smarkiai pervertino „visų civilizuotų tautų" protą.

Sulaukusi pasaulinės „Šalin ginklus" sėkmės, Berta atsiuntė Alfredui dedikuotą šios knygos vertimo į švedų kalbą egzempliorių. Jis atsakė tik po poros mėnesių, tačiau dėl to atėjęs padėkos laiškas buvo dar pagarbesnis:

1890 m. balandis

Mieloji Grafiene, Mieloji Drauge!
Ką tik perskaičiau nuostabų Jūsų šedevrą. Sakoma, esama du tūkstančiai kalbų – 1999-iomis per daug, – bet, savaime aišku, nuostabus veikalas turi būti išverstas į jas visas. Jį turi skaityti ir apmąstyti kiekvienas. Kiek laiko Jūs kūrėt šitą stebuklą? Į šį klausimą gausit atsakyti, kai turėsiu garbės ir laimės vėl paspausti Jums ranką – ranką drąsios amazonės, paskelbusios karą karui.

Alfredas laišką parašė prancūziškai, bet staiga užbaigė angliškai: *Yours for ever and more than ever, Alfred Nobel.**

Tolesnis susirašinėjimas atskleidžia, kad Bertai vargu ar pavyko įtikinti Alfredą savo taikos strategijos teisingumu. Vis dėlto ji juto tam tikrą pasitenkinimą. Į savo taikos šalininkų draugiją kaip narį įregistravo garsųjį dinamito karalių. 1892 m. Berno taikos kongresui, atsiuntęs Bertai nedidelę piniginę paramą, Alfredas pateikė principinį pareiškimą:

Aš manau, kad labiausiai trūksta ne pinigų, o tikros programos. Vien gerų ketinimų niekados neužtenka taikai garantuoti. Tas pat pasakytina apie banketus ir ilgas kalbas. Vyriausybėms reikia pasiūlyti priimti-

* Amžinai ir daugiau nei amžinai Jūsų Alfredas Nobelis. (*Angl.*)

ną planą. Juk reikalauti nusiginklavimo yra beveik tas pat, kaip apsijuokti be jokios naudos. Reikalavimas tučtuojau įkurti trečiųjų teismą susidurtų su šimtais prietarų. Kad pasisektų, reikia elgtis kaip Anglijoje, kai imama abejoti, ar siūlomas įstatymas bus priimtas. Tokiais atvejais priimami provizoriniai įstatymai, galiojantys dvejus ar tik vienus metus... Pavyzdžiui, ar būtų per daug reikalauti, kad Europos vyriausybės vieniems metams įsipareigotų kiekvieną tarp jų kilusį ginčą nagrinėti tuo tikslu įkurtame trečiųjų teisme? Arba negi jos prieštarautų bent apibrėžtą laiką susilaikyti nuo karo veiksmų... Atvangos terminui baigiantis visos šalys tikriausiai skubėtų taikos paktą pratęsti dar metams. Šitaip būtų galima nepastebimai taikos tarpsnį pailginti. Tik tada vertėtų pagalvoti apie visuotinį nusiginklavimą, kurio trokšta visi garbingi žmonės ir kone visos vyriausybės...

87.

209 LAIŠKAS *1893 01 17*

Mieloji Sofi!

– – –

Ne tik iš išorės, bet ir viduje visai pražilau.

– – –

Sofi 1893 m. kovo 22 d. Alfredui parašė iš Merano:

Mielasis Alfredai!
Iš pono Haidnerio žodžių supratau tave neprieštaraujant, kad rotmistras Kapi fon Kapivaras mane vestų. Šį žingsnį žengiu dėl vaikučio, kurį myliu už viską labiausiai. Aš noriu duoti jai pavardę, kad vėliau jai nereikėtų gėdytis ir būti žmonių badomai pirštais, kad dėl motinos klaidos yra nesantuokinis vaikas. Kodėl vargšelė turėtų dėl to kentėti visą gyvenimą?

– – –

Aš labai nusiminiau iš Haidnerio išgirdusi, kad tu paveldėjimo reikalu dėl vaikučio nepadarei, ką buvai žadėjęs. Tu žadėjai, jei susilauksiu

mergaitės, ja pasirūpinti, bent jau neširsti ant jos. Juk nesantuokinis vaikas juridiškai su tavim būtų nesusijęs ir mano renta iki gyvos galvos bevertė, nes mažylė po mano mirties nieko negautų.

Ne, toks negailestingas, mielasis Alfredai, negali būti, ar ne? Tu rentą iki gyvos galvos turi taip sutvarkyti, kad mano vargšas vaikelis gautų pinigų po mano mirties, juk taip galima. Mano vaikelis dar toks mažas, o tavo palikuonys tikriausiai nebus priklausomi nuo pinigų...

212 LAIŠKAS *Be datos*

Sofi!

— — —

Kokias čia pasakas mėgini man sekti? Advokatas ne pienburnis, kad nežinotų, kiek jam skolingas klientas. 1892 m. liepą ponas B. pats Tau atsiuntė sąskaitą, neatitinkančią Tavo tvirtinimų. Taigi Tavo istorija negali būti teisinga. Kadangi Dievas, popiežius ir teisininkai neklysta, galiu tik padaryti išvadą, kad Tu sąmoningai viską iškraipei.

1894 m. rugpjūčio 11 d., šeštadienį, Sofi atsakė:

Mielasis Alfredai!

— — —

Iš tavo eilučių supratau, kad dėl tos sumos įtari, jog tai buvusi apgaulė, bet, mielasis Alfredai, galiu tau prisiekti, kad, be rentos, iš jo pinigų negavau. Aš nemeluoju ir prašau tave patį su juo pasikalbėti, jei netiki mano žodžiais.

— — —

Aš nenoriu būti paniekinta ir stovėti ten kaip elgeta. Kiauras naktis nieko kita nesapnuoju kaip tik mirties bausmę, o kartą net regėjau išniekintą savo vaikutį! Ak, koks siaubingas rūpestis. Niekad nemaniau turėsianti jį patirti. Iš dangaus nusileidau pragaran ir vien per visišką savo kvailumą!

Sofi

88. 1897 m. sausio 20 d. Berta fon Sutner *Neue Frei Press* paskelbė Alfredo nekrologą. Be kita ko, ji pažymėjo: „Nobelis be perstojo tobulino patrankas ir sviedinius. Jo nuomone, tolydžio baisėjanti ginklų technika turinti vis aiškiau rodyti būsimų karų absurdiškumą bei negalimumą ir taip prisidėti prie jų uždraudimo".

Savo nekrologe Berta taip pat patvirtino Alfredą „reguliariai siuntinėjus piniginę paramą austrų taikos šalininkų draugijai, todėl kai kurie dergėjai ėmę pabrėžti prieštaravimą, kad dinamito ir bedūmio parako išradėjas svajojęs apie taiką. Ne, Nobelis nesvajojo – jis dirbo aiškiai suvokdamas savo tikslą".

Kritikai bandė įtikinėti į taikos sąjūdį Alfredą įsijungus tik todėl, kad būtų palankiau nušviestos jo investicijos į ginklų pramonę. Be jokios abejonės, priešininkus jis aprūpindavo argumentais, pasakęs ne visada nuoseklias kalbas. Anot Prancūzijos karinių medžiagų firmos *Schneider & Cie* vadovo E. Šneiderio, 1890 m. Alfredas Paryžiuje jį patikinęs, kad „tik didindami mirtį nešančių karo pabūklų taiklumą, taikos nepasieksime".

Dėl gausių ekonominių įsipareigojimų ir to fakto, kad Alfredas sėdėjo ant dviejų kėdžių, daugelis jo kalbų ir veiksmų būdavo klaidingai suprantami. Sigvardas Strandhas atkreipė dėmesį į svarbų dalyką, jog Alfredui, kurio dinamito fabrikai buvo išsibarstę po visą Europą, ypač rūpėjo, kad išsaugota taika leistų šalims nevaržomai keistis prekėmis.

Antra vertus, jo domėjimasis taika buvo toks natūralus, kad ir nepaisydamas iš fabrikų gaunamos naudos jis tikrai galėjo tolydžio dosniai remti taikos darbą.

89. 1894 m. liepos 10 d. Sofi parašė:

Mielasis Alfredai!
Nors esu priversta žinių apie tave gauti iš trečio asmens, negaliu nepranešti, kad perėjau į tavo religiją ir tapau protestante. Žinoma, tas pat pasakytina ir apie mano vaiką. Juk tai mus labiau suartina.

— — —

Nors ilgainiui meilė išgaruoja, vis dėlto nuoširdi draugystė, matyt, lieka iki kapo. Prašau tave likti geru draugu ir mano tokiam mielam vaikeliui. Nes pastebiu artėjant galą.

— — —

Labai skaudu būti priverstai kalbėti apie pinigus, bet prašau tave vieną sykį visiems laikams duoti man 200 000 florinų. Tuomet žinosi mane su mergyte esant aprūpintas ir galinčias gyventi be rūpesčių. Juk tu gali deponuoti pinigus banke, kad aš paskui gaučiau rentą.

215 LAIŠKAS

Eks le Benas,
1894 09 12

Mieloji Sofi!

— — —

Radau Tave geresnės sveikatos nei anksčiau ir nesuprantu, ko Tu skundies. Žinoma, Tau daug ko trūksta ir Tavo aplinka nėra nei labai gera, nei labai jauki. Bet apskritai Tu nesi visų nelaimingiausia, nors viską padarei, kad tokia taptum. Tau greičiausiai nepaprastai pasisekė, taip turėtų manyti visi, žinantys aplinkybes, nes manim dėtas kiekvienas būtų ramiai palikęs Tave tam vargui, kurį Tu iš tiesų pasistengei užsitraukti.

Tavo vaikas tikrai mielas ir dabar tereikalingas gero auklėjimo. Tavo santykių su vaiko tėvu nežinau, tad išvis negaliu spręsti, kuris iš jūsų teisus ar neteisus. Beje, juk man tai nė motais.

Nuoširdūs sveikinimai nuo A. N.

1895 m. kovo 7 d. Alfredas Sofi, kurios vaikas jau buvo kone ketverių metų, atsiuntė paskutinį laišką:

216 LAIŠKAS

Paryžius,
1895 03 07

— — —

Ar teisybė, kad Tavasis rotmistras nori Tave vesti? Tuomet jis elgiasi ne tik teisingai, bet ir protingai. Tačiau Tau reikėtų atsikratyti tuštybės ir liautis aikštytis. Galų gale esi tikrai emocinga moterytė, ir tai turi didelę

vertę. Netgi manau, kad nesi visiškai praradusi sąžinę, jei tik Prateršt-rasės gyventojai (užuomina apie Sofi šeimą, – autoriaus past.) laikysis šimto mylių atstumu.

Širdingi sveikinimai nuo
A. N.

Apie Sofi vedybas rašo Ragnaras Sohlmanas. 1919 m. pavasarį lankydamasis Vienoje, jis užmezgęs santykius su švedų gydomosios gimnastikos specialistu, pažinojusiu Sofi vaiko tėvą rotmistrą Kapi fon Kapivarą ir galėjusiu papasakoti: „Vedęs Sofi Hes jis turėjęs atsisakyti karinės tarnybos ir perėjęs dirbti į šampano fabriką agentu. O dėl vestuvių su Sofi, tai jis palikęs vaizdingą jų aprašymą. Fon Kapivaras pasitikęs nuotaką prie jos namų ir nuvežęs bažnyčion elegantišku ekipažu, per jungtuvių ceremoniją laukusiu gatvėj. Paskui nuotaką palydėjęs iki karietos, galantiškai pabučiavęs jai ranką ir atsisveikinęs – *à jamais!**"

Taigi santuoka buvo fiktyvi, vis dėlto Sofi gavo pavardę ir ponios titulą, kurio taip troško. Nesvarbu, kad jautėsi lyg atstumta.

Ji parašė Alfredui naują laišką:

Viena, šeštadienis

Mielasis Alfredai!

– – –

Visa ko padarinys yra tas, kad turėsiu leistis operuojama daktaro Broiso, padėjusio man gimdant. Tiek daug prisikentėjau ir atrodau kaip lavonas. Savimi pasirūpinti negaliu, nes neturiu pinigų. Profesorius Broisas labai manęs gaili ir užjaučia dėl mano likimo.

– – –

Sakyk, mielasis Alfredai, ar tavęs negraužia sąžinė? Juk šiaip visiems žmonėms esi toks geras. Man rodos, kad tu negali įsivaizduoti, kaip man sunku. Jei galėtum, esu tikra, būtum man visiškai kitoks.

* Visiems laikams (*pranc.*).

– – –

Vieną gražią dieną pasaulis prabils apie mane. Gyvenimas man ne itin svarbus. Pakankamai atsidžiaugiau tokiu šunišku gyvenimu. Esu vis įtraukiama į skandalus, pavyzdžiui, šiame viešbutyje. Šeimininkas iškėlė man tokią sceną, kai iškart nesusimokėjau, kad manimi pasirūpino vienas viešbučio gyventojas, negalėjęs suprasti, kaip galiu taip vargingai gyventi. Tu šį žmogų pažįsti. Jis yra prancūzas. Nuo to laiko esu tokia nervinga, kad bijau bet kokio garso. Tu manęs nepažintum, štai kaip aš atrodau, o kadangi gydytojai žūtbūt nori mane operuoti, pasiūlė nuvažiuoti į sanatoriją ir ten aštuonioms dienoms atsigulti, nes aš neturiu savų namų. Taigi likau viena, mielasis Alfredai, ir viso pasaulio atsižadėta, nes esu netekėjusi, bet turiu vaiką. Juk tu pažįsti austrus, tuos kvaišas. Jei neturi santuokos liudijimo, jie tave laiko gatvės mergše. Tačiau ištekėjusios už skrybėlę ar suknelę parsiduoda pirmam pasitaikiusiam ir apgaudinėja savo vyrus, nors buvo sutuoktos kunigo ar klebono.

– – –

Todėl tvirtai nusprendžiau duoti savo vargšui vaikeliui pavardę, susituokdama su jos tėvu. Taip aukodamasi, galbūt nesijausiu tokia laiminga, kaip nusipelnau, bet sau nepataikaudama turiu pripažinti, kad esu labai gera motina, pasirengusi viską paaukoti dėl vaiko. Tai žino Dievas. Jei nebūčiau buvusi tokia, kokia esu, mano gyvenimas būtų kitaip susiklostęs ir man nereikėtų prašinėti išmaldos. Tu, mielasis Alfredai, esi man pirmasis. Jei tu kada nors pagalvotum, kad aš praleidau jaunystę nepatyrusi visų džiaugsmų kaip kitos merginos, labiau mane užjaustum. Mielasis Alfredai, prašau išvaduoti mane iš šio vargano gyvenimo, kurio nebepakeliu... Prašau tave pasirūpinti, kad gaučiau pinigų kas mėnesį, o nebūčiau priklausoma nuo kokio nors pono malonės.

– – –

Tavo Sofi

Taigi Sofi ir toliau mėgino gauti pinigų iš Alfredo. Sohlmanas pasakoja, kad net Kapi fon Kapivaras kreipėsi į Alfredą papildomos paramos savo žmonai prie jos jau gaunamos rentos iki gyvos galvos. Tačiau Alfredas į laiškus neatsakė.

1897 m. pradžioje, kai visi sužinojo Alfredo testamento turinį, labai nusivylė Sofi, kuri buvo prisiminta tik nedidele suma. Ji kreipėsi į Vienos advokatą, kuris susisiekė su palikimo tvarkytoju Rag-

naru Sohlmanu prašydamas daugiau pinigų; prašymai netrukus virto grasinimais. Jei nebūsią išpirkta daugiau kaip du šimtai Alfredo jai rašytų laiškų, Sofi paskelbsianti juos ir sukelsianti skandalą.

Sohlmanas visiškai teisingai nusprendė, kad atskleidus laiškus ano meto visuomenei jam būtų rimtai sukliudyta įgyvendinti Alfredo valią. Skandalinga rašliava visuomenei pateiktų klaidinamą ne tik privataus Alfredo Nobelio asmens, bet ir reikalo, dėl kurio jis paaukojo visą gyvenimą, vaizdą.

Po nemalonių derybų Sohlmanas susitarė dėl išpirkos. Sofi Hes, be rentos iki gyvos galvos, dar gavo vienkartinį 12 000 florinų užmokestį. Ji turėjo įsipareigoti, kad niekad viešai nekomentuos savo santykių su Nobeliu. Jai šį susitarimą sulaužius, nutrūksianti renta iki gyvos galvos.

Taip baigėsi aštuoniolika metų trukęs imperijos kūrėjo Alfredo Nobelio ir Vienos gėlininkės ryšys.

Alfredo laiškai Sofi ir jos jam buvo saugomi tarsi valsybinė paslaptis iki pat 1950 metų, kai Nobelio fondas liovėsi draudęs juos skelbti.

90.

1893 m. sausio 7 d. Alfredas Bertai atsiuntė iš San Remo laišką, kurį ji nesutrumpintą pateikė savo nekrologe:

Mieloji Drauge,
laimingų Naujųjų metų linkiu Jums asmeniškai ir Jūsų drąsiai kampanijai prieš neišmanymą ir kvailybę!

Norėčiau testamentu dalį savo turto palikti taikos premijai įsteigti; ji turėtų būti skiriama kas penkeri metai (sakykim, šešis kartus, nes per trisdešimt metų neįstengę reformuoti šiandieninės visuomenės, neabejotinai vėl tapsime barbarais) vyrui ar moteriai, veiksmingiausiai prisidėjusiems prie taikos Europoje įgyvendinimo. Aš nekalbu apie nusiginklavimą, nes šį idealą pasieksime tik labai pamažu ir atsargiai, nei apie privalomą trečiųjų teismą. Tačiau mes galėtume ir turėtume netrukus nors tiek laimėti, kad visos šalys įsipareigotų imtis priemonių prieš taikos laužytoją.

Tai neleistų kilti karui ir priverstų net pačias beprotiškiausias ir brutaliausias jėgas arba kreiptis į trečiųjų teismą, arba apsiraminti. Jei

trilypė sąjunga apimtų ne tris, o visas šalis, taika būtų garantuota šimtmečiui.

Siunčiu Jums ir Jūsų vyrui nuoširdžiausius sveikinimus.

Jūsų labai ištikimas

A. Nobelis

Kaip paprastai, Berta laikėsi savo požiūrio: ji manė 30 metų esant gana ilgą laikotarpį, nes buvo įsitikinusi, kad taikos pastangas sėkmė apvainikuos dar iki 1900 metų. Vis dėlto labiausiai ji priešinosi kitkam: dirbantiesiems taikos labui reikią ne premijų, bet pinigų veiklai tęsti.

Dar 1893 m. kovo 14 d. rašytame testamente Alfredas iškėlė sąlygą, kad vienas procentas palikto jo turto atitektų austrų taikos šalininkų draugijai ir kad taikos premiją gautų asmuo, įnešęs novatoriškiausią indėlį į „platų žinių ir pažangos lauką". Priede jis pabrėžė, kad ypač reikėtų pagalvoti apie tuos, kurie „sėkmingai kovojo su žmonių ir vyriausybių prietarais dėl Europos taikos tribunolo įkūrimo".

1895 m. gruodžio 7 d. Alfredas paprašė brolėno Jalmaro pasidomėti, ar įmanoma įsigyti *Aftonbladet* laikraštį. Jaunasis Nobelis spėjo dėdę tokiu pirkiniu norint sudaryti geresnes sąlygas savo verslui, tačiau buvo kitaip. Alfredo šmeižėjai būtų nustebę, perskaitę jo atsakomąjį laišką:

„Tu manai, kad žadu kaip nors paveikti kreditus ir užsakymus. Tačiau laikraščiui atsidūrus mano rankose greičiau rastųsi tik opozicija. Keista, bet niekad negalvoju apie savo naudą. Mano, kaip laikraščio savininko, ketinimai būtų tokie: priešintis ginklavimuisi ir kitoms viduramžių liekanoms, bet jei šių reiškinių vis pasitaikys, siūlyti ginklus gaminti savo šalyje, nes vienintelė pramonės šaka, kuri turėtų nepriklausyti nuo tiekimo iš užsienio, yra gynybos sritis. O kadangi Švedijoje esama ginklų fabrikų, būtų ir graudu, ir juokinga jų neišsaugoti. Priežastis, dėl kurios noriu turėti laikraštį, paprastų paprasčiausia – noriu suformuoti labai liberalios krypties redakciją."

Dešimt dienų prieš šį laišką Jalmarui Nobeliui – 1895 m. lapkričio 27 d. – Alfredas pasirašė trečiąjį, galutinį testamentą. Naujoji versija buvo suformuluota kaip Bertos pašlovinimas, pabrėžiant tiek nusiginklavimo, tiek kongresų svarbą. Be to, testamentu dalį turto

jis skyrė premijai asmeniui, „daugiausiai ir geriausiai dirbusiam siekiant žmonijos susibroliavimo ir reguliarių kariuomenių panaikinimo ar sumažinimo, taip pat rengiant ir populiarinant taikos kongresus".

Alfredą galvojus apie Bertą rodo tas faktas, kad jis tučtuojau jai pranešė galutinę formuluotę. Bertos džiaugsmas neabejotinas:

„Nesvarbu, ar aš tada dar būsiu gyva, tai, ką mudu abu atlikome, išliks."

Paskutiniame jai rašytame laiške Alfredas be jokių užuolankų pripažįsta: taikos sąjūdis plečiasi visų pirma dėl jos nuopelnų.

Berta nekrologą baigė žodžiais: „Prieš keletą mėnesių ilgesnį laiką sirgdamas jis man parašė, kad ligai sustabdžius jo darbus jis pripuolamu laiku sukūręs dramą apie Beatričę Čenči. Prašiau leisti paskaityti ištrauką, bet jis atsakė, kad drama parašyta švediškai ir dar neišversta".

„Nemesidės" pirmo veiksmo I scenoje Alfredas leidžia pagrindinei veikėjai atskleisti paslaptį:

„Dabar galiu atvirai prisipažinti, kad nuo tos valandėlės, kai tave išvydau, mano mintyse tu esi mylimasis, o svajonėse – vyras..."

91.

Lankydamsis Jete pas brolį Robertą, Alfredas labai prisirišo prie jo vaikų: sūnų Jalmaro ir Liudvigo bei dukterų Tiuros ir Ingeborgos. 1891 m. pavasarį vaikai kurį laiką svečiavosi pas jį San Reme, o kitų metų sausio 8 d. Alfredas jų tėvui parašė:

Mielasis Broli Robertai,
man seniai reikėjo atsakyti į Tavo gruodžio 8 d. laišką, bet iš pradžių sukliudė akies žaizda, o paskui viskas užsitęsė dėl verslo ir statybų nemalonumų. Sendamas nebespėji tinkamai sutvarkyti ar net apleisti visų reikalų, slegiančių laiko palaužtus pečius.

Dėl Tavo vaikų padariau, ką galėjau, ir tikiuosi, kad jiems tai buvo naudinga.

– – –

Jiems visiems, ypač Liudvigui, būdingas kuklumas, kuris žavi ir atperka tai, ką Tu vadini sentimentalumu. Pats visą gyvenimą kovojau su perdėtu jausmingumu, teigiau mintį ir jausmą esant vienodai tinkamą žmogaus nervų sistemos išraišką, todėl turiu apginti sentimentalumą.

Pagal mano filosofiją viskas nutiko taip, nes dėl nepajudinamų dėsnių negalėjo įvykti kitaip. Kur tuomet rasti vietos kritikai? Ji sprogsta kaip muilo burbulas. Tačiau nepaisydamas nepalenkiamo likimo vis tiek stengiesi, nes to reikalauja smegenų, širdies ir nervų mechanika.

– – –

Kaip žinai, kiekvienam Tavo vaikui laikau skirtą kapitalą, kurį jie gali kada panorėję atsiimti ir nuo kurio jiems moku 6 %, kol bus visas išmokėtas. Kišenpinigiai mergaitėms ir santaupėlės berniukams!

Mudu, senasis broleli, jau gerokai nuriedėję nuožulniąja gyvenimo plokštuma. Gyvybę ir dūlėsius su visatos dvasia jungianti grandis yra paslaptis ir prieš ją menkos mintys ir smulkūs rūpesčiai tampa visai nereikšmingi – savotiškas gyvenimo vakuumas. Tačiau tie, kurie per gyvenimą ilgai keliavo drauge, geriau vienas kitą supranta ir, kaip kad mes, vis ištikimiau ir broliškiau draugauja.

Alfredas

92. Alfredo ryšiai su Švedija paskutiniais jo gyvenimo metais vis stiprėjo ir skatino jį dar labiau stengtis. Paprastai jis apsistodavo *Grand Hotel*, bet Svenas Hedinas pasakoja, kad pirmenybę jis ėmė teikti kitam viešbučiui: „Alfredas Nobelis derėjosi dėl senos geležies gamyklėlės Boforse. Tuo metu jis buvo įsikūręs Karolio viešbutyje prie Brunkebergo aikštės, kur jautėsi ne toks pastebimas kaip *Grand Hotel*. Gyveno kukliuose dviejuose kambariuose: tamsaus ir sunkaus devinto dešimtmečio stiliaus miegamajame bei priimamajame su niūriai drapiruotais langais ir pūpsančia sofa".

1893 m. liepos 29 d. per vieną apsilankymą Stokholme Alfredas parašė laišką, atskleidžiantį jo mintis prie 60 metų slenksčio:

Mielasis broli Robertai,
kodėl Tu manai, kad mūsų santykiai atšalo? Aš pats šito nepastebiu. Kad mūsų susirašinėjimas nutrūko, matyt, paaiškinama ta pačia priežastim: būtinybe saugoti mūsų akis.

Mano regėjimas pastaruoju metu silpo 10 kartų greičiau nei normaliai: akinius turėjau keisti kone dažniau nei kas tris mėnesius, o ne kas dvejus metus kaip įprasta. Okulistas man pusę metų uždraudė rašyti ir skaityti, bet kaip šito laikytis?

Vakarykštis paštas – 57 laiškai ir 10 telegramų. Sekretoriaus neturiu

ir mano tvarkomiems reikalams sunku jį gauti. Tačiau kasdien vis labiau jaučiu, kaip jo reikia, o dėl drebančios rankos ir rašysena darosi vis neaiškesnė. Žinau, kad ir Tau, kuris palyginti su manim esi geležinės sveikatos, regėjimas nusilpo, bet, laimė, Tau nereikia jo taip įtempti, užtat turėtum išsaugoti dar daugelį metų.

Liūdna, tačiau greitai sulauksiu laiko, kai viskas gyvenime aptems. Esu labiau už kitus linkęs filosofuoti, bet tas nepadeda.

Tikrai netikusios Nobelių ir Ahlselių giminės, pasmerktos trumpai gyventi. Nobelių smegenys kuria nenormaliai daug vaizdinių, mūsų vadinamų idėjomis, o Ahlselių galvose jų išsikerojo tūkstančių tūkstančiai, trikdančių mūsų kraujotaką ir paverčiančių mūsų prigimtį kančių įrankiu.

– – –

Ar ketini leistis Stokholman? Priešingu atveju aš atvažiuočiau į Jetą. Kaip mudu senstame, mielasis Robertai! Tau greitai bus 65 (iš tikrųjų 64 ir 3/4), o man 60.

Likusi atkarpa nėra tikras gyvenimas, bent jau man, nes visada turėjau mažai energijos, o slysdamas žemyn gyvenimo plokštuma jėgų neįgyji. Bet Tu turi jų gerą porciją, kurios, matyt, užteks ir senatvėj. Tatai paveldėjai iš tėvo.

Kad būdamas tokio vargano kūno sulaukiau veik 60-ties ir galėjau dirbti, man kone mįslė. Bet apie šį ir daugelį kitų dalykų pasišnekėsime kokį kitą gražų rugpjūčio vakarą. Kadangi Ingeborga ir Liudvigas dabar jau tuokiasi, tikriausiai greit jų pavyzdžiu paseks ir Jalmaras su Tiura. Vedybų idėjos užkrečiamos.

Nuoširdžiai Tavo
Alfredas

93.

„Senatvėje draugų neįgyjama", – viena proga patikino Alfredas.

Tačiau tikrovė jo teiginį pataisė. Likus keletui mėnesių iki šešiasdešimtmečio, Alfredas susipažino su 23 metų inžinieriumi Ragnaru Sohlmanu, tapusiu jam nepaprastai lojaliu bendradarbiu ir artimiausiu draugu. Mirus motinai ir Liudvigui, nusižudžius kompanionui Poliui Barbui ir nutrūkus daugiamečiam ryšiui su Sofi, Alfredui reikėjo patarėjo.

Iš Ragnaro Sohlmano „Testamento", išleisto po mirties 1950 m.,

paaiškėja pirmo jo susitikimo su Alfredu aplinkybės. Išlaikęs Stokholmo aukštosios technikos mokyklos egzaminą, Sohlmanas apsigyveno JAV, kur dirbo Diupono koncernui priklausančiame dinamito fabrike. 1893 m. jam buvo pasiūlyta inžinieriaus vieta planuojamame sprogalų fabrike Meksikoje, bet po plaučių uždegimo jo sveikata sušlubavo, ir šeima panoro, kad jis grįžtų į Švediją.

1893 m. vasarą jis dirbo Čikagoje surengtos pasaulinės parodos Švedijos paviljone. Ten gavo jį nustebinusią telegramą: buvo siūloma tapti asmeniniu Alfredo Nobelio asistentu. Daug vėliau – per 60 metų jubiliejų – Sohlmanas sužinojo, kad į šią vietą jį rekomendavo pagrindinis Alfredo finansuotojas iš Vintervikeno, „Kungsholmo karalius" Smitas, ir Roberto sūnus Liudvigas.

1893 m. spalį Ragnaras Sohlmanas „su tam tikra baime" atkako pas tuo metu Paryžiuje besilankantį Alfredą. Viešbučio administratorius jį nuvedė į garsiojo kraštiečio darbo kambarį. Jame sėdėjo Alfredas ir rašė laišką. Pasak Sohlmano, jis buvo greičiau mažesnio, o ne didesnio nei vidutinis ūgio, ryškių bruožų, aukštos kaktos, vešlių antakių ir gana įdubusių akių, „kurios žvelgė skvarbiai, o visas jo temperamentas gyvai mainėsi".

Sohlmanas tris pirmąsias darbo dienas skyrė kiek chaotiškai Malakofo aveniu bibliotekai sutvarkyti. Techninius mokslo veikalus jis sugrupavo pagal atitinkamas specialybes, o „grožinę literatūrą suskirstė pagal kalbas". Didžiulis knygų rinkinys tapo apžvelgiamas, ir Alfredą rezultatas patenkino. Pirmomis darbo dienomis Sohlmanas gyveno mažame viešbutuke netoli Malakofo aveniu. Kiekvieną dieną jį kviesdavo priešpiečių su Alfredu oranžerijoje.

Alfredas greitai suprato, kad Sohlmanas ne tas sekretorius, kokio jam reikia, nes jis nemokėjo būtinų kalbų. Todėl 1894 m. gegužės 24 d. Alfredas iš San Remo parašė Alarikui Lydbekui: „Aš ne aptingau, bet pavargau rašyti ir turiu *coute que coute** įsitaisyti sekretorių ar sekretorę. Geriausia pastarąją, nes jos mažiau apsunkina, kai jų neužimi darbu. Tada jos pačios susiranda kavalierių ir nebereikia jų ganyti,kaip sekretoriaus..."

Tik 1895 m. Alfredas susirado tinkamą rašymo pagalbininkę – švedę Sofi Ahlstriom. Reikalavimai buvo dideli. Jo sekretorė turėjo „puikiai mokėti stenografuoti anglų, prancūzų ir vokiečių kalbo-

* Žūtbūt (*pranc.*).

mis" ir net gebėti „naudotis Remingtono rašomąja mašinėle". Laiške panelei Ahlstriom jis rašė: „Pernai pasisamdžiau kaip sekretorių poną Sohlmaną, bet po savaitės pasirodė, kad jis labiau linkęs į chemiją. Nuo to laiko jis dirba mano Boforso laboratorijoje ir yra vienas iš nedaugelio mano mylimų žmonių. Kadangi pats esu lyg ir bevertis mąstymo instrumentas, suprantu ir branginu kitų vertę. *Avis à la lectrice**".

Sohlmano darbas Alfredo laboratorijoje San Reme buvo įvertintas. Jis dirbo su Alfonsu Turno ir sumaniuoju Džordžu Hiūgu Beketu, kuris bendradarbiavo su vienu žymiausių Anglijos chemijos pramonininkų seru Alfredu Mondu. Be kita ko, Alfredas jaunajam kraštiečiui pavedė tvarkyti gausią patentų korespondenciją.

Galimas daiktas, kad Alfredas į Sohlmaną žiūrėjo kaip į savo jaunystės atvaizdą. Jam vis labiau imponavo jaunuolio protas, gabumai ir visokeriopas imlumas.

Trejus Alfredui likusius gyventi metus Ragnaras Sohlmanas rodė jam didžiulę pagarbą. Alfredas atsisakė su juo titulų, bet Sohlmanas ir toliau jį vadino „daktaru", nors ir buvo raginamas to nedaryti. Alfredui nepatiko ir Sohlmano pompastiškas laiškų kreipinys „Gerbiamasis Broli". 1895 m. laiške jis rašė: „Niekados nesiskolinu dviejų dalykų – pinigų ir planų. Bet jei į Sohlmaną panašus sveikuolis panorėtų man paskolinti mažumėlę draugystės, mielai ją priimčiau ir būčiau dėkingas".

Be jokios abejonės, Sohlmano nuopelnas, kad Alfredo mintys vis dažniau sukosi apie Švediją. Tačiau svarbiausią priežastį jis nurodė savo laboratorijos žurnale: „...svarstau galimybę pirkti švedų gamyklą Boforse". Šį įrašą Alfredas padarė 1893 m. spalio 21 d., tą dieną, kai jam sukako 60 metų. Jis pageidavo, kad jo gimtadienis nesiskirtų nuo kitų darbo dienų. Be svarstymų apie Boforsą, žurnalas atskleidžia, kad San Remo laboratorijoje buvo domimasi „begarsių šūvių patentu" ir „nepageidaujamų fonografo garsų šalinimu". Fonografas buvo kalbą įrašanti mašina su besisukančiais cilindrais, 1877 m. išrasta Edisono ir 1910 m. pakeista gramofono.

* Pratarmė (*pranc.*).

94. Ta dingstimi, kad Roberto duktė Ingeborga ketino susituokti su jaunuoju grafu Karlu fon Frišen-Riderstolpe, 1893 m. rudenį sunerimusiam broliui Alfredas parašė šiuos laiškus:

Gmundenas, 1893 08 24

Mielasis Broli Robertai!
Tavim dėtas į šį reikalą reaguočiau labai ramiai dėl trijų priežasčių, būtent:
1) to, kas įvyko, negalima pakeisti;
2) Amerikoje 20 milijonų moterėlių niekad neinformuoja tėvų apie savo vedybų reikalus, ir nė vienoje kitoje šalyje moteris nėra tokia laiminga ir taip gerai aprūpinta kaip tenai;
3) tavo dukrelės tokia sveikata, kad jai negalima linkėti gero pernelyg griežtomis priemonėmis.

— — —

Tavo būsimasis žentas atrodo atsidavęs ir vyriškas, bet negriežtas, laikosi nedirbtinai ir yra labiau išsivadavęs iš bajoriško snobizmo nei kuris kitas žinomas švedų didikas, išskyrus Nolaną ir Pirę.

Jaunasis Riderstolpė atrodo subrendęs rimtai tvarkyti reikalus. Jis daro vadovo, o ne pavaldinio įspūdį.

Kad gyvenamoji vieta ne itin graži, o namas nelabai didingas, nesvarbu.

Ingeborga kukliausia iš visų žmonių. Nei ji, nei jos vyras nesipuikuos grafų livrėjomis. Apibendrindamas ir jokiu būdu neketindamas patarti, dabar laikyčiaus nuomonės, jog jaunuolio neigiama pusė yra jo tėvas, kurio beprotiškas išlaidumas gerokai pakenkė sūnui, bet galbūt kiek sustiprino jo charakterį ir jis bus daug malonesnis savo žmonelei, nei Tu spėji.

— — —

Žinoma, nors ir viengungis, suprantu, kad ne taip lengva prižiūrėti savo dukteris ar garantuoti jų būsimą laimę.

Betgi kokia neaiški didžiausiam aiškiaregiui lemties knyga. Todėl galbūt geriau, kai veda likimas, o ne pats mėgini jį vesti: bent negali sakyti, kad tave ne laiku sustabdė.

Riderstolpė turi apsukrumo, nors ir yra delikatus. Tokie žmonės dažnai patinka švelnioms ar jautrioms būtybėms.

Galbūt sulydžius bus gautas geresnis lydalas, nei Tau atrodo. Vyriš-

kis, kuris mūsų laikais stokodamas nuosavo turto tuokiasi su mergina tuščiomis rankomis, iš tikrųjų yra įsimylėjęs veršis, turintis visas galimybes padaryti ją nelaimingą.

– – –

Tam, kad sėdžiu čia pirmą valandą nakties filosofuodamas prie plunksnos, esama dviejų priežasčių: viena – reikia pateisinti filosofijos daktaro laipsnį, antra – tapau panašus į palaimintąjį Jobą, nes esu nusėtas žaizdų, beje, tik nuo uodų įkandimų, bet vis dėlto... Jos prisideda prie filosofinės nuotaikos.

– – –

Paryžius,
1893 10 23

Mieliausiasis Broli Robertai,

– – –

Man bemaž atrodo, kad Tu jau pritari mano nuomonei apie Karlą Riderstolpę... Šiaip ar taip, jis nė kiek neužsikrėtęs švedų bajorų liga. Tai ypač gražu, nes gyvena šalyje, kur daugybė vadinamųjų aristokratų tarsi išlikusios nugriautų beprotnamių iškabos puikuojasi pasenusiomis idėjomis.

O Riderstolpė laikosi labai natūraliai ir oriai: jis tikrai nekaltas, kad visuomenė jį pažymėjo rango ženklu.

Dėl bylos prieš Anglijos vyriausybę nagrinėjimo buvau priverstas čia atvažiuoti. Esu labai išvargintas ilgos kelionės ir sunkiai rašau, užtat juo širdingiau Tave sveikina

Alfredas

95.

Alfredas Nobelis turėjo ambicijų Boforse sukurti tarptautinio masto patrankų pramonę. Netrukus jis prabilo, kad „būtų smagu išvysti Švediją ginklų srityje varžantis su Vokietija ir Anglija". Be to, įsigydamas Bjornborno dvarą jis ketino pagaliau įsitaisyti namus Švedijoje. Žinoma, Švedijos žiemos jam vis dar rodėsi siaubingai ilgos, bet pramoninis šalies klimatas buvo pagerėjęs. Darbo vietas kuriančios iniciatyvos galėjo tikėtis valdžios paramos.

Jis taip pat vylėsi naujoje laboratorijoje ir kitoje aplinkoje galėsiąs atlikti vis pažangesnius ginklų technikos eksperimentus. Alfredas be jokio gailesčio San Remo darbo aplinką iškeitė į Boforsą.

Anglijos alternatyva tuo metu buvo negalima dėl tebevykstančios

kordito bylos. Dar prie to prisidėjo, jog „...Anglijoje per daug klesti konservatizmas, kad apskritai galėtum imtis kokios nors veiklos, neturinčios priešistorinių tradicijų".

Prancūzijoje valdžios organai uždarė jo Sevrano laboratoriją, be to, Alfredo manymu, „visi prancūzai gyvena palaimingai tikėdami smegenis esant prancūzišką organą".

Pagaliau vokiečiai jam atrodė „pedantiškai ceremoningi ir perdėtai smulkmeniški". Vis dėlto svarbiausia priežastis, dėl kurios jis nesvarstė galimybės apsigyventi Vokietijoje, buvo politiniai neramumai atsistatydinus Bismarkui. Tačiau Alfredas pirmasis pripažino, kad šios šalies chemijos ir mechanikos pramonė pirmauja pasaulyje.

Proga įsigyti Boforsą jį žavėjo. Nuošalioje Švedijos aplinkoje planuojamiems eksperimentams jis galėjo susikurti geriausias įmanomas sąlygas.

1894 m. sausio pradžioje Alfredas už milijoną kronų įsigijo visas Šelbergų šeimos firmos tikrąsias akcijas.

Boforso ginklų kalykla buvo pasenusi, o investicijomis nesirūpinama. Kaip patyręs finansininkas, Alfredas suprato įsigijęs bankru-

tuojančią įmonę. Tačiau tai jam nesutrukdė pasinaudojus opcionu nusipirkti ir seną Bjorneborgo gamyklą, kurios aukštakrosnės, Besemerio konverteriai ir valcavimo staklės gerai derėjo su jo veiklos planais. Kad galėtų naudotis Svartelveno vandens energija, jis taip pat pasisiūlė pirkti greta esantį Karo kriokl).

1894 m. vasario 19 d. Boforso ir Gulspongo akcinės bendrovės valdybai sušaukus nepaprastąjį bendrovės susirinkimą ir valdybos posėdį, naujuoju pirmininku buvo išrinktas Alfredas, o Jonui K. Šelbergui nuspręsta palikti ir toliau eiti vykdomojo direktoriaus pareigas, nors šeima ir atsižadėjo savo akcijų.

Naujajai valdybai Alfredas įteikė memorandumą, įpareigojantį „Boforso" vadovybę:

1) Įrengti bedūmio parako gamybos ir cheminių bandymų laboratoriją.
2) Įtaisyti šaudyklą, kurioje būtų galima atlikti nedidelius bandomuosius įvairių rūšių parako ir granatų sprogdinimus.
3) Išplėsti patrankų dirbtuvę. Šiuo reikalu jis pageidavo gauti „išsamų projektą su planais ir numatomomis išlaidomis, kad būtų galima gerai organizuoti darbą".

Tokią Alfredo numatytą veiklą „Boforsas“ dar ilgai vykdė po jo mirties.

Taip Alfredo Nobelio vardas visiems laikams susijo su Karlskoga. Praėjus 90 metų nuo Alfredo atvykimo, komunos tarėjas Nilsas Sioderholmas pagerbė jį kalba, pasakyta 1983 m. rugsėjo 6 d. per jubiliejaus iškilmes:

„Kai 1893 m. Alfredas Nobelis pirmąkart atkako į Karlskogą, jį pasitiko idiliškas kaimas. Geležinkelio stotį supo laukai ir pievos, kuriose ganėsi gyvuliai. Priėjęs aikštę, jis išvydo keletą krautuvių. Tikriausiai nustebo, išgirdęs, kad šioje nereikšmingoje provincijoje vis dėlto gyvena ne mažiau kaip 9000 žmonių.“

96.

Apsilankęs pirmą vasarą po gamyklos įsigijimo, Alfredas Boforse užtruko ilgai, nes aktyviai domėjosi laboratorijos statybos dvaro parke parengiamaisiais darbais. 1894 m. rugpjūtį jos vadovu tapęs Ragnaras Sohlmanas prie šono turėjo Hiūgą Beketą. Pastarajam vėliau reikėjo savo laiką skirti tiek Bjornbornui, tiek San Remui.

Alfredas nebesielgė taip, lyg jo gyvenimo darbas būtų užbaigtas. Gyvenimo Boforse pradžios dokumentai byloja apie sunkius ligos paženklinto žmogaus išbandymus. Dar 1966 metais buvo gyvų ano meto liudytojų. Lapkričio 2 d. tuomet 87 metų Augustas Ohlingas *Svenska Amerikanaren Tribunen* laikraščiui pasakoja:

„Nobelis geležinkelio vagonais iš Stokholmo čia atgabeno visą laboratoriją. Mes, maži berniukai, irgi padėjome nuvežti ją iki gamyklos, kur buvo suręstas statinys. Jis visų pirma atsidėjo artilerijos sviedinių gamybai ir pats dalyvaudavo per bandomuosius sprogdinimus. Jie šaudydavo iš laibgalio užtaisomais pabūklais, bandydami įvairias parako rūšis, o aš buvau vienas tų, kuriuos Nobelis priėmė bėgioti ieškant pievose nukritusių patrankos sviedinių.“

Viena iš problemų, kurią norėjo išspręsti Alfredas, buvo „efektyvus storos šarvaplokštės pramušimas sprogmenimis“. Jis įsivaizdavo „šaunamąjį ginklą, iš kurio netoli nuo šarvaplokštės paleidžiama daugybė mažų sviedinių, išvystančių neregėtą greitį ir perrėžiančių

plieną lyg sviestą. Jie parengtų kelią didžiajam sviediniui, kuris gautų jau sukramtytą maistą".

Kaip matyti iš 1894 m. spalio 3 d. laikraščio žinutės, Alfredas galvojo ir apie naujus taikios paskirties produktus: „Dr. A. Nobelis kreipėsi dėl patento kaučiuko, gutaperčos, odų ir lakų pakaitalams bei tuo būdu gaunamiems fabrikatams gaminti". Jis taip pat atsidėjo elektroninei kalio, dirbtinio šilko, natrio ir netgi sintetinių brangakmenių gamybai.

Įsigijęs „Boforsą" Alfredas ilgiau užtrukdavo Švedijoje, tad galėjo bendrauti su tokiais draugais kaip Lydbekas, S. A. Andrė, išradėju Vilhelmu Unge, „Nitroglicerino" bendrovės vykdomuoju direktorium Karlu Ebergu, taip pat su Nordenšioldu bei jo ištikimuoju palydovu Luji Palanderiu, 1868 m. dalyvavusiais Špicbergeno ekspedicijoje, o po dešimties metų „Vega" perplaukusiais Šiaurės jūrų kelią.

Prie draugų būrelio priklausė ir išradėjas bei civilinis inžinierius Robertas V. Strehlertas. Išlaikęs Aukštosios technikos mokyklos egzaminą, Strehlertas dirbo Alfredo laboratorijose Sevrane ir San Reme, o paskui ir Boforse. Strehlertas buvo nepaprastai geras rangovas. Po studijų jis išvažiavo į JAV, kur jam pavyko pasipraktikuoti pas Tomą A. Edisoną. Ten nuodugniai išstudijavo kaitinamųjų lempų gamybą ir grįžęs namo Siodertelјėje atidarė Švedijos kaitinamųjų lempų fabriką. Alfredą domino Strehlerto užpatentuotas dirbtinio šilko gamybos iš nitroceliuliozės metodas. Jaunajam švedui išsipasakojus ateities planus, Alfredas tučtuojau įžvelgė perspektyvą gaminti dirbtinį šilką plačiu mastu.

Praėjus mėnesiui po Alfredo mirties, Strehlertas parašė Rudolfui Liljekvistui, tapusiam testamento vykdytoju: „Labai susirūpinęs dėl techninės pažangos, Nobelis mėnuo prieš savo mirtį visiškai užbaigė planą, pagal kurį turėjo būti pradėta augalinio šilko gamyba. Siekdamas šio tikslo, jis švedų įmonę skubėjo aprūpinti net finansiškai, nes jo sveikata šlubavo. Jau buvo sudarytos visos parengtinės sutartys, kai ištikusi mirtis vienu kirčiu padarė galą jo didingam sumanymui".

Plienas buvo kitas pavyzdys, rodąs Alfredo gebėjimą anksti pastebėti naujas tobulinimo galimybes. Bjornborno laboratorijoje jis pradėjo bandymus – norėjo pagaminti naują legiruotą plieną, kuris būtų efektyvesnis.

Plieno pagerinimo reikalu ištyręs bendradarbiavimo galimybes tiek su prancūzų, tiek su vokiečių bendrovėmis, Alfredas kreipėsi į Amerikos *Bethlehem Steel Corporation*. Jo tikslas buvo „aljansas", kaip jis tai vadino, su galinga JAV įmone. „Boforsas" turėjo nusipirkti dalį *Bethlehemo* ir atvirkščiai. Vadovaujantys bendrovių asmenys sėdėtų abiejose jų valdybose.

Alfredui tikslinant plano detales, iškilo netikėta problema. Staiga pareigų atsisakė „Boforso" vykdomasis direktorius Jonas Šelbergas, nes gavo pasiūlymą tapti 1747 m. įkurto Švedijos plieno pramonės šakinio organo *Jernkontoret* vadovu. Tačiau problema greitai buvo išspręsta: geras Alfredo draugas Torstenas Nordenfeltas nauju vadovu pasiūlė karinio jūrų laivyno karininką Gustafą Diurseną. Užteko trumpo pokalbio Paryžiuje, kad Alfredas pasiūlytų Diursenui Boforso akcinės bendrovės vadovo postą.

Alfredo laiškai liudija, kad paskutinius šešis gyvenimo mėnesius bendradarbiavimo su *Bethlemu* planai buvo jo dėmesio centre. Jei sumanymas būtų buvęs įgyvendintas, jis būtų padaręs teigiamą įtaką ne tik „Boforsui", bet ir Švedijai.

97.

◆ Medicinos žurnale Alfredas buvo skaitęs, kad akis vaizdą tinklainėje geba išlaikyti maždaug 1/10 sekundės. Pastebėtas dalykas nebuvo naujas, bet kai kurie mokslininkai tučtuojau ėmėsi studijuoti šį „akies vangumą". Alfredo vaizduotė įsisiūbavo, ir jis užrašų knygelėje pasižymėjo: „Šviesos efektą padidinti du ar daugiau kartų, reflektoriams judant greičiau nei dešimt apsisukimų per sekundę". Jam atrodė, kad akies vangumu būtų galima kaip nors praktiškai pasinaudoti. Ketino eksperimentuoti su „apvaliame horizonte judančiais vaizdais" keletą metų prieš broliams Liumjerams Paryžiaus Kapucinų gatvėje išrandant kinematografą.

Alfredui nepavyko išspręsti šios problemos, bet eskizai rodo jį žengus teisingu keliu. Jam buvo aišku, kad šviesos srautą galima sustiprinti daugiau nei dešimt kartų per sekundę apie žiburį apsisukančiu veidrodžiu. Jis kalba apie „perdirbtą magiškąjį būgną". Apvalaus kambario viduryje ketino įtaisyti šviesos šaltinį su besisukančiu veidrodžiu, kuris apšviestų vaizdus ant sienų.

Šiomis idėjomis Alfredui nepavyko sužadinti bendradarbių en-

tuziazmo, nors jie ir pareigingai išklausydavo jo ataskaitas. Vyriausiasis chemikas Beketas darbdavio pramanus nesivaržydamas vadino *toy business* – niekų žaidimu. Jei laboratorijos darbuotojai į Alfredo viziją būtų pažiūrėję rimtai, galimas daiktas, gimtasis kino miestas vadintųsi Boforsas, o ne Paryžius.

Pagal akcinių bendrovių įstatymą įmonei valdybos pavedimu vadovauja vykdomasis direktorius, bet atsisėdęs į „Boforso" valdybos pirmininko kėdę šeimininkavo Alfredas. To meto atsiminimuose jis vadinamas „baisiu niukintoju". Net išvykęs iš Bjornborno, bendrovei vadovavo telegramomis ir laiškais iš San Remo. Jis retai įsakinėdavo, mieliau rašydavo: „Aš pagalvojau..." Jo autoritetas buvo toks neginčijamas, kad jam retai kas prieštaraudavo – net jei ir būdavo motyvų.

Kai Alfredas perėmė vadovavimą „Boforsui", šis buvo šeimyninė įmonė, kuriai grėsė uždarymas. Srityje iš tikrųjų kilo masinio nedarbo pavojus. Alfredui paėmus vadžias, įvyko persilaužimas. Pirmiausia 2,5 milijono kronų jis paskyrė įmonės rekonstrukcijai. Jo darbų programa buvo greitai įgyvendinta. Imta statyti nauja laboratorija, atnaujintos susidėvėjusios dirbtuvės ir pakeistos garsiąsias „Boforso" patrankas gaminančios mašinos.

Pamažu mažoje gamyklos gyvenvietėje atslūgo įtampa ir išnyko stingdantis jausmas, kad veikla esanti pasmerkta. Minint „Boforso" 300 metų jubiliejų karo archyvaras Birgeris Steksenas padarė išsamų pranešimą, tad įvykių raida Alfredo vadovavimo metais gerai dokumentuota. Jo darbams ypač būdingas kokybės reikalavimas. 1894 m. kovo mėnesio rašte valdybai jis pabrėžia, kad „...grynai komerciniu požiūriu labai svarbu kurioje nors specialioje šakoje gaminti tokius puikius produktus, jog šie pralenktų visus ankstesnius. Specializacija ir pelnas beveik visada eina koja kojon. Iš taip gaunamo pelno turėtų augti gamykla".

Kaip galimą specializaciją Alfredas visų pirma numatė plieno gamybą. Jis norėjo išgarsinti švedų plieną kaip labai geros kokybės. Taip pat turėjo planų gaminti patrankų paraką ir „Krupo pavyzdžiu rekomenduoti jį naudoti savo gaminamose patrankose. Tai labai racionalu".

Alfredas reikalavo ne tik kad žaliavų bei galutinių produktų būtų aukšta kokybė, bet kad ir personalas dirbtų kokybiškai. Jei kuris nors atsakingas darbuotojas nepateisindavo jo vilčių, Alfredas ne-

dvejodavo. Viena proga rašė, kad „praktikoje taikąs sąžiningumą, o ne sentimentalumą". Jis nevengdavo atleisti negarbingą darbuotoją, neatsižvelgdamas į jo atsakomybės dydį.

Alfredo rūpinimasis savo darbuotojais ilgainiui buvo kone taip pat pripažintas kaip ir Liudvigo. Jo, kaip „Boforso" valdybos pirmininko, o praktinėje veikloje – įmonės vadovo, filosofija sutraukiama į keletą žodžių: tik materialiai aprūpinus žmones galima tikėtis nepriekaištingo jų darbo. To paties požiūrio daugelį metų laikėsi ir kitose Europos šalyse įkurtose dinamito bendrovėse. Užtat norėdami įsidarbinti jo įmonėse, žmonės dažnai turėdavo įsirašyti į ilgą laukiančiųjų sąrašą. Darbuotojai nemokėdavo už vaistus ir gydymą. Alfredas anksti prašneko ir apie teisę gauti pensiją, išdirbus visą gyvenimą.

Konservatyvus laikraštis *Arbetarens vän* kartą norėjo priversti jį užsiprenumeruoti tam tikrą skaičių egzempliorių, kad būtų galima juos paskleisti tarp gamyklos darbininkų, nes „nūnai agitatoriai sėja tarp darbuotojų tiek daug nuodų, kad kiekvienas darbdavys turėtų būti suinteresuotas įsigyti priešnuodžių". Alfredas atsakęs tikriausiai negreitai pamirštais žodžiais: „Man atrodytų nepadoru, jei „Boforso" darbininkai diktuotų, ką aš turiu ar neturiu skaityti. Bet ir jie gali reikalauti, kad nevaržyčiau jų laisvės".

Augustas Ohlingas laikraščio interviu pateikia asmeniškai su Alfredu bendraujant susidarytą jo, kaip naujo „Boforso" savininko, įspūdį: „Nobelis buvo entuziastas. Jis daug dirbo, degte degė idėjomis ir savo bendradarbius užkrėsdavo energija. Kartu norėjo pasirodyti labai kuklus žmogus, mėgdavo pabrėžti esąs neišrankus ir nereikalaująs didelio komforto, o puikiausiai galįs gyventi ir šuns būdoje. Tačiau gyvendamas Bjornborne jis pageidavo visų patogumų. Įsitaisė klozetus ir įsivedė elektrą".

Galėjo pridurti ir tai, kas buvo gerai žinoma apylinkėje, būtent: Alfredas taip bijojo šalčio ir skersvėjų, kad miegodavo savotiškoje dėžėje. Savo lovą jis aprėmino keturiomis sandariomis medinėmis sienomis. Veikiausiai gerai prisiminė ledinį vaikystės kambariūkštį Norlandsgatane ir ne mažiau vėjuotus jaunystės metų būstus Sankt Peterburge.

Apstatyti Bjornborno kambarius Alfredas pavedė Roberto sūnui Jalmarui. 1894 m. rudenį jam rašė: „Norėčiau padaryti porą pastabėlių, būtent:

1) kol išgalėsiu, mano svečiai bus vaišinami geru tabaku, tad rūkomojo kambario greičiausiai neprireiks;
2) viengungiui neleistina pasitenkinti vienu viešnių kambariu, bet, matyt, reikia jų turėti keletą. Todėl būtų gerai apstatyti kelis kambarius taip, kad jie tiktų tiek kukliems vyrams, tiek moterims."

Disponentas Jonas K. Šelbergas, iš anksto pasiteiravęs, kaip Alfredas norėtų gyventi, sužinojo, kad jo reikalavimai menki: „Man reikia labai geros lovos, nes kitaip nemiegu, ir labai geros virtuvės, nes esu nuo jos priklausomas. Ne dėl užgaidaus, bet dėl nepajėgaus skrandžio turiu laikytis griežtos dietos. Šiaip mano pretenzijos apsiriboja knygų spinta ir kitais esamais baldais".

Teisybė, kad jo „nepajėgus skrandis" sunkiai virškino paprastą švedų maistą. Tikindamas, esą jo reikalavimai menki, vis dėlto virtuvės darbuotojus atsikvietė iš Prancūzijos.

Švedijos rudens žvarba privertė Alfredą anksčiau, nei planavo,
 grįžti į Italiją. Todėl per Ingeborgos vestuves jis buvo San Reme. Jis parašė Robertui į Jetą:

San Remas,
1894 m. spalio 31 d.

— — —

Kokia laimė, kad taip gerai nusisekė Ingeborgutės vedybos! Juk ji turėtų būti sveikesnė ir linksmesnė nei daugelį metų.

Tačiau vargšas Emanuelis Rusijoje kankinasi dėl verslo rūpesčių, yra prispaustas sunkios naštos, kurios jokiu būdu nėra subrendęs pakelti. Tiesiog mįslė, kad reikalai tebejuda ir kad mūsų bendrovė kartu su jais išsisuka. Man regis, dabar Emanuelis pats ima suprasti, kad būtini nauji vadovai, bet galbūt per vėlai atitoko arba blogai pasirenka.

Aš jaučiuosi labai pavargęs ir esu dažnai kamuojamas širdies negalės. Todėl negalėčiau pagelbėti Emanueliui ir vis labiau jaučiuosi priverstas mažinti savo paties katorginių darbų apimtį.

— — —

Kaip P. S: *Labai ačiū už Jūsų sveikatos ir viso geriausio linkėjimus mano gimimo dieną. Labai džiugu girdėti, kad Tu esi gana sveikas bei žvalus ir kad Tavoji šalanda, regis, padirbta gerai pasiplaukioti dvidešimtajame amžiuje.*

Po kokios savaitės Alfredas vėl parašė broliui.

San Remas,
1894 m. lapkričio 11 d.

– – –

Mane kiek nustebino Tavo lapkričio 5 d. laiško, apsilenkusio su manuoju, turinys. Juk paprasčiausia būtų atvirai paklausti, kodėl neatvažiavau į vestuves.

Kaip Tau žinoma, kaip tik tuo metu vyko nemalonus procesas prieš Anglijos vyriausybę, ir visi visų bendrovių valdybų nariai buvo susirinkę Berlyne tiek suplanuoti bylos perdavimą Lordų rūmams, tiek su manim sutvarkyti sutartyje numatytus santykius, kuriuos pats prašiau peržiūrėti.

Juk aš daugelį kartų teiravausi Ingeborgos apie vestuvių laiką, nes ketinau jose dalyvauti, ir tai, ką Tu turi omeny rašydamas apie mano neatvykimą neva lėmusius jausmus, man panašu į mįslę.

Jei gyvenime galėčiau vadovautis savo jausmais ar protu, turėčiau vengti visų švenčių, per kurias išgėrinėjama ir puotaujama. Aš taip ir darau, kol įmanoma, ir gyvenu kaip atsiskyrėlis dėl tos paprastos priežasties, kad sunkiai virškinamas maisto gabalėlis arba pora taurių vyno paaštrina skrandžio uždegimą ir sukelia mėnesius trunkančias kančias. Stokholme dėl netinkamo valgių gaminimo ir nepastovaus valgymo laiko, prie kurio neprisiderinu, gyvenu nuolatiniame pragare.

Tai, kad tebesu gyvas, priklauso vien nuo nepaprasto mano atsargumo, padedančio išvengti kvietimų. Bet, pripratęs nekreipti dėmesio į savo gerovę, būčiau mielai pasilikęs vestuvėse, jei būčiau galėjęs tai padaryti nesusikompromituodamas prieš daugybę kolegų, laukiančių manęs Berlyne.

Juo nemaloniau man buvo ten važiuoti, kad turėjau grįžti į „Boforsą" ir dalyvauti posėdyje. Bet juk negali visur suspėti.

Paskutiniaisiais metais be galo susenau ir jaučiuosi labai prislėgtas ir pavargęs. Ir nieko nuostabaus, juk kone visą gyvenimą buvau savotiškas puslavonis.

– – –

Grįžęs į Boforsą, Alfredas smaginosi važinėdamas arkliais kinkyta karieta. Jis buvo prašęs Emanuelį Sankt Peterburge nupirkti keletą Orlovo ristūnų. Liaudies humoras Boforse netrukus juos pakrikštijo „Nobelio lakstūnais". Čia vėl gali paaiškinti liudytojas Ohlingas: „Nobelis buvo padorus vyras, bet, žinoma, turėjo keistybių. Viena jų buvo ta, kad jis turėdavo greitai važiuoti. Todėl jis parsisiųsdino iš Rusijos tris eržilus – du juodžius ir vieną širmą, – kuriuos įkinkęs į lando, pasileisdavo siaubingu greičiu".

Pasak Ohlingo, Alfredas prie apsauginių karietos skydelių liepęs pritaisyti elektrinius žibintus, „ir dinamito ponas važiuodavęs švytėdamas bei dundėdamas". Vietos laikraštyje aprašytas vienas tokių Alfredo pasivažinėjimų, kai jo dailūs rusiški žirgai vos galėję susilaikyti lėkdami Vermlando šlaitais: „Jis švilpte švilpęs uždaroje kupė didžiausia garvežio jėga. Buvęs girdėti tik spartus eržilų kanopų bildesys, nes karieta guminėmis juostomis apvyniotais ratais – jo paties išradimas – nekėlusi jokio triukšmo".

Buvusiam Alfredo vežėjui Bjornborne, vardu Andersas Karlsonas, 1938 m. kovo 4 d. sukako 80 metų. Tuomet *Karlskoga Bergslag* paėmė iš jo interviu:

„Kai Alfredas Nobelis atkako į Striomtorpą, niekaip nebuvę įmanoma traukiniu pasiekti Boforso. Tuomet jis stoties viršininką paklausęs, ar negalėtų užsisakyti papildomo traukinio, bet šis jam atsakęs, jog tai būsiąs brangus reikalas ir jis nemanąs poną turint tam pakankamai pinigų. Nobelis paklausęs, kiek jų reikia, ir atsakymas buvęs: 50 kronų. Daktaras išsitraukęs piniginę ir parodęs porą tūkstantinių. Stoties viršininkas bemat nuėjęs užsakyti papildomo traukinio iš Kristinehamno..."

Paklaustas, ar Alfredas Nobelis daug laiko praleisdavęs Bjornborne, Andersas Karlsonas atsakęs: „Jis čia gyveno dvejus metus, bet dažniausiai būdavo išvažiavęs. Jam išvažiavus, sodyba rūpindavosi brolėnas Jalmaras. Jis visad būdavo tituluojamas „inžinierium", bet sykį kažkam pasakius tai daktarui, šis pratrūkęs juoku ir paaiškinęs, kad vaikinas nesąs joks inžinierius, o jo brolėnas, ten atsiradęs tik dėl perstatymo darbų, kuriuos gerai išmano".

98. ◆ 1895 m. vasarą gyvendamas Bjornborne, Alfredas, regis, buvo puikios nuotaikos. Jis dirbo savo darbus, nors ir varginamas stenokardijos, kasdien versdavusios ryti dideles spiritinio nitroglicerino tirpalo dozes.

Tuo laiku jis susidomėjo jaunais išradėjais Birgeriu ir Fredriku Jungstriomais, gimusiais 1872 ir 1875 metais. Alfredas apie juos rašė, esą jam „smagu bendradarbiauti su tokiais gabiais ir išties kukliais asmenimis kaip ponai Jungstriomai“. Abu broliai dienomis dirbdavo, o vakarais lankydavo Aukštosios technikos mokyklos vakarinius kursus. Beje, jų fizikos mokytoju buvo inžinierius S. A. Andrė.

Alfredas prisidėjo prie keleto brolių išradimų, visų pirma „Svėjos“ dviračių. Jungstriomams pasisekė sukonstruoti pirmą perjungiamos pavaros dviratį. Būdamas vos 16 metų, Birgeris išrado strektę. Tai buvo jėgos perdavimo įtaisas, sukantis ratą viena kryptimi ir neleidžiantis jam suktis atgal. Dėl šio išradimo užpakalinio dviračio rato stebulė įgijo iš principo tokią formą, kokios ji tebėra ir šiandien.

Alfredas apsisprendė bendradarbiauti su broliais Jungstriomais po parodomojo važiavimo Drotningholmo kelyje už Stokholmo. Alfredui padarė įspūdį dviračio konstrukcija, leidžianti jį lengviau minti. 1894 m. rugpjūčio 17 d. jis formaliai susitarė su inžinierių firma *Waern och Barth*, kad ši per Anglijoje ką tik įsteigtą įmonę *The New Cycle Co* pasistengs gauti komercinės naudos. Alfredas bendrovėje pasirašė už 40 000 svarų sterlingų įnašą. Netrukus dienos šviesą išvydo triratis – su dviem varomaisiais užpakaliniais ratais ir vienu vairiniu. Šio dviračio-kebo prototipas buvo rytietiška rikša.

1898 m. kovą *The New Cycle Co* buvo priversta nutraukti veiklą, nors ir labai stengtasi įmonę išgelbėti. Tačiau pagrindinė verslo idėja buvo gera, ir Alfredas entuziastingai propagavo „ratų sportą“, kuris, beje, dešimtmečius buvo technologijos šuolio pavyzdys transporto srityje. Ano meto liudytojas Ohlingas gali tai paaiškinti: „Nobeliui šovė į galvą, kad ir jis turėtų išmokti važiuoti dviračiu gyvendamas čia, Boforse. Jis važinėjo ne paprastu dviračiu, o keistai minama aukštarate mašina. Keletą valandų per savaitę mindavo ją aplink dvarą. Šalia visuomet būdavo inžinierius, prilaikantis Nobelį, kad šis neapsiverstų“.

Alfredo laikais švedų dvikronį puošė unijos monarcho Oskaro II profilis su devizu: „Broliškų tautų gerovė". Kai karalius per karinius Vermlando manevrus apsilankė Boforse, daug vėliau vietos laikraštyje pasirodė kito Bjornborno autoriteto, Anderso Karlsono, „recenzija":

„Aš prisimenu, kaip Oskaras II čia atvažiavo aplankyti daktaro. Tai buvo išvaizdžiausias mano kada nors regėtas žmogus. Jis turėjo labai gražią barzdą. Be jokios abejonės, jis taip pat buvo protingas, nes suteikė Norvegijai laisvę, antraip mūsų broliškos tautos tikriausiai niekada nebūtų išvengusios ginčų."

Jo prakilnybė į Boforsą atvyko aštuntą valandą ryto ir žengiantis pro vėliavomis išpuoštus garbės vartus buvo pagerbtas patrankų, užtaisytų autentišku „Boforso" paraku, saliutu. Su Alfredu ir Emanueliu, sukorusiu ilgą kelią iš Sankt Peterburgo vien dėl karaliaus apsilankymo, apžiūrėjus dirbtuves, buvo pasakytos pakilios kalbos. Alfredas patikino, kad Boforse į karaliaus apsilankymą žiūrima kaip į pripažinimą, „kuris paskatins dar labiau stengtis būti naudingiems karaliui ir tėvynei. Aš pats padarysiu viską, ką galiu, kad pastūmėčiau pirmyn čionykštę pramonę".

Oskaras II atsakė tostu už Nobelių giminę, „kurios daugybė narių teikė ir teikia garbę Švedijai ir švedišką pavardę padarė gerbiamą visoje žemėje".

Praėjus keleriems metams po šio apsikeitimo komplimentais, karalius Oskaras pasikvies į rūmus Emanuelį, kad pamėgintų jį priversti neįvykdyti paskutinės testamentu pareikštos Alfredo valios.

Prieš karaliaus apsilankymą Boforse Alfredas parašė Jalmarui du laiškus su smulkiomis nuorodomis:

Bulonė,
1895 m. liepos 29 d.

Mielasis Jalmarai,

— — —

Kad būtų galima priimti Karalių, saloną tikriausiai reikėtų apstatyti gražesniais nei dabar baldais. Ar gali laiku tuo pasirūpinti?

— — —

Rojalį aš atsiųsiu. Taip pat staltiesių ir servetėlių, bet man reikėtų žinoti valgomojo stalo plotį. Ar gali man atsiųsti šiuos duomenis į Paryžių?

— — —

Paryžius,
1895 m. rugpjūčio 12 d.

– – –

Siunčiu staltiesių ir servetėlių, bet rojalį, matyt, turėsime susirasti Geteborge arba Stokholme, nes laikas neleidžia jo iš čia atsiųsti.

– – –

Nuoširdžiai Tavo
Alfredas

99. ♦ Vilhelmas T. Ungė, buvęs artilerijos kapitonas, 1885 m. išėjo į atsargą, kad galėtų visą laiką skirti išradybai. 1892 m. Stokholme jis susisiekė su Alfredu, nes ketino šį sudominti savo „skraidančia torpeda“. Ungė norėjo pagaminti sviedinį, galintį nešti ginklą. Pagal jo idėją, iššautam sviediniui pasiekus didžiausią aukštį, paleidžiama raketa, kuri jį pavaro toliau. Kosmoso eros televizijos žiūrovams veikimo būdas žinomas.

Technikai gabus buvęs karininkas Alfredui padarė didelį įspūdį, ir skraidančiai torpedai finansuoti buvo įkurta akcinė bendrovė „Marsas“, turinti 40 000 kronų akcinį kapitalą. Tarp akcininkų buvo Oskaras II, Gustafas de Lavalis ir „Nitroglicerino“ bendrovė, o pritrūkus 7000 kronų, šią sumą pridėjo pats Alfredas.

Nors Stokholme dažnai būdavo užimtas visą dieną, Alfredas rado laiko atvykti į pirmuosius Ungės šaudymo bandymus tame sostinės rajone, kuris šiandien vadinamas Lerkstadenu.

Nauji bandymai buvo atliekami ir San Reme bei dešimties kilometrų ilgio „Boforso“ šaudykloje į rytus nuo Bjornborno. Ungės pastangomis Alfredas dar labiau susidomėjo. Jis suprato, kad oro torpedą būtų galima panaudoti ir civilinėms reikmėms, pavyzdžiui, per laivų katastrofas, tad nusprendė investuoti dar 100 000 kronų.

Alfredui mirus, didžioji veiklos dalis buvo parduota Krupų koncernui. Vokiečiai norėjo įsigyti skraidančios torpedos patentą, nes laikė ją potencialia konkurente pelną nešančioms jų pačių patrankoms. Ungė seniai laiške Alfredui apie Krupų patrankas rašė, kad netrukus „šias milžiniškas geležies pabaisas pakeis skraidančios torpedos“.

Vėliau vokiečiai kaip Vilhelmo Ungės antrininką susiras Vernerį fon Brauną. XX a. ketvirto dešimtmečio pradžioje panašius bandy-

mus, vadovaujant fon Braunui, Berlyno *Raketenflugplatz* vykdė Krupų gamykla. Taigi Ungės ir Alfredo oro torpedos tapo lyg ir Antrojo pasaulinio karo revanšo ginklo pirmtakėmis.

Kita Alfredo su Unge gvildenama idėja buvo fotografavimas iš dangaus. Šią mintį pasiūlęs Alfredas Sohlmanui rašė:

„Ketinu paleisti balionėlį su parašiutu, fotoaparatu ir laikrodiniu mechanizmu, arba reguliuojamu degikliu. Pasiekus tinkamą aukštį, balionas automatiškai subliūkšta arba atsiskiria nuo parašiuto, kuris nusileidžia su nuotrauka."

Ungės raketos tiko žemei matuoti ir žemėlapiams sudarinėti. Alfredas tai pabrėžė 1896 m. patento paraiškoje.

Paskutinį gyvenimo rudenį Alfredas iš Švedijos valdžios dar sulaukė užsakymo „Boforse" pagaminti 25 centimetrų kalibro patrankų laivynui ir pakrančių artilerijai. Jų gamybai reikėjo naujos įrangos, nes senoji galėjo gaminti tik 16 centimetrų kalibro patrankas. Kai 1897 m. Stokholmo pramonės parodoje visuomenė išvydo pirmąsias didžiules 30 tonų sveriančias patrankas, Alfredas jau buvo miręs.

Kaip „Boforso" savininkas, jis per trejus metus pataisė įmonės

ekonominius reikalus ir ši tapo pajėgi konkuruoti su didžiausiomis šios šakos užsienio įmonėmis. Pasiūla buvo stulbinama: nuo artilerijos medžiagų, amunicijos ir šarvinių plokščių iki chemijos pramonės naujovių, vėliau padariusų „Boforsą" pasaulio lyderiu gaminat kontrastines Rentgeno medžiagas, vaistus ir dažus. Šiandien įmonė įgijusi kone unikalią azoto ir sieros rūgščių regeneravimo patirtį. Tokia plėtra būtų buvusi neįmanoma be esminio Alfredo, kaip išradėjo, inspiratoriaus ir finansuotojo, indėlio. Iki paskutinio atodūsio jis kūrė saugaus garo katilo konstrukciją.

100.

Neatsitiktinai Alfredo paliktame knygų rinkinyje esama nemažai nuotykinių pasakojimų. Jis vertino daug jėgų reikalaujančius rizikingus poelgius. Kaip ir daugelis tuo metu, Alfredas mėgo skaityti apie žygdarbius atliekančius narsuolius. Užtat jam buvo visai natūralu paremti tokius žmones kaip keliautojas atradėjas Svenas Hedinas ir aeronautas Andrė. Svenas Hedinas gavo finansinę paramą, kai sumanė ištyrinėti „nesvetingus Tibeto kalnus", o Andrė – kai pasirengė oro balionu pasiekti Šiaurės ašigalį.

Svenas Hedinas atsiminimuose pasakoja ilgai dvejojęs prieš kreipdamasis į Alfredą. Jam atrodę, kad Alfredas esąs žmogus, savo pinigus visų pirma linkęs panaudoti „15 mm kalibro patrankoms ir grūdinto plieno sviediniams, skirtiems šalies gynybai". Kai Hedinas 1893 m. vidurvasarį vis dėlto Alfredui parašė, gavo tokį atsakymą:

Paryžius,
1893 m. liepos 17 d.

Didžiai Gerbiamas Pone Daktare,
Po elektros atradimo ir jį lydėjusios minties apkeliauti Žemę per 1/4 sekundės pajutau panieką niekingoms mūsų dangiškojo kūno dimensijoms. Dėl tos priežasties atradimų ir tyrinėjimų kelionėmis domiuosi mažiau nei anksčiau. Vis dėlto paliudydamas savo nepaprastą nenuoseklumą turėčiau pripažinti, kad aistringai domiuosi kur kas mažesniu pasaulio kūnu – atomu. Jo, kaip individo ir kaip visatos gyvenime dalyvaujančios ląstelės, forma, judesiai, likimas ir kita atima man daugiau laiko nei derėtų. Be to, esu prastas verslininkas ir mano kasa pastaruoju metu gerokai nukentėjo dėl mano klaidų. Jų ir įvairiausių pašalpų nudrenuota kasa ima rodyti tuštumas, vaidenasi vakuumas. Tačiau nenorėdamas visiškai atsimesti pridedu 2000 kronų čekį.

Su didžiausia pagarba
A. Nobelis

Hedinas buvo dėkingas už tai, ką gavo, nes manė, kad Alfredui 2000 kronų nieko nereiškia, o jam pačiam ši suma atitiko „penkiolikos sveikų kupranugarių" karavaną.

Užuominomis Hedinas leido suprasti, kad pasinaudojęs gerais ryšiais su karaliumi galėtų išrūpinti kokį nors apdovanojimą. Alfredo atsakymo Hedinas atsiminimuose necituoja. „Galbūt tarp pusantro milijardo man artimų padarų yra tokių pat abejingų apdovanojimams, bet tikrai nėra abejingesnių už mane. Nenorėdamas išsiskirti kaip originalas, negali atsisakyti apdovanojimų, kai tau juos siūlo, bet paprastai jie kelia problemų ir todėl man yra atkarūs. Tikiuosi, jie neapsunkins mano gyvenimo vakaro. Dar vienas pageidavimas, kuris iš tikrųjų yra sąlyga: apie mano pašalpą neturi būti pranešta jokiam laikraščiui".

Alfredą lengvai uždegdavo kitų idėjos. Todėl jis skatino brolius Jungstriomus, ėmusius svajoti apie mašiną, kuri, mėgdžiodama paukščių plasnojimą, leistų keliauti oru, apie vadinamąjį ornitopterį – skraidymo aparatą su plasnojančiais sparnais.

Tai buvo 20 metų iki Orvilas ir Vilburas Raitai sukonstravo savo pirmąjį praktiškai pritaikomą lėktuvą. Net Alfredas turėjo konkrečių ateities orlaivių vizijų:

„Skraidymas mane pakurstė, bet nemanykime, kad šią problemą išspręsime su balionais. Pasiekęs didelį greitį, paukštis svorio jėgą nugali tik minimaliai judindamas sparnus. Tai atsitinka be jokios magijos. Ką padaro paukštis, pajėgus padaryti ir žmogus. Mes turime orlaivius skraidinti dideliu greičiu. Balandis iš Paryžiaus į San Remą nuskrenda per tris valandas."

Domėjimasis orlaiviais lėmė, kad Alfredas parėmė 41 metų Salomono Andrė planus valdomu oro balionu pasiekti Šiaurės ašigalį. Jiedu susitiko Patentų ir registracijos žinyboje, kur Andrė dirbo vyriausiuoju inžinieriumi. Jam vadovavo Hugas Hamiltonas, kuris buvo vienas Alfredo asmeninių draugų, nors jų požiūriai į patentų

klausimus labai skyrėsi. Hamiltonas pirmas informavo Alfredą apie Andrė sumanymą ir jo būdą gaidropu ir vairabure manevruoti oro balioną 20 laipsnių nuokrypiu nuo vėjo krypties.

1895 m. gegužės 22 d. *Aftonbladet* buvo įdėta tokia žinutė: „Nauja grandiozinė dr. Alfredo Nobelio parama pono Andrė ekspedicijai į Šiaurės ašigalį. Dr. Nobelis padidino savo pažadėtą paramą vyriausiojo inžinieriaus Andrė skrydžiui balionu į Šiaurės ašigalį iki 65 000 kronų, t. y. pusės apskaičiuotų išlaidų, su sąlyga, kad likusi pusė per du mėnesius bus padengta iš kitų šaltinių".

Taip ir atsitiko. Alfredas manė, kad jei Andrė ir nepasiektų tikslo, „pats žygdarbis išjudintų protus". 1896 m. startą atidėjus dėl nepalankių vėjų, Alfredas Boforse surengė Andrė priešpiečius. Juose dalyvavęs Sohlmanas pasakoja, kad Alfredas gyręs Andrė už ryžtą. Jis taip pat ketino paremti ir kitą mėginimą.

Be to, Alfredas pasiūlė specialų prancūzišką laką, kad būtų sustandintas trijų kiniško šilko sluoksnių baliono apvalkalas. Andrė, pasikonsultavęs su įvairiais ekspertais, po kurio laiko Alfredui parašė, kad lakas netinkamas. 1895 m. rugsėjo 22 d. laišku iš Boforso Alfredas skubiai atsakė:

Didžiai gerbiamas Pone Vyriausiasis inžinieriau!
Nemanykit, kad noriu išpūsti įkyrių patarėjų skaičių, kai kiti daug geriau nusimano apie šį reikalą. Aš tik en passant* *nurodžiau esamas galimybes ir neturiu nė menkiausių pretenzijų spręsti apie jų vertę. Dėl tos pačios priežasties pasiūliau Rjefelio lako receptą, kuris, kaip apgailestaudamas matau, pridarė nemalonumų. Man be galo džiugu girdėti, kad pavyko patenkinamai sustandinti balioną ir kad ašigalio didvyrio galimybės didėja.*

Su didele pagarba
A. Nobelis

1896 m. pavasarį Alfredas su Andrė aptarinėjo lyno ir ledo trinties koeficientą bei keičiamo gaidropo ilgio įtaką baliono greičiui. Poliarinis 4500 kubinių metrų dujų tūrio balionas tų pačių metų gegužę buvo parengtas ir prieš išgabenant į Švediją buvo parodytas Paryžiaus Marso lauko Kupole. Ekspedicija prasidėjo mėnesio pabaigoje. Prieš startą Andrė Alfredui parašė turįs vilčių, kad „Jūs galbūt pajusite pasitenkinimą, išvydęs užbaigtą darbą, kuriam padėjote kertinį akmenį“.

Viena Alfredo idėjų buvo ta, kad Andrė ryšį su išoriniu pasauliu turėtų palaikyti pašto balandžiais. Jis rašė, kad šiaurės Rusijoje „pilna balandžių, itin gerai pakeliančių šaltį, jei juos gerai lesini... O kokį džiaugsmą jie sukeltų ir kokie būtų naudingi ekspedicijos saugumui“.

Įmokėjęs žadėtąją sumą, Alfredas paaiškino, kad „jos renta galinti padengti balandžių pulko išlaidas“. Kaip paprastai jis pasiekė, ko norėjo. Skeptiškasis Andrė nusileido, ir keletas ekspediciją lydinčių balandžių parlėkė su žiniomis. Augustas Strindbergas 1897 m. liepos 16 d. dienoraštyje rašo: „Pavakare mačiau du balandžius, skrendančius iš šiaurės į pietus... Herlinas pasakė: „Tai Andrė balandžiai!“ Liepos 17 d. atsirado toks įrašas: „Ryte be ketvirčio ketvirtą prabudau tarsi nuo oru atsklidusio riksmo, panašaus į pašaipų mirštančiojo juoką... Pagalvojau apie Andrė balioną... tai buvo baisu“.

Tuomet Andrė balionas prieš šešias dienas buvo pakilęs iš Špicbergeno. Juo skrido Knutas Frenkelis ir jaunas Strindbergo gimi-

* Atsitiktinai (*pranc.*).

naitis Nilsas. Jie pradingo be ženklo virš Arkties vandenyno. Tik 1930 m. norvegų ruonių žvejybos laivo *Braatvaag* įgula jų palaikus aptiko Belo saloje.

101.

◆ Iš Ardyro fabriko atėjo grėsmingas pranešimas: Frederikui Abeliui, su kuriuo Alfredas vaidijosi dinamito proveržio Anglijoje metais, bet vėliau susidraugavo, suteiktas patentas, kuris sukėlė nerimą *Nobels Explosives* vadovybei. Bendrovė iš Alfredo buvo įgijusi patento Anglijoje teises į balistitą. Dabar paskelbta, kad Abelis su kitu Alfredo draugu fizikos profesoriumi Džeimsu Diuaru gavo bedūmio parako, iš principo identiško balistitui, patentą.

Iš pradžių Alfredas nenorėjo tikėti, kad abu jo draugai, už gerokai išpūstą konsultantų atlyginimą daugelį metų dirbę jo bendrovėje Anglijoje, būtų taip pasielgę. Nekreipdamas dėmesio į iškalbingus faktus, iš pradžių jis nelinko imtis priemonių dėl akivaizdaus pasikėsinimo į patentą. *Nobels Explosives* vadovybei pranešė, kad nepageidauja

bylinėtis, ir siūlė susitarti geruoju. Paprastai Alfredo valia būdavo įstatymas, tačiau šį kartą bendrovė prieš jo norą iškėlė bylą. Formaliai ji tai galėjo padaryti, nes Alfredas nebebuvo pagrindinis akcininkas.

Teisinis bylos nagrinėjimas užsitęsė, pareikalavo daug jėgų ir išlaidų. Net procesui prasidėjus, Alfredas siūlė kaip nors susitarti su Abeliu ir Diuaru, bet bendrovės vadovybė ir jos advokatai norėjo bylinėtis.

Alfredo bedūmis nitroglicerininis parakas Anglijoje sulaukė tiek pat daug dėmesio kaip ir Italijoje. 1888 m. Anglijos vyriausybė sudarė komisiją, kurios įtakingiausi nariai kaip tik buvo Frederikas Abelis ir Džeimsas Diuaras. Komisijai buvo iškeltas uždavinys „apskritai išstudijuoti naujus išradimus, bet ypač tokius, kurie galėtų turėti įtakos kariniams sprogalams, ir pasiūlyti Karo departamentui tokių techninių patobulinimų, kuriuos ji pati palaikytų".

Du Alfredo draugai, įeinantys į *The Explosives Commission*, dabar, žinoma, itin slapta paprašė informacijos apie balistitą ir ją gavo.

Po kiek laiko komisija pareiškė savo požiūrį ir nurodė trūkumus, kurių dalis Alfredui pasirodė svarbūs. Pavyzdžiui, labai lakus kamparas buvo pakeistas acetonu ir glicerino bei acto rūgšties esteriu. Kol tai vyko, Abelis su Diuaru, nepranešę Alfredui, savarankiškai

eksperimentavo valstybinėje laboratorijoje – bandė pagaminti bedūmį paraką. Jiems pavyko pagaminti iš 58 % nitroglicerino, 37 % piroksilino ir 5 % vazelino susidedantį paraką, Alfredo siūlymu želatinuotą panaudojant acetoną, bespalvį lakų tirpiklį, dar ir šiandien naudojamą bedūmiam parakui ir celiulioido prekėms gaminti. Jis pavadintas korditu, nes parako masė buvo išspaudžiama virvelėmis – angliškai *cords*. Užpatentavę bedūmio parako versiją, Abelis su Diuaru šį faktą keletą metų sėkmingai slėpė, kad galėtų išgauti iš Alfredo daugiau pritaikomų detalių.

Valstybinei komisijai – joje dominavo Abelis su Diuaru – rekomendavus jų korditą, Karo ministerija nusprendė, kad šį paraką turi naudoti Anglijos armija ir laivynas. Į tai, kad šio išradimo pirmumo teisė priklauso Alfredui, neatsižvelgta.

Abelio ir Diuaro patentas aptiktas tik tada, kai *Nobels Explosives* Karo ministerijai pasiūlė balistitą. Susijaudinusi bendrovės vadovybė tučtuojau susisiekė su Alfredu Paryžiuje. Nemaloni žinia atėjo labai netinkamu laiku. Prancūzijos policija buvo ką tik nusiaubusi Alfredo laboratoriją, o spaudos kampanija prieš jį pasiekusi kulminaciją. Netrukus paaiškėjo, kad Abelis su Diuaru savo patentą perleido Anglijos valstybei, bet jiems buvo paliktos užsienio teisės.

Teisme Abelis su Diuaru prisipažino gavę informaciją apie Alfredo eksperimentus, tačiau pareiškė, kad šie duomenys neturėję įtakos įforminant jų korditą. Jie taip pat mėgino įrodyti kordito ir balistito patento aprašymų skirtumus. Bet Alfredui skirtumai buvo nereikšmingi. Jo kantrybė baigėsi. Tai buvo ne pinigų, o jo, kaip išradėjo, garbės klausimas. Be to, jį moraliai pykino, kad toks aukštas pareigas einantis tarnautojas kaip Abelis mėgino privačiai pasipelnyti iš išradimo, nors eksperimentavo darbo laiku Anglijos valstybei priklausančioje laboratorijoje.

Sušlubavusią Alfredo sveikatą sunkė nauji dideli užsitęsusio proceso rūpesčiai. Jį kankino abejonės, ar įmanomas teisingumas, ar nuosprendis jau patvirtintas iš anksto. Nežinia truko ilgus trejus metus.

Išnagrinėta pirmoje instancijoje – Lordo kanclerio teisme, – byla pateko į Apeliacinį teismą, o galiausiai sprendimą priėmė Lordų rūmai. Liudydamas teisme Alfredas kartą papasakojo, kad jis su pertrūkiais dirbęs su bedūmiu parakų ir kad problemą išsprendęs tik susidomėjęs celiulioidu. Toliau jis aiškino:

„Kurį laiką problemą buvau atidėjęs į šalį, o paskui vėl prie jos

grįžau. Aš dažnai taip dirbu. Bet visad grįžtu prie uždavinio, kai pajuntu, kad galų gale man pavyks jį išspręsti."

Visos instancijos atmetė *Nobels Explosives* reikalavimus atlyginti nuostolius, padarytus dėl pasikėsinimo į patentą, ir bendrovei priteista sumokėti 28 000 svarų sterlingų už teismo išlaidas.

Sprendimas buvo pagrįstas miglota formuluote apie „gerai žinomą tirpų ingredientą nitroceliuliozę", paimta iš Alfredo patento aprašymo. Pagal ją, anot teisėjų, atmetama visa, kas „netirpsta". Nieko negelbėjo ir tai, kad ginantys advokatai galėjo įrodyti „netirpų" nitroceliuliozinį paraką tam tikromis sąlygomis „ištirpstant".

Teismo sprendimas Alfredui buvo nepalankus, bet per paskutinę ginamąją kalbą vienas iš trijų teisėjų jį moraliai reabilitavo:

„Visiškai aišku, kad nykštukas, kuriam leidžiama užsiropšti ant milžino pečių, regi toliau už patį milžiną... Šiuo atveju negaliu nesimpatizuoti patento originalo savininkui. Ponas Nobelis padarė svarbų išradimą, kuris teoriškai yra kiek neįprastas ir tikrai naujas, – ir štai du apsukrūs chemikai nusičiumpa patento aprašymą, kritiškai jį išstudijuoja ir pamato, kad panaudodami beveik tuos pačius in-

gredientus ir mažai ką tepakeitę gali gauti tą patį rezultatą. Todėl būtų labai svarbu, jei įmanoma, pasirūpinti, kad tokiu būdu nesumažėtų nepaprastai svarbaus pono Nobelio patento vertė."

Vis dėlto ši užuomina nepakeitė fakto, kad iš Alfredo buvo atimti jo išradimo vaisiai. Įsižeidęs dėl teismo sprendimo, jis ėmė dar labiau niršti ant teisininkų, ypač advokatų. Pažeminimas jį privertė parašyti, kad advokatai esą „kraugeriai, kurie gurkia turtus, pateikę trumparegiškus beprasmių sprendimų aiškinimus, kurių miglotumas daro šiuos dar nesuprantamesnius".

Tačiau byla buvo baigta ir skriauda tapo faktu. Alfredui teliko kreiptis į istoriją, kuri galbūt peržiūrės nuosprendį. „Nemesidėje" jis Beatričės lūpomis išsako tokią mintį:

„Mane krečia drebulys pagalvojus, kad tau galėtų grėsti košmaras, šiais laikais vadinamas teisingumu... Turėtumėt suprasti, kad gyvenime patirtos skriaudos akimirksniu neužmirštamos."

Taip pat jis pradėjo rašyti satyrą, kurią pavadino *The Patent Bacillus**. Braukė ją, kaitaliojo ir galiausiai užmetė. Rezultatas – kelių puslapių griaučiai, nesuprantami nežinantiems bylos peripetijų.

* Patentuota bacila (*angl.*).

Net savo bendrovės kompanionams jis pakomentavo teismo sprendimą:

„...Galiu nekreipti dėmesio į piniginę reikalo pusę, bet negaliu atsikratyti didelio pasibjaurėjimo padaryta niekšyste. Sakoma, kad neverta ašaroti dėl išlieto pieno, aš ir neašaroju, bet mane nepaprastai jaudina valstybės taikomas įžeidžiamas nesąžiningumas. Teisingumo ir neteisingumo pojūtis turėtų ne iš minios kilti iki Karūnos, bet atvirkščiai, pasklisti iš viršūnių. Kad kordito procesui trūks doros, būtų galėjęs numatyti Hamletas, pareikšdamas, jog *„there is something rotten in the state of Justice"**.

Kaip ir Paryžiuje, daugelis Londono laikraščių atsuko jam nugarą. Abiem atvejais svarbų vaidmenį atliko šovinistiniai jausmai.

Kordito procesą Alfredas komentavo vyresniam broliui rašytame laiške:

Boforsas,
vasario 20 d.

Mieliausias Broli Robertai!

— — —

Kaip Tau žinoma, niekšišką procesą Londone mes pralaimėjome: bendrovė dar neišleidžia dvasios, bet yra labai apsilpusi. Kadangi gyvybę jai reikia įpūsti dumplėmis (sprogstamosiomis dumplėmis), dalykas yra gana rimtas.

— — —

Kaip tikriausiai Tau seniai žinoma, nusipirkau „Boforsą". Seniai troškau patrankų dirbtuvės, nes jos labai reikia mano srities reikmenų tobulinimui.

— — —

Tavo ištikimiausias brolis
A.

102. Augustas Strindbergas 1895 m. sausio 14 d. interviu prancūzų laikraščiui *Le Temps* pasakė, kad „dramaturgija ir grožinė literatūra jam buvusi tik būdas laikui prastumti" ir kad jis ketinąs

* Kažkas pašvinkę Teisingumo valstybėje (*angl.*).

visiškai atsidėti chemijos mokslui. Tuo pat metu išradėjas ir imperijos kūrėjas Alfredas Nobelis vėl ėmėsi literatūrinių bandymų.

Jo drama „Nemesidė“ keturių veiksmų. 1896 m. kovą Alfredas Bertai fon Sutner rašė:

„Kadangi sirgdamas negalėjau imtis rimtesnių darbų, parašiau tragediją. Ką tik ją baigiau, nors dar reikia šį tą pakeisti. Kaip ir Šelis eiliuotoje tragedijoje „Čenčių šeima“, išeities tašku pasirinkau jaudinančią tikrą istoriją apie Beatričę, bet suteikiau jai kitą formą... Būtų įdomu pamatyti, ar bus suvaidinta ši nedidelė pjesė, kuri, mano manymu, scenoje turėtų atrodyti gana efektingai. Ji parašyta proza; aš nemėgstu eiliuotų pokalbių – jie kelia nenatūralumo įspūdį.“

Vos po kelių dienų Berta gavo naują pjesės autoriaus laišką. Dabar Alfredui atrodė, kad sceninis efektas galįs būti ne gana geras, bet labai geras. Dar jis parašė, kad drama sukurta švediškai ir „poetine proza“. Taip pat jis manė, kad kas nors turėtų išversti ją į vokiečių kalbą, nes jis pats jaučiasi šią kalbą nepakankamai mokąs, be to, turįs kitų darbų.

Henrikas Šiukas iškelia akivaizdžius tiek charakterių vaizdavimo, tiek kalbinės raiškos trūkumus. Jis laikosi nuomonės, kad negali likti nenubaustas, ėmęs rašyti dramas 63 metų, ir tvirtina „Nemesidės“ pokalbius esant parašytus nelanksčia knygine kalba, o ne Nobelio įsivaizduojama poetine proza. Alfredas pats suprato, kad, šiaip ar taip, jo rašyba „silpna kaip daugelio užsienyje praleistų metų padarinys“. Vis dėlto laiške brolėno uošvei, rašytojai Lejai, jis aiškina, kad „nepripažįstąs literatūrinių bendradarbių... Rašytojui nedera leisti, kad kiti pakeistų bent vieną jo žodį. Tačiau kritika visada pageidautina – juo ji aštresnė, juo geriau. Tu per daug viską užglostei. Kai kuriuos svetimus žodžius mielai sušvedinsiu, pvz., „svajones“. Anglai pasigauna kiekvieną svetimybę, kurių atitikmens nėra jų kalboje... Savo nedidelę pjesę hektografuosiu arba atspausdinsiu Kristianijoje. Nenoriu turėti reikalų su švedų cenzūra“.

Pasirėmęs kančių sakme apie Beatričę Čenči, Šelis 1819 m. sukūrė tragediją „Čenčių šeima“. Beatričė buvo nekalta auka, kuri už prarastą mergelės garbę atkeršijo: išlydytu švinu išplikė patėviui Frančiskui Čenčiui akis.

Alfredas jautėsi parašęs Beatričės dramos versiją, nesusijusią su Šelio, tačiau ryšys lengvai apčiuopiamas. Iš tikrųjų tragiška Beatričės

Čenči istorija baigėsi 1599 m. rugsėjo 11 d. Tuomet „ryžtingajai tėvo žudikei“ romiečių akivaizdoje buvo įvykdytas mirties nuosprendis. Tiek Šelis, tiek Alfredas jį laikė teisėjų klaida. Tema atitiko Alfredo nuotaiką. Nepasitikėjimą teisėtvarkos aparatu jis išreiškė dviem aforizmais:

„Teisybė egzistuoja tik vaizduotėje.“

„Geriausia prostitutėms pasiteisinti tuo,
kad ponia Justicija yra viena iš jų.“

Brolėnui Liudvigui Alfredas rašė: „Susirgęs negalėjau nieko dirbti. Todėl parašiau pjesę. Ko gero, pamanytum, kad tragediją ir velnioniškai liūdną. Sceninis efektas puikus, ir galbūt perdėtai jausmingos moterys nualps“.

Nerūpestingas tonas buvo vaidyba. Į „Nemesidę“ Alfredas žiūrėjo kaip į rimto darbo vaisių. Čia jis peržvelgia viso gyvenimo skriaudas. Susitapatinęs su Beatriče, nesivaržydamas kalba iš širdies. Leidžia jai šūktelėti: „Aš esu išniekintos nekaltybės ir sutrypto teisingumo keršytoja!“ Po pralaimėtos kordito bylos Alfredas save laikė nepelnytai įžeistu kankiniu.

Jis išspausdino „Nemesidę“ Paryžiuje ir norėjo, kad drama būtų išversta tiek į norvegų, tiek į vokiečių kalbas. Ar jis tapo aklas literatūrinei vertei? Kaip galėjo protingas ir apsiskaitęs Alfredas neįžvelgti akivaizdžių savo dramos trūkumų? Atsakymas tas, kad „Nemesidė“ su visomis netobulybėmis buvo jo dvasinis testamentas ir kad jis paskutinį kartą norėjo savo požiūriui į gyvenimą suteikti žodinį pavidalą. Pavyzdžiui, švietimo epochos filosofas dramoje patikina:

„...Siaubingose Europos sutemose boluoja šviesulys. Visos klasės įpranta laikytis žmoniškesnių pažiūrų. Sužavėtas ir sielvarto priblokštas pasaulis skolinasi nuostabią minties šviesą. Mes galime didžiuotis, kad būtent mūsų kraštas iškėlė civilizacijos vėliavą. Tai mūsų Kolumbas, mūsų Galilėjus, mūsų Leonardas, mūsų Bruno, mūsų Kampanela, mūsų filosofai, poetai ir dailininkai pirmieji parodė pasauliui kelią į aukštesnį tikslą nei savo artimųjų deginimas ir jų smegenų džiovinimas.“

Daugybė biografinių duomenų: kalbama apie svajones Viduržemio jūros pakrantėje, apie šnipų baimę (kaip cariniame Sankt Peterburge), apie varginančią migreną, apie tai, kad merginai (kaip Sofi Hes) vertėtų pasirinkti ne jaunuolį, o subrendusį vyrą, apie baimę būti palaidotam gyvam. Jis pateikia žinių apie sprogalus (!), raketas ir balionus, kaitinamąsias lempas, fotoaparatus, taip pat apie mirtį, bažnyčią ir amžinybę.

Jei į „Nemesidę" žvelgtume šiuo aspektu, literatūriškai naivus ir juokingas kūrinys pasirodytų esąs vertingas asmeninis dokumentas. Teismų apjuodintas Alfredas „Nemeside" mėgina maištauti prieš bylą, bet nėra kupinas vilčių. Jau dramos I scenoje jis rašo: „Nėra teisybės nei čia, nei kitapus kapo".

103.

◆ 1896 m. rudenį Paryžiaus gydytojas Afredui atvirai pareiškė esąs itin susirūpinęs jo sveikata. Bet nebuvo jokių ženklų, rodančių, kad Alfredas pats nujautė mirtį ateisiant taip greitai, kaip tatai įvyko. Jis liepė San Reme nupirkti naujus arklius ir kaimynystėje neseniai įsigytai vilai užsakė brangią įrangą.

Į San Remą grįžo 1896 m. lapkričio 21 d. Jo laiškuose, rašytuose paskutinėmis savaitėmis prieš mirtį, neatsispindi nei nerimas, nei baimė. Galimas daiktas, suvokęs padėties rimtumą, rezignavo dėl neišvengiamybės. Jis užsimiršo su inžinieriumi André įsitraukęs į diskusiją apie valdomo baliono dujų nuostolius ir dėl to mažėjančią keliamąją galią. Paskutinį laišką Alfredas parašė Ragnarui Sohlmanui:

San Remas,
1896 12 07

Ponui R. Sohlmanui
Boforsas
Atsiųsti pavyzdžiai gana gražūs. Grynas nitroceliuliozinis parakas man atrodo puikus. Deja, mano sveikata vėl taip pablogėjo, kad vos pajėgiu parašyti keletą eilučių, bet kai tik galėsiu, grįšiu prie mus dominančių reikalų.

Ištikimas draugas
A. Nobelis

Maždaug po valandos Alfredą ištiko insultas. Tarnai laiptais užnešė jį į miegamąjį viršutiniame aukšte. Italas gydytojas nustatė, kad Alfredui į smegenis išsiliejo kraujas, beveik dingo atmintis ir gebėjimas kalbėti. Jis atsiminė tik savo vaikystės kalbą – švedų. Ogiustas Osvaldas vėliau Emanueliui, Jalmarui ir Ragnarui Sohlmanui pasakojo, kad jo darbdavys veltui stengęsis būti suprastas. Vis dėlto vieną žodį Ogiustui pavykę suprasti: „telegrama“. Todėl jis tučtuojau telegrafavęs brolėnams ir Sohlmanui.

Gruodžio 10 d. rytą Alfredas Nobelis mirė. Nei Sohlmanas, nei Jalmaras, nei Emanuelis nespėjo nusigauti iki San Remo, kad dar pamatytų Alfredą gyvą. Atsitiko tai, ko Nobelis labiausiai bijojo: mirė vienas, apsuptas tik apmokamų tarnų.

104.

◆ Prie Alfredo mirties patalo 37 metų Emanuelis iš trijų švedų buvo vyriausias. Nuspręsta palaikus gabenti į Stokholmą, o laidoti Šiaurinių kapinių šeimos kape. Prieš tai Nobelio viloje įvyksianti nedidelė ceremonija. Jaunas Paryžiaus pastorius švedas Natanas Sioderblomas pakviestas laikyti gruodžio 17 d. numatytų gedulingų mišių.

Nepasitikėdami Ogiustu Osvaldu ir kitais, trys švedai ėmė kruopščiai ieškoti vertybinių popierių ir pinigų. Jie aptiko antrąjį testamentą su Alfredo pastaba: „Nebegaliojantis ir pakeistas 1895 m. gruodžio 27 d. testamentu“. Galutinis testamentas rastas deponuotas Stokholmo *Enskilda* banke. Sohlmanas pasiuntė telegramą Boforso ir Gulspongo akcinės bendrovės direktoriui Gustafui D. Diursenui, prašydamas kuo greičiausiai atsiųsti kopiją.

Sohlmanas pasakoja gruodžio 15 d. iš banko gavęs telegramą, pranešančią, kad testamentas atplėštas. Joje informuojama, kad velionis testamento vykdytojais paskyręs Sohlmaną ir Rudolfą Liljekvistą. Testamente taip pat buvo nuoroda, kad velioniui turi būti perpjautos arterijos, o lavonas kremuotas.

Įveikęs nuostabą, kad esąs paskirtas palikimo skirstytoju, Sohlmanas susisiekė su mirties liudijimą išrašiusiu gydytoju. Nuorodos nustebintas gydytojas garantavo, kad priemonės, kurių imtasi dėl

jau užsakyto balzamavimo, esančios tokios pat efektyvios kaip ir arterijų perpjovimas.

Gruodžio 17 d. velionis buvo pašarvotas Nobelio vilos valgomajame. Atsisveikinimo kalboje Natanas Sioderblomas paminėjo ir „Nemesidę“:

„Dėl keisto atsitiktinumo velionis keletą savaičių prieš mirtį leido man susipažinti su rankraščiu. Tik gavęs liūdną žinią iš San Remo viename iš paskutinių puslapių užtikau štai šiuos žodžius, kuriuos rašydamas jis kažin ar nujautė būsiant pritaikytus jam pačiam. Vis dėlto juos pritaikyti šią akimirką mes galime visiškai teisėtai, nes jie leidžia mums pajusti dabar jau mirusio asmens mintis apie gyvenimą ir mirtį.
Jie skamba: „Nutilęs tu stovi priešais mirties altorių! Gyvenimas čia ir gyvenimas po gyvenimo yra amžina mįslė; tačiau gęstanti jo kibirkštis pažadina mus šventam susikaupimui ir nutildo visus balsus, išskyrus religijos. Žodis suteikiamas amžinybei.“ („Nemesidės“ ketvirto veiksmo IX scena)

Sioderblomas kalbėjo toliau: „...kai Alfredas leisdavo pažvelgti į savo daugialypių interesų ir svarstymų pridengtą vidinę šventovę, aptikdavai naujų amžinos tiesos įrodymų, jog visas drąsias mintis, reikšmingus išradimus, visus turtus ir įdomius gyvenimo įvykius pranoksta žmogaus dvasia, gyvenanti, kovojanti ir kenčianti, mylinti, turinti vilčių ir tikinti. Be jokios abejonės, prie jo gyvenimo vienatvės ir kančios prisidėjo ir tai, kad žmonės per daug jį regėjo kaip turtuolį ir įžymybę ir per mažai kaip žmogų. Tad neturėkime noro dėl to jį persekioti po mirties. Nes į kitą pasaulį nenusinešama nei įgytų turtų, nei šlovės, nei genialumo.

– – –

Taigi nuščiūva prie šio mirties guolio visos tuščios pagyros ir garsūs žemiški šlovinimai. Mirčiai nėra skirtumo tarp multimilijonieriaus ir bežemio, tarp genijaus ir kvailio. Spektakliui pasibaigus visi tampame lygūs. Mirčiai, kaip ir religijai, svarbus tik žmogus.“

Alfredas buvo mažų mažiausiai abejingas religijai. „Nemesidės“ pirmo veiksmo VI scenoje jis rašo:

„Čenčis: Žmonės kankinasi dėl sąžinės ir Dievo baimės. Man taip niekad nėra atsitikę. Kad egzistuoja Dievas, tikrai neabejoju, nes apie jo visagalybę be žodžių, tačiau iškalbingai byloja kūrinija. Tiek siekia mano tikėjimas. Bet žmonių pliauškalai apie amžinąjį jo teisingumą juk tėra patys juokingiausi prasimanymai. Toji bausmės institucija, kurią jie vadina pragaru, yra puikus išradimas, leidžiantis kunigams iki paskutinio siūlo apgrobti paiką žmoniją. Bet manęs tokiais paistalais jie neapkvailins. Didžiajame gamtos kūrinyje nėra jokio gailestingumo, jokio atpildo už dorą, jokios bausmės už nusikaltimą. Visi ėda arba yra ėdami, kankina arba yra kankinami, o Dievas, kaip ir valstybė, atlygina stipriausiems.“

105.

Kitą dieną po gedulo iškilmių atėjo ranka rašyto dokumento, išreiškiančio paskutinę Alfredo valią, kopija. Greitai permetus jį akimis, buvo galima konstatuoti, kad paveldėtojai gaus ne antrajame testamente numatytus 20 % palikimo, bet tik asmenines dovanas.

Jalmaras neslėpė nusivylimo, Emanuelis reagavo santūriai. Alfredas buvo su juo kalbėjęsis Paryžiuje ir aptaręs galutinį testamentą. Veikiausiai todėl jo nenustebino faktas, kad paveldėtojai, be asmeninių dovanų, nieko negauna. Be to, jis ir jo šeima Sankt Peterburge buvo turtuoliai, to negalėjai pasakyti apie Jalmarą ir jo brolius bei seseris.

Emanueliui rūpestį kėlė Alfredo testamento sakinys: „Visas likęs realizuojamas mano turtas tvarkomas taip: testamento vykdytojams realizavus patikimus vertybinius popierius, gautas kapitalas turi sudaryti fondą, kurio renta kasmet išdalijama kaip apdovanojimai tiems, kurie tais metais daugiausia nusipelnė žmonijai“. Emanuelis visiškai pagrįstai bijojo, kad pasaulio finansų centrams sužinojus testamento turinį biržas ištiksianti visų Nobelio įmonių akcijų griū-

tis. Emanuelis stebėjosi, kad toks patyręs finansininkas kaip jo dėdė galėjo suformuluoti kapitalui pražūtingą potvarkį.

Galimas daiktas, Alfredas galutinį testamentą rašė įsitikinęs, kad visa, kas gyva, yra ne tik netvaru, bet ir pasmerkta užmarščiai. Jis norėjo, kad nors po mirties būtų suprastas viso jo gyvenimo darbas. Unikalia auka jis norėjo parodyti, kas iš tikrųjų buvo, apdovanoti vyrus ir moteris, sukūrusius, kaip ir jis pats, ką nors nauja „idealo" dvasia.

Be to, Alfredas buvo paveldimų turtų priešininkas. Jis bjaurėjosi įkyriu kai kurių giminių domėjimusi jo pinigais ir tikriausiai jautė pasitenkinimą šitaip suformulavęs testamentą. Jo 153-iojo laiško Sofi Hes turinys paremia tokį spėjimą. Šį laišką parašė iš *Hotel du Lac* viešbučio Šveicarijoje 1889 m. rugsėjo 1 d., kai jau buvo pradėjęs formuluoti pirmąją testamento versiją:

– – –

Matyt, niekas manęs nepasiges. Net tokia kalė kaip Bela neišspaus dėl manęs ašaros. Vis dėlto ji greičiausiai būtų iš visų nuoširdžiausia, nes negali užuosti palikto aukso. Beje, šiuo atžvilgiu mielieji žmonės baisiai nusivils. Iš anksto džiūgauju dėl visų išplėstų akių ir daugybės keiksmažodžių, pasipilsiančių negavus pinigų.

– – –

Alfredas tikriausiai taip galvojo ir rašydamas šias „Nemesidės" pirmo veiksmo VI scenos eilutes:

„Jei jie sužinotų mano planelį, kurį dabar puoselėju vaizduotėje, jis taptų man brangiai gautu malonumu. Kad ir kaip būtų, nieku gyvu neatsisakysiu savo nedidelės užgaidos. Jau visa amžinybė, kai nesu nieko geriau sumanęs, kas taip žadintų man apetitą. Į gera ar į bloga, bet šitai turi įvykti."

106.

Po kuklios ceremonijos Nobelio viloje palaikai buvo nugabenti į San Remo geležinkelio stotį parvežti į Stokholmą. Ten Emanuelis suplanavo laidotuvių ceremoniją Didžiojoje bažnyčioje. Ji prasidėjo 1896 m. gruodžio 30 d. 15 val.

Žiemos prieblandoje gedulinga foreiterių su deglais ir apšviestų brikelių eisena traukė per Švedijos sostinę. Didžioji bažnyčia buvo išpuošta laikantis Emanuelio nurodymų. Pro didžiuosius vartus įžengę laidotuvininkai išvydo laurus. Centrinė nava buvo paversta laurų girliandomis apkabinėtų palmių alėja. Ji jungėsi su prabangiu baldakimu, kurį italų papročiu viršuje laikė baltas balandis. Karstas buvo iš alyvmedžio su sidabrinėmis rankenomis.

Velionio galvūgalyje stovėjo sidabrinė plokštė su užrašu:

Alfredas Bernhardas Nobelis
gimęs 1833 m. spalio 21 d.
miręs 1896 m. gruodžio 10 d.

Emanuelio režisuotos laidotuvės Stokholme tapo brangiausios. Tarp svečių, be giminių ir iš arti bei toli suvažiavusių bendradarbių, buvo J. V. Smitas, A. E. Nordenšioldas ir S. A. Andrė. Karališkos šeimos atstovai nedalyvavo.

Laidotuvių apeigas atliko diakonas Šelmanas-Joransonas, operos dainininkas Siodermanas sugiedojo ištrauką iš Verdžio „Rekviem“. Apie pusę penkių karstas buvo išneštas iš bažnyčios į šventorių, kur laukė didžiulė minia. Pajudėjusioje eisenoje važiavo 40 karietų, iš kurių keturios buvo prikrautos vainikų. Tūkstančiai žiūrovų buvo apstoję kelią į neseniai įrengtą laikiną Šiaurinių kapinių krematoriumą. Ties Šiaurine muitine prie gedulingos eisenos prisijungė daugiau raitelių su deglais. Pasak laikraščio žinutės, „deglai ir žibintai Šiaurinėse kapinėse baltas sniego pusnis nutvieskė magiška šviesa“.

Dagens Nyheter straipsnį užbaigė taip: „Prie Šiaurinių kapinių krematoriumo buvo atsukti išorinio karsto dangčio varžtai, išimtas baltas vidinis karstas ir įneštas į patalpą, kad būtų patikėtas deginančiam krosnies karščiui. Pastorius ištarė keletą paskutinių žodžių, užgaudė kameriniai vargonai ir šviečiant deglams sužvangėjo karstą į krosnį įstumiantis mechanizmas“.

107.

Studijuojant Alfredo testamentą, pritrenkia kiek pakrikas jo didelio turto paskirstymas. Paskutinė valia turėjo tiek prieštaringų nurodymų ir formalių trūkumų, kad testamento vykdytojai Sohlmanas ir Liljekvistas iš pradžių paprasčiausiai sutriko.

Jau 1889 m. Alfredas nusprendė pats surašyti, kaip turi būti tvarkomas jo paliktas turtas. Taip pasielgė negalėdamas atsikratyti prietaringo požiūrio į advokatus, kuriuos vadino „formalumų parazitais". Kovo 3 d. jis parašė draugui į Stokholmą:

„Gal pasitaikius progai paprašytum kokio švedo advokato sudaryti tinkamą formuliarą mano testamentui. Esu žilas, iš vidaus susidėvėjęs ir turiu pasirengti savo išnykimui. Tuo pasirūpinti turėjau seniai, bet buvo labai daug kitų reikalų."

Gautas formuliaras Alfredui pasirodė toks silpnas, kad mažai ką tepadėjo. Originalą atsiuntęs draugas pridėjo laišką su prašymu rašant testamentą nepamiršti Stokholmo aukštosios mokyklos. Alfredas atsakė: „Ačiū už testamento formuliarą. Tikriausiai apie Aukš-

tąją mokyklą pagalvosiu, bet man dar ne visai aišku, ar bręstančiam jaunimui geriau kasti turtus kaip Nabuchodonosarui, ar mąstyti kaip Niutonui".

108.

Pirmąjį sunaikintą testamento variantą Alfredas komentavo 1889 m. lapkričio 11 d. laiške Sofi:

> *...kad tik nesulaukčiau liūdnos pabaigos vien su senu tarnu, visą laiką mane klausinėjančiu, ar jis ką nors iš manęs paveldės. Juk jis negali žinoti, kad nepalieku testamento – tai, ką kažkada parašiau, suplėšiau. Taip pat jis negali žinoti, kad mano turtai vis labiau mąžta.*

Antras testamento variantas įdomus tuo, kad Alfredas nenurodo konkrečių sumų, bet 20 % turto skiria 22 išvardytiems giminėms, bendradarbiams, taip pat pažįstamiems vyrams ir moterims. Dar 16 % paliekamo turto turėjo atitekti įvairioms institucijoms.

Tarp jų pažymėtina Vienos *Oesterreichische Gesellschaft der Friedensfreunde,* kuriai duodama pinigų „taikos idėjoms skleisti". Taip pagerbiama iniciatorė Berta fon Sutner.

Į šiuos šešiolika procentų tilpo ir Paryžiaus švedų klubas, Stokholmo aukštoji mokykla, Stokholmo ligoninė bei Karolio institutas. Pastarajai įstaigai skirti pinigai turi sudaryti fondą, „kurio renta kas treji metai direkcijos sprendimu išdalijama kaip premijos už novatoriškus fiziologijos ir gydymo meno atradimus ar išradimus".

Dėl likusių 64 % turto Alfredas antrajame testamente buvo parašęs tokią pastabą: „Visa, kas liko, atitenka Stokholmo mokslų akademijai, kad būtų įsteigtas fondas, kurio rentą Akademija kasmet išdalija kaip premijas už svarbiausius arba novatoriškiausius atradimus, arba proto darbus plačiuose žinių ir progreso baruose, išskyrus fiziologijos ir medicinos sritis. Nekeldamas absoliučios sąlygos, pageidaučiau, kad ypač būtų atkreiptas dėmesys į tuos, kuriems literatūros kūriniais ar praktiniais veiksmais pavyko nugalėti tautų ir vyriausybių prietarus, darančius kliūčių Europos taikos tribunolui įkurti. Tikrai pageidauju, kad visos šiame testamente numatytos premijos būtų skirtos labiausiai jų nusipelniusiems, nekreipiant jokio dėmesio į tai, ar jie yra švedai, ar užsieniečiai, vyrai ar moterys".

To meto Alfredo laiškai rodo jį buvus suskilusį: viduje grūmėsi išradėjas, poetas ir verslininkas bandydami tapti asmenybės viešpačiais.

Palyginti su trečiuoju, antrasis testamento variantas turėjo didelių formalių pranašumų. Jame buvo aiškiai nurodyti gavėjai. Jei šios direktyvos būtų buvusios galutinės, „Alfredo Nobelio fondas", vėliau pavadintas „Nobelio labdaros kapitalu", nebūtų laikomas pinigus tvarkančia ir todėl apmokestinama institucija.

Kitas 1893 ir 1895 metų testamentų variantų skirtumas tas, kad antrajame nei Švedijos akademija, nei Norvegijos stortingas nebuvo numatyti kaip premijų skyrėjai. Iš pradžių jis ketino šį uždavinį pavesti Mokslų akademijai. Tačiau dėl taikos premijos įpareigojimas nebuvo absoliutus. Be to, 1893 m. variante apskritai nekalbama apie kokią nors literatūros premiją. Vis dėlto nuorodos Mokslų akademijai buvo tokios miglotos ir neapibrėžtos, kad institucija galėjo skirti premiją ir už grožinę literatūrą. Greičiausiai Alfredas suprato, kad Mokslų akademijai būtų sunku palyginti literatūros laimėjimų, chemijos išradimų ir indėlio į taikos sąjūdį svarbą. Padėtį jis pagerino pakeitimu, perleidžiančiu teisę Švedijos akademijai numatyti li-

teratūros premijos laureatus, o Karolio institutui buvo palikta išrinkti medicinos premijos laureatą.

Pagal 1893 m. variantą taikos premija turėjo atitekti asmenims, propagavusiems „taikos tribunolą", o dar šiandien galiojanti 1895 m. sąlyga numato, kad šią premiją Norvegijos stortingas turįs duoti tiems, kurie „labiausiai ir geriausiai pasidarbavo siekdami tautų susibroliavimo ir nusiginklavimo arba reguliariųjų kariuomenių sumažinimo, taip pat rengdami ir populiarindami taikos kongresus".

Alfredas galutinį testamentą 1896 m. vasarą deponavo Stokholmo *Enskilda* banke. Jį paliudijo Paryžiaus švedų klube. Testamentų turinį Alfredas visiškai nutylėjo. Vis dėlto Paryžiuje šnekantis apie antrąjį testamentą, Emanuelis sužinojo, kad jis paveldės Nobelio vilą, o Alfredo nekilnojamasis turtas Paryžiuje atiteks Roberto dukterims. Dabar atsitiko kitaip. Pagal anuliuotą antrąjį testamentą giminėms būtų tekę apie 2,7 milijono kronų vertybiniais popieriais ir grynaisiais, taip pat nekilnojamojo turto, apraše įvertinto maždaug puse milijono kronų. Alfredui galutinėje versijoje šį paveldą pakeitus ribotomis asmeninėmis dovanomis, giminės gavo „tik" milijoną kronų.

Asmeninės dovanos buvo paskirstytos taip:

Brolėnui Jalmarui	200 000 kronų
Brolėnui Liudvigui	200 000 kronų
Brolėnui Emanueliui	300 000 kronų
Panelei Olgai Bėtger – Sofi Hes seseriai. Šiai jaunai aktorei jis turėjo neginčijamą silpnybę	100 000 kronų
Sofi Hes (Poniai Sofi Kapi fon Kapivar) skiriama renta iki gyvos galvos	26 000 florinų
Ponui Alarikui Lydbekui	100 000 kronų
Panelei Elizai Anten, be jai priklausančio 48 000 frankų kapitalo, skiriama renta iki gyvos galvos	2500 frankų
Ponui Alfredui Hamonui – jaunam rašytojui, kuriam Alfredas įvairiais būdais padėjo ir kurį, tarp kita ko, pristatė Viktorui Hugo; Hamonas buvo	

ankstesnės Alfredo šeimininkės, vėliau emigravusios į JAV, brolis	10 000 dolerių
Panelei Emi Vinkelman	150 000 markių
Panelei Mari Vinkelman	150 000 markių
(pastarosios abi vokiečio verslo draugo dukterys)	
Poniai Gosė, Alfredo prancūzei šeimininkei	100 000 frankų
Tarnui Ogiustui Osvaldui skiriama renta iki gyvos galvos	1000 frankų
Jo žmonai Alfonsai, Alfredo laboratorijos San Reme darbuotojai skiriama renta iki gyvos galvos	1000 frankų
Buvusiam sodininkui Žanui Lekozui skiriama renta iki gyvos galvos	300 frankų
Paštininkei poniai Desoltė skiriama renta iki gyvos galvos	300 frankų
Ponui Žoržui Ferenbakui skiriama kasmetinė pensija iki 1899 m. sausio 1 d.	5000 frankų

Brolvaikiai Jalmaras, Liudvigas, Ingeborga ir Tiura kiekvienas dar turėjo po 20 000 kronų Alfredo jiems laikomą kapitalą.

109. ♦ Vos testamentas buvo paskelbtas 1897 m. sausio 2 d. *Daglig Allehanda* laikraštyje, kritiški balsai ėmė reikalauti pakeisti „nepraktiškas" nuorodas. Buvo manoma, kad kai kurios jų vietos trukdo įgyvendinti paskutinę fundatoriaus valią. Kiti pareiškė, esą tikras pinigų švaistymas apdovanoti keletą mokslininkų tokiomis stambiomis pinigų sumomis, kai tokiai daugybei žmonių reikia didelių asignavimų. O dėl literatūros premijos bijota, kad jos skyrimo ceremonialas galįs sumažinti domėjimąsi kitais rimtų tikslų siekiančiais rašytojais.

Radikalioji spauda pareiškė iš principo esanti fundacijų ir privataus dosnumo priešininkė, nors tai būtų daroma idealų dvasia. Jalmaras Brantingas, vyriausiasis *Social-Demokraten* redaktorius, o nuo 1896 m. antrųjų riksdago rūmų deputatas nuo Stokholmo miesto, išspausdino keturių skilčių straipsnį antrašte „Nobelio testamentas–Grandiozinis geranoriškumas–Grandioziniai neapsižiūrėjimai". Jis manė fundaciją buvus „apskritai neapgalvotą", ypač turint omenyje

literatūros premiją, skirtiną „tiems, kurie parašė geriausius „idealinės krypties“ literatūros kūrinius“. „Privalu garsiai pasakyti, – manė Brantingas, – kad visa ši fundacija yra apskritai neapgalvota, nes kaip premijų skirstytoja nevykusiai pasirinkta Švedijos akademija.“ Tai buvo užuomina, kaip konservatyvi institucija galinti išsiaiškinti žodžius „idealinės krypties“.

Labiausiai niuansuotą ginčytino būdvardžio analizę pateikia Šelas Espmarkas rašinyje „Literatūrinė Nobelio premija“. Šalia kitų, jis cituoja Georgą Brandesą, kuris pasakoja, kad geras Nobelio draugas Josta Mitag-Lefleris buvęs paklaustas, kaip fundatorius iš tikrųjų supratęs žodį „idealinis“. Atsakymas buvęs įdomus: „Nobelis buvo anarchistas; žodžiu „idealinis“ jis suprato viską, kas apima poleminę ar kritišką laikyseną religijos, monarchijos, santuokos ir visuomeninės tvarkos atžvilgiu“.

Ne tik Espmarkas, bet ir profesorius Knutas Ahnlundas laikėsi nuomonės, kad, nors visa virtinė dokumentų prieštarauja spėjimui, Nobelis galėjęs turėti polinkį į anarchizmą, „šis aiškinimas tikrai ne iš piršto laužtas“. Ahnlundas patikslina: „Kalbėdamas apie idealinę
334 kryptį jis, matyt, davė daugiau erdvės maištingoms ir savarankiškoms tendencijoms, nei suvokė tuometiniai aiškintojai, norėję tai perprasti“.

Tikriausiai niekad nebus tvirtai nustatyta, ką Alfredas turėjo omenyje rašydamas „idealinis“. Beje, neatmetama ir ta priežastis, kad daugelį metų pragyvenęs užsienyje, jis ėmė nebejausti kai kurių švedų kalbos niuansų ir iš tikrųjų galvodamas apie „idealistinį“ netikėtai parašė „idealinį“.

Ir taikos premija nesulaukė Jalmaro Brantingo malonės. Jis pripažino Norvegijos stortingo, kaip taikos premijos skyrėjo, pasirinkimą, bet manė, kad „vienintelis įmanomas kelias – tai tarptautinis organizuotas visų šalių dirbančių žmonių susitelkimas... iš tikrųjų didelis taikos darbas niekad nebūna atliktas vieno žmogaus...“ Savo straipsnį Brantingas užbaigė principingai pareikšdamas: „Pinigus aukojantis milijonierius kaip asmuo gali būti vertas visokeriopos pagarbos, bet geriau būtų atsikratyti ir milijonų, ir fundacijų“.

Tačiau apskritai tiek šalyje, tiek užsienyje testamentas vertintas palankiai, kartais itin palankiai:

Nya dagligt Allehanda:
„Šis testamentas, kuriuo, be jokios abejonės, siekta apstulbinti visą civilizuotą pasaulį, yra vienas didingiausių žmonijos gerovei skirtų planų, kada nors pajėgtų ir panorėtų sukurti vieno žmogaus.“

Dagens Nyheter:
„Ketvirtadienio popietę, 1896 m. gruodžio 31 d., atplėštas Alfredo Nobelio testamentas padaręs šią dieną atmintiną žmonių kultūros istorijoje...“

Svenska Dagbladet:
„...Šiam poelgiui dvasinėje Švedijos kultūroje prilygsta tik tas atvejis, kai Gustavas II Adolfas dalį paveldėto turto perleido Upsalos universitetui...“

Köln-Zeitung:
„Tai didžiausia iki šiol vieno žmogaus idealiems tikslams skirtų dovanų. Švedija turėjo laimę, kad kai kurie jos žmonės siekė mokslinių tikslų... Nobelis yra jos mecenatas, didžiadvasiškumu pranokstantis bet kurį Krezą, nes didelės lėšos, jo atiduotos mokslo ir humanizmo reikmėms, nesuvaržytos tautinių apribojimų.“

Le Figaro:
„Testamentas, kurio svarbiausius nuostatus čia perteikėme, išliks kaip meilės žmonėms paminklas ir neleis pamiršti garbingo pono Alfredo Nobelio vardo.“

Daily News buvo įdėtas švedų inžinieriaus bei patrankų instruktoriaus Akselio Velino laiškas: „Tiems jūsų skaitytojams, kurie neturėjo laimės asmeniškai pažinoti velionį poną Alfredą Nobelį, jo testamento paragrafas, įtvirtinantis pažangiausių taikos skatintojų apdovanojimą, gali pasirodyti nesuderinamas su velionio veikla jam gyvenant, ypač sužinojus, kad jis buvo mažne vienintelis didžiausio Švedijos patrankų fabriko savininkas. Tačiau pono Nobelio draugams buvo gerai žinomas jo didelis bjaurėjimasis karu. Kai sykį jam parašiau dėl tam tikros karinės medžiagos pagerinimo, iš San Remo gavau 1896 m. sausio 5 d. datuotą atsakymą su tokiu prierašu: „Aš pats pageidaučiau, kad didžiosios patrankos su lafetais ir visais jų

priedais būtų išgrūstos į pragarą, kuris yra tinkamiausia vieta joms išstatyti ir panaudoti".

Nepakančiausiai Alfredo testamentą kritikavo Roberto vaikai Jalmaras, Liudvigas, Ingeborga bei jos vyras grafas Karlas Riderstolpė. Jie negyveno taip pasiturimai kaip kiti giminaičiai ir buvo paveldėję tėvo kartėlį, kai šis pasitraukė iš Baku įmonės. Metai iš metų jie girdėdavo Robertą tvirtinant, kad „man išvažiavus, Baku viskas buvo daroma tik brangiai ir prastai". Bėgant metams, Roberto santykiai su Liudvigu ir ypač su Alfredu pagerėjo, bet jis niekad nepajėgė visiškai atsikratyti pavydo jaunesniems ir itin sėkmingai besiverčiantiems broliams. Visą likusį gyvenimą jam buvo sunku susitaikyti su, jo manymu, pernelyg šykščia išeitine kompensacija, ypač tais metais, kai „Branobelis" gaudavo didelį pelną.

Roberto vaikai nepritarė Alfredo nuomonei, kad didelė turto dalis neturėtų būti paveldima. Alfredas buvo už visuotinę gerovę, bet ne už paveldėtus turtus. Kiekvieno dideli turtai turį grįžti bendram naudojimui, o labai didelių turtuolių vaikai turėtų gauti tik tiek, kad galėtų įgyti gerą išsilavinimą ir nekęstų „gyvenimo skur-

do". Tokios mintys testamente slypėjo už dosnių, bet ribotų dovanų brolvaikiams.

Testamentas turėjo nemenkų teisinių prieštaravimų, todėl jo tokio, kaip parašytas, nebuvo galima įgyvendinti. Sohlmano ir Liljekvisto pečius prislėgė sunki atsakomybė. Dabar svarbų vaidmenį suvaidino Emanuelis. Su dėde jis turėjo daug bendra. Jis taip pat liko viengungis, todėl visiškai natūraliai kaip giminės galva galėjo imtis atsakomybės.

Emanuelio apsisprendimas bendradarbiauti su Sohlmanu ir Liljekvistu buvo svarbus, nes Roberto palikuonys tuoj pat užprotestavo testamentą. Be kita ko, Roberto žentas, profesorius Jalmaras Šiogrenas, apskundė svainį Jalmarą Nobelį Karlskogos apskrities teismui, o kitą svainį Liudvigą – Stokholmo miesto teismui. Priežastis buvo ta, kad Alfredas jiems abiem paskyrė po 200 000 kronų, anot Šiogreno, „žodžiu „testamentas" buvo pavadintas veiksmas".

Anksčiau Jalmaras Šiogrenas Prancūzijos valdžiai buvo pareiškęs protestą dėl Sohlmano ir Liljekvisto veiksmų Paryžiuje ir pareikalavęs areštuoti Prancūzijoje esantį Alfredo turtą. Jis žinojo, kad prancūzų teismai labiau nei švedų paiso formalumų ir kad kai kurias neapibrėžtas Alfredo nuorodas nesunku paskelbti negalio-

jančiomis. Tuomet pagal Šiogreno sumanymą giminės pasidalytų visą palikimą.

1898 m. vasarį karalius Oskaras pasišaukė Emanuelį, tuo metu Rusijos pilietį. Oskaras II manė, kad testamentas, apdovanojantis ne tik švedus, bet ir užsieniečius, esąs „nepatriotiškas", ir įspėjo Emanuelį: „Jūs turite pareigą pasirūpinti savo seserimis ir broliais, kurių globėjas esate, kad jų interesai nebūtų nustumti į šalį dėl fantastiškų jūsų dėdės idėjų". Karalius taip pat užsiminė, kad Alfredą galėjusios paveikti „moterėlės" – matyt, omenyje turėjo Bertą fon Sutner.

Tačiau Emanuelis nepasidavė spaudimui ir drąsiai atsakė: „Jūsų Didenybe! Nenoriu, kad mano seserims ir broliams grėstų pavojus ateity iš labai nusipelniusių mokslininkų išgirsti priekaištų, neva jie pasisavinę teisiškai jiems nepriklausančias lėšas".

Kai Emanuelis grįžo į *Grand Hotel*, jo rusas tarnas mirtinai persigando išgirdęs, kad šeimininkas drįso pasipriešinti valstybės galvai. Jis tučtuojau ėmė krautis daiktus, nes buvo tikras, kad juos abu bet kurią akimirką suims. Jam buvo sunku patikėti, kad Švedijoje nėra taip, kaip carinėje Rusijoje.

Ragnaras Sohlmanas savo partneriui testamento vykdytojui Rudolfui Liljekvistui rašė:

Ilgai sukau galvą, kaip reikėtų suprasti žodžius: „visas likęs mano realizuojamas turtas, testamento vykdytojų realizuotas kaip patikimi vertybiniai popieriai"? Jei čia turima galvoje, kad reikia parduoti arba valstybinėmis ar kitomis garantinėmis obligacijomis paversti visas pramonines akcijas, tai dėl šios nuorodos visas Nobelio įmones, dinamito bendrovę, naftos bendroves ir ypač „Boforsą" ištiktų didžiausia nelaimė.

Kaip „patikimus vertybinius popierius" Alfredas suprato valstybinės paskolos obligacijas, susietas su kintama aukso verte. Pereito šimtmečio pabaigoje mintis nebuvo kvaila, bet tokia tapo 1931 metais, kai buvo atsisakyta aukso standarto.

Sohlmano rūpesčiai dėl Alfredo „Boforso" akcijų netrukus bai-

gėsi. Buvusiai savininkų Šelbergų šeimai pavyko suburti suinteresuotų asmenų konsorciumą, kuris susitarė dėl palikimo. Taip Švedijos gynybai labai svarbi įranga liko švedų nuosavybe. Taip pat pagal Alfredo norą Nobelio parako gamyba buvo perduota naujai švedų akcinei bendrovei „Boforso Nobelio parakas", vėliau, be kita ko, įsigijusiai Alfredo laboratoriją Bjornborne.

1897 m. sausį Ragnaras Sohlmanas leidosi į Oslą, kur Norvegijos stortingas, Alfredo numatytas kaip taikos premijos skyrėjas, pirmasis sutiko atlikti savo užduotį. Paskui jaunasis testamento vykdytojas nuvyko į Paryžių, kur pasitarė su dviem žymiais advokatais Poliu Korbė ir Renė Valdek-Ruso. Iš jų sužinojo, kad nepaisant formalių trūkumų testamentą galima paskelbti galiojančiu, tačiau tai susiję su tam tikra rizika.

Testamentą pripažinus, visas palikimas, įskaitant ir didelį bankuose bei bankininkų firmose deponuotą Alfredo turtą, Prancūzijoje būtų apmokestintas. Žinant, kad Alfredas nuo devynerių metų Švedijoje negyveno, būtų buvę sudėtinga įrodyti, kad Boforsas, kuriame jis gyveno vos dvejus metus, buvęs tikroji jo gyvenamoji vieta arba, kaip tai vadinama prancūziškai, *domicile de fait*.

Sohlmanas apsisprendė – ir greitai, ir teisingai: jis ryžosi tučtuojau išvežti visus vertybinius dokumentus, kad būtų išvengta galimos konfiskacijos. Švedijos generalinis konsulas jam padėjo. Jis išdavė *Certificate de Coutume*, paaiškinantį, kokias teises testamento vykdytojui suteikia Švedijos įstatymai.

Tuo pačiu metu Paryžiuje buvo ir Liudvigas su grafu Riderstolpe. Jie apsilankė generaliniame konsulate. Čia Ragnaras Sohlmanas užsirakinęs kambaryje pakavo akcijas ir vertybinius popierius, kuriuos reikėjo išsiųsti į Londoną parduoti. Kiti vertybiniai dokumentai buvo adresuoti Stokholmo *Enskilda* bankui.

Prancūzijos pašto potvarkiu siuntas buvo galima apdrausti ne daugiau kaip 20 000 frankų, bet Sohlmanas rado išeitį. Jis greitai pasirašė draudimo sutartį su bankininkų Rotšildų firma ir tada tapo įmanoma dokumentus siųsti iki 2,5 milijonų frankų įvertintais ryšuliais. Gabenant dokumentus iš bankų į generalinį konsulatą, o iš jo – į Šiaurės geležinkelio stotį netrūko dramatizmo. Švedijos generalinis konsulas ir jaunasis testamento vykdytojas didesnę dalį Prancūzijoje esamo Alfredo turto pervežė brikele, ginkluoti užtaisytais revolveriais.

110. Paskui Sohlmanas leidosi į Sankt Peterburgą, kad su Emanueliu peržiūrėtų ten esamą Alfredo turtą. Emanuelio noras bendradarbiauti leido Sohlmanui greitai surašyti Rusijoje paliktą turtą.

Toliau surašyti turtą Sohlmanas su Liljekvistu pasitelkė tuometinį asesorių, vėliau revizijos sekretorių ir Stokholmo burmistrą Karlą Lindhageną. Dėl savo indėlio, anot Sohlmano, „į praktinį darbą jis tapo testamento vykdytojų partneriu“.

1897 m. vasario 13 d. Karlskogos apskrities teismas pasiskelbė esąs tinkama instancija rūpintis testamentu po to, kai keturiomis dienomis anksčiau Stokholmo miesto teismas atsisakė imtis šio reikalo.

1897 m. spalio 30 d. padarytas teisėtas Bjornborne palikto turto aprašas. Giminėms buvo išsiuntinėti šaukimai. Jalmaras su Liudvigu, taip pat sutuoktiniai Riderstolpės atvyko patys. Roberto našlei – poniai Polinai Nobel – atstovavo apskrities teismo pirmininko pavaduotojas E. Hagelinas.

Sohlmanui ir Liljekvistui formaliai perdavus paveldą, jį surašinėjo Karlas Lindhagenas ir Jakobas Seligmanas. Nustatyta, kad Alfredas paliko turtų ne tik Švedijoje, bet ir Prancūzijoje, Anglijoje, Vokietijoje, Škotijoje, Italijoje, Austrijoje, Norvegijoje ir galiausiai, bet ne mažiausiai Rusijoje.

Lindhageno patarti, Sohlmanas su Liljekvistu turtus suskirstė į dvi grupes:

1) kitose šalyse neapmokestinamas turtas. Paveldo apraše įvertintas 18 123 043,42 kronomis;
2) užsienio šalyse esamas ir apmokestinamas turtas. Paveldo apraše įvertintas 15 110 748,78 kronomis.

Taigi bendra turto vertė, neatskaičiavus mokesčių, buvo 33 233 792,20 kronų.

Aprašinėjant paveldą Bjornborne, buvo įteiktas raštas, kuriuo našlė Polina Nobel su Jalmaru ir Liudvigas su Karlu bei Ingeborga Riderstolpėmis užprotestavo atliekamo darbo teisėtumą.

Švedijoje prasidėjo procesas, sukėlęs daug rūpesčių ir beprasmiškai gaišinęs. Vis dėlto Sohlmanas anksti pastebėjo, kad su giminėmis galima susitarti, kai šie teisme įtikinėjo viską padarysią, kad būtų įgyvendintos „pagrindinės daktaro Nobelio testamento mintys", nors bylos ir nelaimėtų. Galų gale 1898 m. gegužės 29 d. ir tų pačių metų birželio 5 d. buvo sudarytos dvi susitaikymo sutartys. Jomis paveldėtojams buvo užtikrintos 18 mėnesių palikto turto įplaukos. Jie pripažino testamentą, ir tai leido panaikinti įvairiose šalyse buvusio turto areštą.

Išmokėjus paliktas asmenines dovanas, mokesčius, paveldo aprašymo išlaidas ir sutvarkius susitaikymo reikalus, įkurtam Nobelio labdaros kapitalui 1900 m. gruodžio 31 d. liko 31 225 000,36 kronos.

Pagal susitaikymo sutartį Alfredo numatyto premijavimo taisyklės turėjo būti nustatytos pasitarus su Roberto Nobelio šeimos paskirtu atstovu ir pripažintos Karališkosios didenybės. Be to, iškelta sąlyga, kad Nobelio premija būtų skiriama ne rečiau kaip kas penkerius metus ir niekad nebūtų mažesnė nei 60 % premijoms skirtos fondo metinių įplaukų dalies, taip pat atitektų ne daugiau kaip trims laureatams.

Susitaikymo sutartis Karališkosios didenybės buvo pripažinta 1898 m. rugsėjo pradžioje ir tų pačių metų rugsėjo 29 d. įteikta Karlskogos apskrities teismui.

Principinga Emanuelio laikysena per subtilias derybas turėjo lemiamą reikšmę Nobelio labdaros kapitalui atsirasti. 1898 m. vasario 11 d. posėdžio protokole įrašyta:

> „Ponas Emanuelis Nobelis pareiškė norą gerbti velionio dėdės testamentu nusakytą tikslą ir pageidavimus. Todėl jis atsisakė užprotestuoti testamentą. Tačiau norint deramai įvykdyti testamento autoriaus numatytą tikslą, be jokios abejonės, reikėjo pakeitimų ir papildomų nuorodų, negalimų be visų paveldėtojų sutikimo."

Vos pradėjus vykdyti testamentą, Emanuelis Ragnarui Sohlmanui priminė rusišką žodį „dušeprikazčik", apytikriai reiškiantį sielos patikėtinį. Reikią vadovautis paskutine Alfredo valia, o ne kuo nors kitu, manė Emanuelis.

III. Kad ir ką žmonės būtų spėję nuveikti per gyvenimą, tik kai kurie iš jų kiek ilgiau išlieka kronikose. Dar mažiau yra tokių, kurie labiau šlovinami po mirties. Alfredas Nobelis, ryžtingai ir dosniai paskyręs savo turtus žmonijos gerovei, priklauso tiems, kurie labiau išgarsėjo po mirties.

Kaip matėme, jis, beveik be jokių išimčių, tam tikru atstumu laikėsi nuo kitų žmonių. Tai, matyt, buvo pernelyg didelio jautrumo priedanga. Prie prislėgtos nuotaikos ir uždarumo nemažai prisidėjo, jo manymu, jam spendžiamos pinklės. Kone visada blogą nuotaiką galėtų apibūdinti dvi eilutės, kurias jis greičiausiai labai skubėdamas užrašė ant popieriaus lapo ir kurios 1956 m. lapkritį buvo atrastos nesurūšiuotų laikraščių iškarpų krūvoje:

Kai apsinuogina gyvenimo tikrovė,
iš laimės sapno šmėkla atminty telieka.

Vis dėlto iš „laimės sapno" liko ne tik „šmėkla atminty": kasmet gruodžio 10 dieną Nobelio premijos Stokholme ir Osle išdalijamos su tokiomis prašmatniomis ceremonijomis, kad visas pasaulis prisimena Alfredo Nobelio poelgį.

Atsižvelgiant į aiškų jo pageidavimą, premijos skiriamos nepaisant ideologijos, rasės, lyties ar tautybės. Ypač dėl šios aplinkybės Nobelio premijos tapo nesugriaunamu genialaus išradėjo, aiškiaregio imperijos kūrėjo ir prietarų atsikračiusio humanisto monumentu.

1833 m. spalio 21 d. Alfredas Nobelis gimsta tėvų namuose Stokholme, Norlandsgatano 9.

1842 m. būdamas 9 metų jis vėl susieina su 1838 m. į Sankt Peterburgą emigravusiu tėvu.

1850 m. Alfredui sukakus 17 metų, tėvas apmoka jo studijų kelionę į Ameriką, sudaro sąlygas pasimokyti pas Džoną Eriksoną ir galutinai išmesti iš galvos svajones apie literatūrą.

1860 m. Alfredui pirmąkart pavyksta, anot jo paties žodžių, „sėkmingai susprogdinti nitrogliceriną".

1863 m. Alfredas visam laikui išvažiuoja iš Sankt Peterburgo ir apsigyvena su tėvais Heleneborgo sodyboje Stokholme. Itin primityviomis sąlygomis jis toliau eksperimentuoja su nitroglicerinu.

Spalio 14 d. gauna pirmą patentą už „būdą, pagal kurį parakas paruošiamas tiek sprogdinti, tiek šaudyti".

1864 m. rugsėjo 3 d. į orą išlekia pašiūrė, kurioje buvo atliekami bandymai. Alfredas tik lengvai sužeidžiamas, bet žūva penki asmenys – tarp jų jauniausias brolis Emilis.

1865 m. lapkričio 8 d. Alfredas gauna Vokietijos valdžios leidimą steigti nitroglicerino fabriką Kriumelyje už Hamburgo.

1866 m. 33 metų Alfredas antrą kartą keliauja į Ameriką, šįkart apginti savo patento teisių ir praskinti kelio nenutrūkstamai dinamito gamybai. Gegužės 7 d. jis gauna dinamito patentą Anglijoje.

1867 m. Alfredas gauna patentą už savo naują erą pradedantį išradimą *Nobelio degtuvas.*

1868 m. gegužės 26 d. dinamitas užpatentuojamas Amerikoje.

1870 m. Alfredas įkuria dinamito fabriką Polilyje, pietų Prancūzijoje.

1871 m., anot Alfredo, „dinamitas ima skverbtis į pasaulio pramonę". Jis padeda Ardyro fabriko pamatus Škotijoje.

1873 m. 40-metis Alfredas nuolatine gyvenamąja vieta pasirenka Malakofo aveniu Paryžiuje.

1875 m. Alfredas išranda smūgiams ir trinčiai atsparią *sprogstamąją želatiną.*

1876 m. pavasarį 43 metų Alfredas Paryžiuje susitinka su 33 metų Berta Kinski. Labai ją įsimyli ir klausia, ar „jos širdis laisva“. Taip nėra, birželio 12 d. ji išteka už jauno barono Artūro fon Sutnerio. Pats Alfredas rudenį užmezga ne itin vykusį meilės ryšį su austrų gėlininke Sofi Hes.

1879 m. Liudvigo iniciatyvą parėmus Robertui ir Alfredui, Rusijoje įkuriama akcinė bendrovė „Brolių Nobelių naftos produktai“ („Branobelis“).

1883 m. kovą Alfredas vienintelį kartą grįžta į Peterburgą padėti broliui Liudvigui įveikti laikiną likvidumo krizę. Prieš šį incidentą ir po jo Liudvigas buvo laikomas nekarūnuotu Rusijos naftos karaliumi.

1884 m. Alfredas išranda *bedūmį paraką*, vadinamąjį *balistitą*.

1886 m., bendradarbiaudamas su prancūzu kompanionu Poliu Barbu, Alfredas visas savo dinamito bendroves sujungia į trestą, kurį pats juokais vadina „trestifikacija“.

1887 m. Alfredas Prancūzijoje gauna bedūmio parako patentą.

1890 m., nors Alfredas ir buvo siūlęs Prancūzijos vyriausybei balistito gamybos teises, kurių ši atsisakė, šovinistinės spaudos yra apšaukiamas išdaviku, bet vėliau dėl to susitaria su Italijos vyriausybe.

Įsižeidęs ir kupinas apmaudo, Alfredas išvažiuoja iš Paryžiaus ir apsigyvena San Reme, Italijoje. Jo niūrią nuotaiką sustiprina Polio Barbo savižudybė ir po pastarojo mirties atskleisti faktai, rodantys jį už Alfredo nugaros beprotiškai spekuliavus nitroglicerinu. Prieš viską itin ryžtingai sutvarkydamas, Alfredas kurį laiką jaučiasi subankrutavęs.

1893 m., nors ir nusprendęs visiškai pasitraukti iš verslo, Alfredas nusiperka Boforso ir Gulspongo akcinę bendrovę. Jis įdarbina jaunąjį Ragnarą Sohlmaną, kuriuo ima taip pasitikėti, kad testamente paskiria vienu iš dviejų savo paskutinės valios vykdytojų.

Alfredui suteikiamas Upsalos garbės daktaro vardas, vienas iš nedaugelio jo labai vertinamų pagarbos ženklų.

1895 m. Paryžiaus švedų klube Alfredas pasirašo trečią ir galutinį testamentą. Savo apmaudui pralaimi vadinamąjį kordito procesą. Buvo bylinėjamasi dėl jo bedūmio parako. Nors akivaizdžiai pasikėsinta į jo patentą, visos trys juridinės An-

glijos instancijos atmeta žalos kompensavimo reikalavimus. Alfredas jaučia kartėlį – ne dėl prarastų pinigų, bet dėl užgautos jo, kaip išradėjo, garbės.

1896 m. gruodžio 10 d. Alfredas Nobelis miršta San Reme.

Fant, Kenne

Fa334 Alfredas Bernhardas Nobelis : didysis išradėjas / Kenne Fant . – Vilnius : Tyto alba, 2000. – 344[4] p. – (Portretai)

ISBN 9986-16-169-X

Ši A. B. Nobelio biografija tarptautiniu mastu laikoma standartiniu veikalu apie jo gyvenimą ir darbus. Dar būdamas gyvas, Nobelis tapo legendų objektu ir kaip išradėjas, ir kaip daugelio valstybių pramonininkas, ir kaip asmenybė. Šios knygos autorius didžiajam išradėjui leidžia išsipasakoti pačiam.

UDK 54(485):929Nobel

Kenne Fant
ALFREDAS BERNHARDAS NOBELIS
Didysis išradėjas

Iš švedų kalbos vertė *Giedrė Žirgulytė*

Serijos dailininkė *Ilona Kukenytė*

SL 1686. 2000 08 20. 17,58 leidyb. apsk. l. Užsakymas 769
Išleido „Tyto alba“, J. Jasinskio 10, 2600 Vilnius
Spausdino AB „Vilspa“, Viršuliškių skg. 80, 2065 Vilnius

Leidyklos „Tyto alba“ serija

P O R T R E T A I

Herbert Genzmer
✓ SALVADORAS DALI IR GALA
Dailininkas ir jo mūza

Luca Goldoni
✓ KAZANOVA
Romantiškasis šnipas

Irving Stone
✓ PROTO AISTROS
Biografinis romanas apie Zigmundą Froidą

Stefan Zweig
✓ FUŠĖ
Politikos veikėjo portretas

André Maurois
✓ TRYS DIUMA
Amžini muškietininkai

Kenne Fant
✓ ALFREDAS BERNHARDAS NOBELIS
Didysis išradėjas

Pascal Pia
BODLERAS
Liūdesio riteris

Brian Moynahan
RASPUTINAS
Šventasis nusidėjėlis

Michel Rio
MORGANA

Jean-Michel Thibaux
KLEOPATRA
Dieviškoji karalienė ir žemiškoji meilužė

Armand Lanoux
MOPASANAS
Mielas draugas

PORTRETAI

BIOGRAFINIŲ KNYGŲ SERIJA APIE ASMENYBES, KŪRUSIAS ŽMONIJOS SIELOVAIZDĮ IR KEITUSIAS MINTIES RAIDĄ

Kenne Fantas (g. 1923) – aktorius, vėliau – kino teatro savininkas ir filmų importuotojas, Ingmaro Bergmanno draugas ir jo bei Jano Troellio filmų prodiuseris, dokumentinių romanų, biografinių ir prisiminimų knygų autorius. Didžiąją A. B. Nobelio biografiją jis išleido jubiliejiniais 1991-aisiais, praėjus 90-čiai metų nuo pirmųjų Nobelio premijų įteikimo. Ji išleista anglų, vokiečių kalbomis ir pasaulyje laikoma standartiniu veikalu apie Nobelio darbus ir vienatvišką jo gyvenimą.

A. B. Nobelis (1833–1896) – dinamito ir balistito išradėjas, Nobelio premijos (1901 m.) įsteigėjas. Dar būdamas gyvas, Nobelis tapo legendų objektu ir kaip išradėjas, ir kaip daugelio valstybių pramonininkas, ir kaip asmenybė. Jeigu ne gausi korespondencija, Nobelis ir šiandien tebebūtų mįslė. Laimė, net savo siunčiamus laiškus jis nusikopijuodavo ir kruopščiai kaupė korespondenciją, kuri yra jo paties parašytas dokumentas, saugomas Nobelio muziejuje Švedijoje. Remiantis šia knyga ir anksčiau įslaptintais Alfredo ir jo mylimosios Sofie Hess laiškais, pastatytas didingas filmas „Alfredas“.

ISBN 9986-16-169-X

